

URPO KANGAS

SUOMALAISEN SIVIILIOIKEUDEN JUURET

**Esimerkkinä perhe-
ja perintöoikeus**

HELSINGIN YLIOPISTON OIKEUSTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN JULKAISUJA

OIKEUDEN PERUSTEET | 21

URPO KANGAS

SUOMALAISEN SIVIILIOIKEUDEN JUURET

Esimerkkinä perhe-
ja perintöoikeus

Tämä teos on päivitetty versio valintakoe kirjasta, joka on aiemmin julkaistu Helsingin yliopiston kustantamassa Forum Iuris -sarjassa vuonna 2017.

HELSINGIN YLIOPISTON OIKEUSTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN JULKAISUJA

OIKEUDEN PERUSTEET | 21

Urpo Kangas

**Suomalaisen siviilioikeuden juuret -
esimerkkinä perhe- ja perintöoikeus**

Tämä Helsingin yliopiston kirjaston vuonna 2020 kirjoittajan ja Mikrografian luvalla julkaisema avoin monografia on identtinen alkuperäisen teoksen kanssa.

Teos on lisensoitu CC-BY-lisenssillä (4.0)(Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen)

ISBN: 978-951-51-5019-6 (pdf, Helda Open Books)

DOI: 10.31885/978-9515150196

SISÄLLYS

I SUOMALAISEN PERHE- JA PERINTÖOIKEUDEN TAUSTA	
1 HISTORIAALLISET JUURET	8
1.1 Harmonisoinnin ymmärtämisestä ja selittämisestä	8
1.2 Pohjoismaiset lakimiespäivät ja perheoikeuden harmonisointi	14
1.3 Harmonisoinnin keskeytyminen, uusi alkua ja harmonisoinnin loppu	20
1.4 Harmonisointia ilman yhteistä lainvalmistelua	23
2 PERHEOIKEUSIDEOLOGIA JA RESEPTIOPROSESSI	27
2.1 Pohjoismainen oikeus ja oikeudellinen maailmakuva	27
2.2 Miksi oikeus muuttuu?	32
3 PERHEOIKEUDEN ALAKOHTAISTEN PERIAATTEIDEN MURROKSET 1917–2020	37
3.1 Avioliitto-oikeus	37
3.1.1 Aviovarallisuusjärjestelmä	37
3.1.2 Avioerojärjestelmä	39
3.2 Avoliiton oikeudellinen sääntely	42
3.3 Perintöoikeus	45
3.3.1 Lakimääräinen perintöoikeus	45
3.3.2 Testamenttioikeus	47
3.4 Holhousoikeus	53
3.4.1 Holhous kontrollijärjestelmänä	53
3.4.2 Päämiehen etu	55
3.5 Lapsioikeus	60
3.5.1 Lasten eriarvoisuudesta ja erilaisista lapsista	60
3.5.2 Lapsen elatus	66
3.6 Lapsen huolto ja tapaamisoikeus	68
3.6.1 Yksinhuollon valtakausi	68
3.6.2 Yhteishuollon aika ja tapaamisoikeus	69

4 PERHEEN PAIKKA OIKEUSJÄRJESTYKSESSÄ	70
5 OIKEUDELLINEN RATKAISUTOIMINTA PERHE- JA JÄÄMISTÖOIKEUDEN ALALLA	75
5.1 Suuret oikeuskulttuurit ja oikeudellisen ratkaisun paikka	75
5.2 Perhe- ja jäämistöoikeuden oikeuslähteet	77
5.3 Tulkintakannanotto oikeudellisena ratkaisuna	87
II PERINTÖOIKEUS	
1 OIKEUDESTA SAADA PERINTÖ	94
1.1 Perusedellytykset lakimääräiselle perimykselle	94
1.2 Kahden perillisen samanaikainen kuolema	96
1.3 Vastavuoroisuusperiaate	98
2 RINTAPERILLISTEN PERILLISRYHMÄ	99
2.1 Perimysjärjestys ja sijaantuloperiaate	99
2.2 Perinnön jakautuminen perillisten kesken	102
3 LESKEN ASEMA	105
3.1 Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana	105
3.2 Lesken perintöoikeus	107
4 TOINEN JA KOLMAS PARENTEELI	110
4.1 Vanhempien ja sisarusten oikeus perintöön	110
4.2 Puolisukuisten oikeus	110
4.3 Kolmas parenteeli	110
4.4 Lakimääräisen perillispiirin raja	111
5 PERIMYKSEN ESTEET	112
5.1 Yleiset esteet	112
5.2 Perinnöttömäksi tekeminen	113
5.3 Lesken jäämistöoikeudellisen suojan esteet	117
6 PERILLISEN JA TESTAMENTINSAAJAN OIKEUDEN VANHENTUMINEN	119
6.1 Kymmenen vuoden vanhentumisaika	119
6.2 Perinnön vastaanottaminen	120

7	VALTION OIKEUS JÄÄMISTÖÖN	122
7.1	”Kruununperintö”	122
7.2	Omaisuu den edelleenluovutus	122
8	PERUNKIRJOITUS	124
8.1	Perunkirjoituksen aika ja paikka	124
8.2	Perunkirjoituksen toimituttamisvelvolliset	124
8.3	Perukirjan toimittaminen Verohallinnolle	127
8.4	Perukirjan toimittaminen Digi- ja väestötietovirastoon	127
8.5	Perunkirjoituksen laiminlyönti ja puutteellinen perukirja	128
8.6	Perintöveron määrääminen	129
9	KUOLINPESÄN YHTEISHALLINTO	133
9.1	Kuolinpesän osakkaat	133
9.2	Yhteishallintoperiaatteen sisällöstä	135
9.3	Sopimukseen perustuva kuolinpesän yhteishallinto	136
10	KUOLINPESÄN VIRALLISSELVITYS	139
10.1	Virallisselvityksen käynnistäminen	139
10.2	Hakemus pesänselvittäjän määräämiseksi	139
10.3	Kenet voidaan määrätä pesänselvittäjäksi?	141
10.4	Pesänselvittäjän tehtävät	141
10.5	Jäämistöomaisuuden haltuunotto	142
10.6	Sopimus velkojien kanssa	143
10.7	Pesänselvittäjän prosessivaltuus	143
10.8	Pesänselvittäjän oikeus määrätä jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta	144
10.9	Jakokuntoon saattaminen	145
10.10	Ylivelkainen kuolinpesä	146
10.11	Pesänselvittäjän vapauttaminen ja erottaminen	147
10.12	Pesänselvittäjän tehtävän päättyminen lainvoimaiseen jakoon	147
10.13	Tilivelvollisuus	148
10.14	Pesänselvittäjän vastuu	149
10.15	Pesänselvityskustannukset ja pesänselvittäjän palkkio	150

11	TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA	151
11.1	Perittävän antamat määräykset pesän hallinnosta	151
11.2	Testamentin toimeenpanijan toimivalta	151
12	LESKEN OIKEUS HALLITA JÄÄMISTÖÄ JAKAMATTOMANA	153
12.1	Lesken ja rintaperillisten suhde	153
12.2	Jakamattomuuden kohde	154
12.3	Lesken määräämisvallasta	157
12.4	Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajan asema	160
12.5	Lesken vähimmäissuoja ja perinnönjako	160
13	LESKEN PERINTÖOIKEUS	164
13.1	Lesken ja toissijaisten perillisten suhde	164
13.2	Lesken asema selvitettyssä pesässä	164
13.3	Puolison perintöoikeus ja pesänjako lesken eläessä	166
13.4	Pesänjako lesken kuoleman jälkeen	168
13.5	Arvomääräisen pesäosuuden suuruuteen vaikuttavia sääntöjä	170
14	PERILLISASEMAA KOSKEVISTA OIKEUSTOIMISTA PERITTÄVÄN ELÄESSÄ	174
14.1	Positiivinen perintösopimus	174
14.2	Kuolemanvaraislahja	174
14.3	Ennakkoluopuminen	175
14.4	Sopimus elossa olevan henkilön jäämistön jaosta	177
14.5	Vastaisen perintö- tai esineosuuden luovutus	178
15	PERILLISASEMAA KOSKEVISTA OIKEUSTOIMISTA PERITTÄVÄN KUOLTUA	179
15.1	Jälkiloopuminen	179
15.2	Perintöosuuden luovutus	182
16	PERINTÖKAAREN VELKAVASTUJÄRJESTELMÄ	185
16.1	Velkojen voimassa pysymisen periaate	185
16.2	Osakkaan velkavastuu	185
16.3	Julkinen haaste velkojille	187
16.4	Palautusvastuu velan maksamista varten	188

17 ENNAKKOPERINTÖ	189
17.1 Ennakkoperinnön käsite	189
17.2 Ennakkoperintöolettamat	191
17.3 Koulutuskustannukset ja ennakkoperintö	191
17.4 Ennakkoperintöomaisuuden arvostus	192
17.5 Ennakon vähentämistä koskeva pääsääntö	193
17.6 Yhteiselle rintaperilliselle annettu ennakko	193
17.7 Lapsipuolelle annettu ennakkoperintö	195
17.8 Ennakkoperintö jäämistöosituksessa	195
17.9 Ennakkoperinnön vähentämistä koskeva yleisohje	196
17.10 Ennakon saajan täydentämisvelvollisuus ja ennakon vähentäminen perinnönjaossa	197
17.11 Laskennallista perintöosaa pienempi ennakkoperintö	200
18 LAKIOSA	201
18.1 Lakiosasuojajärjestelmä	201
18.2 Reaalisen jäämistön määrittäminen	201
18.3 Lakiosajäämistöön kuuluvat laskennalliset lisäykset	203
18.4 Lakiosavaateen toteuttamisesta	206
18.5 Lesken oikeus ja rintaperillisen lakiosa	207
18.6 Lakiosailmoitus	208
18.7 Suhteellinen lakiosa	210
18.8 Arvomääräinen lakiosa	212
18.9 Testamentin saajien vastuu arvomääräisen lakiosan suorittamisesta	213
18.10 Yleisjälkisäädöksen saajien keskinäinen vastuu arvomääräisen lakiosan suorittamisesta	215
18.11 Lakiosaa vastaavan arvomäärän suuruus	217
18.12 Rintaperillisen oikeus saada lakiosansa jäämistöstä	218
18.13 Rahasuorituksen kieltäminen testamentissa	218
18.14 Lakiosan täydennys	219

III TESTAMENTTIOIKEUS

1	TESTAMENTTI TAHDONILMAISUNA	224
1.1	Testamentin määritelmä	224
1.2	Testamentin muoto	225
1.3	Testamentin todistaminen	226
1.4	Testamentin tekijän ikä	228
1.5	Testamentintekokelpoisuudesta	229
1.6	Testamentin saajaa koskevat yleiset edellytykset	230
1.7	Sijaantulo-oikeus	231
1.8.	Testamentti kihlatulle, puolisolle tai avopuolisolle	232
2	TESTAMENTTILUOKITUKSET	234
2.1	Yleisjälkisäädökset ja erityisjälkisäädökset	234
2.2	Määräämisvallan laajuuteen perustuva luokittelu	235
2.2.1	Täysi omistusoikeustestamentti	236
2.2.2	Rajoitettu omistusoikeustestamentti	236
2.2.3	Käyttöoikeustestamentti	238
2.2.4.	Tuotto-oikeustestamentti	240
3	TESTAMENTIN SELVITYSPROSESSI	241
3.1	Selvitysprosessin tarkoitus	241
3.2	Tiedoksiantomenettely	242
3.3	Testamentin hyväksyminen	242
4	TESTAMENTIN TULKINTA	244
4.1	Tulkintaperiaatteet	244
4.2	Ristiriitaisten testamenttimääräysten toimeenpano	245
5	TESTAMENTIN PERUUTUS	246
5.1	Testamentin muodossa tapahtuva peruutus	246
5.2	Testamentin vapaamuotoinen peruutus	246
6	TESTAMENTTIKANTEET	248
6.1	Kannetyypit	248
6.2	Testamentin moite	250
6.3	Tulkintakanne	253
6.4	Peruuttamiskanne	253
6.5	Ineksistenssikanne	254
6.6	Kanne puuttuvan testamenttausvallan johdosta	255
6.7	Testamentin saajien välinen oikeudenkäynti	255

IV PERINNÖNJAKO

1 PERINNÖNJAKO PROSESSINA	258
1.1 Sopimusjako ja toimitusjako	258
1.2 Jaon aloittaminen	259
1.3 Pesänjakajan määrääminen	260
1.4 Pesänjakajan tehtävistä	261
1.5 Edunvalvonta perinnönjaossa	267
1.6 Vajaavaltaisen oikeutta koskeva sopimus toimitusjaossa	268
1.7 Vajaavaltaisen ja edunvalvojan eturistiriita	268
1.8 Jakoehdotuksen esittäminen Digi- ja väestötietovirastolle	269
2 PÄTEVÄN PERINNÖNJAON EDELLYTYKSET	270
2.1 Perinnönjaon muoto	270
2.2 Perinnönjaon sisältö	271
2.3 Perinnönjaon mitättömyys, moite ja täydentäminen	275
2.4 Omaisuuden luovuttaminen jako-osakkaille	277
2.5 Pesänjakajan vastuu ja jakopalkkio	278

V PERINNÖNJAON OIKAISU

1 JAOSSA SIVUUTETUN PERILLISEN JA TESTAMENTIN SAAJAN OIKEUDELLINEN ASEMA	282
2 PERINNÖNJAON OIKAISUN YLEISET EDELLYTYKSET	286
3 VARSINAINEN PERINNÖNJAON OIKAISU	290
3.1 Sopimukseen perustuva oikaisu	290
3.2 Pesänselvittäjän määrääminen jaon oikaisua varten	291
4 PERINTÖOSUUSLASKELMA PERINNÖNJAON OIKAISUN PERUSLÄHTÖKOHTANA	294
4.1 Palautusvastuun laskennallinen määrittäminen	294
4.2 Reaalinen palautusvastuu	294
4.3 Arvomääräinen palautusvastuu	295
4.4 Yksilöllinen palautusvastuu	296

5 PALAUTUSVELVOLLISUUDEN SOVITTELU	297
5.1 Sovittelun rajat	297
5.2 Sovitteluharkinta	305
6 PALAUTUSVELVOLLISUUDEN TOTEUTTAMISVAIHTOEHDOT	307
6.1 Sopimukseen perustuva palautus	307
6.2 Pesänselvittäjän päätökseen perustuva palautusvelvollisuus	309
6.3 Palautusvelvollisuutta koskeva oikeudenkäynti	311
7 PERINNÖNJAON OIKAISUJAKO	313
ASIAHAKEMISTO	317

I

**SUOMALAISEN PERHE- JA
PERINTÖOIKEUDEN TAUSTA**

1 HISTORIALLISET JUURET

1.1 HARMONISOINNIN YMMÄRTÄMISESTÄ JA SELITTÄMISESTÄ

Suomen oikeusjärjestyksen juuret ovat syvällä historian maaperässä. Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa aina vuoteen 1809. Kun Suomi liitettiin osaksi Venäjää, keisari Aleksanteri I sitoutui pitämään voimassa Suomen lait, uskonnon ja erioikeudet. Tämä keisarin antama lupaus merkitsi sitä, että vuoden 1734 laki jäi voimaan Suomessa. Vuoden 1734 laki oli kodifikaatio, joka koostui yhdeksästä kaaresta. Se kattoi muun muassa maa-, kauppa- ja rakennuskaaren lisäksi perhe- ja perintöoikeuden alaan kuuluvat säännökset. Keisari myös piti lupauksensa. Suomessa ei koskaan saatettu voimaan Venäjän siviililakia (Svod Zakonov 1832). Ja kun valtiopäivät aloittivat työskentelynsä 1863, kaikkien siviilioikeuden alaan kuuluvien uudistusten esikuvana oli Ruotsin lainsäädäntö ja siellä vuoden 1809 jälkeen tehdyt lainsäädäntömuutokset. Autonominen Suomen suurruhtinaskunta harmonisoi lainsäädäntöään entisen emämaansa kanssa.

Tämä lienee tuttua entuudestaan. Sen sijaan yhtä tunnettu ei kenties ole se tosiseikka, että Suomen oikeusjärjestyksen kohtalonyhteys ei ole rajoittunut vain Ruotsiin. Ruotsikaan ei toiminut oikeudellisessa tyhjiössä, erityisesti Tanskalla ja Norjalla oli suuri vaikutus siihen, millaiseksi Ruotsin oikeusjärjestys myöhemmin muotoutui. Ja tällä kehityksellä oli takaisinkytkentä Suomeen. Koko pohjoismainen siviilioikeus oli yhtenäisen harmonisoinnin kohteena 1800-luvun loppupuolelta aina toiseen maailmansotaan saakka.

Pohjoismaisen lainsäädännön harmonisointi tapahtui käytännössä siten, että Ruotsi, Norja ja Tanska nimesivät yhteiseen lainvalmistelutyöryhmään kukin edustajansa. Työryhmä

laati ehdotuksensa säädettäväksi laiksi ja sen jälkeen esitykset käsiteltiin maiden parlamenteissa hyvin samanaikaisesti. Näin saivat alkunsa shekkilaki, vekselilaki, kaupparekisterilaki, osakeyhtiölainsäädäntö, merilaki, tavaramerkkilaki, oikeustoimilaki, velkakirjalaki, lahjanlupauslaki ja vakuutusopimuslaki. Perheoikeuden alalla harmonisoinnin kohteeksi nousivat avioliittolaki ja adoptiolainsäädäntö. Kun yleisessä kielenkäytössä puhutaan Pohjoismaista, Pohjoismaihin luetaan Norjan, Tanskan ja Ruotsin lisäksi Suomi ja Islanti. Se on varmasti poliittisesti korrektia kielenkäyttöä, mutta antaa hieman vääristyneen kuvan eri valtioiden roolista harmonisointiprosessissa. Islanti ja Suomi eivät ole toimineet harmonisoinnin vetureina. Päinvastoin. Erityisesti ennen toista maailmansotaa, mutta myös sen jälkeen, Suomi ja Islanti ovat vasta myöhemmin omaksuneet samat lainsäädännölliset ratkaisut kuin mihin oli jo aikaisemmin päädytty Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa.

Ratkaisevaa on kuitenkin lopputulos. Keskeinen osa siviilioikeuden rautaisesta ytimestä on Pohjoismaissa yhteistä. Harmonisoinnin tuloksena siviilioikeuden alaan kuuluvien lakien rakenne on samanlainen, oikeudellisten instituutioiden perusratkaisut muistuttavat toisiaan ja joissakin tapauksissa eri maiden lakitekstit ovat sanasta sanaan samanlaiset. Harmonisoinnin kohteena eivät koskaan ole olleet sen sijaan julkisoikeuden alaan kuuluvat säännökset tai rikos- ja prosessioikeus. Niitä koskevat sisältöratkaisut ovat olleet aina kansallisia ratkaisuja. Viime kädessä jokainen valtio päättää luonnollisesti itse myös oman siviilioikeutensa sisällöstä. Periaatteessa kehitys siviilioikeuden alalla olisi voinut johtaa hyvinkin erilaisiin lainsäädännöllisiin ratkaisuihin eri Pohjoismaissa. Näin ei kuitenkaan ole tapahtunut. Osittain voidaan jopa puhua siviilioikeuden ja perheoikeuden vapaaehtoisesta harmonisoinnista. Tämä pitää paikkansa ainakin

silloin, jos tarkastelu rajoitetaan koskemaan perheoikeuden periaatteiden tasoa.

Luonnollinen selitys sille, että viiden itsenäisen valtion lainsäädännön kehitys on voinut olla samansuuntaista, on *poliittinen maantiede*. Pohjoismaat ovat naapurivaltioita, joilla on paljon yhtymäkohtia. Ruotsi, Tanska ja Norja muodostivat sopimukseen perustuvan valtioliiton, Kalmarin Unionin, vuonna 1397. Vaikka Kalmarin Unionin hajoamisprosessi alkoi jo 1400-luvun alussa, Norja pysyi Tanskan osana aina vuoteen 1814. Tanskan valtapiiriin kuului myös Islanti, jolle Tanska myönsi itsehallinnon 1874. Islanti julistautui itsenäiseksi kuningaskunnaksi vuonna 1918, mutta sillä oli edelleen yhteinen kuningas Tanskan kanssa. Tämä personaaliunioni lakkasi vasta 1944, jolloin Islanti julistautui tasavallaksi.

Ruotsin lainsäädäntövalta ulottui Suomen alueelle ja suomalaisissa tuomioistuimissa sovellettiin ruotsalaista lainsäädäntöä jo ennen vuoden 1734 lain säätämistä. Venäjä valloitti Suomen 1809 ja Suomi itsenäistyi 1917, mutta vanha Ruotsin vallan aikainen lainsäädäntö oli pääosin tuolloin vielä voimassa Suomessa. Autonomisessa Suomessa säätyvaltiopäivätyö oli keskeytyksissä vuosina 1809–1863, eikä lainsäädännössä yli viiteenkymmeneen vuoteen tapahtunut mitään muutoksia. Kun lainsäädäntötyö pitkän valtiopäiväyön jälkeen käynnistyi, kaikissa perheoikeuden alaan kuuluneissa hankkeissa vuosina 1864–1898 säädettyjen lakien esikuvana oli ruotsalainen lainsäädäntö.

Ruotsi ja Tanska ovat käyneet kymmeniä verisiä valtataisteluita, joissa tavoitteena oli alistaa toinen valtakunta toisen alaisuuteen, ja joiden seurauksena muun muassa Tanskaan kuulunut Skåne on liitetty Ruotsin valtakuntaan. Ruotsi yritti valloittaa Norjan tanskalaisilta 1716–1718. Viimeinen Ruotsin ja Tanskan välinen sota päättyi vuonna 1814 Kielin rauhaan. Rauhansopimuksen mukaan Tanskan piti luovuttaa Norja Ruotsille. Kun norjalaiset

eivät tähän vapaaehtoisesti suostuneet, Ruotsi hyökkäsi Norjaan 1814. Se oli ruotsalaisten viimeinen sotaretki naapurimaahan. Ruotsin ja Norjan personaaliunioni lakkasi vasta vuonna 1905, kun Norja julistautui itsenäiseksi kuningaskunnaksi.

Poliittisen maantieteen ohella toinen selittävä tekijä sille, miksi Pohjoismaiden välillä on ollut mahdollista solmia yhteyksiä niin poliittisten toimijoiden kuin kansalaisten kesken on *kieli*. Skandinaaviset kielet, ruotsi, tanska, norja ja islanti, ovat pohjoisgermaanisia kieliä. Vaikka kaikilla näillä kielillä on omat erityispiirteensä, periaatteessa näiden kielten puhujat ymmärsivät sata vuotta sitten ainakin jollakin tavalla toisiaan. Yhteinen kieli ja yhteiset merkitykset ovat välttämättömiä edellytyksiä yhtenäiskulttuurin syntyemiselle. Yhteinen kieli on ollut edellytys sille, että aineellista lainsäädäntöä on ollut mahdollista valmistella yhteispohjoismaisissa työryhmissä ja komiteoissa. Skandinaaviset kielet ovat kuitenkin sadan vuoden aikana kehittyneet eri suuntiin ja saattaa oikeasti olla niin, että kielten ymmärtämiskynnyks on nykyisin korkeampi. Väitetään, että tanskalaiset eivät hyvin ymmärrä ruotsalaisia, mutta vielä vaikeampaa ruotsia taitavan suomalaisen on ymmärtää puhuttua tanskan kieltä.

Pohjoismaissa kielet olivat paitsi yhdistävä myös erottava tekijä. Suomessa taistelu suomen kielen ja ruotsin kielen asemasta oli alkanut jo 1800-luvun puolivälissä ja se jakoi kansakunnan fennomaaneihin ja svekomaaneihin. Svekomaanit pitivät ruotsin kieltä valmiina sivistyskielenä ja kannattivat lämpimästi pohjoismaista yhteistyötä. Valtataistelu kielten välillä jatkui toiseen maailmansotaan saakka. Ruotsin kielen valta-asemaa pidettiin menneisyyden rudimenttina ja monilla yhteiskunnan aloilla vaadittiin ruotsin kielen syrjäyttämistä ja suomen kielen korottamista valtakielen asemaan. Aitosuomalaiset vaativat vuosina 1917–1930 pakollisen ruotsin kielen opetuksen lakkauttamista kouluissa ja yliopiston suomalaistamista. Poliittisen oikeiston suhtautuminen

ruotsin kieleen ei luonut otollista ilmapiiriä sellaiselle pohjoismaiselle yhteistyölle, johon Suomi olisi voinut osallistua täysivaltaisena jäsenenä.

Kolmas harmonisointia selittävä tekijä on *uskonto* ja sen vaikutus perheoikeudellisten ratkaisujen sisältöön. Tässä suhteessa ratkaisevaan rooliin nousee Vesteråsin valtiopäivät 1527 ja Ruotsin ero katolisesta kirkosta. Ruotsin vanavedessä katolinen kirkko menetti jalansijan Vesteråsin valtiopäivien päätöksellä myös Suomessa. Tanskassa irtaantuminen tapahtui samana vuonna kuin Ruotsissa. Norja irtaantui katolisesta kirkosta 1537. Katolinen kirkko, paavi ja kanoninen oikeus menettivät poliittisen vaikutusvaltansa ja tämä näkyi kirkon ja valtion suhteissa.

Lainsäädäntövalta sekularisoitui ja uskonnolliset arvot eivät suoraan määrittäneet perheoikeuden instituutioiden sisältöä kuten katolisissa maissa. 1500-luvulta lähtien valtionkirkkona tai valtion merkittävimpänä kirkkona kaikissa Pohjoismaissa on ollut evankelis-luterilainen kirkko. Se on edustanut lähes yksinoikeudella uskonnollisia arvoja, muiden kirkkokuntien merkitys on ollut olennaisesti vähäisempi. Esimerkiksi Suomessa ortodoksinen kirkko ei ole juuri milloinkaan osallistunut perheoikeuden alaan kuuluvaan lainsäädännön valmisteluun. Sen sijaan evankelis-luterilainen kirkko osallistui erittäin aktiivisesti 1920-luvulla varhaisemman lapsilainsäädännön sisältöä koskevaan keskusteluun. Kirkko ei ole täysin vaiennut vieläkään perheoikeuden seurakunnassa. Tämä näkyy evankelis-luterilaisen kirkon kannanotoissa tasa-arvoiseen avioliittolakiin. Suomessa kirkolliskouksen uusimman kannan mukaan evankelis-luterilaisen kirkon papeilla ei ole oikeutta vihkiä avioliittoon samaa sukupuolta olevia henkilöitä. Kirkko hyväksyy vain samaa sukupuolta olevien avioliiton siunaamisen.

Uskonnollisten argumenttien painoarvo ei maallistuneessa yhteiskunnassa kuitenkaan ole enää niin suuri kuin aikaisemmin.

Sitä paitsi se monopoliasema, joka evankelis-luterilaisella kirkolla oli uskonnollisissa asioissa sata vuotta sitten, on murtunut kaikkien Pohjoismaiden monikulttuuristumisen myötä. Kirkolla ei ole valtaa sanella perhelainsäädännön sisältöratkaisuja. Tämä valta kuuluu kaikissa Pohjoismaissa demokraattisesti valituille parlamenteille. Avioliittolaki ei ole laki kristillisestä avioliitosta, eikä se ole myöskään laki juutalaisesta tai muslimiavioliitosta. Se on kaikille uskontokunnille ja uskonottomillekin yhteinen laki. Siviiliavioliiton on Suomessa voinut solmia jo vuodesta 1917.

Neljäs Pohjoismaiden välistä kulttuurista yhteyttä selittävä tekijä on *ideologinen*. Vaikka 1800-lukua leimaakin vahvan nationalismin henki kaikissa Pohjoismaissa, niin samaan aikaan syntyi ajatus siitä, että Tanskan, Norjan ja Ruotsin tulisi muodostaa yhteinen valtio, koska kaikkia valtioita yhdisti samanlaiset arvot ja yhteinen kieli. Skandinavismi oli eräänlaista toisen kertaluokan nationalismia, romantismia, joka rakentui samoille ajatuksille kuin valtion sisäinen nationalismikin. Tanskalaisia, norjalaisia ja ruotsalaisia pidettiin veljeskansoina. Liike sai jalansijaa erityisesti kirjallisissa piireissä ja ylioppilasnuorison keskuudessa. Kaikkien tuntema ja rakastama satusetä *H.C. Andersen* kirjoitti vuonna 1837 jopa hurmoshenkisen runon Pohjoismaiden kulttuurisesta yhteydestä. Sen ensimmäinen säe kuuluu seuraavasti:

Vi er eet Folk, vi kaldes Skandinaver,
I trende Riger er vor Hjemstavn deelt;
Men mellem Nutids store Himmel-Gaver
Er den: vort Hjerte voxer til et Heelt!
Lad være glemmt, hvis os en Uret skete;
Tidsaanden, som en luttret Margarethe,
Forener os, den trefold Kraft forlener,
Selv Sproget os forener.
Paa Fjeld, i Skov og ved det natblaa Hav,
Jeg jubler høit: jeg er en Skandinav!

Skandinavismista ei kuitenkaan koskaan muodostunut sellaista poliittista liikettä, joka olisi onnistunut saamaan niin vaikutusvaltaisen aseman kaikissa Pohjoismaissa, että tavoite yhtenäisestä valtiosta olisi ollut poliittisesti mahdollinen. Liikkeen poliittisen kohtalon sinetöi Tanskan sota Schleswig-Holsteinia vastaan. Tähän sotaan Norja ja Ruotsi eivät tanskalaisten pyynnöistä huolimatta lähteneet mukaan. Wienin rauhansopimuksessa 1854 saksalaiset ruhtinaskunnat erotettiin Tanskan vaikutuspiiristä lopullisesti.

1.2 POHJOISMAISET LAKIMIESPÄIVÄT JA PERHEOIKEUDEN HARMONISOINTI

Ajatus pohjoismaisesta kohtalonyhteydestä ja veljeskansojen yhteisistä intresseistä ei kuitenkaan kuollut, vaikka yhteisen skandinaavisen valtion muodostaminen osoittautui mahdottomaksi. Yhteisen valtion asemasta kaikissa Pohjoismaissa pyrittiin vaikuttamaan siihen, että maiden lainsäädäntö rakentuisi *yhteisen pohjoismaisen oikeuskäsityksen* varaan. Kehitys alkoi jo 1800-luvun loppupuolella, eikä se ole vielä päättynyt. Tässä kohdassa kuvaan astuvat myös ne pohjoismaiset lakimiehet, jotka vaikuttivat perheoikeuden sisällön kehittymiseen. Keskeisessä roolissa kehityksessä oli *pohjoismaiset lakimiespäivät*, instituutio, joka on edelleen elinvoimainen. Elokuussa 2020 pohjoismaiset lakimiespäivät kokoontuvat Reykjavikissa⁴² istuntoonsa. Perinne on kestänyt jo lähes 150 vuotta. Kokoukseen odotetaan yli 1000 osanottajaa kaikista pohjoismaista.

Pohjoismaisilla lakimiespäivillä ei koskaan ole ollut muodollista valtaa päättää lainsäädännön sisältöä koskevista kysymyksistä. Pohjoismaisten lakimiespäivien esikuvana oli Deutsche Juristentag, jotka järjestettiin ensimmäisen kerran 1860. Pohjoismaiset lakimiespäivät tarjosivat vain areenan Pohjoismaiden

lakimiehille keskustella ajankohtaisista oikeudellisista kysymyksistä. Varsinaista poliittista valtaa lakimiespäivillä ei ollut, vaikka sillä henkilösuhteiden kautta olikin yhteyksiä eri maiden poliittisiin vaikuttajiin. Juuri nämä yhteydet muodostuivat tärkeiksi silloin, kun Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa päätettiin siviili- ja kauppaoikeuden alaan kuuluvien lakien yhteisestä valmistelusta.

Pohjoismaisilla lakimiespäivillä avattiin jo varhain keskustelu siitä, mihin suuntaan pohjoismaista perhelainsäädäntöä tulisi kehittää ja minkälaisen periaatteiden varaan pohjoismainen perhelainsäädäntö tulisi rakentaa. Ensimmäiset pohjoismaiset lakimiespäivät järjestettiin Kööpenhaminassa 1872 ja juuri tuossa kokouksessa valettiin pohjaa yhteispohjoismaiselle lainsäädäntöyhteistyölle. Yhteistyötä haluttiin tehdä vekselilainsäädännön, kaupparekisterilainsäädännön, yhtiöoikeuden, irtaimen kaupan ja avioliitto-oikeuden alalla. Yhteistyö oli käytännöllisistä syistä välttämätöntä sen vuoksi, ettei yksikään yhteistyöhön osallistuneista maista olisi omin voimin kyennyt laatimaan tieteelliseen analyysin perustuvia ehdotuksia keskeisiksi siviilioikeuden alaan kuuluviksi laeiksi. Yhteistyötä leimasi sen vuoksi pragmatismi. Se mikä ei ollut yksin mahdollista, se oli mahdollista yhteisin ponnistuksin.

Kysymys oli varhaisesta asiantuntijayhteistyöstä, joka alkoi jo 1800-luvun loppupuolella ja on jatkunut siitä lähtien säännöllisesti Pohjoismaiden lakimiesten kesken. Kenties paras esimerkki tämän yhteistyön vaikutuksesta pohjoismaisen perhelainsäädännön kehittämiseen on aviovarallisuusjärjestelmän uudistamiseen johtanut keskustelu. Keskustelu puolisoiden omaisuussuhteista oli aloitettu jo ensimmäisessä pohjoismaisessa lakimieskokouksessa. Jo tuolloin naisten itsenäisyys ja riippumattomuus olivat olleet vahvasti esillä omaisuusjärjestelmien muuttamisen perusteluina. Tehdyt ehdotukset koskivat avioehdolla sovittavaa omaisuuden erillisyyttä ja vaimon oikeutta vallita omia ansioitaan.

Pohjoismaiden nykyisten avioliittolakien omaisuusjärjestelmän perusteet muotoiltiin ensimmäisen kerran pohjoismaisessa lakimieskokouksessa Tukholmassa 1875. Avioliiton aikana avioliitolla ei tulisi olla mitään vaikutusta puolisoiden omaisuussuhteisiin, mutta avioliiton päätyttyä puolisoiden määräomaisuus pitäisi puolittaa. Perusteluna tälle järjestelylle oli sukupuolten tasa-arvoisuus ja naisten itsenäisyys. Avioliiton aikainen omistuksen ja vallinnan erillisyys oli helposti perusteltavissa itsenäisyydellä ja tasa-arvoisuudella, mutta samoilla argumenteilla ei voinut perustella omaisuuden puolittamisperiaatetta avioliiton purkaututtua avioeron johdosta. Puolittamisperiaatetta voitiin perustella ennen muuta moraalisin argumentein. Vaikka kansantalouden kannalta naisen toiminta oli miehen toimintaa vähempiarvoista, ei se eettiseltä kannalta ollut sen vähäisempää kuin miehen.

Pohjoismaiset lakimiespäivät eivät kokoontuneet yhteiskunnallisessa tyhjiössä. Förening för gift kvinnas äganderätt oli vuodesta 1873 lähtien vaatinut edusmiehisyyden lakkauttamista ja Ruotsin aviovarallisuusjärjestelmän uudistamista omaisuuden erillisyyperiaatteeseen nojaavan perusratkaisun mukaisesti. Yhdistyksen ehdotukset olivat olleet vuosina 1877, 1883 ja 1892 käsiteltävänä valtiopäivillä, mutta ne eivät olleet johtaneet lainsäädäntötoimenpiteisiin. Ruotsissa virinnyt keskustelu vaikutti myös suomalaisen naisasialiikkeen toimintaan ja tavoitteisiin. Se vaati tarmokkaasti 1800-luvun loppupuolelta lähtien edusmiehisyyden lakkauttamista ja aviovarallisuusjärjestelmän uudistamista omaisuuden erillisyyperiaatteen pohjalle rakentuvan lainsäädännön varaan.

Miehen ja naisen yhdenvertaisuutta koskeva asia oli korostetun poliittinen ja siinä mielessä jännittävä, että kaikki puolueet oikealta vasemmalle (ainakin Suomessa) kannattivat miehen edusmiehisyyden lakkauttamista ja sellaisten lainsäädäntöön sisältyvien ratkaisujen kumoamista, jotka asettivat naisen yhteiskunnallisesti ja oikeudellisesti eriarvoiseen asemaan miehen kanssa. Asia oli

esillä kaikkien puolueiden puoluekokouksissa ja puolueiden ohjelmissa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Sen jälkeen kun naiset saivat miesten kanssa yhtäläiset poliittiset oikeudet ja pääsivät mukaan lainsäädäntötyöhön, puolueohjelmat alkoivat muuttua oikeusnormeiksi. Suomessa naiset saivat valtiollisen äänioikeuden 1906, Norjassa 1913, Tanskassa 1915 ja Ruotsissa 1919. Naisten äänen muuttuminen poliittiseksi voimaksi vaikutti selvästi vireillä olleen avioliittolain uudistuksen sisältöön.

Perheoikeus ei ollut Tanskan, Norjan ja Ruotsin välisen lainvalmisteluyhteistyön kohteena 1800-luvulla. Ensimmäistä kertaa perheoikeus otettiin näiden maiden yhteiseen lainvalmistelutyötä koskevaan suunnitelmaan vasta vuonna 1909. Perheoikeutta pidettiin vaikeasti harmonisoitavana oikeudenalana. Pohjoismaisen komitean mukaan ”vid öfvervägande af frågan huruvida ett gemensamt skandinaviskt lagstiftningsarbete på familjerättens område må komma till stånd bör det till en början framhållas, att genomförandet af en gemensamhet i förevarande afseende gifvetvis måste möta större svårigheter än t.ex. åstadkommande af gemensam lagstiftning inom obligationsrätten. Den senare är till sin natur af vida mer universell art än familjerätten, hvilken på det allra närmaste berör hela folket i dess privata lefnadsförhållanden och följaktligen mera än lagstiftning på andra områden måste noga lämpa sig efter folkets vanor och föreställningssätt”.

Perheoikeuden harmonisointia pidettiin vain rajoitetusti mahdollisena. Ensimmäiseksi harmonisoinnin kohteeksi ehdotettiin avioesteitä, niiden yhdenmukaistamisen katsottiin tuovan mukanaan huomattavia etuja. Toiseksi kohteeksi ehdotettiin aviovarallisuusjärjestelmää. Pohjoismaisen komitean mukaan koko järjestelmä tuli modernisoida luopumalla vanhan lainsäädännön perusratkaisuista täydellisesti: ”Såsom föremål för gemensam lagstiftning kan vidare ifrågasättas förmögenhetsförhållandet emellan äkta makar. En gemensamhet häriutinnan skulle hafva

stor betydelse i internationellt privaträttslig hänseende. De talrika blandade äktenskapen kunna ofta föränleda ovisshet om hvilketdera landets rätt skall vara att i särskilda falla använda. ... Huru en ny ordning bör gestaltas kan uppenbarligen icke nu fastslås. ... Man kan tänka sig den ordning, att bägge makarna under äktenskapet fritt råda hvar öfver sin medförda eller sedermera förvärfvade egendom, med skyldighet för en hvar af dem att efter förmåga bidra till uppgifterna för det gemensamma, samt att vid äktenskapets upplösning bägge makarnas behållna egendom sammanslås till en massa, hvaraf hälften tillfaller hvardera maken eller dess successorer. På sådant sätt skulle själfständig ställning under äktenskapet för hustrun vinnas, i den mån sådant är möjligt”.

Avioesteiden ja aviovarallisuusjärjestelmän harmonisoinnin lisäksi komitea ehdotti holhous- ja avioerolainsäädännön sekä kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten harmonisointia. Komitean ehdotuksista ensimmäisenä valmistui vuonna 1913 ehdotus avioliiton solmimista ja purkamista koskevaksi lainsäädännöksi ja yllättäen ehdotus adoptiota koskeviksi säännöksiksi, vaikka adoptio ei aikaisemmin ollut ollut esillä mahdollisia harmonisoinnin kohteita selvitettyäessä.

Pohjoismaisilla lakimiespäivillä ensimmäistä kertaa esitetty tavoite pohjoismaisen perheoikeuden harmonisoimisesta muuttui lopulta todeksi, kun Ruotsi, Norja ja Tanska pääsivät sopimukseen aviovarallisuusjärjestelmien uudistamisen peruslinjoista 19.2.1915. Kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917, heti seuraavan vuoden alussa ensimmäisillä valtiopäivillä Suomessa tehtiin päätös liittyä Ruotsin, Norjan ja Tanskan yhteiseen lainsäädäntötyöhön, jonka tarkoituksena oli yhdenmukaisten lakien aikaansaaminen Pohjoismaissa velvoiteoikeuden alalla. Suomi ei kuitenkaan nimittänyt omaa edustajaa perheoikeuden alaan kuuluvaa yhteispohjoismaista lainsäädäntöä valmistelemaan työryhmään,

Suomen avioliittolain skandinaavisuus perustuu vain siihen, että suomalaiset asettivat oman avioliittolainsa esikuvaksi Ruotsin avioliittolain. Kun Suomen avioliittolaki tuli voimaan 1.1.1930, se merkitsi samalla tosiasiasa sitä, että kaikkien Pohjoismaiden perhevarallisuus oikeuden taustalla olevat arvot olivat hyvin pitkälti yhtenevät. Pienten yksityiskohtien eroavuudet eivät tätä tosiseikkaa himmennä.

Tässä kehityksessä herättää erityistä huomiota yksi seikka. Ruotsi, Norja, Tanska, Islanti ja Suomi eivät olleet sitoutuneet harmonisoimaan avioliittolainsäädäntöään millään sopimuksella. Näillä valtioilla ei ollut valtioliittoa, valtiosääntöoikeudellisesti kysymys oli toisistaan riippumattomien ja itsenäisten valtioiden politiikasta, jossa yhdessä maassa tehdyllä lainsäätäjän ratkaisulla ei ollut minkäänlaista valtion rajat ylittävää oikeusvaikutusta. Kussakin maassa säädettiin vain kyseistä maata koskeva avioliittolaki. Lainsäädäntö oli kansallista lainsäädäntöä. Sattumaa ei kuitenkaan ollut se, että se oli sisällöltään kaikissa maissa samanlaista. Se oli määrätietoisien yhteistyön tulosta, josta yksikään Pohjoismaa ei halunnut irrottautua. Tässä poliittisessa prosessissa oli kysymys pohjoismaisen perheoikeuden alaan kuuluvan lainsäädännön vapaaehtoisesta integraatiosta, joka ei tarvinnut tuekseen valtioiden välistä poliittista elintä.

Pohjoismaiden välinen lainsäädäntöyhteistyö perheoikeuden alalla oli erityisen tiivistä 1920-luvulla. Pohjoismaiden hallitusten kesken neuvoteltiin 1920-luvun loppupuolella kansainvälisyksitysoikeudellisia määräyksiä sisältävä avioliittoa, lapseksiotamista ja holhousta koskeva sopimus 6.2.1931. Vain muutamaa vuotta myöhemmin, 19.11.1934 vastaavanlainen sopimus solmittiin koskien perintöä, testamenttia ja pesänselvitystä. Sopimukset saatettiin kaikissa Pohjoismaissa voimaan ja näiltä osin lainsäädäntö oli sisällöllisesti identtistä kaikissa Pohjoismaissa.

1.3 HARMONISOINNIN KESKEYTYMINEN, UUSI ALKU JA HARMONISOINNIN LOPPU

Toinen maailmansota keskeytti täydellisesti pohjoismaisen lainsäädäntöyhteistyön. Suomen talvisota 1939–1940, jatkosota 1941–1944 ja Lapin sota 1944–1945 sitoivat Suomen voimavarat rintamalle. Tanskan ja Norjan miehitys vuosina 1940–1945 teki täysin mahdottomaksi jatkaa lainsäädäntöyhteistyötä skandinaavisessa hengessä Ruotsin kanssa. Kuitenkin varsin pian toisen maailmansodan jälkeen Oslossa 28.–29.11.1946 Tanskan, Norjan ja Ruotsin oikeusministerit päättivät jatkaa pohjoismaista lainsäädäntöyhteistyötä. Suomi ja Islanti eivät olleet kokouksessa edustettuina. Oikeusministerien kokouksen jälkeen perustettiin vuonna 1947 ”den permanenta delegationen för nordiskt samarbete på lagstiftningens område”. Ensimmäinen toisen maailmansodan jälkeinen yhteispohjoismainen mietintö pohjoismaisesta vahingonkorvausvastuusta valmistui vuonna 1950.

Pohjoismaiden väliset läheiset valtiolliset ja kulttuuriset suhteet johtivat Pohjoismaiden Neuvoston perustamiseen vuonna 1952. Suomi Neuvostoliiton varjossa saattoi osallistua Pohjoismaiden Neuvoston toimintaan vasta Kööpenhaminassa 1956. Pohjoismaiden neuvostolla ei ollut poliittista mandaattia sitouttaa jäsenvaltioita yhtenäiseen lainsäädäntöpolitiikkaan. Tässä suhteessa tilanne muuttui vain hieman vuonna 1962, kun Pohjoismaiden Neuvosto hyväksyi ns. *Helsingin sopimuksen*. Yhteistyösopimuksen johdannossa Islannin, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan hallitukset ilmaisevat halunsa edistää Pohjoismaiden kansojen kesken kulttuurin sekä oikeus- ja yhteiskuntakäsitysten alalla vallitsevaa läheistä yhteisyyttä, ja edelleen kehittää Pohjoismaiden välistä yhteistyötä. Yhteistyön tavoitteena oli aikaansaada yhtenäisiä säännöksiä Pohjoismaissa mahdollisimman monilla aloilla. Sopimusteksti vesittyi sitä viimeisteläessä, koska Suomi ei uskaltanut allekirjoittaa sopimusta sen alkuperäisessä muodossa.

Alun perin sopimustekstissä käytettiin käsitteitä ”bör” och ”skall”, lopullisessa sopimustekstissä nämä on korvattu käsitteillä ”av-ser” och ”strävar”.

Helsingin sopimuksessa kaikki Pohjoismaat sitoutuivat säilyttämään ja edelleen kehittämään maiden välistä yhteistyötä oikeudellisella, sivistyksellisellä, sosiaalisella ja taloudellisella alalla. Sopimuksen 4 artiklassa osapuolet päättivät lakiyhteistyöstä *mahdollisimman suuren yhdenmukaisuuden saavuttamiseksi yksityisoikeuden alalla*. Sopimuksessa ilmaistu tavoite ilmentää vahvaa kulttuurista yhteisyyttä sopijapuolten välillä, mutta käytännössä sopimus ei ole kuitenkaan johtanut sellaiseen yhtenäiseen lainsäädäntöpolitiikkaan ja lainvalmisteluun, joka selittäisi sen, miksi Pohjoismaissa on eri oikeudenoilla saatettu voimaan yhteiseen lainvalmisteluun perustuvia lakeja. Yhteisen lainvalmistelun kulta-aika todellisuudessa ajoittuu aikaan ennen Helsingin sopimuksen solmimista ja sen jälkeen se on pikemminkin ollut poikkeuksellista kuin säännönmukaista. Harmonisoinnin työkaluvalikoimasta yksinkertaisesti puuttuu sellainen perustyökalu, jonka olemassaolo olisi välttämätön edellytys sille, että Pohjoismailla voisi edes olla yhteinen ehdotus säädettävän lain sisällöksi. Laajamittaista paluuta yhteispohjoismaiseen lainvalmisteluun ei voida pitää todennäköisenä. Pohjoismaiden Neuvoston päätökset eivät ole täytäntöönpanokelpoisia sellaisenaan missään jäsenvaltiossa.

Pohjoismaiden välinen lainsäädäntöyhteistyö tai Helsingin sopimus eivät millään tavalla selitä sitä, miksi esimerkiksi Suomen vuoden 1966 alusta voimaan tulleen perintökaaren esikuvaksi oli valittu Ruotsin perintökaari. Selitys on paljon pragmaattisempi. Suomessa oli vuosina 1951–1956 yritetty perintökaaren osittaisuudistuksilla saattaa vuoden 1734 lain perintökaaren säännöksiä ajan tasalle, mutta tuo hanke ei edennyt. Silloin oli

yksinkertaisempaa kääntää katse länteen ja käydä kirjakaupasta ostamassa Sveriges Rikes Lag ja kääntää siinä oleva perintökaari suomeksi.

Romanttinen käsitys yhteisestä pohjoismaisesta lainvalmistelumallista oli tullut tiensä päähän viimeistään 1970-luvun alussa. Erityisesti Ruotsissa haluttiin tehdä ratkaisut itsenäisesti, odottamatta muiden Pohjoismaiden mukaan tuloa hankkeisiin. Sisäinen kehitys eteni Pohjoismaissa eriaikaisesti, eikä samanlaista intressiä oikeuden pintatasoa myöten yhteisen lainsäädännön säätämiseen ollut kuin sata vuotta aikaisemmin. Ratkaisevan päätepisteen harmonisoinnille asetti Tanskan liittyminen vuonna 1973 Euroopan unioniin. Samaan aikaan Ruotsin oikeusministeri asetti kyseenalaiseksi pohjoismaisen lainsäädäntöyhteistyön itseisarvon: ”Lagstiftningssamarbete och nordisk rättslikhet kan inte längre vara självändamål”.

Pohjoismaiden lainsäädäntöyhteistyö, joka oli alkanut muun ohella perheoikeudesta, päättyi tai ainakin keskeytyi perheoikeuteen. Ruotsin hallitus antoi vuonna 1969 toimeksiannon avioeroa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi avioliittolakikomitealle. Tätä toimeksiantoa muut Pohjoismaat pitivät liian radikaalina ja katsoivat sen muodostavan esteen pohjoismaiselle lainsäädäntöyhteistyölle. Tämä ei ruotsalaisia hätkähdyttänyt. He katsoivat, että harmonisoinnin aika oli ohitse ja uusi aika edellytti vain Pohjoismaiden välistä mielipiteiden vaihtoa vireillä olevista lainsäädäntöhankkeista. Tämä aiheutti pienen pohjoismaisen kriisin, jota käsiteltiin Pohjoismaisilla lakimiespäivillä 1972 Helsingissä. Myrskyn laineet laskivat parin seuraavan vuoden aikana ja vuonna 1974 Pohjoismaiden neuvoston juridinen valiokunta ehdotti uusien pohjoismaisten lainsäädäntöhankkeiden aloittamista. Näiden hankkeiden joukkoon kuului myös perheoikeus, erityisesti avopuolisoiden väliset varallisuussuhteet. Sellaista yhteispohjoismaista työryhmää, jonka tehtävänä olisi ollut yhteisen avoliittoa

koskevan lainsäädännön valmistelu, ei kuitenkaan koskaan asetettu. Ruotsalaiset lähtivät tässäkin kulkemaan omaa kansallista tietään. Lagen om ogifta samboendes gemensamma bostad och lagen om sambors gemensamma hem ja lagen om homosexuella sambor perustuivat omaan ruotsalaiseen lainvalmisteluun ja merkitsivät samalla yhteispohjoismaisen lainvalmistelun pääte-pistettä tältä osin.

1.4 HARMONISOINTIA ILMAN YHTEISTÄ LAINVALMISTELUA

Helsingin sopimuksessa ilmaistu pyrkimys mahdollisimman suuren yhdenmukaisuuden saavuttamisesta yksityisoikeuden alalla ei ole myöskään selitys sille, miksi kaikissa Pohjoismaissa säädettiin suunnilleen samaan aikaan lait samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteiden rekisteröimisestä. Tätä kehitystä ei selitä samalla tavoin kuin avioliittolain kohdalla myöskään skandinavismi. Samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteiden rekisteröimisen mahdollistanut lainsäädäntöprosessi alkoi Tanskasta vuonna 1989, jatkui Norjassa 1993, eteni Ruotsiin 1994 ja Islantiin 1998 ja päättyi Suomeen vuonna 2001. Kaikissa Pohjoismaissa säädettiin toisistaan riippumatta lait, jotka tarjosivat mahdollisuuden samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteen virallistamiseen. Jos tälle kehitykselle halutaan etsiä yhteistä selittävää tekijää, se löytyy pikemminkin asenneilmaston muutoksesta.

Ajatus tunnustaa homoseksuaalisten suhteiden tasavertaisuus heteroseksuaalisten suhteiden kanssa oli hyvä. Mutta toteutus oli huono. Samalla kun homoseksuaalisuuden yltä riisuttiin epänormaaliuden verho, homoseksuaaleille rakennettiin kaappi, jonne heidän piti mennä saadakseen samat oikeudet kuin heteroseksuaaliset avioparit. Samalla hetkellä kun homoseksuaalinen pari

rekisteröi parisuhteensa, se väistämättä paljasti sukupuolisen suuntautumisen niille, jotka tulivat rekisteröimisestä tietoisiksi.

Rekisteröidyn parisuhteen historiasta tuli lyhyt kaikissa Pohjoismaissa. Nykyisin kaikki suhteensa virallistamista haluavat parit vihitään sukupuolisesta suuntautumisestaan riippumatta avioliittoon kaikissa Pohjoismaissa. Ruotsissa ja Norjassa lait parisuhteen rekisteröimisestä kumottiin vuonna 2009. Islannissa vastaava uudistus toteutettiin vuonna 2010 ja Tanskassa 2012. Suomessa erillislain kumoamista koskeva laki tuli voimaan 1.3.2017. Kiinnostavaa tässä kehityksessä on ennen muuta jälleen uudistusten suhteellinen samanaikaisuus eri Pohjoismaissa, vaikka mitään ”liittovaltiollista pakkoa” tämän kaltaiseen integraatioprosessiin ei ole olemassa. Samansuuntaista lainsäädäntökehitystä ei selitä edes Pohjoismaiden oikeusministeriöiden välinen tiivis yhteistyö. Suomessa tasa-arvoinen avioliittolaki perustuu kansalaisaloitteeseen. Suomen perustuslain mukaan eduskunta on velvollinen käsittelemään jokaisen kansalaisaloitteen, jonka taakse on koottu 50 000 allekirjoittajaa. Lähes poikkeuksetta kaikki lain säätämiseen johtavat aloitteet perustuvat hallituksen politiikkaan ja hallituksen esitykseen eduskunnalle. Tässä tapauksessa niin ei ollut asianlaita.

Pohjoismaisen lainsäädännön harmonisoinnin alkuperäinen malli, yhteiseen lainvalmisteluun perustuvien rinnakkaisten hallitusten esitysten aika on ohitse. Perheoikeuden alaan kuuluvaa lainsäädäntöä ei ole koskaan valmisteltu sellaisessa työryhmässä, johon olisi nimetty edustaja kaikista Pohjoismaista. Yhteinen lainvalmistelu, niin kauan kuin sitä tapahtui, perustui korkeintaan Tanskan, Norjan ja Ruotsin yhteiseen lainvalmisteluun. Useimmissa tapauksissa Suomi on vain peesannut muita Pohjoismaita hieman jälkijunassa ja saattanut muissa Pohjoismaissa voimassa olleen järjestelmän voimaan muutamia vuosia tai vuosikymmeniä myöhemmin.

Pohjoismaiden perheoikeus, jos sellaisesta on mahdollista puhua, ei muodosta sisäisesti koherenttia ja ristiriidatonta kokonaisuutta. Kansallisella tasolla oikeusjärjestyksen sisältöratkaisut ovat voineet tapahtua samansuuntaisesti samalla vuosikymmenellä (adoptio, avioliitto-oikeus) tai jopa vuosikymmenten viipeellä (isyys, äitiys). Aina ei ole saavutettu minkäänlaista pohjoismaista konsensusta siitä, millä tavalla tiettyä kysymystä tulisi säädellä (avoliitto). Yhtäläisyyksiä on kuitenkin enemmän kuin eroavuuksia. Yksittäisen selittävän tekijän painoarvoa ei ole mahdollista tarkoin määrittää, kysymys on usean selittävän tekijän yhteisvaikutuksesta. Jokin merkitys harmonisointiprosessin onnistumisen kannalta on kuitenkin ollut seuraavilla tekijöillä:

- poliittinen maantiede,
- skandinaavisten kielten perheyhtäläisyys,
- ideologinen tausta,
- skandinavismi poliittisena ja romanttisena aatteena,
- yhteinen pohjoismainen oikeuskäsitys,
- sukupuolten välinen tasa-arvo,
- yhtenevät perhekäsitykset,
- samankaltaiset oikeudelliset maailmankuvat,
- yhtenäiset perheoikeuden järjestelmän kantavat periaatteet,
- samansuuntaiset arvot ja
- uskonto ja sekularisoituvat yhteiskunnat.

Pohjoismaisen yhteistyön aika ei ole välttämättä lopullisesti takana. Mutta yhteistyö vaatii nimenomaan työtä ja ponnistelua, se ei synny tyhjästä. Kirjailija *Claes Andersson* peräänkuulutti lokakuussa 2016 Helsingin Sanomissa julkaistussa kolumnissa kulttuurin Kalmarin unionia Pohjoismaiden välille. Osa sitä voisi olla oikeuskulttuurin Kalmarin unioni.

Kulttuurin Kalmarin unioni on kuitenkin kenties vain unelma vailla tulevaisuutta. Sen jälkeen kun Tanska liittyi Euroopan unioniin 1973, Norja torjui ehdotuksen liittymisestä unioniin kansanäänestyksissä vuosina 1973 ja 1995, ja kun Suomi ja Ruotsi liittyivät unioniin vuonna 1995, mikään ei ole enää niin kuin ennen. Suomi ja Ruotsi eivät ole tehneet Maastrichtin sopimukseen varaamaa toisin kuin Tanska. Euroopan unionin politiikka on tunkeutunut Pohjolan maaperälle kenties jäädäkseen tänne enemmän tai vähemmän pysyvästi. Ja jos joku asia kuuluu Euroopan unionin lainsäädäntövallan piiriin, jäsenvaltioilla ei ole enää mahdollisuutta kahdenkeskisin sopimuksin ottaa lainvalmistelun kohteeksi sellaista asiaa. Ainakin teoriassa näyttää siltä, että pohjoismaisen harmonisoinnin aika on ohitse.

2 PERHEOIKEUSIDEOLOGIA JA RESEPTIOPROSESSI

2.1 POHJOISMAINEN OIKEUS JA OIKEUDELLINEN MAAILMAKUVA

Yhteispohjoismaisen perheoikeudellisen lainvalmistelun on vähitellen korvannut tutkijoiden, lainvalmistelijoiden ja asianajajien rajat ylittävä yhteistyö. Yhteistyö on säännöllistä, mutta sen tavoitteena ei enää ole yksimielisyyden saavuttaminen yhdestä ainoasta lainsäädäntömallista. Yhteistyö toimii inspiraation lähteenä kansallisille ratkaisuille sikäli kun niille on tilaa sellaisessa lainsäädäntöympäristössä, jossa Euroopan unionin päätösvallan piiriin kuuluvista asioista ei ole mahdollista neuvotella suoraan unionin jäsenmaiden kesken.

Perheoikeuden sisältöratkaisut eivät missään maassa tapahdu umpiossa, valtion sisäisinä autonomisina valintoina, joita tehtäessä ei vilkuilla sivuille. Lainvalmisteluun kuuluu olennaisena osana oikeusvertailu, vaikka vain pinnallinen säädösvertailu, jossa selvitetään sitä, minkälaisiin ratkaisuihin on päädytty muissa maissa. Tieto siitä, että jotain ratkaisua on pidetty mahdollisena jossain muualla, oikeuttaa kysymään voisiko samanlainen ratkaisu toimia myös meillä.

Tieto, vaikka se olisi kuinka varmaa ja syvällistä tahansa, ei kuitenkaan selitä sitä, minkälaiset tekijät vaikuttavat oikeutta koskevien käsitysten syntyyn, omaksumiseen ja muuttumiseen. Oikeudelliset instituutiot eivät ole siirrännäisiä, joita noin vain olisi mahdollista istuttaa toisen maan oikeusjärjestyksen osiksi. Jotta se olisi mahdollista, se edellyttää sitä, että kyseisten maiden *oikeudelliset maailmankuvat* vastaavat ainakin jollakin tavalla toisiaan. Puhe pohjoismaisesta oikeuskäsityksestä on mahdollista

vain, jos puheella on yhteinen nimittäjä ja se nimittäjä on juuri oikeudellinen maailmankuva.

Kaiken takana on *oikeusideologia*. Sillä voidaan tarkoittaa sitä aatteiden, uskomusten ja arvostusten järjestelmää, jonka kohteena on oikeus yhteiskunnallisena järjestyksenä. Oikeusideologialle on tunnusomaista praktinen normatiivisuus, se pyrkii asettamaan käytännöllisiä normeja siitä, mihin suuntaan oikeutta tulisi kehittää. Tällä tasolla toimivat 1800-luvun loppupuolella naisasialiike, pohjoismaiset lakimiehet ja poliittiset puolueet, kun ne vaativat miehen edusmiehisyyden lakkauttamista ja puolisoiden tasa-arvoa avioliitossa. Tällä tasolla toimivat myös ne henkilöt, jotka vaativat muutettavaksi avioliittolakia siten, että avioliiton voivat solmia kaikki täysi-ikäiset henkilöt sukupuolisesta suuntautumisestaan riippumatta.

Oikeusideologiaa ei voi olla ilman tiedostamista, mutta tiedostamisen aste voi vaihdella hyvinkin paljon. Joku voi olla perehtynyt aikaisempiin ideologisiin suuntauksiin, nähnyt niiden heikkoudet ja siirtynyt perustellusti kannattamaan uutta ideologiaa. Tämän tyyppinen irtiotto vanhasta ja sitoutuminen uuteen ei koskaan tapahdu hetkessä, aina löytyy niitä, joiden mielestä vanha järjestelmä on perusteiltaan kestävämpi. Tätä uudistusvastarintaa esiintyi kaikissa Pohjoismaissa, kun miehen edusmiehisyyttä oltiin lakkauttamassa. Edusmiehisyyden kumoamista vastustaneiden henkilöiden joukossa oli aluksi huomattava määrä niitä, joiden mielestä miehen edusmiehisyyks oli luonnon järjestyksen mukainen ja kuului sellaisena niihin perheoikeuden perusratkaisuihin, joista ei ollut aiheellista luopua. Vähitellen vanhan ideologisen ratkaisun kannattajat jäivät kuitenkin vähemmistöön. Aivan samalla tavalla kävi sittemmin heteroavioliiton monopoliaseman kannattajillekin. Aito avioliitto on avoin kaikille sukupuolisesta suuntautumisesta riippumatta.

Oikeusideologia voi ilmetä myös sosiaalisena käytäntönä, jolloin se on havaittavissa vain esimerkiksi osallistumisena puolueen toimintaan tai äänestyskäyttäytymisenä. Perheoikeus on perinteisesti kuulunut Suomessa sellaisiin oikeudenaloihin, joissa kansanedustajat voivat puolueen virallisesta kannasta riippumatta äänestää joko hallituksen esityksen puolesta tai sitä vastaan. Tämä antaa liikkumatilaa kansanedustajille ja tekee hallituksen esityksen tai kansalaisaloitteeseen perustuvan lainsäädäntöhankkeen kohtalon ennustamisen vaikeaksi. Kun esimerkiksi 1920-luvulla kaikki suomalaiset puolueet oikealta vasemmalle kannattivat miesten ja naisten tasa-arvoa ja miehen edusmiehisyiden lakkauttamista, se kertoo siitä, miten ideologiset rajanvedot eivät välttämättä noudata erilaisten poliittisten ideologioiden rajalinjoja.

Oikeudellisten ideologioiden muutoksen paikantaminen ja tutkiminen on tarpeen sen ymmärtämiseksi, *miksi* jokin oikeudellinen ideologia on korvautunut toisella. Tämä on vaativa aatehistoriallinen tutkimustehtävä. Se edellyttää ideologisten mallien ja niiden varaan rakentuvien sosiaalisten käytäntöjen selvittämistä. Hyvänä esimerkkinä tästä voidaan pitää lastensuojelua koskevan taustaideologian muutosta. Lastensuojelu oli aluksi punitiivista, huonosti käyttäytyvää lasta rangaistiin. Tämä näkyi lastensuojeluviranomaisille säädetyssä työkaluvalikoimassa. Nyt suojelun funktio nähdään toisin. Lastensuojelun piirissä olevaa lasta pidetään yksilönä, joka tarvitsee emotionaalista ja taloudellista tukea voidakseen kasvaa tasapainoiseksi aikuiseksi. Siihen ei vanha keinovalikoima riitä, laitoshoitopainotteisen lastensuojelun asemasta pääpaino on avohuollon tukitoimilla ja jälkihuollolla. Instituutio on koko ajan sama: lastensuojelu. Mutta sen sisältö oli viime vuosisadan alussa täysin toinen kuin nykyisin. Muutos on edellyttänyt ideologista kamppailua, asenteiden muutosta, uusien arvojen omaksumista ja lainsäätäjän toimia.

Tämän muutoksen ymmärtäminen edellyttää paitsi tähän prosessiin myös lasten kasvatusta koskevien teorioiden sisällön muutokseen perehtymistä. Autoritäärinen kasvatusideologia suosi aikanaan rangaistuksen merkitystä korostanutta lastensuojelua, lapsen etua korostava moderni pedagogiikka vuorostaan psykologisoi koko lastensuojelun.

Oikeusideologiaa ja nimenomaan perheoikeusideologiaa koskeva aatehistoriallinen tutkimus tarkastelee ideoiden järjestelmiä ja niiden suhdetta sosiaaliseen käytäntöön perheoikeuden eri lohkoilla. Aatehistorioitsijan on tutkittava ideologiaa käsitejärjestelmänä ja sen varassa lepäävää yhteiskunnallista toimintaa. Lainsäädäntö on mahdollista tulkita oikeutta koskevien ideoiden kodifikaatioksi. Sen vuoksi lainsäädäntöä tutkimalla voidaan selvittää sitä, minkälaiset aatteelliset ja yhteiskunnalliset tekijät ovat johtaneet samanlaisiin lainsäädännöllisiin ratkaisuihin eri yhteiskunnissa tietyillä elämänalueilla, ja mikä toisaalta selittää kansalliset varaukset ja poikkeamat ideologian valtavirrasta.

Vaikka tietyn perheoikeudellisen idean taustalla voi olla esimerkiksi yksittäinen tutkija, joka on onnistunut muotoilemaan jonkin ajatuksen hyvin, niin tällaisesta ideasta ei voi tulla koskaan suoraan sovellettavaa oikeutta. Muuttuakseen sitovaksi oikeudeksi idean täytyy saada taakseen tukijoita, jotka alkavat pitää tutkijan esittämää ajatusta *perheoikeudellisen järjestelmän kantavana periaatteena*. Lapsen etu, päämiehen etu, puolittamisperiaate ja tasajaon periaate ovat hyviä esimerkkejä idean muuttumisesta ideologiaksi. Kun riittävän monet tutkijat olivat rakentaneet lapsi-, holhous-, avioliitto- ja perintöoikeuden järjestelmän tutkimuksissaan niiden varaan, ne vähitellen muuttuivat lainsäädäntöperiaateiksi, eräänlaisiksi ideologisiksi ohjenuoriksi, joiden mukaan lainsäätäjät sen jälkeen muotoili uuden lainsäädännön perustan.

Vanhan perheoikeusideologian väistyminen uuden tieltä edellyttää muutostekijää, joka on vahvempi kuin se voima, jonka varassa vanha ideologia lepää. Kysymys on kamppailusta, joka päättyy vanhan tappioon ja uuden voittoon. Miksi näin tapahtuu, siihen ei ole yksiselitteistä vastausta. Joskus kysymys voi olla *pakkotilanteesta*, jossa ei ole muuta vaihtoehtoa kuin alistua muutokseen, vaikka muutos ei kaikkia miellyttäisikään. Tämän tyyppinen pakkotilanne liittyy usein yhteiskunnan väkivaltaisiin muutoksiin. Jos ajattelemme, miten Isis on levittänyt omaa ideologiaansa kalifaatin alueella, voimme helposti havaita, ettei ideologioiden vaihtuminen ole vapaaehtoista. Pohjoismaissa tällaista tilannetta ei juuri ole ollut, ei edes silloin kun Suomi oli Venäjän autonominen suurruhtinaskunta vuosina 1809–1917. Venäjä ei perheoikeuden alueella pakottanut Suomea tekemään sellaisia ratkaisuja, joiden johdosta Suomen historiallinen yhteys pohjoismaiseen perheoikeuden traditioon olisi katkenut.

Selittävänä tekijänä sille, miksi vanhan ideologian varaan rakentunut lainsäädäntö väistyy uuden tieltä, voi yksinkertaisesti olla se, että lainsäädäntö on täysin vanhentunut ja on syntynyt tarve korvata se uudella. Perheoikeuden alalla tämä ei ole ollut edes harvinaista. Perheoikeuden alaan kuuluva lainsäädäntö oli 1900-luvun alussa itse asiassa usein peräisin useamman sadan vuoden takaa. Esimerkiksi Suomessa sovellettiin tuolloin vielä vuoden 1734 Ruotsin lain perintöoikeutta ja avioliittoa koskevia säännöksiä, jotka tosiasiaa heijastelivat sellaisen feodaalisen yhteiskunnan arvoja, jotka muuten olivat väistymässä yhteiskunnassa. Kun vanhan lainsäädännön arvoperustan ja yhteiskunnassa vallitsevien arvojen välille kasvaa kuilu, jonka kanssa ei voi enää elää, silloin mikä tahansa vaihtoehto on vanhan säilyttämistä parempi. Muutoksen toteuttaminen on aina poliittinen kysymys ja edellyttää toimivaa lainsäädäntökoneistoa. Se ei ollut 1800- ja 1900-luvun taitteessa mikään itsestäänselvyys samalla

tavalla kuin nykyisin kaikissa Pohjoismaissa, joissa on toimivat demokraattiset poliittiset järjestelmät, joiden avulla *ideologiat voidaan muuttaa lainsäädäntöratkaisuiksi*.

Pohjoismaiden perhelainsäädäntö on 1990-luvun puolivälistä alkaen joutunut myös kohtaamaan Pohjoismaiden ulkopuolelta tulevia paineita perhelainsäädännön uudistamiseksi. Tämä ei koske samassa laajuudessa Tanskaa, Islantia ja Norjaa kuin Ruotsia ja Suomea. Tanska on Maastrichtin sopimuksen mukaan jättäytynyt Euroopan unionin lainsäädännön ulkopuolelle, eivätkä Islanti ja Norja ole kumpikaan unionin jäsenmaita. Sen sijaan Suomi ja Ruotsi ovat ja samalla ne ovat sidoksissa siihen ideologiaan, jonka varassa Euroopan unionin lainsäädäntöä rakennetaan. Välillisesti tämä sidos vaikuttaa kuitenkin myös Pohjoismaiden keskinäisiin suhteisiin ja siihen liikkuma-alaan, joka Pohjoismailla on säätääksään keskinäisissä suhteissaan sovellettavista normeista. Hyvänä esimerkkinä tästä kehityksestä voidaan mainita Pohjoismaisen perintösopimuksen muuttamissopimus, joka rakentuu asiallisesti EU-lainsäädännössä omaksuttujen ratkaisujen varaan.

2.2 MIKSI OIKEUS MUUTTUU?

Muuttaako perheoikeuden ideologia yhteiskuntaa vai muuttuuko perheoikeuden ideologia toiseksi sen vuoksi, että yhteiskunta muuttuu. Materialististen ja sosiaalideterminististen teorioiden mukaan yhteiskunnan perusrakenne vaikuttaa yhteiskunnan ylärakenteen sisältöön. Perheoikeuden ideologiat olisivat tällöin vain heijastumia yhteiskunnan materiaalisesta perustasta ja suhteesta siihen epäitsenäisiä. Kulttuurideterministien ja arvodeterministien mukaan oikeus on paitsi suhteellisen itsenäinen myös osin omalakinen osansa yhteiskunnallista todellisuutta. Oikeus vaikuttaa tavallaan itsensä lisäksi siihen todellisuuteen, jossa sitä sovelletaan. Tämä käsitys saa tukea oikeudellisista käytännöistä,

ne ovat sidoksissa voimassa olevaan oikeuteen. Yhtä totta on samalla se, että perheoikeusideologioiden suuret muutokset eivät tapahdu yhteiskunnallisessa tyhjiössä. Olisi kuitenkin suuri yksinkertaistus olettaa, että ideologioiden muutokset ovat kausaalisesti riippuvaisia yhteiskunnan taloudellisesta perusta. Selitys on paljon mutkikkaampi ja yhtä selittävää tekijää tuskin edes on olemassa. Osittain tämä johtuu siitä, että normin ja normatiivisten järjestelmien eksistenssi poikkeaa reaali maailmaan kuuluvien esineiden eksistenssistä. Normatiiviset ja ideologiset järjestelmät ovat olemassa pitämisen maailmassa, eikä niiden sisältöä voi (loogisesti) johtaa olemisen maailmasta.

Otetaan esimerkiksi lapsen huolto, joka on oikeudellinen käsite. Kasvatustilanteita on miljoonia, mutta niistä ei voi päätellä sitä, mitä huollolla tarkoitetaan. Siihen vaikuttavat monet eri tekijät, eikä sen sisältö ole vakaa ja muuttumaton. Alun perin lapsen huollolla itsenäisenä oikeudellisena kategoriana ei juuri ollut painoarvoa, huolto ymmärrettiin korkeintaan holhouksen apukäsitteeksi. Vähitellen lapsen huolto ja holhous eriytyivät toisistaan, mutta kaikissa Pohjoismaissa huolto kuitenkin ymmärrettiin avioeron jälkeen vain lähivanhemman yksinhuoltona. Vanhassa lapsilainsäädännössä etävanhemmalla ei ollut edes suoraan lakiin perustuvaa oikeutta tavata omaa lastaan, tämä oikeus kehittyi alun alkaen oikeuskäytännössä ennen kuin siitä säädettiin laissa. Ajatus avioeron jälkeisestä yhteishuollosta muotoiltiin Kaliforniassa, ja vasta sen jälkeen vuonna 1983 se omaksuttiin Suomessa lainsäädäntöperiaatteeksi. Suomi oli ensimmäinen Pohjoismaa, jossa yhteishuollosta tuli pääsääntö ja yksinhuollosta poikkeus avioeron jälkeen. Tämä esimerkki kuvaa sitä, miten idea – yhteishuollon idea – on syntynyt toisessa oikeuskulttuurissa ja sieltä levinnyt muiden maiden lainsäädäntöön johtavaksi periaatteeksi. Oikeudelliset aatteet eivät kumpua vain omasta maasta ja vaikka aatteet eivät leviä epidemioiden tavoin, ne voivat tartuttaa ensin

tutkijan, sitten tutkijayhteisön ja levitä sieltä ympäröivään yhteiskuntaan ja muuttua lainsäädäntöperiaatteiksi.

Perheoikeuden muutosten taustalla on alati muuttuva käsitys perheestä ja perheen ja suvun välisestä yhteydestä. Heteroseksuaalisen ydinperheen monopoli on sadan vuoden aikana väistynyt ja sen on korvannut erilaisten perheiden yhdenvertaisuus. Perheiden elinkaari on avioerojen yleistyessä lyhentynyt ja perheenjäsenten oikeudet ovat muuttuneet yksilöllisiksi oikeuksiksi. Perheeseen tullaan nykyisin hyvin montaa reittiä pitkin ja monella eri tavalla. Lääketieteen kehitys on tehnyt mahdolliseksi sen, että lisääntyminen voi tapahtua hedelmöityshoidon avulla tai sijais-synnytyksen kautta. Lääketieteen kehitys ei kuitenkaan ratkaise kysymystä oikeudellisesta vanhemmuudesta. Kannanotto siihen riippuu niistä oikeudellisista arvoista, jotka ovat yhteisössä vallitsevia. Sijais-synnytyksen eli ns. kohdunvuokraus on kielletty kaikissa Pohjoismaissa. Sen vuoksi tällä hetkellä tutkitaan kohdunsiirtoa yhtenä keinona hoitaa lapsettomuutta.

Oikeudellista maailmankuvaa muokkaavat oikeusideologian lisäksi voimakkaasti *oikeustieteen teoreettiset sidonnaisuudet ja lainopin kohdeteoriat*. Suomalainen oikeustiede oli 1800-luvun loppupuolelta aina toisen maailmansodan päättymiseen saakka vahvasti sidoksissa saksalaiseen oikeustieteeseen, ennen muuta käsitelainoppiin. Käsitelainopille oli tunnusomaista oikeudellisten käsitteiden määrittäminen ja käsitteistä päättelemisen. Tähän oikeustiedekäsitykseen liittyy monia teoreettisia pulmia, joiden vuoksi se on sittemmin saanut väistyä. Käsitelainoppi tarjosi kuitenkin niukassa lainsäädäntöympäristössä viitekehyksen, jonka avulla oli mahdollista vastata moniin sellaisiin oikeudellisiin ongelmiin, joihin ei laista löytynyt vastausta. Käsitelainopin valtakausi päättyi oikeastaan osin poliittisista syistä. Kun kansallissosialistinen Saksa oli tuhonnut saksalaisen oikeusvaltion ja hävinnyt toisen maailmansodan, sen jälkeen ei enää ollut

poliittisesti korrektaa pitää suomalaisen oikeustieteen esikuvana saksalaista oikeustiedettä. Katse oli käännettävä toisaalle ja se kääntyi Pohjoismaihin päin.

Muissa Pohjoismaissa siviilioikeudellisen tutkimuksen valta-teorian oli jo pitkään ollut suuntaus, jota kutsuttiin skandinaa-viseksi realismiksi. Sen varaan rakentui myös toisen maailman-sodan jälkeinen suomalainen analyttinen siviilioikeustiede, joka pyrki analysoimaan oikeudellisia ilmiöitä ja ymmärtämään niitä prosesseina. Enää ei kysytty, siirtyykö omistusoikeus silmänrä-päyksessä myyjältä ostajalle, vaan kysyttiin, missä eri henkilö-suhteissa ostaja saa suojaa myyjään nähden. Vastaavalla tavalla luovuttiin pohtimasta sitä, siirtyykö perintö perittävän kuolinhet-kellä perillisille. Sen asemasta mielenkiinto kohdistettiin siihen, missä henkilösuhteissa tapahtuu perittävän kuoleman johdos-ta muutoksia. Omistajanvaihdokset miellettiin tämän jälkeen vaiheittaisina tapahtumasarjoina, joissa prosessin eri vaiheissa omistajan oikeusasema vahvistui kunnes muuttui loukkaamat-tomaksi oikeudeksi.

Aivan samalla tavalla kuin pohjoismainen lainsäädäntö on harmonisoitunut, myös käsitys siitä, miten oikeustiedettä tulee harjoittaa, on nykyisin samankaltainen kaikissa Pohjoismaissa. Mutta vain samankaltainen, sillä oikeustieteen metodiset valin-nat voivat oikeustieteen eri lohkoilla poiketa toisistaan samassa maassakin eikä vain eri maiden tutkijoiden kesken. Perheoikeuden alalla harjoitettu oikeustiede on usein sidoksissa siihen paradig-maan, joka vallitsee kunkin maan siviilioikeudessa. Tämä tuo tutkimukseen mukanaan konservatiivisen elementin, oikeustiede harvoin on ala, joka muuttaa maailmaa. Oikeustieteen tehtävänä on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa oikeutta ja jo pelkäs-tään tämä lähtökohta rajoittaa sen omia mahdollisuuksia toimia yhteiskunnallisen kehityksen keihäänkärkenä. Perheoikeudella on kuitenkin monet kasvot. Se ei ole vain varallisuus oikeutta,

jonka kohteena on puolisoitten omaisuus tai perittävän jäämistö. Se on myös edunvalvontaoikeutta, lapsioikeutta, nimioikeutta ja kansainvälistä yksityisoikeutta. Eri oikeudenaloilla voi perhe- ja perintöoikeuden sisälläkin olla itsenäisiä oikeudenalakohtaisia teorioita, jotka ovat välttämättömiä oikeudenalan erityispiirteiden selittämiseksi ja ymmärtämiseksi. Oikeudenalakohtaisten teorioiden suhteellinen itsenäisyys kattaa sekä yksityisoikeuden että yksityisoikeuden eri lohkot. Ne rikastuttavat sitä kuvaa, joka oikeusjärjestyksen kokonaisuudesta muodostuu.

3 PERHEOIKEUDEN ALAKOHTAISTEN PERIAATTEIDEN MURROKSET 1917–2020

3.1 AVIOLIITTO-OIKEUS

3.1.1 Aviovarallisuusjärjestelmä

Vanha aviovarallisuusjärjestelmä, jolla tarkoitetaan 1734 lain naimiskaaren aviovarallisuusjärjestelmää ja siihen tehtyjä tarkennuksia, rakentui *omaisuuden yhteisyyden* varaan. Puolisoiden omaisuus sulautui yhdeksi pesäksi heidän solmiessaan avioliiton. Yhteisen pesän omaisuuteen puolisoilla oli naimaosa. Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan miehen naimaosa maalaisoikeuden mukaan oli $\frac{2}{3}$ ja vaimon $\frac{1}{3}$. Kun Suomessa ehdotettiin puolisoille yhtäläistä naimaosaa, ehdotusta vastustettiin talonpoikaissäädystä vuonna 1867 vetoamalla siihen, että vaimon työ on vähäarvoista ja luonnonjärjestyksen mukaan nainen on miestä huonompi yksilö. Vasta vuonna 1878 ehdotus yhtäläisestä naima- ja perintöosasta saattoi miehen ja naisen avioliitossa koko maassa yhdenvertaiseen asemaan. Kuitenkin senkin jälkeen mies vallitsi avioliiton aikana puolisoitten yhteistä pesää ja hänellä oli oikeus kantaa ja vastata kaikissa perheen omaisuutta koskevissa oikeustoimissa. Vaimo oli miehen edusmiehisyyden alainen eli käytännössä eräänlainen miehensä lakimääräinen holhotti.

Vuoden 1889 laki aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista rakentui yhteisen pesän konstruktion varaan. Uusi aviovarallisuusjärjestelmä, joka tuli voimaan Suomessa 1930, rakentui ja rakentuu yhä edelleen *omaisuuden erillisyyden ja velkojen erillisyyden* varaan. Olennaista järjestelmälle on ajatus puolisoitten

yhdenvertaisuudesta. Kumpikin puoliso omistaa itse oman omaisuutensa ja vastaa omista sitoumuksistaan. Puolisoilla on sopimusvapaus avioliiton aikana ja oikeus päättää itsenäisesti osallistumisestaan työhön kodin ulkopuolella. Omaisuuden erillisyyperiaatteen ehdottomuutta lieventää avio-oikeussäännöstö. Puolisoiden omaisuus on avio-oikeuden alaista. Avio-oikeussäännösten avulla päästään kiinni puolisoitten välisiin varallisuuseroihin, avio-oikeutta koskevat oikeusohjeet muodostavat aviovarallisuusoikeudellisen oikeudenmukaisuussäännösten. Avioliiton purkautuessa avioeron johdosta puolisoitten avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö jaetaan puolisoitten kesken tasan. Jos tasauksen lopputulos on epäoikeudenmukainen, sitä voidaan sovitella.

Yhtenäinen aviovarallisuusjärjestelmä rakentuu avio-oikeuden totaliteetin varaan. Kaikki omaisuus, olipa se saatu ennen avioliittoa tai avioliiton aikana, on avio-oikeuden alaista omaisuutta. Tämä omaisuus muodostaa ositettavan eli puolisoitten kesken tasattavan varallisuuden siinä tapauksessa, että avioliitto purkautuu. Avio-oikeuden laajuutta perusteltiin aikanaan viittaamalla siihen tosiseikkaan, että avioliitto purkautui vain aniharvoin avioeron johdosta. Tämä peruste piti itse asiassa paikkansa varsin hyvin, sillä avioliittolain voimaantullessa vuonna 1930 avioerojen määrä oli noin 1 000 vuodessa. Nyt avioeroja myönnetään vuosittain noin 13 200 ja avioliitto on menettämässä ainakin osaksi asemaansa elämänikäisenä liittona. Jos avioliitto on solmittu 1960-luvulla ja puoliset elävät edelleen yhdessä, liitto tulee todennäköisesti purkautumaan puolison kuoleman johdosta. Sen sijaan jos avioliitto on solmittu 2000-luvulla, todennäköisempää on, että se purkautuu avioeron kuin kuoleman johdosta.

Avioerojen yleistyminen ja eronneiden puolisoitten uudelleen avioituminen ovat synnyttäneet uusperheissä sellaisia oikeudellisia ongelmia, joita ei avioliittolakia säädettäessä edes osattu ounnastella. Mutta lyhyet avioliitot koettelevat myös avio-oikeuden

ulottuvuutta koskevaa avioliittolain perusratkaisua. Aina silloin tällöin tämä ilmenee avioliittolain varallisuusjärjestelmän uudistamisvaatimuksina ja monet pitävät oikeudenmukaisempana nykyisen järjestelmän asemasta sellaista aviovarallisuusjärjestelmää, jonka piiriin ei kuulu ennen avioliittoa hankittu omaisuus ja sellainen omaisuus, jonka puoliso on avioliiton aikana perinyt tai saanut testamentilla tai lahjaksi. Nykyisin tällainenkin omaisuus kuuluu osituksen piiriin, ellei osituksen sovittelua koskevassa päätöksessä sitä rajata osituksen ulkopuolelle.

Muutospaine ei ole kuitenkaan vielä kasvanut niin suureksi, että oikeusministeriössä olisi ryhdytty valmistelemaan avioliittolain kokonaisuudistusta. Osasyys siihen on varmasti se, että puoliset voivat niin halutessaan tehdä avioehtosopimuksen ja sopia siitä, ettei puolisoilla ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen tai vain toisella heistä on avio-oikeus toisen omaisuuteen. Avioehto on määrämuotoinen sopimus, joka on kahden todistajan allekirjoitettava. Avioehtosopimus tulee voimaan kun se on jätetty ennen ositusperustetta Digi- ja väestötietovirastoon rekisteröitäväksi.

3.1.2 Avioerojärjestelmä

Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan puolisoilla oli mahdollisuus saada avioero ainoastaan huorinteon ja omavaltaisen hylkäämisen perusteella. Jos molemmat puoliset olivat tehneet huorin ja toinen puoliso oli antanut huorinteon anteeksi, eroa ei huorinteon perusteella kuitenkaan saanut.

Omavaltainen hylkääminen oli varsin erikoinen avioeroperuste. Jos mies häijyydestä ja ynseydestä luopui ja karkasi vaimostansa ja matkusti ulkomaille siinä mielessä, ettei enää ollut ja asunut hänen kanssaan, vaimo sai hylkäämisen perusteella avioeron. Tasapuolisuuden nimissä miehellä oli oikeus samoilla perusteilla eroon. Omavaltaista hylkäämistä koskeva säännös-tö synnytti ns. Tornion avioerot. Puolisot matkustivat yhdessä

Tornioon ja mies käveli sen jälkeen Handolin sillan ylitse Haaparannan kaupunkiin. Kun vaimo jäi Tornioon ja mies otti hotellihuoneen kaupunginhotellista Haaparannassa, omavaltainen hylkääminen tuli toteennäytetyksi.

Avioeron saattoi saada ennen vuoden 1930 avioliittolain säätämistä myös korkeimman oikeuden myöntämällä erivapaudella. Käytännössä tästä erivapauskäytännöstä muodostui pääsääntö eron saamiseksi. Erivapaushakemuksissa esitetyt perustelut eron saamiseksi kertovat elämän monimuotoisuudesta. Mies saattoi olla homoseksuaali tai saanut irtolaisnaiselta sukupuolitaudin, puolisoiden poliittiset näkemykset saattoivat olla vastakkaisia, puoliset olivat riitaisia ja lopettaneet kokonaan sukupuolisen kanssakäymisen toistensa kanssa. Erivapaus avioeroon saatettiin myöntää sen vuoksi, että vaimo vietti yönsä aviomiehensä veljen vuoteessa tai sen vuoksi, että mies oli kiihkouskovainen ja ankara rahanpalvoja. Puolison väkivaltaisuus oli myös hyväksytty eroperuste. Kun vaimo oli heittänyt kiehuvaa vettä miehensä kasvoille sillä seurauksella, että mies oli joutunut sairaalaan kahdeksi viikoksi, miehellä katsottiin olleen oikeus saada omasta hakemuksestaan avioero.

Vuoden 1930 avioliittolain mukaan puolisoilla oli oikeus saada aina avioero, jos puoliso oli rikkonut avioliiton tekemällä huorin, harjoittanut haureutta samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa taikka sekaantunut eläimeen. Muita eroperusteita olivat muun muassa sukupuolitauti, toisen puolison hengen tavoittelu, törkeä pahoinpitely, kolmen vuoden vankeusrangaistus, huumaavien aineiden jatkuva väärinkäyttö ja mielisairaus tai tylsämielisyys. Omavaltaista hylkäämistä, josta oli erikseen säädetty 1734 laissa, vuoden 1930 avioliittolaki ei enää tuntenut eroperusteena. Sen asemasta eron sai sillä perusteella, että puoliset eivät välien rikkoutumisen vuoksi olleet asuneet kahteen vuoteen yhdessä.

Vuoden 1930 avioliittolain alkuperäinen avioerojärjestelmä rakentui *syyllisyysperiaatteen* varaan.

Puolisoiden avioliitto saatettiin julistaa myös peruutuneeksi. Avioliitto oli tuomittava peruutumaan, jos se oli solmittu sellaisten henkilöiden kesken, jotka olivat liian läheistä sukua toisilleen tai jos mielisairas tai tylsämielinen oli mennyt avioliittoon. Peruutumisperusteista tärkein oli kuitenkin kaksinnaimiskielto. Jos avioliittoon mennyt henkilö oli jo naimisissa, liitto oli tuomittava peruutumaan.

Peruutumisperusteita oli useita. Puoliso voi vaatia, että avioliitto oli peruutuva sen vuoksi, että hän avioliittoa päätettäessä oli tilapäisessä mielenhäiriössä tai muussa siihen verrattavassa tilassa. Tällä perusteella kaikki avioliitot olivat periaatteessa vaarassa tulla julistetuiksi peruutuneiksi. Mutta jos vaatimus ei mielenhäiriöön vedoten menestynyt, puoliso saattoi vaatia avioliiton peruutumista siihen vedoten, että toinen puoliso oli jättänyt ilmaisematta vakavan taudin tai muun henkilöönsä koskevan erittäin tärkeän seikan, jonka olisi pitänyt pidättää häntä siihen avioliittoon menemästä. Korkein oikeus julisti tämän oikeusohjeen nojalla avioliiton peruutumaan muun muassa silloin, kun puoliso oli avioliittoon mennessään sairastanut kuppatautia ja silloin kun puolisollla oli pitkälle kehittynyt keuhkotauti samoin kuin silloin, kun puoliso oli kokonaan avioliiton aikana kieltäytynyt sukupuoliyhteydestä puolisonsa kanssa ja kun hän oli jo ennen avioliittoa tehnyt tätä asiaa koskevan ratkaisunsa.

Avioerojärjestelmän rinnalle syntyi asumuserojärjestelmä vuonna 1948, kun osa rintamalla olleista miehistä ei halunnut palata entisten rouviensa vällyjen alle tai sitten ei sinne enää pääsyt. Puolisot, jotka asumuserotuomion saatuaan muuttivat erilleen ja asuivat erillään kaksi vuotta, olivat oikeutettuja saamaan avioeron. Asumuserojärjestelmässä ei ollut tarpeen etsiä syyllistä, erillään asuminen asumuserotuomion antamisen jälkeen riitti

eroperusteeksi. Toisaalta asumusero saattoi raueta, jos puoliset eivät tuomion jälkeen muuttaneetkaan erilleen, vaan jäivät asumaan yhteen tai palasivat takaisin viettämään yhteiselämää.

Syylisyysperusteisesta avioerojärjestelmästä luovuttiin kaikissa Pohjoismaissa 1970- ja 1980-luvuilla, Suomessa tämä tapahtui vuonna 1988. Samalla kumottiin avioliiton peruutumisinstituutio ja lakkautettiin asumuserojärjestelmä. Puolisoilla on voimassa olevan oikeuden mukaan oikeus saada toisistaan riippumatta avioero. Avioerojärjestelmä on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa puoliset voivat hakea avioeroa. Eroa voi hakea myös kumpikin puoliso erikseen. Ensimmäinen vaihe kestää puoli vuotta. Harkinta-ajan umpeen kuluttua puoliset tai toinen heistä voivat hakea lopullista eroa. Sen jälkeen kun syylisyysperusteisesta avioerojärjestelmästä luovuttiin, puolison käyttäytymisellä ei ole merkitystä avioeron saamisen kannalta.

Avioero katkaisee puolisoitten avioliittoon liitetyt velvollisuudet. Avioliiton aikana puoliset ovat velvollisia elättämään toisensa. Kun avioliitto purkautuu, entisellä puolisoilla on vain poikkeuksellisesti oikeus saada elatusta. Puolisoitten elatusvelvollisuus loppuu käytännössä silloin, kun avioeroa koskeva ratkaisu tulee lainvoimaiseksi, eli kun ratkaisuun ei voi enää hakea muutosta. Kun avioeroa koskeva ratkaisu saavuttaa lainvoiman, avioliitto on silloin purkautunut.

3.2 AVOLIITON OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY

Avoliiton oikeudellinen sääntely on kiinnostava poikkeus pohjoismaisen perheoikeuden alalla. Avopuolison oikeudellinen asema eroaa kaikissa Pohjoismaissa toisistaan. Tämä on konkreettinen osoitus siitä, että harmonisointiin perustuva lainsäädäntöyhteistyö oli historiaa 1970-luvun alussa. Vuonna 1973 Pohjoismaiden neuvosto hyväksyi suosituksen, jonka mukaan

kaikkien Pohjoismaiden tulisi laatia yhteinen ehdotus ”paperittomien avioliittojen” sääntelemiseksi. Avoliitolla ei tuolloin vielä edes ollut vakiintunutta nimitystä, tänä päivänä avioliiton kutsuminen paperittomaksi avioliitoksi kuulostaa vähintäänkin omalaatuiselta. Pohjoismaiden neuvoston suositus ei ole johtanut minkäänlaisiin avioliittoja koskeviin yhteispohjoismaisiin lainsäädäntöratkaisuihin.

Avoliittoa laillisenä perhemuotona ei tunnettu Pohjoismaissa sata vuotta sitten. Miehen ja naisen asumista yhdessä ilman vihkimistä pidettiin sopimattomana, mutta ilmiönä se oli kuitenkin tunnettu. Asumisolojen ahtaudesta johtuen kaupungeissa samassa asunnossa saattoi asua useampiakin ruokakuntia, eikä niissä olosuhteissa yhteisen asumisen edellytyksenä ollut avioliiton solmiminen.

Avoliittoperheelle oli Suomessa varattu monopoli ainoana sallittuna parisuhteen muotona vielä 1930-luvun puolivälissä, jolloin harkittiin jopa laillistamattoman yhteiselämän kriminalisointia. Lainsäätäjän mukaan avioliitto ja laillistettu perhe-elämä olivat valtion ja yhteiskunnan perusta. Tätä perustaa ei saanut vaarantaa laittomilla parisuhteilla. Tämän tosiseikan lainsäätäjä ilmaisi tavalla, joka ei jätä tilaa tulkinnalle: ”Laillistamaton yhdyselämä on omiansa järkyttämään yhteiskunnan perustaa ja kuta laajemmalle laitton yhdyselämä leviää, sitä enemmän se myös horjuttaa valtion ja yhteiskunnan rakennetta sekä oikeus- ja siveyskäsitteitä”. Korkein oikeus katsoi vuonna 1941 antamassaan lausunnossa, että avioliitot, tai niin kuin se asian ilmaisi, ”löyhät sukupuolisuhteet ovat siveelliseltä kannalta hyvin epäilyttäviä”. Avoliittojen yleistymistä nämä kannanotot eivät voineet kuitenkaan millään tavalla hidastaa tai estää. Suomessa syntyy nykyisin jo yli 50 % esikoisista avioliiton ulkopuolella.

Moderni avioliitto-oikeudellinen sääntely Pohjoismaissa sai alkunsa, kun Ruotsissa säädettiin vuonna 1973 laki avopuolisoiden

yhteisestä asunnosta. Ensimmäisenä varsinaisena avoliittolakina pidetään Ruotsissa kuitenkin vuoden 1987 lakia avopuolisoiden yhteisestä kodista. Se oli heterosuhteiden laki, minkä vuoksi sen rinnalle säädettiin samana vuonna laki samaa sukupuolta olevista avopuolisista. Nämä lait on myöhemmin korvattu uudella sukupuolineutraalilla lailla.

Norja seurasi perässä, kun laki yhteistalouden oikeusvaikutuksista tuli voimaan 1991. Vaikka tämä laki ei olekaan puhdas avoliittolaki, se koskee myös avoliittoja. Lisäksi se koskee kaikkia niitä kotitalouksia, joissa kaksi tai useampi henkilö asuu yhdessä.

Tanskassa ei ole erityistä avoliittolakia, mutta avopuolison asemaa on yritetty parantaa kuolemantapauksessa säätämällä erityisestä avoliittotestamentista. Avoliittotestamentilla avopuolisot voivat määrätä, että he perivät toisensa samalla tavalla kuin aviopuolisot, joilla on avio-oikeudesta vapaata omaisuutta.

Suomessa avopuolisoiden asema parani hieman, kun vuonna 2011 säädettiin sukupuolineutraali laki avopuolisoiden yhteisen talouden purkamisesta eli ns. avoliittolaki. Avoliittolain mukaan avopuolisolla on oikeus saada hyvitystä toisen avopuolison talouteen antamistaan panoksista, jos niiden seurauksena toinen puoliso on vaurastunut tai kyennyt säilyttämään omaisuutensa. Poikkeustapauksessa avopuolisolla on oikeus saada avustusta kuolleen avopuolison jäämistöstä, mutta minkäänlaista lakimääräisen perillisen asemaa avoleskellä ei muutoin ole.

Avopuolisoiden oikeudellisen aseman erilainen sääntely eri Pohjoismaissa on kiinnostavaa ennen muuta sen vuoksi, että ne tekijät, jotka ovat johtaneet sääntelytarpeeseen, ovat kaikissa Pohjoismaissa samat. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrän kasvu, avioliiton suosion lasku, avioliiton purkautumisen aiheuttamien sosiaalisten ongelmien hallinta, heikomman suojaaminen avioliiton purkautuessa ja avopuolisoiden yhteisen kodin erityissääntely. Kaikki nämä tekijät ovat olleet taustalla,

kun sääntelytarpeesta on käyty periaatteellista keskustelua eri Pohjoismaissa. Mutta yhteiseen huoleen ei ole yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua. Avoliittosääntelyn sisältökirjavyys on osoitus siitä, että samanlaisesta yhteiskunnallisesta ongelmasta ei seuraa kausaalisesti samanlaista ongelmanratkaisua eri maissa. Lainsäätäjällä on liikkuma-alaa ja se voi sitä myös käyttää.

3.3 PERINTÖOIKEUS

3.3.1 Lakimääräinen perintöoikeus

Lakimääräisen perintöoikeuden kehitys on ollut todella jännittävää. Ei vähiten siksi, että oikeuskehitys kaupungeissa ja maaseudulla kulki eri tahdissa. Maalla sovellettiin maalaisoikeutta ja kaupungeissa kaupunkioikeutta. Maalla perintöoikeudellisilla säännöksillä suojeltiin maaomaisuuden säilymistä suvun omistuksessa. Perittyä maaomaisuutta eli niin sanottua perimysmaata ei saanut testamentata suvun ulkopuolisille henkilöille eikä sitä voinut myöskään rajoituksetta myydä sivulliselle henkilölle. Luovutustilanteessa sukulaisilla oli oikeus lunastaa perimysmaa sukulunastusta koskevien säännösten turvin. Vastaavanlaisia rajoituksia ei sisällynyt kaupunkioikeuteen. Maalaisoikeuden ja kaupunkioikeuden välinen jako lakkautettiin Suomessa lopullisesti vasta vuonna 1951.

Lakimääräinen perintöoikeus oli sata vuotta sitten verisukulaisten oikeus. Kun avioliitto purkautui puolison kuoleman johdosta, perinnön saivat rintaperilliset ja ellei heitä ollut, perintö ohjautui vanhemmille tai veljelle tai sisarelle. Vanha feodaalinen perintölainsäädäntö esti sukuun kuuluvan omaisuuden siirtämisen suvun ulkopuoliselle henkilölle perittävän eläessä tai hänen kuollessaan. Tämä järjestelmä korvautui vähitellen kaikissa Pohjoismaissa lakiosajärjestelmällä, Suomessa kuitenkin niinkin myöhään kuin vasta 1951.

1734 lain perintökaari oli Suomessa voimassa vuoteen 1966, jolloin nykyinen perintökaaremme tuli voimaan. Suomessa oli toisen maailmansodan jälkeen yritetty kansallisin voimin uudistaa vanhaa perintökaarta, mutta lopulta kädet oli pakko nostaa pystyyn ja kääntää suomeksi Ruotsissa voimassa ollut perintökaari. Tällä tavalla Suomi jälkiharmonisoi oman perintöoikeutensa samansisältöiseksi kuin Ruotsin perintöoikeus. Vuosikymmenten aikana Suomen ja Ruotsin perintökaarten välille on syntynyt eroavuuksia osittaisten lainuudistusten johdosta, mutta ne eivät ole johtaneet täydelliseen disharmonisaatioon perintöoikeuden alalla.

Ruotsalaisen perintöoikeuden omaksumisen eli reseption johdosta leski sai oikeuden periä ensiksi kuolleen puolison, jos tältä ei kuollessaan jäänyt rintaperillistä. Tämä oli suuri muutos lesken oikeudellisen aseman kannalta, mutta se merkitsi suurta muutosta myös perintöoikeuden perustan laajuuden kannalta. Aina vuoteen 1966 perimyksen perustana oli ollut verisukulaisuus, nyt sen rinnalle tuli sosiaalinen läheisyys. Lesken perintöoikeus lykkää ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten perintöoikeuden toteutettavaksi vasta lesken kuoleman jälkeen. Ensiksi kuolleen puolison toissijaisilla perillisillä tarkoitetaan käytännössä ensiksi kuolleen puolison veljiä ja sisaria ja näiden lapsia. Periaatteessa tähän perillispiiriin kuuluvat myös ensiksi kuolleen puolison vanhemmat, mutta he ovat yleensä vaihtaneet valtakuntaa lesken kuollessa.

Sosiaalisen läheisyyden merkitys perimyksen perusteena lujiittui vuonna 1983, kun leski sai oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana niissä tilanteissa, joissa perittävältä jäi kuollessaan rintaperillinen. Rintaperillinen voi tosin esittää lesken eläessä jakovaatimuksen, mutta siitä huolimatta leski saa pitää hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja tavanmukaisen asuntoirtaimiston. Perintöoikeuden avulla harjoitetaan asuntopolitiikkaa. Tämä on täysin kansallinen ratkaisu. Ruotsissa

puoliso perii ensiksi kuolleen puolison myös silloin, kun ensiksi kuolleelta puolisolta jäi rintaperillinen.

Perintöoikeus on esimerkki oikeudenalasta, jossa Pohjoismaat jakautuvat selkeästi kahteen ryhmään. Toiseen niistä kuuluvat Ruotsi ja Suomi, toiseen Tanska, Islanti ja Norja. Järjestelmiä nimitetään itäskandinaavisiksi ja länsiskandinaavisiksi. Pohjoismaiden perintöoikeusjärjestelmien kahtiajako selittyy parhaiten geopolitiikalla. Tanskan ja Norjan pitkäaikainen valtiollinen yhteys selittää sen, miksi tanskalainen lainsäädäntö sai niin suuren vaikutusvallan norjalaiseen yhteiskuntaan. Vastaavalla tavalla Ruotsin valtiollinen yhteys Suomen kanssa selittää se, miksi ruotsalainen lainsäädäntö on niin usein ollut suomalaisen lainsäädännön esikuvana.

3.3.2 Testamenttioikeus

Testamenttioikeuden kehitys on liittynyt läheisesti lakimääräisen perintöoikeuden muutoksiin. Vanhemmassa germaanisessa oikeudessa testamenttia ei tunnettu. *Tacituksen* (noin 55- 120) mukaan ”kunkin perillisiä ja oikeudenomistajia olivat hänen lapsensa, eikä testamenttia tehty. Jos lapsia ei ollut, lähimpiä perillisiä olivat veljet, sedät ja enot”. Kiinteä omaisuus siirtyi sukupolvelta toiselle ja jokainen perillinen oli vain sukunsa edustaja varallisuuden siirtoketjussa. Näin säilytettiin suvun kollektiivinen omistus, eräänlainen konsortio, jossa yksityisellä jäsenellä ei ollut nykymuotoista perillisen tai omistajan asemaa. Kun merkittävin omaisuus oli suvun kollektiivisessa omistuksessa, testamenttia ei nykymuodossa tarvittu. ”Gott, nicht der Mensch, macht den Erben” todettiin vanhassa saksalaisessa sananlaskussa. Ihmisellä ei ollut valtaa puuttua Jumalan luomisjärjestykseen, jonka mukaan Jumala määräsi ihmisen elämästä ja perillisistä.

Toinen, eikä edes vähäinen syy testamentti-instituution vähäiseen merkitykseen germaanisessa oikeudessa liittyi tapaan, jolla

oikeus käsitteellistettiin. Germaaninen oikeus ei tuntenut yksilöstä irtautunutta tahtoa, eikä niin muodoin myöskään *tahdonilmaisua* nykyisessä merkityksessä. Yksilön ”oikeudellisen tahdon” ajateltiin sammuvan hänen kuollessaan, minkä vuoksi kuoleman varalta annettu testamenttimääräys oli käsitteellisesti suorastaan mahdoton. Tahdonilmaisun käsite kotiutui eurooppalaiseen oikeuskäsitykseen sangen myöhään. Omaisuuden miellettiin voivan siirtyä toiselle ainoastaan konkreettisin toimin, esimerkiksi antamalla luovutettava esine saajan haltuun. Ajatusmalli, jonka mukaan omistajanvaihdos edellytti aina reaalityöntä, sopi huonosti vastikkeelliseen vaihdantaan. Taloudelliseen vaihdantaan liittyvistä syistä olikin tarpeen hyväksyä oikeudellisten velvoitteiden liittäminen pelkästään tahdonilmaisuuksiin. Tahto ja sen ilmaiseminen irtaantuivat reaalitoimesta, jolloin tahdonilmaisuuksiin (*oikeustoimi*) muodostui oikeudellisen sitovuuden perusteeksi. Tahdonilmaisun eriytyminen reaalitoimesta alkoi siellä, missä sitä kipeimmin tarvittiin, kauppaoikeudessa. Kesti kauan, aina 800–900-luvulle saakka, ennen kuin tämä kehitys jätti jälkensä testamenttioikeuteen.

Katolisen kirkon rooli testamentti-instituution leviämisen kannalta roomalaisesta oikeudesta germaanisen oikeuden vaikutusalueelle oli aivan keskeinen. Roomalaisen oikeuden reseptiprozessi ei tapahtunut siten, että roomalainen oikeus olisi saatettu ”puhtaana” voimaan sen alkuperäisen alueellisen soveltamisalan ulkopuolella. Tähän vaikuttivat monet tekijät. Ensinnäkään ei ollut olemassa sellaista keskusvaltaa, joka olisi voinut ylhäältä käsin määrätä siitä, että germaanisen oikeuden soveltamisalueella olisi tullut noudattaa roomalaisen oikeuden testamenttia koskevia oikeusohjeita. Ja vaikka sellainen olisi ollutkin paikallisesti olemassa, siltä puuttui tehokas täytäntöönpanokoneisto, joka olisi valvonut määräyksen noudattamista. Roomalainen oikeus liudentui vähin erin germaanisen oikeuden sisälle ja germaaninen

oikeus, jota kutsuttiin myös vulgaarioikeudeksi, puolestaan vaikutti roomalaista oikeutta koskeviin tulkintoihin. Kysymys oli pitkästä prosessista, joka alkoi vuorovaikutussuhteena ja muuttui vasta myöhemmin roomalaisen oikeuden reseptioksi. Tämän prosessin aikana myös paikalliset tavat vaikuttivat testamentisäännösten sisältöön. Aikakauden alussa roomalainen oikeus oli germaanisen oikeuden kanssa samanveroinen lähde ja vasta kun germaanisen oikeuden soveltamismerkitys heikkeni ja roomalainen oikeus syrjäytti germaanisen oikeuden soveltamisen, reseptioprosessi oli saavuttanut kulminaatiopisteensä.

Reseptioprosessiin vaikuttaneet syyt vaihtelevat oikeudenaloittain, testamenttioikeuden reseption syynä oli selvästi raha. Kirkko tarvitsi toimintaansa varoja ja niitä hankittiin muun muassa kuolemanvaraislahjoilla. Lahjan antaminen kirkolle lyhensi taivaaseen matkaavan lahjanantajan kiirastulikärsimyksiä, minkä vuoksi ihmiset antoivat usein koko omaisuutensa kirkolle. Lahjanantajien harkitsematon avokätisyys aiheutti kuitenkin vahinkoa perillisille, joille ei jäänyt lainkaan perintövarallisuutta. Paavi *Aleksanteri III* määräsi vuonna 1171 antamassaan bullassa, ettei kukaan saanut lahjoittaa enempää kuin yhden perillisen osan sielun autuudeksi. Määräys oli runollisen kaunis: ”Jolla on yksi poika, tehkään Kristuksesta toisen; jolla on kaksi poikaa, tehkään Kristuksesta kolmannen”. Ainoastaan lapseton henkilö saattoi antaa sisarustensa suostumuksella koko omaisuutensa kirkolle. Yleensä lahja luvattiin antaa kirkolle vähän ennen kuolemaa eli sananmukaisesti kuolinvuoteella. Näin antaja samalla osoitti hurskauttaan. Estääkseen perittävän tulemisen toisiin ajatuksiin, kirkko piti tiukasti kiinni kannasta, jonka mukaan kuolemanvaraislahja oli peruuttamaton tahdonilmaus (*ultima voluntas*), jota ei myöhemmällä testamentilla voinut muuttaa. Vasta vähin erin testamentille muodostui nykytyyppinen asema kuolemanvaraislahjan rinnalla.

Testamentti-instituutio levisi Pohjoismaihin Tanskan kautta. Ensimmäiset tanskalaiset testamenttia koskevat määräykset ovat peräisin 1100-luvun jälkipuoliskolta. Ruotsissa testamentti-instituutio omaksuttiin 1200-luvulla osin kanonisen oikeuden vaikutuksesta ja osin roomalaisen oikeuden reseption johdosta. Kirkon vahva vaikutus näkyy tuolta ajalta säilyneissä testamentissa. Niiden avulla kirkko torjui uhkaa, jonka kerjäläismunkkien saarnaama köyhyyden oppi muodosti. Toisaalta testamentin menestystä kirkon ansainnan välineenä selittää tuon ajan ihmisten jumalanpelko ja voimakas synnintunto. Testamentin tekeminen kirkon hyväksi oli osoitus hurskaudesta, joka takasi taivasosuuden.

Testamentit ovat latinankielisiä ja ne alkavat säännönmukaisesti julistuksella isän, pojan ja pyhän hengen nimeen: ”In nomine patris et filii et spiritus sancti, amen.” Tämän jälkeen testamentin tekijä kertoo olevansa täysissä sielun ja ruumiin voimissa, licet debilis corpore, sanus tamen mente. Seuraavaksi testamentissa kerrotaan kaiken omaisuuden tulleen omistajalleen Jumalan armosta, ja sen vuoksi se tai osa siitä testamentataan luostarille tai kirkolle.

Jo keskiajalla ruotsalaisissa kaupungeissa tehtiin testamentteja myös sukulaisten ja ystävien hyväksi. Sen sijaan maaseudulla testamentti yleensä vielä laadittiin hurskaisiin tarkoituksiin (*ad pias causas*). Testamentissa saatettiin esimerkiksi 1200-luvulla määrätä siitä, että perittävän jäämistöstä on annettava jokaiselle Ruotsissa ja Suomessa toimivalle luostarille yhtä suuri summa rahaa. Testamenttia säänneltiin niukoin oikeusohjein, minkä vuoksi esimerkiksi testamentin todistamiskäytännöt vaihtelivat.

Testamenttien yleistymisen johdosta kävi välttämättömäksi Ruotsissa antaa vuoden 1686 testamenttisääntö, jonka laatimiseksi ”neuvoja kysyttiin valtakunnan oppineimmilta ja kokeneimmilta miehiltä, ja lainsäätämistyö suoritettiin heidän lausuntojensa

mukaan, varteen-ottamalla lain perustusta ja vakaantunutta käytäntöä”. Vuoden 1734 lain testamenttia koskevat säännökset perustuivat suoraan vuoden 1686 testamenttisääntöön, jota on pidetty vedenjakajana testamentin merkityksen kannalta. Vasta sen jälkeen testamentti vakiinnutti lopullisesti asemansa kuolemanvaraisena oikeustoimena Ruotsissa ja Suomessa.

Ruotsissa perimysmaajärjestelmä ja siihen liittyneet omistajanvallan rajoitukset kumottiin vuonna 1857 ja tilalle säädettiin ranskalaisen esikuvan mukaisesti lakiosasäännöstö. Suomessa maalais- ja kaupunkioikeuden välinen ero kumottiin vasta vuonna 1951. Suomalainen lakiosajärjestelmä on saanut vaikutteita paitsi ruotsalaisesta jäämistöjärjestelmästä myös Sveitsin oikeudesta. Lakiosasäännösten voimaan saattamisen jälkeen uusittiin testamentin tekemistä ja pätemättömyyttä koskevat oikeusohjeet, joihin sisältyivät testamentin muotoa, valvontaa, tiedoksiantoa ja moitetta koskevat normit.

Kehitys on kaikissa Pohjoismaissa kulkenut pääpiirteissään samanlaisia polkuja. Testamenttioikeus on tämän kehityksen johdosta tullut erottamattomaksi osaksi Pohjoismaiden jäämistöjärjestelmiä. Suomalaisen perintö- ja testamenttioikeuden kehityksen kannalta vuoden 1966 perintökaaren säätäminen oli tärkeä virstanpylväs. Uuteen perintökaareen koottiin aikaisemmin hajallaan olleet säännökset. Lainsäädäntöteknisesti muutos oli suuri, sillä samalla kumottiin vanhat säännökset. Perintökaaren voimaantulon jälkeen jäämistöoikeudellisia säännöksiä on täydennetty parantamalla muun muassa eloonjääneen puolison oikeudellista asemaa ja helpottamalla maatilan sukupolvenvaihdosta tilanomistajan kuoleman jälkeen. Valtaosa perintökaaren perusratkaisuista on kuitenkin edelleen entisellään. Testamenttioikeuden kannalta ehkä suurimpana muutoksena voidaan pitää testamentin valvontasäännösten kumoamista vuonna 1990. Aikaisemmin testamentti piti valvoa tuomioistuimessa kuuden

kuukauden kuluessa luettuna siitä kun testamentinsaaja sai tiedon hyväkseen tehdystä testamentista ja testamentin tekijän kuolemasta. Nyt sellaista järjestelmää ei enää ole olemassa. Jokainen, joka haluaa saattaa testamenttiin perustuvan oikeutensa voimaan, on velvollinen antamaan testamentin tiedoksi perillisille kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.

Perintökaari on ollut suurin piirtein nykyisessä muodossaan voimassa yli viisikymmentä vuotta. Se on siviilioikeuden alaan kuuluvalla laille jo varsin pitkä aika. Ehkä radikaalein muutos perintöoikeuden sadan vuoden aikana on ollut fideikommissaaristen järjestelyjen lakkauttaminen ja uusien fideikommissioiden perustamisen kieltö vuonna 1931. Fideikommissaarisella määräyksellä oli mahdollista pysyttää omaisuus suvussa sukupolvesta toiseen siten, että jokainen fideikommissaarisen testamentin saaja oli velvollinen käyttämään omaisuutta siten, että se saattoi hänen kuolemansa jälkeen siirtyä samoin velvoittein seuraavan sukupolven hallittavaksi. Ajatuksen siitä, että tällaiset ylisukupolviset testamenttijärjestelyt olivat kansantalouden kannalta vahingollisia, esitti ensimmäisenä *Adam Smith* teoksessaan *Kansojen varallisuus*. Talousjärjestelmän toiminta edellytti vapaata vaihdantaa, eikä se ollut mahdollista, jos omistaja ei saanut myydä omaa omaisuuttaan markkinoilla.

Testamenttausvapautta on Suomessa rajoitettu ainoastaan eloonjääneen aviopuolison ja rintaperillisten suojaamiseksi.

3.4 HOLHOUSOIKEUS

3.4.1 Holhous kontrollijärjestelmänä

Suomessa holhousoikeuden kehitys liittyy myös varsin läheisesti pohjoismaiseen kohtalonyhteyteen. Pohjoismaisilla lakimiespäivillä 1875 keskusteltiin siitä, mihin suuntaan keskiaikaista holhousjärjestelmää tulisi modernin maailman kynnyksellä kehittää. Alaikäiset ovat maailman sivu olleet kykenemättömiä määräämään omasta omaisuudestaan. Ongelma on aina liittynyt täysi-ikäisten ihmisten holtittomaan varojen käyttöön. Se oli mahdollista estää vain siten, että täysi-ikäinen julistettiin holhottavaksi. Varhaisemman holhousjärjestelmän tarkoituksena oli estää holhottavaa tuhlaamasta omaisuuttaan suvun vahingoksi. Suojelun kohteena ei siten ollut holhottava itse, vaan suvun taloudelliset intressit. Holhottavaksi julistaminen tarjosi keinon sellaisen omaisuuden säilyttämiseksi perillisillä, jonka heidän isänsä olisi harkitsemattomasti tuhlanut eläessään.

Tätä ei enää edes 1800-luvun loppupuolella pidetty sellaisena lainsäädäntöpoliittisena tavoitteena, jota lailla olisi pitänyt suojata. Se ei kuitenkaan ollut varsinainen syy sille, miksi holhouslainsäädännön uudistamista pidettiin välttämättömänä. Varsinainen epäkohta piili siinä, että alaikäisellä holhotilla oli salainen panttioikeus holhoojan kiinteistöön. Tällainen niin sanottu lakisääteinen panttioikeus syntyi ilman kiinteistön omistajan suostumusta eikä sitä yleensä kirjattu lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin. Salainen panttioikeus kilpaili holhoojan muiden velkojien kanssa ja järjestely teki mahdottomaksi holhoojan kiinteistön käyttämisen luoton vakuutena. Tämän vuoksi säädettiin vuoden 1898 holhouslaki, jonka esikuvana oli Pohjoismaisilla lakimiespäivillä 1875 käsitelty ehdotus.

Holhouslain mukaan joka ei ollut täyttänyt yhtäkolmatta vuotta, oli holhouksen alainen, eikä hänellä sen vuoksi ollut valtaa hallita omaisuuttaan. Täysi-ikäinen henkilö voitiin julistaa

holhottavaksi sen vuoksi, että hän oli mielipuoli tai tuhlaavaisuuden taikka juoppouden tähden kykenemätön hallitsemaan omaisuuttaan. Holhottavaksi julistaminen oli mahdollista myös siinä tapauksessa, että täysi-ikäinen henkilö vanhuudenheikkouden, ruumiinvian taikka pitkällisen sairauden tähden oli kykenemätön hoitamaan asioitaan. Lisäedellytyksenä kuitenkin oli se, että oli pelättävissä, että hänen omaisuutensa muuten hävitetään.

Holhoojan toimen yleisenä edellytyksenä oli se, ettei itse ollut holhouksenalainen, vanha tai kykenemätön, köyhä, velkainen, typerämielinen taikka elämässään tahi taloutensa hoidossa ajattelematon. Jos näitä esteitä ei ollut, holhoojan tehtävä oli miehen kansalaisvelvollisuus. Siitä saattoi kieltäytyä vain erityisin syihin vedoten. Ulkomailla oleskelu oli pätevä syy, johon vedoten saattoi torjua aina määräyksen holhoojan tehtävään. Muut perusteet olivat harkinnanvaraisia. Tehtävästä saattoi kieltäytyä vain, jos oli niin kivulloinen, ettei voinut holhottaa tai hänen asioitansa oikein hoitaa tai oli liian vanha tai itsellä oli monta omaa lasta tai entuudestaan jo kaksi holhutointa. Yksikin holhutoimi riitti esteeksi, jos se oli sellainen, ettei se toista sietänyt. Naista ei koskaan voinut määrätä vastoin tahtoansa toisen holhoojaksi.

Vanhan holhousjärjestelmän ongelma oli vaihtoehdottomuus. Kaikissa niissä tapauksissa, joissa oli tarvetta holhousoikeudelliseen edunvalvontaan, ainoaksi vaihtoehdoksi jäi holhottavaksi julistaminen. Sen seurauksena täysi-ikäinen menetti aina samalla kelpoisuutensa oman omaisuutensa hallintaan ja oikeustoimien tekemiseen. Holhotin tahto oli holhoojan taskussa.

Vuonna 1983 holhouslakia muutettiin siten, että holhottavaksi julistamisen asemasta päämiehen oikeudet pyrittiin ensisijaisesti turvaamaan siten, että hänelle määrättiin uskottu mies. Uskottu mies hoiti päämiehen taloudellisia asioita, mutta päämiehellä itsellään säilyi rinnakkainen kelpoisuus oikeustoimien tekemiseen. Tämä järjestelmä oli voimassa aina nykyisen holhoustoimilain

voimaantuloon 1.11.1997 saakka. Holhoustoimilain mukaan päämiehelle määrätään edunvalvoja huolehtimaan hänen taloudellisista asioistaan. Jos jokin asia ei ole korostetun henkilökohtainen (kuten esimerkiksi isyyden tunnustaminen tai testamentin tekeminen), edunvalvoja voidaan määrätä huolehtimaan päämiehen eduista myös hänen henkilöään koskevissa asioissa. Holhoustoimilain voimaantulon jälkeen nykyisin puhutaankin mieluummin *edunvalvontaoikeudesta* kuin holhousoikeudesta.

3.4.2 Päämiehen etu

Modernin edunvalvontaoikeuden kantavana ideologisena perustana on päämiehen edun turvaaminen. Päämiehen edulla voidaan ymmärtää arvoperiaatetta, jonka varassa edunvalvontaa koskeva oikeudellinen sääntely lepää. Arvoperiaatteena päämiehen etu on tunnusmerkistöltään avoin samalla tavalla kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa käytetty käsite ”lapsen etu”. Päämiehen etu ja lapsen etu ovat järjestelmän toiminnan välttämättömiä taustaehtoja, eräänlaisia ehtoja tyyppiä *conditio sine qua non*. *Conditio sine qua non* on lakimieslatinaa ja tarkoittaa välttämätöntä ehtoa, jota ilman ei jotain asiaa voi edes ajatella. Lapsioikeuden tai edunvalvontaoikeuden järjestelmiä ei voi hahmottaa normatiiviseen todellisuuteen kuuluvina ilman etu-käsitettä. Päämiehen etu on tyypillinen esimerkki rajat ylittävästä oikeusperiaatteesta, sen varaan rakentuvat kaikki uusimmat edunvalvontaoikeudelliset järjestelyt sääntelymaasta riippumatta.

Päämiehen etu voidaan ymmärtää myös ratkaisuperiaatteena samalla tavalla kuin lapsen etukin on ymmärretty. Oikeuskirjallisuudessa on korostettu, että lapsen etu määrittyy aina yksittäisessä ratkaisutilanteessa. Aivan samalla tavalla voidaan todeta, että edunvalvontaoikeudessa päämiehen edulla tarkoitetaan yksilöllistä päämiehen etua tietyssä ratkaisukontekstissa. Yhdellä ja samalla päämiehellä on monta päämiehen etua, jotka

eivät välttämättä ole yhteneviä. Tunnuksmerkistön avoimuus ei merkitse sitä, että käsite olisi soveltamiskelvoton. Päinvastoin, käsite on hyvin käyttökelpoinen vaikeissa ratkaisutilanteissa, koska sen avulla voidaan punnita eri vaihtoehtojen sopivuutta yksittäistapauksessa ja valita niistä sellainen, joka edistää päämiehen etua parhaiten

Päämiehen etu arvoperiaatteena on taustalla Euroopan neuvoston suosituksessa toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista. Vaikka suositus koskeekin toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua, sen ilmentävät periaatteet soveltuvat mutatis mutandis myös niihin tilanteisiin, joissa on arvioitava alaikäisen päämiehen etua yksittäisessä ratkaisutilanteessa. Suositus lepää kahden peruspilarin varassa, jotka koskevat kaikkia päämiehiä heidän iästään riippumatta.

Edunvalvontaoikeuden ensimmäinen peruspilari on ihmisarvo. Koko edunvalvontaa koskevan järjestelmän kannalta keskeistä on, että jokaisen yksittäisen oikeudellisen ratkaisun tulee läpäistä ihmisarvon kunnioittamistesti. Jos ratkaisu ei kunnioittaisi päämiehen ihmisarvoa, se tulee hylätä, vaikka se olisi kätevä, mukava ja tehokas. Päämiehen ihmisarvon kunnioittaminen on otettava huomioon kaikkia muita periaatteita sovellettaessa. Toinen holhoustoimen peruspilari muodostuu ihmisoikeuksista ja perusoikeuksista. Kaikkien edunvalvontaoikeudellisten käytäntöjen tulee perustua päämiehen ihmisoikeuksien ja perustavaa laatua olevien vapauksien kunnioittamiselle. Erityistä huolta on kannettava siitä, että edunvalvonnassa tehtävillä ratkaisuilla ei loukata päämiehelle Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan kuuluvaa perhe-elämän suojaa.

Edunvalvontaa koskevan sääntelyn peruspilareita vahvistavat ratkaisutoimintaa ohjaavat periaatteet, joita voidaan kutsua edunvalvontaoikeuden ratkaisunormeiksi. Ne ovat seuraavat. Kaikkien päämiestä koskevien oikeudellisten ratkaisujen tulee rakentua

suhteellisuusperiaatteen varaan eli päämiehen kelpoisuutta ei tule rajoittaa yhtään sen enempää kuin on välttämätöntä. Ratkaisujen tulee olla yksilöllisesti räätälöityjä. Jokainen holhous-toimioikeudellinen ratkaisu on muotoiltava päämiehen kannalta sopivimmaksi mahdolliseksi. Kiireisessä tilanteessa tulee olla oikeus puuttua aikaisemmin tehtyyn päätökseen. Ratkaisujen tulee olla yksiselitteisiä ja maksuttomia. Päämiehen oikeustoi-mikelpoisuus ja muut kelpoisuudet on säilytettävä mahdollisim-man koskemattomana. Päämiehen yksityisyyttä on suojattava ja häntä koskevia tietoja on julkistettava vain jos se on hänen oman suojansa kannalta tarpeen. Toimintaa tulee kaikissa tilanteissa ohjata maksimi: toimi niin kuin haluaisit edunvalvojan toimivan, jos olisit itse päämies.

Kaikkien päämiehen asemaa koskevien menettelyllisten sääntö-
jen tulee olla reiluja ja tehokkaita. Ratkaisuilla ei saa aiheettomas-
ti rajoittaa päämiehen puhevaltaa ja häntä koskevien päätösten
tulee perustua päämiehen omien toivomusten kunnioittamiselle.

Silloin kun yksittäisen oikeusongelman keskeiseksi ratkaisu-
kriteeriksi nostetaan yksinomaan jonkun henkilön etu, oikeudel-
linen sääntely tapahtuu yleislausekkeen avulla. Yleislausekkeitä
kutsutaan myös joustaviksi oikeusnormeiksi sen vuoksi, että ne
taipuvat muuttuviin olosuhteisiin helpommin kuin useista sään-
nöksistä koottu kasuistinen normisto. Edunvalvontaoikeudessa
tyypillinen esimerkki kasuistisesta normistosta on holhouslain
lupasäännöstö. Laissa on lueteltu kymmenittäin erilaisia oikeus-
toimia, joihin tarvitaan Digi- ja väestötietoviraston lupa. Jos jotain
oikeustointia ei sisälly luetteloon, silloin siihen ei tarvita lupaa.

Suomessa suhtautuminen yleislausekkeisiin oli alun perin
nihkeää. Vielä 1950-luvun alussa siviilioikeuden professori *T.
M. Kivimäki* varotti yleislausekkeiden käytön vaarantavan oi-
keusvarmuutta ja heikentävän oikeudellisten ratkaisujen en-
nustettavuutta. ”Mikäli tuomarille annetaan pitkälle menevä

harkintavalta kanssaihmistensä kohtaloista päättäessään, vaanii oikeusjärjestelmää kaksi vaaraa, toisaalta mielivallan, toisaalta oikeudellisen epävarmuuden vaara”, kirjoitti Kivimäki.

Oikeuspoliittisesti kannanotto oli ymmärrettävä, sillä kansallissosialistisen Saksan lainkäyttö oli osoittanut todeksi tunnetun saksalaisen professorin *Justus Wilhelm Hedemannin* profetian. Hedemannin mukaan soveltamisalaltaan joustavat yleislausekkeet voivat toimia oikeudellisen ratkaisun mittapuuna järjestäytyneessä yhteiskunnassa, jos lausekkeitä soveltavat riippumattomat tuomarit. Mutta mikäli valtio ylimpänä vallanhaltijana asettaa yleislausekkeitä vain omien tarkoituseriensä hyväksi, yleislausekkeen joustavuus ja valtatekijä sulautuvat yhteen toistensa kanssa. Samalla yleislauseke lakkaa toimimasta mittakaavana ja muodostuu yksipuoliseksi ja kontrolloimattomaksi poliittisen vallan välineeksi. Tämän prosessin seurauksena oikeudenmukaisuuden tilalle astuu mielivalta.

Demokraattisessa oikeusvaltiossa joustavien oikeusnormien käyttöön ei sisälly samanlaista poliittista riskiä kuin totalitaarisessa valtiossa. Joustavien oikeusnormien käyttöala onkin vuosi vuodelta laajentunut. Tämä on samalla muuttanut oikeudellisen ratkaisun luonnetta. Keskeistä ei ole enää niinkään normin tulkinta kuin normin tarkoittaman asiantilan punninta. Päämiehen etua tai kenenkään muunkaan etua ei voida juurikaan punnita valtion tarkoituseriä edistävällä tavalla. Mutta jääkö silti jäljelle mielivallan ja oikeudellisen epävarmuuden vaara sovellettaessa päämiehen etua yksittäisissä tapauksissa johtavana ratkaisukriteerinä? Kysymykseen voi vastata Hedemania mukaillen. Joustavat oikeuslausekkeet voivat toimia oikeudellisen ratkaisun mittapuuna järjestäytyneessä yhteiskunnassa, jos päämiehen edusta huolehtivat ammatillisesti terveellä tavalla itsestään ylpeät yleiset edunvalvojat, joita puolestaan valvoo riippumaton ja ammattitaitoinen Digi- ja väestötietovirasto. Oma työtään

kunnioittava edunvalvoja pitää huolta siitä, että koko ammattikuntaa arvostetaan sen tekemän laadukkaan työn vuoksi. Digi- ja väestötietoviraston riippumattomuudella puolestaan tulee ymmärtää esteettömyyttä jokaisessa yksittäisessä tapauksessa. Ja Digi- ja väestötietoviraston ammattitaidolla sitä, että päämiehen edun merkityssisältöä täsmennetään jokaisessa yksittäistapauksessa aina niiden harkintakriteereiden turvin, jotka on asetettu ohjaamaan oikeudellista päätöksentekoa.

Kansalaisyhteiskunnan ihannetilaa voidaan kuvata viidellä sisältökriteerillä. Yhteiskunnan tulee olla täysivaltaisten ihmisten yhteisö, harkitsevien päättäjien yhteisö, vastuullisten yksilöiden yhteisö, moraalisten yksilöiden yhteisö ja muiden oikeuksia kunnioittava yhteisö. Reaalitodellisuus ei aina vastaa kansalaisyhteiskunnan ideaalitulaa, koska monilta ihmisiltä puuttuu päätöksentekokyky, ja liian monet ovat kykenemättömiä moraalisen vastuun kantamiseen ja oikeudelliseen päätöksentekoon. Toimiva edunvalvontajärjestelmä turvaa näissä olosuhteissa elämänlaatua ja muodostaa hyvinvointivaltion tukirakenteen. Edunvalvonnan voimavarojen turvaamisen välttämättömyys on hyvän yhteiskunnan velvollisuus kansalaisiaan kohtaan. Edunvalvontajärjestelmän kehitys on osoittanut, että yksityisestä edunvalvonnasta on peruuttamattomalla tavalla jo siirrytty yleiseen edunvalvontaan. Sukulaisten tai ystävien varaan rakentuvaan edunvalvontajärjestelmään ei aikuisväestön edunvalvonnan kohdalla ole enää paluuta.

Modernin holhousjärjestelmän perusajatuksena on vähäisimmän mahdollisen yksilön autonomiaan puuttumisen periaate. Jos yksilö ei itse kykene käyttämään varojaan hyödykseen, holhouksen tarkoituksena on varmistaa se, että hänen omat etunsa maksimoidaan hänen varojensa käytössä. Tarkoituksena on käyttää päämiehen varat hänen tarpeittensa tyydyttämiseen. Samalla

pyritään estämään se, että joku voisi käyttää toisen alentunutta ymmärryskykyä hyväkseen.

Lakimääräisen edunvalvontajärjestelmän rinnalle on kehittynyt uusi edunvalvontamuoto, jota sääntelee 1.11.2007 voimaantunut laki edunvalvontavaltuutuksesta. Jokainen voi nimetä itselleen edunvalvontavaltuutetun allekirjoittamalla kahden todistajan yhtä aikaa läsnä ollessa edunvalvontavaltuutusta koskevan asiakirjan. Valtuutus ei kuitenkaan tule voimaan sen allekirjoittamisella, valtuutuksen voimaantulo edellyttää, että Digi- ja väestötietovirastomyöhemmin toteaa, että edunvalvontavaltuutuksen antanut henkilö on edunvalvonnan tarpeessa. Yksilöllinen edunvalvontavaltuutus perustuu ajatukselle, jonka mukaan yksilön itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa ja toimia ensisijaisesti niiden ratkaisuperiaatteiden mukaan, joita yksilö on itse pitänyt itselleen parhaina.

3.5 LAPSIOIKEUS

3.5.1 Lasten eriarvoisuudesta ja erilaisista lapsista

Lapsen oikeudellinen asema riippui aivan ratkaisevasti alun alkaen siitä, oliko lapsi syntynyt avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella. Nykyisen lapsilainsäädännön lähtökohta on toinen. Lapsen asema on syntyperästä riippumaton. Erinomaisen näkökulman suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen saa seuraamalla lapsen oikeudellisessa asemassa tapahtuneita muutoksia vähän yli sadan vuoden aikana. Ensimmäinen suuri reformi ajoittuu vuoteen 1922, jolloin säädettiin laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista eli ns. AuLapsiL. Lainsäätäjän tavoitteena oli avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten kuolleisuuden alentaminen. Vielä 1910-luvulla noin 15 % maaseudulla ja noin 30 % kaupungeissa syntyneistä aviottomista lapsista kuoli ensimmäisen ikävuotensa aikana. Ja niistäkin aviottomista lapsista, jotka jäivät henkiin,

vaipui ”verraten suuri prosenttimäärä paheisiin ja rikoksiin”. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten asemaa ryhdyttiin parantamaan ”lieventämällä sitä kovaa kohtaloa, mikä useimmiten liittyi aviottomaan syntyperään, mikäli se kävi päinsä uhraamatta muita yhteiskunnalle tärkeitä siveellisuontoisia etuja”.

Aviottomien lasten korkean lapsikuolleisuuden ja eloonjääneiden lasten syrjäytymisen tulkittiin johtuvan aviottomien lasten suojattomasta oikeudellisesta asemasta. Lainsäätäjä uskoi, epäilemättä hieman sinisilmäisesti, että kaikki sosiaaliset epäkohdat korjautuvat siten, että avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeudellinen asema rinnastetaan aviolapsen asemaan. Vuonna 1910 valmistuneen lainvalmistelukunnan ehdotuksen mukaan avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi olisi ollut oikeutettu saamaan elatusta sekä isältään että äidiltään, oikeutettu perintöön molempien vanhempiensa jälkeen ja oikeutettu käyttämään isänsä sukunimeä.

Lasten yhdenvertaisuuden varaan rakentunut ehdotus ei kelvannut vuonna 1918 yleiselle kirkolliskokoukselle. Kirkolliskokouksen mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille ei saanut myöntää perintöoikeutta isänsä jälkeen. Kirkonmiehet perustelivat kantaansa lähimmäisenrakkaudella: ”Yleensä tosin käsitetään veriheimolaisuuden olevan perintöoikeuden perustana. Perintöoikeus tarkoittaa kuitenkin asettaa perijän samaan yhteiskunnalliseen asemaan, missä perinnön antaja on. Aihetta tähän lähinnä on silloin, kun heidän välillään vallitsee rakkaus ja keskinäinen ymmärtämys.” Kirkonmiesten mielestä tämä edellytys ei täytynyt avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen ja hänet siittäneen miehen välillä. Avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella ei ollut oikeutta saada isänsä sukunimeä eikä lapselle myönnetty oikeutta perintöön isänsä jälkeen.

Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen jättäminen vaille perintöoikeutta isän ja isänpuoleisten sukulaisten jälkeen johti

usein siihen, että au-lapsen mahdollisuudet tulla toimeen elämässä olivat olennaisesti heikommät kuin aviolapsen. Äidin kykyyn auttaa isätöntä lastaan ei uskottu. Aviottoman lapsen äidistä ei lainvalmistelijoiden mielestä ollut lapsensa kasvattajaksi. Lainvalmistelijoiden mukaan kokemus osoitti, että aviottomien lasten äidit usein olivat aivan kykenemättömiä, vieläpä monesti haluttomiakin osoittamaan lapsilleen tarpeellista huolenpitoa. Kun vielä lapsen nimiyhteys isään puuttui, avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi oli oikeudellisesti äpärä, jonka vain sattuma saattoi auttaa sosiaaliseen nousuun. Lapsilainsäädännön perusrakenne säilyi kuvatusen kaltaisena pitkälle 1970-luvulle saakka, jolloin toteutettiin toinen suuri lapsioikeuden reformi Suomessa.

Vasta 1970-luvulla käsitykset aviottoman lapsen äidin kelpoisuudesta lapsensa kasvattajaksi ja käsitykset lasten yhdenvertaisuudesta olivat muuttuneet. Lapsen syntymistä avioliiton ulkopuolella ei enää pidetty häpeällisenä, eikä tapahtunut myöskään leimannut lapsen äitiä. Lasten kuolleisuusluvut olivat laskeneet ja muuttuneet riippumattomiksi siitä, oliko lapsi syntynyt avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella. Muuttunut käsitys perheestä mahdollisti kokonaan uudelle perustalle rakentuvan lapsilainsäädännön valmistelun.

1970-luvulla lapsilainsäädännön uudistamisen päällimmäiseksi tavoitteeksi asetettiin kaikkien lasten saattaminen yhdenvertaiseen asemaan syntyperästä riippumatta. Suurelta osin asetettu tavoite saavutettiin paperilla kun isyyslaki tuli voimaan vuonna 1976. Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi perii nykyään isänsä, jos isyys on lain edellyttämällä tavalla vahvistettu. Isyyslaki on kokonaan uudistettu vuoden 2016 alusta voimaan tulleella uudella isyyslailla, mutta sen perusta on valettu 1970-luvun vanhassa isyyslaissa. Isyys voidaan vahvistaa vastoin miehen tahtoakin, jopa miehen kuoleman jälkeen. Käytännössä tosin joka vuosi noin 800 lasta jää kokonaan vaille oikeudellista isää.

Lainsäätäjä ei kuitenkaan vienyt 1970-luvulla lasten yhdenvertaisuutta koskenutta hankettaan johdonmukaisesti loppuun saakka. Uudistuksen yhteydessä rajoitettiin voimakkaasti sellaisten lasten kanneoikeutta, jotka olivat syntyneet AuLapsiL:n voimassaoloaikana. Au-lapset saivat nostaa isyyden vahvistamista koskevan kanteen vain viiden vuoden ajan luettuna siitä kun vuoden 1976 isyyslaki tuli voimaan 1.10.1976. Tämä kannerajoitus kumottiin vasta vuoden 2016 isyyslailla.

Kanteennostamista koskevan rajoituksen piiriin kuului paljon au-lapsia. Kun vuosisadan alkuvuosina avioliiton ulkopuolella syntyi vuosittain noin 6 000 lasta, määrä vakiintui 1950-luvun alkupuolelta lukien vajaan 4 000 lapseen vuodessa. Pelkätään vuosina 1951–1976 avioliiton ulkopuolella syntyi noin 100 000 lasta. Vaikka monet heistä sittemmin onkin tunnustettu, useat kymmenet tuhannet ovat jääneet myös tunnustamatta. Yksikään ennen vuotta 1976 syntynyt au-lapsi ei saanut nostaa 1.10.1981 jälkeen isyyden vahvistamista koskevaa kannetta, vaikka makaaja oli elossa, makaamisesta oli täysi näyttö ja makaaja on oikeudenkäynnissä tuomittu elatusvelvolliseksi. Kieltäessään isyyskanteiden ajamisen vuoden 1976 lainsäätäjä asettui samalle kannalle kuin vuoden 1918 kirkolliskokous. Avioliiton ulkopuolella syntyneelle lapselle ei tullut antaa pelkän veriheimolaisuuden perusteella perintöoikeutta isänsä jälkeen.

Lainsäätäjän ratkaisu oli siinä mielessä ymmärrettävä, että biologisen isyyden selvittäminen 1970-luvun puolivälissä oli pelkien veriryhmä- ja solutyypitysten avulla joskus jopa mahdollista. DNA-tutkimukset keksittiin vasta 1980-luvun puolivälissä ja ensimmäisen kerran DNA-näytettä käytettiin rikosoikeudenkäynnissä todisteena 1988. Pian sen jälkeen DNA-tutkimusta ryhdyttiin käyttämään isyyden selvittämistä koskevissa oikeudenkäynneissä.

Tämän päivän perspektiivistä AuLapsiL:ssa ja vuoden 1976 isyyslaissa omaksuttuja ratkaisuja pidetään kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja oman perustuslakimme vastaisena syrjimisenä. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten asettaminen perintöoikeudellisesti erilaiseen asemaan kuin aviolapset on rääkeässä ristiriidassa perustuslaissa säädetyn syrjintäkiellon kanssa. Sen vuoksi tätä rajoitusta ei enää sisällykään nykyiseen isyyslakiin. Vanha epäkohta oli tunnistettu ja ainakin osittain korjattu.

Lapsi ”puhtaana vahinkona” alkaa olla harvinaisuus. Suurin osa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista on nykyisin avoliittolaisten lapsia. Aviottomia lapsia akuutimmaksi ongelmaksi on noussut tahaton lapsettomuus. Lapsettomuutta voidaan hoitaa hedelmöityshoidoin. Hoidon tuloksena syntyvä lapsella ei välttämättä ole biologista yhteyttä kumpaankaan vanhempaansa. Hedelmöityshoitoja sääntelevä laki tuli voimaan 1.9.2007. Hedelmöityshoidoista on kehittynyt adoptiota yleisempi tapa hankkia parisuhteeseen lapsi. Hedelmöityshoitojen yleistyminen ja hedelmöityshoitojen antaminen naispareille johti myös äitiyslain säätämiseen. Äitiyslaki tuli voimaan 1.4.2019. Äitiyslain mukaan lapsella voi olla kaksi äitiä, synnyttäjä-äiti ja myötä-äiti. Myötä-äiti voi tunnustaa äitiytensä joko ennen lapsen syntymää tai lapsen syntymän jälkeen.

Jos hedelmöityshoidotkaan eivät johda raskauteen, sen jälkeen turvaudutaan adoptioon. Kun synnyttäjien keski-ikä on jatkuvasti noussut, adoptioratkaisun tekemiselle ei usein jää montaa vuotta aikaa sen vuoksi, että adoptioissa on adoptiota hakevalle henkilölle asetettu yläikäraja.

Moderni adoptioinstituutio sai Euroopassa jalansijaa vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Ensimmäisessä maailmansodassa orvoksi jääneiden lasten sijoittaminen uusiin koteihin edellytti uutta lainsäädäntöä. Tanska, Norja ja Ruotsi valmistelivat

skandinavismien hengessä yhteisten periaatteiden varaan rakentuvaa adoptiolainsäädäntöä vuosina 1910–1913. Suomi ei tähän yhteistyöhön osallistunut.

Suomessa on ollut voimassa useampia ottolapsi- tai nykyisen terminologian mukaan adoptiosuhdetta koskevia lakeja. Ensimmäinen niistä säädettiin jo vuonna 1925. Tuo laki rakentui heikon adoption periaatteelle eli lapseksi ottamista koskeva tuomioistuinten päätös ei katkaissut ottolapsen oikeudellista suhdetta biologisiin vanhempiinsa. Vuonna 1980 Suomessa tuli voimaan uusi laki lapseksiottamisesta. Siinä oli omaksuttu jo periaate, jonka mukaan lapsi sai ottovanhempiensa perheessä samanlaisen aseman kuin rintaperillinen. Tällaista adoptiota kutsutaan vahvaksi adoptioksi. Vahvalle adoptiolle on tunnusomaista se, että lapseksi otettu lapsi ei enää peri biologisia vanhempiaan. Adoptoitu lapsi rinnastetaan adoptiovanhempien rintaperilliseen.

Kansainvälisten adoptioiden lisääntymisen johdosta vuoden 1980 lapseksi ottamista koskeva laki korvattiin vuoden 1985 lailla, joka puolestaan kumottiin 1.7.2012 voimaan tulleella adoptiolalla. Aikaisempaan lainsäädäntöön verrattuna adoption edellytyksiä tiukennettiin huomattavasti. Adoptionhakijan tulee olla täyttänyt 25 vuotta. Jos adoptoitava on alaikäinen, hakija ei saa olla yli 50-vuotias. Jos adoptoitava on alaikäinen, adoptoitavan ja adoptionhakijan välisen ikäeron on oltava vähintään 18 vuotta ja se saa olla enintään 45 vuotta. Näistä ikärajoista voidaan poiketa monistakin eri syistä, mutta se ei tässä ole olennaista. Ikärajasääntelyllä lainsäätäjät tavoittelut sitä, että adoptiolapsi saisi kasvaa aikuiseksi adoptiovanhemman tai -vanhempien perheessä. Adoptiolapsi on jo kerran menettänyt vanhempansa, eikä lainsäätäjät halua adoptiolapsen uudelleen joutuvan samanlaiseen tilanteeseen sen vuoksi, että hänen adoptiovanhempansa kuolee.

Suomessa eikä missään muussakaan Pohjoismaassa ole voimassa sijaisnnytystä koskevaa lainsäädäntöä. Asiasta on käyty

vakavia keskusteluja kaikissa Pohjoismaissa ja ainoastaan Islannissa on keväällä 2016 valmistunut ehdotus sijaissynnytysten osittaiseksi sallimiseksi. Ehdotus ei ole kuitenkaan edennyt parlamentin käsittelyyn.

3.5.2 Lapsen elatus

Lapsen oikeus elatukseen täysi-ikäisyyteen saakka ei ole aina ollut itsestään selvyyys. Aviottoman lapsen isä saattoi vain poikkeuksellisesti joutua maksamaan elatusta lapselle varhaisimman lainsäädännön mukaan. Pisimmillään tämä velvollisuus ulottui lapsen seitsemänteen ikävuoteen tai siihen saakka, kunnes lapsi kykeni väentämään myllyä tai lypsämään lehmää. 1734 lain mukaan lapsi oli oikeutettu elättämään itsensä siitä lähtien kun hän kykeni itsensä elättämään.

Aviolapsen oikeus elatukseen oli sidoksissa lapsen säätöyasemaan. Tilattoman väestön eli niin sanotun maaseudun liikaväestön lasten elatus perustui usein luontaistalouden tuotteiden saamiseen. Varsinaista rahassa maksettavaa elatusapua ei juuri tunnettu.

Kirkon vaikutusvalta perhelainsäädännön sisältöratkaisuihin on ollut suuri. Kirkon kielteisestä kannasta johtuen avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia ei rinnastettu aviolapsiin. Avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annetun lain mukaan tuomiostuin saattoi määrätä miehen elatusvelvolliseksi, jos mies oli makaamalla saattanut lapsen äidin raskaaksi. Elatusvelvollisuus kesti siihen saakka kunnes au-lapsi täytti 17 vuotta. Aviolapsella oli oikeus saada elatusta neljä vuotta kauemmin eli siihen saakka kunnes lapsi täytti 21 vuotta.

Vaikka avioliiton ulkopuolella syntyneelle lapselle maksettavat elatusavut olivatkin pieniä, ne olivat usein aviottomille äideille ainoa rahasuoritus, jonka he saivat. Tosiasiassa lapsiperheet elivät

köyhyydessä ja katovuosina usein joutuivat kerjuulle. Julkisoikeudellisia elatuksen tukijärjestelmiä ei ollut.

Lapsen oikeus elatukseen on ollut sidoksissa palkkatyön kehitykseen yhteiskunnassa. Vasta kun luontaistalous väistyi ja perheen käytettävissä olevat tulot muodostuivat palkkatuloista, oli mahdollista määrittää elatuksen suuruus rahassa ja elatusmaksut voitiin periä elatusvelvollisen tuloista ulosottoin. Elatuksen laiminlyönti oli edelleenkin tavanomaista, mutta sen seuraukset lapselle eivät olleet enää niin kohtalokkaat kuin aikaisemmin sen vuoksi, että maksamatta jääneen elatusavun asemasta yhteiskunta suoritti ja suorittaa yhä edelleen lapsiperheelle elatustukea.

Lapselle maksettavan elatusavun oikea taso voidaan lainsäädäntöteknisesti määrittää usealla tavalla ja pohjoismaiset ratkaisut poikkeavatkin toisistaan. Siinä missä Tanskassa on käytössä elatusaputaulukot, Norjassa elatuksen suuruus määritettiin aikoinaan elatusvelvollisen etävänhemman bruttotuloista prosenttimallin mukaan. Elatusavun suuruus voidaan määrittää myös sellaisen matemaattisen mallin mukaan, jossa vanhempien elatuskyky arvioidaan erikseen ja lapsen tarve erikseen. Näin on menetelty Ruotsissa ja nykyisin myös Norjassa. Elatuksen suuruus voidaan määrittää myös hyvin abstraktilla tavalla säätämällä lapsen oikeudesta riittävään elatukseen. Näin on menetelty Suomessa. Epätarkkaa määrittämismallia on ollut pakko tämentää elatusavun suuruuden määräytymistä koskevalla ministeriön laskentaohjeella, jonka perusfilosofia on hyvin samankaltainen kuin Ruotsin ja Norjan lainsäädännössä omaksuttu ratkaisu.

Hyvinvointivaltion lapsiperheiden tukimuodot vaihtelevat maittain ja lapsen yksityisoikeudellinen elatus nähdään nykyisin vain osana tätä järjestelmää. Kaikissa Pohjoismaissa etävänhempi voi vapautua elatusvastuusta vain elatuskyvyn puuttumisen vuoksi. Jos vanhemmalla ei köyhyydestään johtuen ole elatuskykyä, häntä ei myöskään voida velvoittaa suorittamaan

elatusapua lapselleen. Toisaalta tosiasiallisen katon ylisuurille elatusavuille muodostaa kaikissa Pohjoismaissa lapsen tarpeiden mukaiseen elatukseen perustuvat elatusavun määrittämismallit. Pohjoismaiseen traditioon eivät kuulu tuhansien eurojen suuruiset kuukausittaiset elatusavut lapsille siinäkään tapauksessa, että elatusvelvollisella olisi kykyä sellaisen elatusavun maksamiseen.

3.6 LAPSEN HUOLTO JA TAPAAMISOIKEUS

3.6.1 Yksinhuollon valtakausi

Käsitteenä lapsen huolto kuuluu moderniin oikeuteen. Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa väliset myönteiset ja läheiset ihmissuhteet. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä hänen taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Sata vuotta sitten lapsen holhous kattoi lapsen varallisuuden hoidon lisäksi myös asiallisesti lapsen huollon piiriin kuuluvat asiat. Lapsi oli kasvatettava jumalanpelkoon ja hyviin tapoihin, eikä lapsen ruumiillista kurittamista ollut kielletty.

Käsite ”lapsen huolto” alkoi vakiintua 1930-luvulla osaksi lapsioikeudellista kielenkäyttöä. Vaikka esimerkiksi avioeroa koskevassa lainsäädännössä ei ollutkaan määräyksiä siitä, kenellä oli oikeus avioeron jälkeen toimia lapsen holhoojana ja huoltajana, käytännössä nämä oikeudet siirtyivät sille vanhemmista, jonka

luokse lapsi jäi asumaan. Oikeuskäytäntö tunnusti huollosta erotetun vanhemman oikeuden tavata lastaan avioeron jälkeen, vaikka tapaamisoikeudesta ei lakiin alun perin sisältynytkään määräyksiä.

3.6.2 Yhteishuollon aika ja tapaamisoikeus

Lapsen huoltoa koskeva lainsäädäntö perustuu kaikissa Pohjoismaissa nykyisin yhteiseen käsitykseen siitä, että lapsella on oikeus molempiin vanhempiin heidän elämäntilanteestaan riippumatta. Tämä peruslähtökohta on saanut ilmaisunsa yhteishuollon ensisijaisuutena. Eron jälkeen lapsen vanhemmat vastaavat samalla tavalla lapsen huoltoa koskevasta päätöksenteosta kuin avioliiton tai avoliiton kestäessä. Ajatus eron jälkeisestä jaetusta vanhemmuudesta liittyy läheisesti lapsen oikeuteen tavata säännöllisesti etävanhempansa. Lapsen tapaamisoikeuden uskotaan olevan tae sille, että lapsi varttuu tasapainoiseksi aikuiseksi.

Tyhjentävää selitystä sille, miksi Pohjoismaiden lapsilainsäädäntö rakentuu yhtenäisen taustafilosofian varaan, tuskin on mahdollista antaa. Sadan vuoden aikana lapsesta on kuitenkin tullut objektista subjekti, itsenäinen oikeushenkilö, jolle kuuluu samat perus- ja ihmisoikeudet kuin aikuiselle. Aikuisen ja lapsen välinen alisteinen suhde on muuttunut lapsen oikeuksia korostavaksi oikeussuhteeksi. Se on ollut mahdollista vain sen vuoksi, että perus- ja ihmisoikeudet ovat saaneet modernissa oikeudessa aivan erilaisen painoarvon kuin sata vuotta sitten, jolloin niitä ei oikeastaan vielä tunnustettu lainsäädännössä lainkaan.

4 PERHEEN PAIKKA OIKEUSJÄRJESTYKSESSÄ

Oikeusjärjestys on voimassa olevien oikeusnormien eli oikeussäännösten kokonaisuus. Vaikka yksittäisten oikeusohjeiden määrä ei ole rajaton, oikeusjärjestyksestä ei saa kokonaiskuvaa säädöskokoelmaa tai lakikirjaa selaamalla. Oikeusjärjestys on systematisoitava ja systematisoinnin tulee perustua mahdollisimman selkeisiin peruskriteereihin. Systematisoidusta oikeusjärjestyksestä muodostuu oikeusjärjestelmä. Oikeusjärjestelmän rakennetekijät muodostuvat peruskäsitteistä (esimerkiksi omaisuus, velvoite, perintö, viranomainen), systemaattisista erotteluista (esimerkiksi yksityisoikeus, julkisoikeus, velvoiteoikeus, perhe- ja jäämistöoikeus) ja yleisistä periaatteista (esimerkiksi vilpittömän mielen suoja, sopimusvapaus, testamenttausvapaus). Oikeusjärjestys otetaan haltuun oikeusjärjestelmän avulla.

Oikeusjärjestyksen systematisointia koskevilla valinnoilla on pitkä historiallinen taustansa, ja kehitys jatkuu: oikeusjärjestelmä ei ole valmis eikä tule koskaan valmiiksi. Uusia oikeudenaloja syntyy yhteiskunnan poliittisen ja taloudellisen kehityksen seurauksena. Hyvinä esimerkkeinä suhteellisen uusista oikeudenaloista voidaan mainita lääkintä- ja bio-oikeus ja vanhuusoikeus. Uudelle oikeudenalalle on löydettävä oma systemaattinen paikkansa jo olemassa olevassa systematiikassa.

Perhe- ja jäämistöoikeus on monista syistä iätön ja ajaton oikeudena. Varhaisimpien säilyneiden koodeksien keskeisimmät määräykset ovat liittyneet juuri perheeseen ja perheen omaisuuteen. Sen vuoksi voisi kuvitella, että perhe- ja jäämistöoikeus olisi vuosituhansien kuluessa löytänyt systemaattisen paikkansa oikeusjärjestelmässä. Tämä on vain osatotuus.

Oikeusjärjestys on perinteisesti systematisoitu kahteen päälohkoon, yksityis- ja julkisoikeuteen. Yksityisoikeuden alaan kuuluvat ne oikeussäännökset, jotka koskevat kahden tai useamman sopimuskumppanin välisiä suhteita. Oikeussuhteen osapuolet voivat olla luonnollisia tai juridisia henkilöitä. Luonnollinen henkilö on oikeuskelpoinen syntymästään kuolemaansa saakka. Oikeushenkilöllä eli juridisella henkilöllä tarkoitetaan luonnollisten tai juridisten henkilöiden muodostamaa yhteenliittymää, juridista konstruktiota, jolle oikeusjärjestys tunnustaa oikeuskelpoisuuden. Oikeushenkilö voi olla julkisoikeudellinen (esimerkiksi valtio, kunta) tai yksityisoikeudellinen (esimerkiksi yhtiö, säätiö, rekisteröity yhdistys). Luonnollinen henkilö voi esimerkiksi vuokrata asuntonsa toiselle luonnolliselle henkilölle, mutta vuokranantaja tai vuokralaisena voi olla myös juridinen henkilö. Oikeustoimen luonne määrittää sen yksityisoikeudelliseksi silloin, kun oikeustoimikumppanit tai toinen heistä on julkisoikeudellinen oikeushenkilö. Eli kun kunta myy tontin kuntalaiselle, kysymyksessä on kauppa, joka kuuluu yksityisoikeuden alaan. Yksityisoikeuden alaan kuuluu myös sellainen kauppa, jonka toisena osapuolena on valtio ja toisena kunta.

Yleisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat muun muassa velvoiteoikeus (sopimusoikeus), esineoikeus, perhe- ja jäämistöoikeus ja erityisen yksityisoikeuden alaan kauppaoikeus, vakuutus- ja vahingonkorvausoikeus, immateriaalioikeus, kuljetusoikeus, työoikeus, maa-, vesi- ja ympäristöoikeus sekä kansainvälinen yksityisoikeus. Tähän systemaattiseen ympäristöön on myöhemmin liitetty muun muassa insolvenssioikeus, urheiluoikeus ja vanhuusoikeus.

Julkisoikeuden alaan kuuluvat ne oikeussäännökset, jotka määrittävät yhteiskunnan rakennetta tai koskevat julkisen vallan ja yksityisen kansalaisen välistä suhdetta. Yleisen julkisoikeuden alaan kuuluvat esimerkiksi eurooppaoikeus, valtiosääntöoikeus,

hallinto-oikeus, sosiaalioikeus ja erityisen julkisoikeuden alaan kunnallisoikeus, kirkko-oikeus, finanssioikeus ja finanssihallinto-oikeus. Rikos- ja prosessioikeus ja täytäntöönpano-oikeus voidaan nekin systematisoida osaksi julkista oikeutta.

Yllä esitetty tapa systematisoida oikeusjärjestys ei ole ainoa mahdollinen, eikä missään tapauksessa tyhjentävä. Jokainen oikeudenala käsittää laajoja ongelmakokonaisuuksia. Perhe- ja perintöoikeus voidaan edelleen systematisoida lapsioikeuteen, nimioikeuteen, edunvalvontaoikeuteen, avioliitto-oikeuteen, perintöoikeuteen ja testamenttioikeuteen. Niissä tilanteissa, joissa perhe- ja jäämistöoikeuden alaan kuuluvalla soveltamisongelmalla on liittymä kahteen eri valtioon, sovellettava laki määräytyy kansainvälisyksityisoikeudellisten sääntöjen perusteella.

Perhe- ja perintöoikeus näyttäisi nyt löytäneen kotinsa oikeusjärjestyksen systematiikassa. Sen mukaan kysymyksessä on selkeästi muista riippumaton, itsenäinen yksityisoikeuden osa-alue. Valitan, tämä on väärinkäsitys. ”Kemiallisesti puhtaita” perhe- ja jäämistöoikeudellisia soveltamisongelmia on suhteellisen vähän.

Perhe- ja perintöoikeuden säännökset määrittävät henkilön oikeusasemaa elämänkaaren eri vaiheissa. Hedelmöityshoidot, syntymä, varhaislapsuus, nuoruus, pariutuminen, keski-ikä, eläkkeelle siirtyminen, vanhuus ja kuolema ovat perheoikeuden ajallisia virstanpylväitä. Lapsuuden oikeudellinen sääntely kattaa isyyden, huollon, edunvalvonnan, elatuksen, elatustuen ja lapsen asumisen. Joidenkin lasten kohtalona on joutua huostaan otetuiksi. Nuoruuden oikeudellinen sääntely liittyy tärkeään elämänkaaren vaiheeseen, jossa tapahtuu siirtymä vajaavaltaisuudesta täysivaltaisuuteen. Keski-ikä on parisuhdeoikeuden perusongelmien taistelutanner. Ja viimeistään elämänkaaren toisessa päässä edessä on parisuhteen purkautuminen kuoleman johdosta. Ja sen jälkeen alkaa perinnönjako. Kiertokulku jatkuu.

Näin monivaiheisen tapahtumaketjun hallinta ei voi perustua yksinkertaisiin sääntöihin. Yhteiskunnan oikeudellinen ohjailujärjestelmä on komplisoitu kokonaisuus. Ani harvoin oikeudellinen ongelma on ratkaistavissa vain yhtä lakia soveltamalla. Esimerkiksi aivan tavallinen jäämistöoikeudellinen peruskysymys edellyttää usein samanaikaisesti paitsi perintökaaren myös aviovarallisuussäännösten, lapsilainsäädännön alaan kuuluvien säännösten, edunvalvontaoikeudellisten normien ja oikeudenkäymiskaaren säännösten soveltamista.

Monesta muusta oikeudenalasta poiketen perhe- ja perintöoikeutta voidaan luonnehtia läheissuhteiden oikeudellista sääntelyä koskevaksi oikeudenalaksi. Muissa kuin perheoikeudellisissa oikeusriidoissa on usein kysymys kahden toisilleen tuntemattoman tahon erimielisyydestä. Ammattivelkojana oleva pankki on persoonaton. Asunnon ostaja ja myyjä ovat useimmiten toisilleen täysin tuntemattomia henkilöitä, jotka vain sattuma on ohjannut oikeussuhteeseen. Heidän välisestään mahdollisesta oikeusriidasta tulee steriili ja tekninen. Tilanne on täysin toisenlainen perhe- ja jäämistöoikeuden alaan kuuluvissa tapauksissa. Avioero on otettava omasta puolisosta, sitä ei voi ottaa toisen puolisosta. Avioerotilanteessa kysymys on entisten rakastavaisten välisistä riidoista ja perinnönjaossa riitaa käydään sisarusten tai sukulaisten kesken. Lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa osapuolet ovat niin läheistä sukua toisilleen kuin mahdollista. Kaikissa läheisriidoissa osapuolet tuntevat toisensa, usein jopa vuosikymmenten takaa. Perhe- ja jäämistöoikeudellisten kiistojen motiivit voivat kummuta syvältä ihmisen mielestä. Ja ihmisen mieltä on oikeudella vaikea hallita.

Kun tavalliselta suomalaiselta kadunmieheltä pyytää vastausta siihen, mikä on perhe, vastaus on todennäköisesti perinteisen perhemallin mukainen. Perheessä on isä, äiti ja kaksi lasta. Tämä vastaus ei riitä lainsäätäjälle. Lainsäätäjän tulee tarjota ratkaisumalli

hyvinkin monenlaisiin perhetilanteisiin. Avioliittoperhe voi olla myös samaa sukupuolta olevien perhe. Vaikka avioliittoperhe onkin perheen perusmalli, se ei suinkaan ole aina stabiilissa tilassa. Avioliittoperhe voi olla etäperhe, jossa toinen puoliso asuu vuosikautia ulkomailla tai toisella paikkakunnalla. Avioliittoperhe voi olla lapsiperhe tai lapseton perhe tai uusperhe. Avioliittoperhe voi olla hajoamistilassa oleva perhe, jossa vanhempien yhteiselämän lopettamisesta on annettu tuomioistuimen päätös.

Avioliittoperhe voi olla yli 18-vuotiaiden aikuisten perhe ja alle 18-vuotiaiden lasten perhe. Avioliittoperhe voi olla myös alle 18-vuotiaiden henkilöiden muodostama perhe, mutta avioliittoperhettä ei nykyisin ole enää mahdollista solmia muiden kuin täysi-ikäisten henkilöiden kesken. Perhe voi olla aikuisten vanhempien ja aikuisten lasten perhe. Tai perhe voi olla kahden aikuisen jäännösperhe, josta lapset on huostaan otettu. Perhe voi olla uusperhe, jossa on kummankin puolison lapsia ja yhteisiä lapsia. Perhe voi olla leskiperhe, jossa on tai ei ole lapsia. Perhe voi olla yksinhuoltajaperhe, jossa on yksi tai useita lapsia. Perhe voi olla laitosperhe, jossa molemmat dementoituneet puoliset ovat jo laitoshoidossa tai sinne siirtymässä. Perhe voi olla monogaaminen tai polygaaminen perheenjäsenten taustasta riippuen.

Avioliittoperhe on vain yksi perhemuoto. Perhe voi olla avoliittoperhe. Se voi aivan perusnormaali avoliittoperhe. Mutta se voi olla myös avoliittoperhe, jossa toinen puoliso on vankilassa ja toinen opiskelee ulkomailla. Tai se voi olla avoliittoperhe, jossa toinen puoliso on joutunut dementian vuoksi pysyvään laitoshoittoon. Perhe voi olla HTB-perhe eli perustua homoseksuaaliselle, transseksuaaliselle tai biseksuaaliselle parisuhteelle. Sateenkaari-perheessä toinen puolisoista voi vaihtaa sukupuolta. Sateenkaari-perhe voi olla rekisteröity tai rekisteröimätön tai avioliittoperhe. Tai perhe voi olla kasvattiperhe, jossa on vieraita lapsia. Ja niin päin pois.

5 OIKEUDELLINEN RATKAISU- TOIMINTA PERHE- JA JÄÄMISTÖOIKEUDEN ALALLA

5.1 SUURET OIKEUSKULTTUURIT JA OIKEUDELLISEN RATKAISUN PAIKKA

Länsimaiset oikeusjärjestykset voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään, joista toiseen kuuluvat roomanis-germaanisen oikeuskulttuurin piiriin kuuluvat maat ja toiseen common law -maat. Ensin mainittuun ryhmään kuuluvat useimmat Manner-Euroopan valtiot, jotka kaikki ovat tavalla tai toisella omaksuneet alun perin roomalaisesta oikeudesta peräisin olevan tavan ajatella oikeudesta. Yksi, mutta vain yksi yhdistävä tekijä näiden valtioiden välillä on käsitys siitä, että oikeusjärjestyksen perusta lepää lainsäädännön varassa. Oikeudellisten aatteiden reseption johdosta lainsäädännön keskeisestä asemasta ajatellaan monissa Etelä-Amerikan valtioissa, Etelä-Afrikassa ja Japanissa samalla tavalla. Suomi kuuluu roomanis-germaanisen ja skandinaavisen oikeuskulttuurin vaikutuspiiriin. Säädännäisellä oikeudella on oikeuslähdeopissa sen vuoksi keskeinen asema. Lait tulevat voimaan voimaantulosäännöksen osoittamana ajankohtana jo ennen ensimmäistäkään tuomioistuimen soveltamisratkaisua.

Romaanis-germaanisen oikeuskulttuurin rinnalla oman vahvan tradition muodostavat ne maat, joiden katsotaan kuuluvan common law -oikeuden piiriin. Sille puolestaan on tunnusomaista usko oikeuden muotoutumiseen soveltamisprosessissa. Oikeus saa reaalisien sisältönsä vasta tuomioistuinratkaisuisissa. Sen vuoksi ennakkotapausten eli prejudikaattien merkityskin on common

law -maissa suurempi kuin romaanis-germaanisen oikeuskulttuurin maissa.

Prejudikaatilla tarkoitetaan ylimmän tuomioistuimen jossain yksittäistapauksessa antamaa ratkaisua, joka sisältää ratkaisuoheen seuraavia tapauksia varten. Kun vastaaventyypinen tapaus tulee prejudikaatin antamisen jälkeen uudelleen ratkaistavaksi, alemmat oikeusasteet ovat velvollisia asettamaan prejudikaatin oman päätöksensä perustaksi. Prejudikaattiopin suuri painoarvo näkyy erityisen selvästi esimerkiksi tarkasteltaessa Englannin, Australian, Uuden Seelannin ja Yhdysvaltain oikeuskirjallisuutta. Niissä pidetään toisistaan erossa ”law in books” ja ”law in action”. Oikeuden katsotaan tulevan voimaan vasta sen jälkeen, kun tuomioistuin on soveltanut lainsäätäjän hyväksymää oikeusohjetta konkreettiseen oikeusriitaan.

Romaanis-germaanisen oikeuskulttuurin ja common law -oikeuskulttuurin välien eron on sanottu kaventuneen voimakkaasti viime vuosikymmenten aikana. Oikeussäännöksillä on hyvin tärkeä rooli myös common law -oikeudessa ja vastaavasti ennakkotapausohjauksen merkitys on kasvanut romaanis-germaanisen oikeuskulttuurin piiriin kuuluvissa maissa. Erityisesti tämä näkyy siinä kehityksessä, jonka seurauksena prejudikaatit ovat saaneet ratkaisevan roolin Euroopan unionin lainsäädännön ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkinnassa. Yksi ero, joka on jäämistöoikeuden kannalta merkityksellinen, on kuitenkin pysynyt ennallaan. Common law -maissa ei edelleenkään tunneta lakiosasäännöstöä. Perittävä voi vapaasti määrätä omaisuudestaan testamentilla ja niin halutessaan sivuuttaa rintaperillisensä kokonaan jäämistöstä. Tätä mahdollisuutta romaanis-germaaninen oikeusjärjestys ei tunne. Rintaperillistä suojaa lakiosajärjestelmä.

5.2 PERHE- JA JÄÄMISTÖOIKEUDEN OIKEUSLÄHTEET

Oikeudellinen ratkaisutoiminta on kaikilla oikeudenaloilla sidottua ratkaisutoimintaa. Se ei voi perustua pelkästään oikeudenmukaisuuselämykseen tai talonpoikaisjärkeen. Molemmista on kuitenkin hyötyä päätöksenteossa. Oikeudellisen ratkaisutoiminnan kannalta keskeiseen asemaan nousevat oikeuslähteet. Käsitteellä ”oikeuslähde” tarkoitetaan informaatiolähdettä, josta ratkaisija saa tietoa tapaukseen sovellettavasta oikeusnormista ja vihjeitä siitä, miten normia pitää tulkita.

Oikeuslähteiden etusijajärjestystä kuvataan tavallisesti oikeuslähdepyramidin avulla. Pyramidin huipulla on oikeuslähteistä tärkein ja sen alapuolella sitä täydentävät lähteet. Perhe- ja perintöoikeuden oikeuslähdehierarkian huipulle sijoittuvat Suomea kansainvälisesti ja kansallisesti sitovat perus- ja ihmis-oikeusvelvoitteet. Niillä on merkitystä erityisesti lapsioikeudellisessa päätöksenteossa, mutta ne ovat vaikuttaneet myös edunvalvontaoikeuden alalla tehtyihin ratkaisuihin. Viime vuosina keskeiseen asemaan on noussut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla perhe-elämän suojasta. Sen mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Jos kansallinen lainsäädäntö sallii yksityisyyteen puuttumisen, vaikka se ei ole demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi, ratkaisu on ihmisoikeussopimuksen kanssa ristiriidassa.

Kansallisessa lainsäädännössä päätöksenteon ylimpänä ohjenuorana on perustuslaki. Perustuslaissamme ei ole perhettä koskevaa erityissäännöstä. Sen sijaan laissa on lapsioikeudellista päätöksentekoa ohjaava säännös, jonka mukaan lapsia on kohdeltava

tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Käytännössä perhe- ja perintöoikeuden kannalta keskeisin perustuslain säännös koskee perustuslain etusijaperiaatetta. Sen mukaan jos tuomioistuimen käsiteltävänä olevassa asiassa lain säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa, tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännöksille. Korkein oikeus on joutunut arvioimaan perustuslain etusijaperiaatteen merkitystä muun muassa isyyden vahvistamista koskevien asioiden yhteydessä. Joissakin tapauksissa alemman asteisen lain aukko on kurottu umpeen perustelemalla ratkaisu suoraan perustuslailla. Näin on menetelty esimerkiksi tehtäessä päätös valvotuista tapaamisista. Nykyisin valvotuista tapaamisista on säädetty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa.

Arkipäivän oikeudellisten ongelmien ratkaisemisessa ei ole normaalitapauksissa yleensä tarvetta turvautua oikeuslähdeaineiston raskaimpaan arsenaaliin. Tavallisesti riittää, että oikeudellinen ratkaisu perustuu perustuslakia alempaan lakiin. Lain kanssa samanaikaisesti sitä täydentäen saattaa tulla sovellettavaksi asetus. Esimerkiksi valtion jäämistösaantoa koskevissa asioissa on omaksuttu ratkaisu, jonka mukaan asetuksella määritetään, mitkä valtion jäämistösaannon edelleen luovuttamista koskevat päätökset kuuluvat Valtiokonttorille ja mitkä valtioneuvostolle.

Oikeuslähdehierarkiassa seuraavana ovat lain esityöt. Lainvalmisteluprosessin aikana syntyvä aineisto saattaa sisältää perustelulausumia, jotka voivat olla avuksi selvitettäessä lakitekstin sisältöä. Itse asiassa käytännön lainopin ja oikeudellisen ratkaisutoiminnan näkökulmasta esitöiden merkitys on aika huomattava. Lainvalmistelun laatutaso kuitenkin vaihtelee siitä riippuen, minkä ministeriön vastuulla jonkin lain valmistelu on. Suomessa siviilioikeuden alaan kuuluvan lainsäädännön valmisteluvastuu on oikeusministeriöllä, eikä sen tuotteita rasita

samanlaiset laatuongelmat kuin muiden ministeriöiden laatimia hallituksen esityksiä. Virheettömiä hallituksen esityksiä ei kuitenkaan ole olemassakaan, eikä niistä aina voi ammentaa ratkaisua kiperässä tulkintatilanteessa. Suosittelen lämpimästi lyhyttä tutustumista lain esitöihin jonkin esimerkin kautta. Se käy yksinkertaisimmin finlex.fi-verkko-osoitteessa valikossa ”hallituksen esitykset”. Muutama tunti eduskunnan verkkosivuilla keskeyttää sopivasti puuduttavan pääsykoepänttävyyden tiedekuntaan. Sen jälkeen taas jaksaa painaa.

Lain ohella tärkeä oikeuslähde ovat ennakkotapaukset. Oikeuslähdehierarkiassa korkeimman oikeuden antamien ennakkoratkaisujen paikka vaihtelee siitä riippuen, kuka oikeuslähdettä käyttää. Korkeimman oikeuden ratkaisujen analysoiminen osoittaa, että korkein oikeus itse pitää antamiaan ennakkoratkaisuja erittäin tärkeinä oikeuslähteinä. Samalla tavalla suhtautuu omiin ratkaisuihinsa myös korkein hallinto-oikeus. Tämä ei ole aivan ongelmatonta, koska sellaiseen menettelyyn sisältyy itselegitimaa-tion vaara. Virheellisestä menettelystä ei tule oikeaa sen vuoksi, että sen toistaa. Onneksi vain osaa prejudikaateista rasittaa laatuvirhe, joukossa on myös ratkaisuja, joista henki syvälinen tuomarinviisaus. Sellaisille ennakkotapauksille annetaan merkitystä myös oikeuskirjallisuudessa. Oikeuskirjallisuudessa viitataan usein myös hovioikeuksien ja käräjäoikeuksien tekemiin ratkaisuihin silloin, kun halutaan antaa kuva oikeuskäytännön sisällöstä. Ne rikastuttavat kuvaa käytännön oikeudesta.

Kun oikeustieteen tehtävänä on kuitenkin kriittisesti analysoida myös oikeudellista ratkaisutoimintaa, suhtautuminen ei aina ole yhtä varauksetonta kuin tuomioistuinlaitoksen sisällä. Yhdessä suhteessa ennakkotapaukset ovat oikeuslähteinä kuitenkin omaa luokkaansa verrattuna muihin oikeuslähteisiin. Ne ovat pedagogisesti hyviä. Opiskelijat muistavat oikeussäännöt aivan eri tavalla kun he tutustuvat niiden soveltamista koskevaan käytäntöön.

Ennakkoratkaisuihin voi tutustua samalla tavalla kuin hallituksen esityksiin. Pohdiskelevasta ratkaisusta voi poimia esimerkiksi ratkaisun KKO 2014:13. Ratkaisun otsikko kuuluu seuraavasti:

KKO 2014:13. Ennen isyyslain voimaantuloa vuonna 1962 avioliiton ulkopuolella syntynyt A oli saanut tietää vuonna 1982, että B oli hänen isänsä. Isyyslain voimaanpanosta annetun lain 7 §:n 2 momentissa säädetty viiden vuoden määräaika isyyden vahvistamiskanteiden nostamiselle oli 1.10.1981 jo päättynyt. B oli kuollut 4.1.2009, ja A vaati 22.6.2009 vireille tullessa kanteessaan B:n isyyden vahvistamista. Suoritetun DNA-tutkimuksen mukaan B oli A:n isä 99,8 prosentin todennäköisyydellä.

Korkein oikeus katsoi, että A:lla ei ollut ollut ikäänsä nähden todellista mahdollisuutta isänsä henkilöllisyyden selvittämiseen eikä kanteen nostamiseen määräajassa. Punnittuaan vielä ajan kulumisen ja miehen kuoleman merkitystä sekä B:n oikeudenomistajien esille tuomia, lähinnä B:n jäämistöön liittyviä seikkoja Korkein oikeus katsoi, että kanneaikasäännöksen soveltaminen oli ilmeisessä ristiriidassa perustuslaissa turvatun yksityiselämän suojan kanssa. Kanneaikasäännös jätettiin soveltamatta, ja B:n isyys vahvistettiin. Ks. KKO 2012:11, KKO 2014:14.

Kaikkien tuomioistuinten ratkaisut eivät ole ennakkotapauksia. Yleensä on tapana todeta, että yleisten alioikeuksien ratkaisuilla ei ole mitään prejudikaattiarvoa jo sen vuoksi, että niitä ei julkaista. Samasta syystä hovioikeuksien ja hallinto-oikeuksien ratkaisut ovat vailla ennakkotapausmerkitystä. Tämä ei suinkaan merkitse sitä, että ne olisivat turhia, huonoja tai vääriä ratkaisuja. Ne voivat olla hyviä, hyvin perusteltuja, huonoja ja huonosti perusteltuja, jopa selvästi lainvastaisia. Mutta jos asianosaiset tyytyvät niihin, eivätkä hae niihin muutosta, niiden kanssa on pakko elää. Silloin myös väärä tuomio voidaan panna tarvittaessa täytäntöön.

Oikeudellisen tutkimuksen kannalta alioikeusratkaisut muodostavat kiintoisan empiirisen aineiston, jota tutkimalla voidaan selvittää sitä, minkälaisia oikeudellisia ongelmia ylisummaan saatetaan tuomioistuinten ratkaistaviksi, mikä on riidan intressi, minkälainen tausta on riidan asianosaisilla ja niin pois päin. Nämä ovat kiinnostavia tietoja sinänsä, mutta niillä ei ole mitään merkitystä harkittaessa sitä, minkälainen ratkaisu jossakin yksittäistapauksessa tulisi tehdä.

Oikeustieteellä tai lainopilla on tapana korottaa itse itsensä oikeuslähteiden joukkoon. Epäselvässä tilanteessa hyvin oikeuskirjallisuudessa perusteltu tulkintasuositus on usein johtanut siihen, että ratkaisu on noudattanut tulkintasuositusta. Suomalaiseen ratkaisujen perustelutraditioon ei kuitenkaan kuulu laajamittainen viittailu oikeuskirjallisuuteen. Erityisesti tämä näkyy korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteluissa, joissa viittaukset oikeuskirjallisuuteen loistavat poissaolollaan. Tässä on kysymys kuitenkin vain suomalaisen oikeuskulttuurin erityispiirteestä. Tilanne on aivan toinen esimerkiksi Ruotsissa, jossa korkeimman oikeuden ratkaisut saattavat muistuttaa viittausmäärien johdosta pikemminkin pientä tutkielmaa kuin auktoritatiivista kannanottoa oikeuskysymykseen. Suomessa viittaukset oikeuskirjallisuuteen ovat suhteellisen yleisiä käräjäoikeuksien ja hovioikeuksien ratkaisuissa. Korkein oikeus viittailee, jos viittailee, lakitekstin lauseisiin, lain esitöiden fragmentteihin ja omiin päätöksiinsä.

Arvoilla on myös oikeuslähdemerkitys. Arvot voivat olla positiivituja ja ilmetä lainsäätäjän tavoitteina tai suoraan lakitekstiin kirjattuina. Esimerkkinä oikeudellisesta arvosta, jolla on merkitystä lähes kaikilla perhe- ja perintöoikeuden lohkoilla voidaan mainita päätöksentekijän esteettömyys. Varmistamalla siitä, ettei ratkaisuun osallistuvilla ole omaa intressiä vaalittavanaan ratkaistavassa tapauksessa, pyritään mahdollisimman objektiivisen ratkaisun aikaansaamiseen. Esteettömyys on riippumattomuutta

asianosaisista ja toimintaa sivuvaikutteista vapaana. Useimmiten esteettömyys määritetään käänteisesti laissa siten, että esteellisenä pidetään sellaisia henkilöitä, jotka ovat toistensa verisukulaisia, sukulaisia avioliiton kautta tai muutoin läheisiä henkilöitä.

Käytännössä myös niillä arvoilla, jotka eivät ole saaneet ilmaustaan lakitekstissä, on merkitystä. Oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa ne tulevat mukaan viimeistään siinä vaiheessa, kun ratkaisun kannalta välttämätön muu oikeuslähdeaineisto on analysoitu. Jos se sallii useampia kuin yhden tulkintavaihtoehdon, valinta voi kallistua sen ratkaisuvaihtoehdon puolelle, joka vastaa paremmin vallitsevaa arvotodellisuutta.

Oppi oikeuslähteistä ja niiden painoarvosta voidaan esittää paljon komplisoidummin kuin yllä. Se ei ole nyt tarkoituksenmukaista. Yhdestä asiasta on kuitenkin aiheellista huomauttaa. Oppi oikeuslähteistä ei auta ratkaisijaa tilanteessa, jossa kiista koskee jutun näyttöpuolta. Näytöllä tarkoitetaan niitä tietoja, joita ratkaisijalla on käytettävissään tehdessään ratkaisua. Tuomioistuimen valmisteluistuntoa varten laatimassa yhteenvedossa erotetaan toisistaan riidattomat tosiseikat eli sellaiset seikat, joista kantaja ja vastaaja ovat samaa mieltä niistä riidanalaisista tosiseikoista, joista vallitsee erimielisyys. Tuomioistuin voi ottaa riidattomat tosiseikat annettuina, mutta sen on selvitettävä pääkäsittelyn kuluessa riidanalaiset tosiseikat ennen ratkaisun tekemistä. Riidanalaisten tosiseikkojen selvittämisessä käytetään apuna todistustaakkaa koskevia säännöksiä. Se, joka vetoaa edukseen johonkin oikeustositseikkaan, on velvollinen näyttämään sen toteen. Tuomioistuimen asiana on harkita, mikä painoarvo asianosaisen esittämälle todisteelle on asiassa annettava.

Oikeusjärjestys on ajallisesti kerrostunut kokonaisuus. Jokaisessa laissa on voimaantulosäännöstö, joka määrää sen, minkälaisiin juttuihin lakia on sovellettava. Usein uudella lailla samalla kumotaan vanha laki, jossa on säädetty samasta ilmiöstä kuin

uudella lailla. Tällöin voimaantulosäännöstö voi olla hyvin komp-lisoitu, koska sen avulla määrätään siitä, sovelletaanko vanhan vai uuden lain säännöksiä vireillä olevaan juttuun. Esimerkiksi vuoden 2016 isyyslain 10 luku sisältää lain voimaantulosään-nökset (IsyysL 61–68 §). Isyyslain 61 §:n säännös on seuraava:

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2016.

Tällä lailla kumotaan isyyslaki (700/1975), jäljempänä *kumotta-va laki*, ja isyyslain voimaanpanosta annettu laki (701/1975).

Tuomioistuimet joutuvat hyvin usein soveltamaan vanhaa ja muo-dollisesti kumottua lakia sen vuoksi, että tapauksen oikeustosi-seikasto ajoittuu aikaan ennen uuden lain voimaantuloa. Kompl-i-soiduimmissa tapauksissa lakiin sisältyy voimaantulosäännösten lisäksi siirtymäsäännöksiä. Niillä pyritään rakentamaan silta van-han lainsäädännön ja uuden lainsäädännön välille. Esimerkki vuoden 2012 adoptiolain 101 §:n 1 kohdan siirtymäsäännöksestä kuuluu seuraavasti:

Adoptioon sovelletaan tämän lain voimaan tullessa voimassa ol-leita säännöksiä, jos lapsi on sijoitettu lapseksiottajan luokse lap-seksiottamisen tarkoituksessa ennen tämän lain voimaantuloa taikka jos lapseksiottamista koskeva asia on ennen tämän lain voimaantuloa tullut vireille Suomen kansainvälisten lapseksiotta-misasioiden lautakunnassa (*lapseksiottamisasioiden lautakunta*) tai tuomioistuimessa.

Perhe- ja jäämistöoikeuden alalla noudatetaan tavallisesti peri-aatetta, jonka mukaan muutettua lakia sovelletaan vain niihin oikeussuhteisiin, jotka ovat syntyneet lain voimaantulon jälkeen. Pyrkimys välttää taannehtivaa puuttumista aikaisempiin oikeus-suhteisiin ei perustu mihinkään nimenomaiseen oikeusohjeeseen. Ehkä sen kulta-aikakin on jo takanapäin. Monissa uudemmissa perheoikeuden alaan kuuluvissa laeissa uudella lailla puututaan

taannehtivasti aikaisemmassa laissa tehtyihin ratkaisuihin. Esimerkkinä uuden lain taannehtivasta vaikutuksesta voidaan esittää adoptiolain 100 §:ssä omaksuttu ratkaisu, jossa rajoitettiin biologisten perillisten oikeutta periä ennen vuotta 1980 adoptioitu lapsi, jos perittävä on kuollut 1.7.2012 tai myöhemmin. Tämä tapahtui seuraavalla säännöksellä:

100 §

Perintöoikeus ennen vuotta 1980 tapahtuneissa adoptioissa

Jos tuomioistuin on ennen 1 päivää tammikuuta 1980 antanut suostumuksen ottolapsen ottamiseen, adoptiolapsen ja tämän jälkeläisten perintöoikeuteen sekä oikeuteen periä adoptiolapsi ja tämän jälkeläiset, sovelletaan suostumusta annettaessa voimassa olleita säännöksiä.

Mitä 1 momentissa säädetään, ei kuitenkaan sovelleta, jos tuomioistuin on lapseksiottamisesta annetun lain 56 §:n 3 momentin nojalla vahvistanut, että ottolapsisuhteeseen sovelletaan mainitun lain säännöksiä, tai tämän lain 99 §:n 3 momentin nojalla vahvistanut, että adoptioon sovelletaan tämän lain säännöksiä. Jos perittävä kuitenkin on kuollut ennen tuomioistuimen päätöksen antamista, oikeus perittävän jäämistöön määräytyy 1 momentissa tarkoitettua suostumusta annettaessa voimassa olleiden säännösten mukaan, jollei 3 momentista muuta johdu.

Jos perittävä on kuollut tämän lain tultua voimaan, suostumusta annettaessa voimassa olleiden säännösten asemesta sovelletaan 1 momentista poiketen tämän lain säännöksiä, vaikka tuomioistuin on antanut suostumuksen ottolapsen ottamiseen ennen 1 päivää tammikuuta 1980:

- 1) ratkaistaessa, kenellä on oikeus adoptiolapselta tai tämän jälkeläiseltä jääneeseen perintöön; sekä
- 2) adoptiolapsen ja tämän jälkeläisten oikeuteen saada perintöä adoptiovanhemmilta ja näiden sukulaisilta.

Samanlainen ratkaisu tehtiin vuoden 2016 alussa, kun uudella isyyslailla parannettiin takautuvasti sellaisten lasten asemaa,

joilla ei aikaisemmin ollut oikeutta nostaa isyyden vahvistamista koskevaa kannetta. Se tapahtui lainsäädäntöteknisesti näin:

67§

Lapsen perintöoikeus eräissä tapauksissa

Avioliiton ulkopuolella ennen 1 päivänä lokakuuta 1976 syntyneellä lapsella ei ole tuomioistuimessa vahvistetun isyyden perusteella perintöoikeutta isänpuoleisen perittävän jälkeen, jos perittävä on kuollut ennen 31 päivää tammikuuta 2012. Lapsella on kuitenkin tämän momentin ensimmäisen virkkeen estämättä oikeus perintöön, jos perittävän omaisuus on perintökaaren (40/1965) 5 luvun 1 §:n nojalla mennyt valtiolle taikka jos perintöoikeuden menetystä on pidettävä kohtuuttomana avioliiton ulkopuolella syntyneiden sisarusten yhdenvertaisen kohtelun tai muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattoman erityisen painavan syyn perusteella. Tällainen oikeus perintöön on saatettava voimaan viimeistään perintökaaren 16 luvun 1 §:ssä säädettyssä määräajassa.

Mitä 1 momentin ensimmäisessä ja toisessa virkkeessä säädetään, ei kuitenkaan sovelleta, jos isyys on vahvistettu isyyslain voimaantulon jälkeen annetun lain 7 §:n 2 momentissa säädettyssä määräajassa taikka jos lapsella oli 30 päivänä syyskuuta 1976 isä, mutta isyys on sen jälkeen kumottu tai isyyttä koskeva tuomio on purettu, ja toisen miehen isyys on vahvistettu tämän jälkeen.

Se, jolla 1 momentin nojalla on perintöoikeus, voi vaatia toimitetun perinnönjaon oikaisua, vaikka perittävä on kuollut ennen tammikuun 1 päivää 2016. Perinnönjaon oikaisuun ja omaisuuden palautusvelvollisuuteen sovelletaan, mitä perintökaaren 23 a luvussa säädetään. (30.12.2015/1596)

Oikeusjärjestykseen kuuluvista säännöistä osa on luonteeltaan pakottavaa eli indispositiivista oikeutta. Asianosaiset eivät voi toisiaan sitovalla tavalla päättää, että jotakin pakottavaa säännöstä ei sovelleta heidän välisessä suhteessa. Yksityisoikeuden alaan kuuluvien pakottavien säännösten yhteiskuntapoliittisena

tavoitteena on yleensä heikomman osapuolen suojeleminen. Perheoikeuden alalta voidaan esimerkkinä viitata osituksen sovittelua koskevaan oikeusohjeeseen. Aviopuolisot eivät voi etukäteen sitovalla tavalla sopia siitä, ettei heidän väliseen ositukseen sovelleta osituksen sovittelua koskevia oikeusohjeita. Joskus pakottavilla oikeussäännöksillä pyritään luomaan varmuutta oikeussuhteisiin. Tämän tyyppisiä pakottavia normeja ovat useimmat oikeustoimen muotoa koskevat säännökset.

Vastakohtana pakottaville oikeusohjeille oikeusjärjestys sisältää tahdonvaltaisia eli dispositiivisia normeja. Ne sallivat asianosaisten sopimuksin järjestää välinsä toisin kuin säännös edellyttää. Itse asiassa perheoikeuden alalla on huomattava määrä oikeusohjeita, jotka suorastaan ohjaavat asianosaisia sopimaan siitä, mikä juuri heidän välisessä suhteessa on paras mahdollinen tapa asioiden hoitamiseksi. Tämän vuoksi sopimusoikeudella on valtava merkitys perhe- ja perintöoikeuden alalla. Esimerkiksi puoliset voivat avioehtosopimuksella sopia siitä, ettei puolisoilla ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, vaikka lain pääsäännön mukaan näin on asianlaita.

Vaikka oikeusohjeiden jakaminen pakottaviin ja tahdonvaltaisiin oikeussäännöksiin usein auttaa hahmottamaan oikeudellisen sääntelyn velvoittavuuden astetta, se voi myös antaa liian yksinkertaistetun kuvan systeemistä. Systemi sinänsä voi nimittäin olla sekä dispositiivinen että indispositiivinen riippuen siitä, kenen kannalta asiaa tarkastelee. Mikäli perittävä on tekemässään testamentissa määrännyt, että hänen koko omaisuutensa on menevä muulle kuin rintaperilliselle, testamentti loukkaa rintaperillisen oikeutta lakiosaan. Testamentin saajan on suoritettava rintaperilliselle lakiosa rahassa, jos rintaperillinen vaatii lakiosansa. Testamentin saajan velvollisuus on indispositiivinen. Sen sijaan rintaperillisen lakiosaoikeus on dispositiivinen. Lakiosaa ei ole

pakko vaatia, vaan rintaperillinen voi hyväksyä testamentin itseään sitovaksi.

5.3 TULKINTAKANNANOTTO OIKEUDELLISENA RATKAISUNA

Oikeudellinen ratkaisutoiminta edellyttää usein oikeusnormin tulkintaa. Jos oikeusnormista ei ole riitaa ja oikeusnormista seuraa vain yksi ainoa ratkaisu, ratkaisu on pelkistetyn yksinkertainen. Tulkinnalliseksi ongelmaksi tällöin jää vain se, onko yksimielisyys oikeusnormista perusteltu ja ymmärtävätkö kaikki kielen käsitteet samalla tavalla. Esimerkkinä pelkistetyn yksinkertaisesta soveltamistilanteesta voidaan mainita perintökaaren säännös valtion jäämistösaannosta. Sen mukaan jollei perillistä ole, menee perintö valtiolle. Säännöksen soveltaminen edellyttää, että perittävältä ei ole jäänyt perintökaaren 2–4 luvuissa mainittua, perintöön oikeutettua henkilöä eikä perittävä ole myöskään tehnyt testamenttia. Jos näistä seikoista vallitsee yksimielisyys, erimielisyyttä ei myöskään voi syntyä siitä, meneekö perintö valtiolle.

Tilanne voi kuitenkin olla sellainen, että itse oikeusnormista ei ole riitaa, mutta siitä voi seurata useampia oikeusseuraamuksia. Perintökaaren mukaan jos joku on tahallansa hävittänyt tai salannut perittävän testamentin, voi tuomioistuin julistaa hänet kokonaan tai osaksi menettäneeksi oikeutensa perinnön tai testamentin saamiseen tämän jälkeen. Säännöksen soveltaminen edellyttää ensinnäkin sitä, että testamentti on hävitetty tai salattu. Sen jälkeen olennaista on, onko teko ollut tahallinen vai tuottamuksellinen. Tuottamuksellinen teko on silloin, kun teon tehnyt henkilö ei ole toiminut sellaista huolellisuutta noudattaen, jota voidaan yleensä edellyttää samassa asemassa olevalta henkilöltä. Mikäli tekoa pidetään tahallisena, tuomioistuimella on

valinnan paikka. Tuomioistuimien voi julistaa henkilön menettäneeksi oikeutensa perinnön tai testamentin saamiseen joko kokonaan tai osaksi. Täysin riippumatta siitä, kumpaan lopputulokseen tuomioistuin päättyy, se ei voi tehdä ratkaisuaan formaalislogiiseen päättelyyn turvautumalla. Tuomioistuin on löydettävä ratkaisukriteerit muualta. Valinta ei saa olla mielivaltainen, mutta toisaalta tuomioistuimella ei ole myöskään käytettävissä kovin selkeitä ratkaisuperusteita ratkaisunsa tueksi.

Joskus kaksi eri säännöstä on ristiriidassa keskenään. Tällöin kysymys on normikollisista. Perintökaaren mukaan testamentin moitekanne on nostettava kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun perillinen on saanut testamentista lain edellyttämällä tavalla tiedon. Jos testamentin saaja on hakenut testamentin nojalla lainhuutoa, saantokirjan (joka on siis tässä tapauksessa testamentti, joskus se voi olla kauppa-, vaihto- tai lahjakirja) muotovirheeseen ei maakaaren mukaan saa vedota sen jälkeen, kun saantokirjan perusteella on myönnetty lainhuuto tai lainhuutohakemus on jätetty lepäämään. Mikäli lainhuuto on ehditty myöntää tai lainhuutohakemus on jätetty lepäämään ennen kuin kuuden kuukauden testamentin moiteaika on kulunut umpeen, perillinen on menettänyt oikeutensa moittia testamenttia muotovirheen perusteella.

Useimmissa tapauksissa ongelmat aiheutuvat lainsäätäjän omaksuman käsitteistön väljyydestä. Lapsen huoltoa ja tapaamis-oikeutta koskeva asia on lain mukaan ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Lapsen etu on lapsen etu konkreettisesti yksittäistapauksessa, mutta siitä huolimatta tulkinnat lapsen edusta vaihtelevat. Tuomari saattaa pitkän pohdinnan jälkeen olla sitä mieltä, että lapsen edun vuoksi vain valvotut tapaamiset ovat mahdollisia. Jos etävanhempi on asiasta toista mieltä ja lähivanhempi on vaatinut tapaamisten epäämistä kokonaan, lapsen edun tulkintoja on samassa tilanteessa kolme. Sitä paitsi

lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa oli aikanaan aukko, una lacuna sola, kuten italialaiset oikeusaukkoa kauniisti kutsuvat. Laissa ei ollut lainkaan säännöksiä valvotuista tapaamisista. Siitä huolimatta tuomioistuimet tekivät ratkaisuja, joiden mukaan etävanhemmalla on oikeus tavata lasta vain valvotuissa olosuhteissa. Nyttemmin tuo aukko on tukittu, mutta jo ennen sen umpeenkuromista tuomioistuimet tekivät valvottuja tapaamisia koskevia päätöksiä ilman lain nimenomaista tukea. Tämä käy ilmi muun muassa seuraavasta ratkaisusta:

KKO 2016:61. Vuonna 2005 syntynyt lapsi oli tavannut isäänsä viimeksi toukokuussa 2011. Lapselle oli maaliskuussa 2013 annettulla päätöksellä (perustepäätös) vahvistettu oikeus tavata isäänsä siten, että tapaamiset olisivat aluksi valvottuja ja lyhyitä ja laajenisivat ajan kulumisen myötä portaittain. Tapaamiset eivät olleet toteutuneet miltään osin. Isä vaati käräjäoikeudessa, että äiti veloitetaan sakan uhalla sallimaan tapaamiset. Jo käräjäoikeuden ratkaisun antamisen ajankohtana helmikuussa 2015 lapsen oli perustepäätöksen mukaan tarkoitus tavata isäänsä ja olla tämän luona muun muassa viikonloppuisin.

Korkein oikeus katsoi, että ajan kulumisen ja tapaamisten toteutumattomuuden vuoksi lapsen edun mukaista oli muuttaa tapaamisoikeuden ehtoja väliaikaisesti siten, että tapaamiset ovat aluksi valvottuja ja laajenevat portaittain, kun tietty määrä tapaamisia on toteutunut.

Oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa aivan keskeisessä asemassa ovat ratkaisun perustelut ja niiden johdonmukaisuus. Hyvä oikeudellinen ratkaisu elää perustelujensa varassa ja perustelematon ratkaisu on lainvastainen. Korkein oikeus on ratkaisunsa KKO 1995:121 perusteluissa viitannut tähän varsin selvästi. Tapauksessa oli kysymys lapsen elatusavun korottamisesta koskevasta oikeudenkäynnistä. Hovioikeus oli lapsen elatuksesta annetun lain nojalla korottanut etävanhemman maksettavaksi tuomitun

elatusavun määrää ja maininnut perusteena ainoastaan, että elatusapujen korottamisen oli katsottava olevan sekä etävanhemman että lapsen olot huomioon ottaen kohtuullista. Korkeimman oikeuden mukaan hovioikeus ei ollut maininnut niitä seikkoja, joiden perusteella se on katsonut korottamisen olevan kohtuullista. Sen vuoksi hovioikeuden ratkaisu ei täyttänyt korkeimman oikeuden mukaan oikeudenkäymiskaaren asettamia vaatimuksia tuomion perustelemisesta.

Oikeusvarmuus edellyttää sitä, että oikeudelliset ratkaisut ovat ennustettavia. Ennustettavuus perustuu siihen, että kantajalla, vastaajalla ja asianosaisilla on toisistaan riippumatta alustava käsitys siitä, mikä tulee olemaan jutun lopputulos, jos asia vietään tuomioistuimen ratkaistavaksi. Joskus kaikki tietävät sen ennakoita. Ajatellaanpa vaikka isyyden vahvistamista koskevaa oikeudenkäyntiä, jossa mies on kiistänyt isyytensä. Jos DNA-tutkimus osoittaa, että mies on lapsen isä, tuomioistuin vahvistaa isyyden miehen kiistämisestä huolimatta. Jutun lopputuloksen mies voi ennustaa oikein, vaikka hän vastustaa isyyden vahvistamista loppuun saakka. Mutta ennuste on monestakin syystä aina enemmän tai vähemmän epävarma. Perillinen voi moittia testamenttia sillä perusteella, että sen tekemiseen on vaikuttanut mielenterveyden häiriö. Perillinen voi olla ylioptimistinen uskossaan siihen, että hän voittaa jutun. Testamentin saaja saattaa luottaa siihen, että hän kykenee kantajaa paremmin osoittamaan, että testamentin tekijä laati testamenttinsa täysin oikeustoimikelpoisena. Molemmat osapuolet nimeävät oikeudenkäyntiin lukuisia todistajia, jotka perustelevat oman käsityksensä testamentin tekijän kelpoisuudesta laatia pätevä testamentti. Vasta perusteellisen valmisteluistunnon ja pääkäsittelyn jälkeen tuomari voi arvioida sitä, mikä merkitys esitetyle näytölle on testamentin moiteoikeudenkäynnissä annettava. Testamentin moiteoikeudenkäynnin

voittaa se, jonka oma ennuste vastaa mahdollisimman pitkälle sitä kokonaiskuvaa, joka asiasta ratkaisijalle muodostuu.

Ennusteen laatiminen ei ole helppoa. Siitä empiirisenä näyttönä ovat korkeimman oikeuden ratkaisut. Niistä käy usein ilmi se, että käräjäoikeus on ratkaissut asian omalla tavallaan, hovioikeus toisin mahdollisesti äänestyksen jälkeen ja korkein oikeus vielä sekin muista oikeusasteista poiketen. Oikeusasteiden tulkintakannanottojen eroavuudet voivat johtua monista syistä, mutta vain harvoin tuomareiden tietoisesta pyrkimyksestä radikaaleihin tulkintaratkaisuihin. ”Voimassa olevia lakeja on sovellettava taipumattoman maltillisesti. Pitäkää kiinni siitä periaatteesta.”, totesi jo *Anatol France* (1844–1924). Sitä ohjetta on hyvä edelleen noudattaa.

OIKEUDELLINEN RATKAISUTOIMINTA PERHE- JA JÄÄMISTÖOIKEUDEN ALALLA

PERINTÖOIKEUS

1 OIKEUDESTA SAADA PERINTÖ

1.1 PERUSEDELLYTYKSET LAKIMÄÄRÄISELLE PERIMYKSELLE

Perintöoikeus oikeudenalana olisi tarpeeton, jos ihminen olisi kuolematon. Elämällä ja kuolemalla on paikkansa oikeusjärjestyksen kokonaisuudessa. Mutta myös perintöoikeudella ja yksityisellä omistusoikeudella on kohtalonyhteys. Jos jossakin yhteiskunnassa yksityinen omistusoikeus lakkautettaisiin täydellisesti, minkäänlaista tarvetta perintöoikeudelliselle sääntelylle ei olisi.

Omistajanvaihdos voi tapahtua elävien kesken (inter vivos) tai kuoleman johdosta (mortis causa). Kuoleman johdosta tapahtuvaa omistajanvaihdosta säännellään perintöoikeudellisin normein. Niiden avulla määritetään se, kenestä tulee kuolleen henkilön omaisuuden uusi omistaja. Jos sellaisia sääntöjä ei olisi ja omaisuus jäisi omistajattomaan tilaan perittävän kuollessa, yhteiskuntarauha voisi järkkyyä ja talousjärjestelmä muuttua ryöstötauloudeksi. Yksityinen omistusoikeus nauttii perustuslain mukaan suojaa myös kuolemantapauksen sattuessa, jokaisen omaisuus on turvattu. Suoja koskee niin perittävää kuin perillisiäkin, joista tulee suoraan lain tai testamentin nojalla perittävälle kuuluneen omaisuuden omistajia. Omistajanvaihdosprosessi, jossa selviää se, kenestä lopulta tulee perittävälle kuuluneen omaisuuden omistaja, voi kestää kauankin. Välitilan aikana tulevia omistajia suojataan jäämistöoikeudellisten menettelysäännösten avulla. Nämä menettelysäännökset olivat varsin kehittymättömiä vuoden 1734 lain perintökaareissa. Ruotsissa oli onnistuttu ratkaisemaan niihin liittyneet ongelmat vuoden 1928 perintölain säätämisen yhteydessä.

Suomessa pesänselvitys- ja perinnönjakojärjestelmä oli säännelty niukoin oikeusohjein vielä 1960-luvun alussa. Tilanne alkoi muodostua kestävämmäksi ja kun kotimaisen lainvalmistelun voimavarat olivat niukat, Suomessa lopulta päädyttiin pitkän jatkailun jälkeen käytännössä kopioimaan Ruotsin perintökaari. Suomen perintökaari tuli voimaan 1.1.1966 ja sitä kutsuttiin hyvin pitkään uudeksi perintökaareksi aina kun haluttiin tehdä selväksi se, ettei vuoden 1734 lain perintökaari enää ollut voimassa. Suomalaisen siviilioikeuden alaan kuuluvan lainsäädännön jälkiharmonisointi Ruotsin lainsäädännön kanssa alkoi autonomian aikana ja jatkui vielä suuremmalla intensiteetillä itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten ajan kunnes sen aika päättyi. Harmonisointi on kuitenkin jättänyt pysyvät jäljet Suomen siviilioikeuden järjestelmään.

Perintöoikeuden yhteiskunnallinen merkitys riippuu suuresti siitä, mihin yhteiskuntaluokkaan perittävä kuului eläessään. Kun suomalaisista on 2010-luvulla noin 7 % elänyt toimeentulotuen varassa, heidän perillisilleen perintöoikeudella ei ole tulevaisuudessaakaan juuri mitään merkitystä. Leipäjonossa olevilta ei perintöä jää. Mutta ei paljon muiltakaan. Vajaa puolet kaikista jäämistöistä on kooltaan niin vähäisiä, että niiden nurkista saa kaavituksi kirsturahan kasaan. Loppuosa jäämistöstä saattaa kuluu pesänselvityksen ja perinnönjaon aiheuttamiin kustannuksiin.

Kokonaan vailla yhteiskunnallista merkitystä perintöoikeus ei kuitenkaan ole. Eurooppalaisen keskiarvon mukaan 10 % väestöstä omistaa noin 60–65 % kansakunnan yksityisestä pääomavarannosta. ”Omistava keskiluokka” eli noin 40 % väestöstä omistaa pääomavarannosta 30–35 %. Köyhin osa kansasta eli puolet omistaa vain 5 % yksityisestä pääomavarannosta. Varallisuus on voimakkaasti keskittynyt kaikkialla Euroopassa, myös Pohjoismaissa. Keskimäärin joka toiselta perittävältä jää sen veran varallisuutta, että sitä siirtyy seuraavalle sukupolvelle. Uusi

omistajasukupolvi on sekin jo korkeassa iässä. Perillisasemassa olevat henkilöt ovat usein jo kuusikymppisiä, jopa vanhempia. Varallisuus siirtyy vanhuksen hallinnasta tavallisesti toisen vanhan ihmisen hallintaan. Väestön ikääntyminen ei kuitenkaan tee perintöoikeudesta tarpeetonta, se vain lykkää perintösaannon aikaisempaa myöhäisemmäksi.

Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan perinnön voi saada ainoastaan se, joka elää perittävän kuolinhetkellä. Perittävän ennen kuolemaansa siittämä lapsi saa perillisen aseman, mikäli lapsi sittemmin syntyy elävänä. Isän ja lapsen välinen oikeudellinen suhde voi olla kuitenkin hyvinkin epävarma vielä kauan perittävän kuoleman jälkeen. Jos lapsi syntyy avioliitossa, aviomies oletetaan lapsen isäksi. Tämä on vain pater est -olettama, joka voi olla väärä. Jos olettamaan perustuva isyys kumotaan, lapsella ei ole oikeutta periä miestä. Isyys tai äitiys voidaan vahvistaa myös perittävän kuoleman jälkeen, jolloin lapsi saa perillisen aseman vasta tämän esikysymyksen ratkaisemisen jälkeen.

Perintöoikeus edellyttää oikeudellisesti pätevää lapsen ja vanhemman suhdetta. Henkilö on perillisen asemassa, mikäli hänen ja perittävän välillä vallitsee laissa edellytetty sukulaisuus-, avioliitto- tai ottolapsisuhde. Lakimääräinen perimysjärjestys määrää, kenelle omaisuus on tuleva, jos perittävä ei ole tehnyt omaisuudestaan testamenttia.

Käytännössä jokaisen kuolemantapauksen jälkeen on huolehdittava kuolinpesän selvityksestä ja jäämistön jaosta jäljempänä esitetyllä tavalla myös varattomissa pesissä.

1.2 KAHDEN PERILLISEN SAMANAIKAINEN KUOLEMA

Onnettomuus voi joskus kohdata kokonaista perhettä niin hirvittäväällä voimalla, että ei ole mahdollista selvittää perheenjäsenien kuolinjärjestystä. Silloin ei myöskään ole tietoa siitä, missä

järjestyksessä perheen jäsenet perivät toinen toisensa. Lain-sääntäjän on ollut sen vuoksi pakko sisällyttää lakiin oletta-ma. Jos perillinen on kuollut eikä voida todistaa, että hän on elänyt perittävän jälkeen, hänen katsotaan kuolleen ennen perittä-vää. Olettaman ymmärtämistä helpottaa aivan olennaisesti se, että pitää ajatuksellisesti toisistaan erossa ne kuolinpesät, jotka kuole-mantapausten johdosta syntyvät. Eli jos oletta-ma tulee sovelletta-vaksi isän ja lapsen samanaikaisen kuoleman johdosta, voi ensin laatia isän perukirjan ja miettiä siinä yhteydessä, ketkä ovat isän kuolinpesän osakkaita. Kuolinpesän osakkaita ovat muun muassa kaikki perilliset. Eli olettamaa sovellettaessa on tärkeä miettiä sitä, kuka on lähinnä elossa oleva miehen perillinen. Seuraavaksi voi laatia lapsen perukirjan ja miettiä puolestaan siinä yhteydessä, ketkä ovat lapsen perillisiä eli hänen kuolinpesänsä osakkaita. Tämänkaltaista ajattelua kutsutaan oikeustieteessä analyttiseksi oikeusajatteluksi. Sille on tunnusomaista erilaisten ajatusannol-listen purkaminen selkeiksi henkilö-, syy- ja seuraussuhteiksi.

Jos katastrofissa jäi eloon perheen isä ja äiti siis kuoli yhtä ai-kaa lapsen kanssa, oletta-ma mukaan ”äidin oletetaan kuolleen ennen lasta” ja ”lapsen oletetaan kuolleen ennen äitiä”. Kum-pikaan ei siis peri toista silloin kun olettamaa sovelletaan. Jos tiedettäisiin varmuudella äidin kuolleen ensin ja lapsen vasta sen jälkeen, silloin lapsi perisi äitinsä ja myöhemmin kuolleen lapsen perisi sen jälkeen isä. Olettaman soveltaminen johtaa toisenlaiseen lopputulokseen. Olettamasta johtuu, että puolison perintöoikeutta koskevia säännöksiä sovellettaessa äidin katso-taan kuolleen jättämättä rintaperillistä. Aviomiellä on tällöin oikeus periä puolisonsa puolison perintöoikeutta koskevien sään-nösten mukaan. Kuolleen rintaperillisen perii puolestaan hänen oikeudenomistajansa.

1.3 VASTAVUOROISUUSPERIAATE

Oikeus perinnön saamiseen on riippumaton perillisen kansalaisuudesta. Ulkomaalaisella on Suomessa yhtäläinen oikeus perinnön saamiseen kuin Suomen kansalaisella.

Suomen kansalaisen ja ulkomaalaisen oikeutta saada perintönä omistukseensa kiinteää omaisuutta ja tietynlaista irtainta omaisuutta on rajoitettu siinä tapauksessa, että perittävä omaisuus sijaitsee Ahvenanmaalla eikä perillinen ole rintaperillisen asemassa. Rajoituksen tarkoituksena on säilyttää Ahvenanmaalla sijaitseva kiinteä omaisuus ja elinkeino-omaisuus paikallisessa omistuksessa.

2 RINTAPERILLISTEN PERILLISRYHMÄ

2.1 PERIMYSJÄRJESTYS JA SIJAANTULOPERIAATE

Perintökaari rakentuu *parenteeliperiaatteelle*. Parenteeli on perillisryhmää kuvaava käsite. Parenteeleja on kolme. Lesken oikeus perintöön ja oikeus hallita jäämistöä jakamattomana lomittuvat parenteelijärjestelmän sisään siten, että puhdas parenteeliperimys tulee kysymykseen vain, jos perittävä oli naimaton eikä ollut määrännyt omaisuudestaan testamentilla.

Ensimmäiseen parenteeliin kuuluvat rintaperilliset. Rintaperillisillä on lähinnä oikeus perittävän jäämistöön. Rintaperillisiä ovat ensinnäkin aviolapset. Samaan ryhmään kuuluvat tunnus-
tetut lapset riippumatta siitä, milloin lapsi on syntynyt ja riippumatta siitä, onko lapsen tunnustanut isä vai äiti. Isä saattoi tunnustaa lapsen omakseen jo vanhan AuLapsiL:n aikana eli vuosina 1922–1976. Mikäli hän antoi tunnustamislausuman, lapsi on rintaperillisen asemassa. Ellei mies tunnustanut isyyttään, mies oli vain elatusvelvollinen, eikä lapsi perinyt häntä. Isyyslain mukaan tunnustetulla lapsella on aina rintaperillisen asema. Nykyisin miestä ei edes voida määrätä elatusvelvolliseksi, ellei lapsi ole hänen rintaperillisensä. Isyydestä erillinen elatusvelvollisuus lasta kohtaan on nykyisin oikeushistoriaa.

Kihlalapsella tarkoitettiin lasta, joka oli kihlakumppanin siittäjä. Ennen vuoden 1976 isyyslain voimaantuloa kihlalapsi peri kuten rintaperillinen. Nykyisin ei ole mahdollista ajaa erillistä kihlalapsikannetta, mutta jos osapuolet ovat yksimielisiä siitä, että lapsella oli syntyessään kihlalapsen asema, lapsi on rintaperillisen asemassa.

Aikaisemmin väkisinmaaten siitetty lapsi peri isänsä ja isän puoleiset sukulaiset. Nyt tämä erityissäännös on kumottu, mutta jos raiskauksesta alkunsa saanut lapsi on syntynyt ennen 1.10.1976, lapsi on rintaperillisen asemassa. Jos väkisinmaaten siitetty lapsi on syntynyt tätä myöhemmin, rintaperillisen asema raiskaajan jälkeen edellyttää isyyden tunnustamista tai vahvistamista isyyskanteen johdosta.

Jaettaessa perintöä adoptiovanhemman jälkeen adoptiolapset, jotka on otettu lapsiksi 1.1.1980 tai myöhemmin (*vahva adoptio*) sekä sellaiset aiemmin lapsiksi otetut ottolapset, joiden ottolapsisuhteeseen tuomioistuimella on määrännyt ottovanhemman hakemuksesta sovellettavaksi vahvaa adoptiota koskevia säännöksiä, ovat täysin rintaperillisen asemassa. Jaettaessa perintöä kuolleen biologisen vanhemman jälkeen heidän rintaperillisinä pidetään paitsi normaalisäännön mukaisia rintaperillisiä myös lapseksi annettuja lapsia, jos ottolapsisuhte on perustettu ennen 1.1.1980 (*heikko adoptio*).

Avioliiton ulkopuolella syntyneet ja tunnustamattomat lapset rehabilitoitiin vuoden 2016 alussa voimaan tulleella isyyslailla. Isyys voidaan kumota tai vahvistaa miehen kuoleman jälkeen. Jos isyys kumotaan miehen kuoltua, lapsi menettää perillisasemansa. Vastaavasti jos isyys vahvistetaan miehen kuoleman jälkeen, lapsi saa perillisaseman. Viimeksi mainitussa tapauksessa vahvistetun isyyden perintöoikeudelliset vaikutukset ovat seuraavat: Avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella ei ole tuomioistuimessa vahvistetun isyyden perusteella perintöoikeutta isänpuoleisen perittävän jälkeen, jos perittävä on kuollut ennen 31.1.2012. Lapsella on kuitenkin oikeus perintöön, jos perittävän omaisuus on perintökaaren nojalla mennyt valtiolle taikka jos perintöoikeuden menetyksestä on pidettävä kohtuuttomana avioliiton ulkopuolella syntyneiden sisarusten yhdenvertaisen kohtelun tai muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattoman

erityisen painavan syyn perusteella. Tällainen oikeus perintöön on saatettava voimaan viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.

Vuoden 2019 äitiyslain mukaan myös äitiys voidaan kumota tai vahvistaa äidin kuoleman jälkeen. Äitiyden vahvistamisella äidin kuoleman jälkeen on samat perintöoikeudelliset vaikutukset kuin isyyden vahvistamisellakin. Juuri tällä hetkellä on valmisteilla laki vanhemmuudesta, johon on tarkoitus kodifioida isyyslain ja äitiyslain säännökset.

Avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella on oikeus periä isänsä normaalien sääntöjen mukaan aina silloin, jos isyys on vahvistettu 1.10.1976 tai myöhemmin, kuitenkin viimeistään 1.10.1981 annetulla tuomioistuimen päätöksellä. Niin ikään sel-laisella lapsella, jolla 30.9.1976 oli isä, mutta isyys on sen jälkeen kumottu tai isyyttä koskeva tuomio on purettu, ja toisen miehen isyys on vahvistettu tämän jälkeen, on oikeus perintöön vahvis-tetun isyyden perusteella.

Jos avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen vanhemmuus vah-vistetaan perittävän kuoleman jälkeen ja perilliset ovat ehtineet toimittaa sitä ennen perinnönjaon, perinnönjakoa on oikaistava ja avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi on saatettava, mikäli mah-dollista, siihen asemaan, mikä hänellä olisi ollut, jos tieto perit-tävän vanhemmuudesta olisi ollut olemassa perittävän kuollessa. Silloin lapsi olisi ollut muiden perittävän rintaperillisten kanssa samassa asemassa ja hänelle olisi jo alkuperäisessä perinnön-jaossa osoitettu hänelle kuuluva suhteellinen ja arvomääräinen perintöosa. Perinnönjakoon ja perinnönjaon oikaisuun palataan teoksen kahdessa viimeisessä luvussa tarkemmin.

Jos rintaperillinen ei ole elossa tai häneltä puuttuu perintö-oikeus, hänen sijaansa tulevat hänen jälkeläisensä. *Sijaantulope-rilliseksi* katsotaan jokainen lapsi, joka on (kuolleeseen tai perin-nöttömäksi tehtyyn) rintaperilliseen sellaisessa suhteessa kuin

edellä perittävän ja rintaperillisen välisestä suhteesta on todettu. Rintaperillisten perillisryhmässä vallitsee *rajaton sijaantulo-oikeus*. Kuolleen rintaperillisen sijasta hänelle kuuluvan perintöosan saa hänen jälkeläisensä.

2.2 PERINNÖN JAKAUTUMINEN PERILLISTEN KESKEN

Ruotsin ja Suomen perintökaarten pääsääntö on sama. Kukin lapsista saa yhtä suuren osan perinnöstä. Jos lapsi on kuollut, tulevat lapsen jälkeläiset hänen sijaansa, ja jokainen sukuhaara saa yhtä suuren osan. Eli jos perittävällä on kaksi lasta, x ja y, suhteellinen perintöosa on molemmissa sukuhaaroissa $\frac{1}{2}$. Mikäli x on kuollut, hänen perillisensä tulevat hänen sijaansa. Jos x:llä on kaksi lasta, he jakavat x:n sukuhaaraan kuuluvan puolikkaan tasan keskenään eli saavat $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2}$. Elossa oleva y saa oman sukuhaaransa osuuden eli $\frac{1}{2}$.

Perinnön jakautumiseen voi kuitenkin vaikuttaa se seikka, että perittävä oli antanut lapsensa adoptoitavaksi ennen 1.1.1980. Heikossa adoptiossa ottolapsen perintöoikeudellinen suhde biologisiin vanhempiinsa (ja vanhempien sukuun) ei lainkaan katkea. Jos perittävä on esimerkiksi myöhemmin solminut avioliiton ja siitä avioliitosta on kaksi lasta, perittävältä jää kolme rintaperillistä (adoptoitavaksi annettu lapsi ja perittävän avioliitossa myöhemmin saamat lapset). Adoptoitavaksi annettu lapsi perii heikon adoption järjestelmässä paitsi adoptiovanhempansa myös biologiset vanhempansa, omat sisaruksensa ja nämä adoptiolapsen. Heikon adoption järjestelmässä adoptoidulla lapsella ei kuitenkaan ole oikeutta periä adoptiovanhemman sukulaisia. Perimysketju on siten katkaistu. Heikon adoption järjestelmän piiriin kuuluva adoptiolapsi ei peri adoptiovanhempansa isovanhempia.

Jos heikon adoption järjestelmän piiriin kuuluvan adoptiolapsen biologiset vanhemmat ovat kuolleet ja jaettavaksi tulee

adoptiolapsen (biologisten) isovanhempien jäämistö, adoptiolapsi on (biologisten) vanhempiensa sijaantuloperillinen aivan samalla tavoin kuin kuka tahansa muu lapsi. Jos adoptiolapsi on itsekin kuollut ja hänellä on ollut rintaperillinen, hänen oma rintaperillisensä tulee hänen sijaansa jaettaessa perintöä adoptiolapsen biologisten vanhempien jälkeen. Mikäli adoptiovanhemmalla on useita heikon adoption piiriin kuuluvia adoptiolapsia, heillä ei ole oikeutta periä toisiaan.

Jos adoptio on vahvistettu 1.1.1980 tai sen jälkeen, noudatetaan ns. vahvan adoption periaatetta. Se merkitsee, että adoptiolapsi on perintöoikeudellisesti adoptiovanhempaan nähden täysin biologisen lapsen asemassa. Tällöin on luonnollista, että adoptiolapsen suhde omaan biologiseen vanhempaan katkeaa.

Adoptiovanhemman hakemuksesta ennen 1.1.1980 adoptoitu lapsi voitiin siirtää vahvaan adoptiosuhteeseen. Tällöin ”vanhan lain” aikainen adoptiolapsi sai täysin samanlaisen aseman kuin adoptiovanhemman biologisella lapsella on tai olisi. Vuoden 2012 adoptiolain mukaan hakemuksen voi 1.7.2012 tai myöhemmin tehdä myös adoptiolapsi itse.

Adoptiolapsisuhdetta ei voi purkaa tuomioistuimen päätöksellä. Sen sijaan missä tahansa asiassa annettu virheellinen tuomioistuimen ratkaisu voidaan purkaa. Purkuvalta on korkeimmalla oikeudella niissä asioissa, jotka kuuluvat yleiseen tuomioistui-
meen. Tähän mahdollisuuteen onkin turvauduttu ratkaisussa KKO 2005:64. Tapauksessa mies oli adoptoinut avopuolisonsa alaikäisen tyttären. Tästä kuitenkin seurasi adoptiolapsisuhdetta koskevien lainsäännösten vuoksi, että lapsen ja hänen biologisen äitinsä välinen suhde katkesi. Äiti ei enää ollut oman lapsensa huoltaja, eikä lapsella olisi ollut oikeutta periä äitiä eikä äidin puoleisia sukulaisia. Adoptiopäätös oli perustunut lain sisältöä koskevaan erehdykseen. Yleensä oikeuserehdykseen ei voi tehokkaasti vedota. Tietämättömyys lain sisällöstä ei vapauta velvollisuudesta

noudattaa lakia (*ignorantia juris nocet*). Jokaisen kansalaisen, myös tuomarin, edellytetään tuntevan oikeusjärjestyksen keskeisen sisällön niin, että hän kykenee arvioimaan tekojensa seuraamukset. Tässä tapauksessa kuitenkin tehtiin poikkeus. Kun adoptio ei ollut lapsen edun mukainen, sen vahvistamista koskeva päätös purettiin.

3 LESKEN ASEMA

3.1 LESKEN OIKEUS HALLITA JÄÄMISTÖÄ JAKAMATTOMANA

Suomi ei ole aina harmonisoinut omaa lainsäädäntöään jälkijunas- sa ruotsalaisen lainsäädännön kanssa. Suomi on ollut toisinaan myös edelläkävijän roolissa. Esimerkiksi lesken ja rintaperillisten välisen suhteen Suomi ehti säätää lailla ennen Ruotsia. Idea tosin oli tälläkin kertaa peräisin Ruotsista ja ensimmäisen kerran se esitettiin julkisesti Pohjoismaisilla lakimiespäivillä vuonna 1954. Ruotsalainen tuomari ja tunnettu jäämistöoikeuden tutkija *Gösta Walin* (1902–2002) ehdotti, että leskelle tulisi antaa oikeus hallita jäämistöä jakamattomana siinä tapauksessa, että perittävältä jäi rintaperillinen. Walinin ehdotus ei Ruotsissa toteutunut, mutta se saatettiin sittemmin voimaan Suomessa 1.9.1983 alkaen.

Jos ensiksi kuolleelta puolisolta jäi ensimmäiseen parentee- liin kuuluva rintaperillinen, leskeä suojataan siten, että hän saa oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana. Avoleskellä ei tätä oikeutta ole. Seuraavassa esimerkissä leskeksi jääneellä B:llä on oikeus hallita jäämistöä jakamattomana, koska ensiksi kuol- leelta puolisolta A jäi rintaperillinen. Sillä, onko rintaperillinen puolisoiden yhteinen rintaperillinen vai peräisin ensiksi kuol- leen puolison muista suhteista, ei ole merkitystä lesken oikeuden kannalta. B saisi siis oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana, vaikka A:lta olisi jäänyt vain (aikaisemmasta avioliitosta oleva) rintaperillinen b.

Leski ja rintaperilliset

X, ----ero-----	A -----kuolema-----	B, leski
(ex-	(ensiksi	
puoliso)	kuollut	
	puoliso)	
b		a

Jos perittävä oli avioliitossa, hänen jäämistönsä suuruus määräytyy aviovarallisuussäännösten perusteella. Avioliittolain mukaan puolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Avioerotilanteessa kummallakin puolisoilla on oikeus saada puolet yhteenlasketun avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä, ellei osituksen sovittelua koskevien säännösten soveltamisesta muuta johdu. Jos toisen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö on suurempi kuin toisen, varakkaamman puolison on annettava tasoituseränä *tasinkoa* puolisolleen. Samanlaista velvollisuutta ei ole eloonjääneellä puolisoilla ensiksi kuolleen puolison perillisille, vaikka hänen avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästönsä olisi suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison vastaava omaisuus. Tätä lesken oikeutta kutsutaan lesken *tasinkoprivilegiksi*. Se on vain lesken käytettävissä oleva oikeus ja sitä on käytettävä omaisuuden osituksessa.

Puolisot voivat sopia avioehtosopimuksessaan siitä, että kummallakaan heistä ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen tai siitä, että vain toisella heistä on avio-oikeus toisen omaisuuteen. Tämä on avioliittolain tarkoittama pääsääntö, mutta käytännössä avio-oikeudesta voidaan sopia myös esinekohtaisesti ja avioehtosopimuksella voidaan määrätä, ettei avio-oikeutta ole tiettyyn omaisuuteen, esimerkiksi perheyhtiön osakkeisiin tai maatalaan. Lahjanantaja voi määrätä, ettei lahjansaajan aviopuolisolla ole avio-oikeutta lahjaksi annettuun omaisuuteen. Samanlainen valta

on myös testamentin tekijällä. Testamentilla voidaan määrätä, ettei testamentinsaajan aviopuolisolla ole avio-oikeutta testamentin nojalla saatuun omaisuuteen. Myös vakuutus sopimuksen edunsaajamääräykseen on mahdollista liittää ehto, jonka mukaan edunsaajan aviopuolisolla ei ole avio-oikeutta vakuutus korvaukseen. Tällaista määräystä kutsutaan *avio-oikeusmääräykseksi*.

Leski voi aina vedota perintöoikeudellisiin etuuksiin siitä riippumatta, vaikka ensiksi kuolleella puolisoilla olisi ainoastaan avio-oikeudesta vapaata omaisuutta. Siten esimerkkitapauksessa leski B saisi oikeuden hallita A:n omaisuutta jakamattomana, vaikka A:n omaisuus olisi kokonaan ollut avio-oikeudesta vapaata omaisuutta.

Jos B on jäänyt leskeksi 1.9.1983 tai myöhemmin, hänellä on oikeus hallita A:n jäämistöä jakamattomana (*enimmäissuoja*). Lesken oikeuden estämättä rintaperillisellä on aina oikeus vaatia jakoa. Jaossa on lesken hallintaan jätettävä puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, jollei lesken omaan varallisuuteen sisälly hänen kodikseen sopivaa asuntoa (*vähimmäissuoja*). Vähimmäissuoja on tavallaan lesken lakiosa, eikä sitä normaalisti voi rajoittaa edes testamentilla. Vähimmäissuojan piiriin kuuluu myös tavanmukainen asuntoirtoimisto, joka on aina jätettävä lesken hallintaan. Jäljempänä tarkastellaan hieman lähemmin lesken oikeuden sisältöä. Tässä vaiheessa olennaista on havaita se, että lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana on monessa mielessä varsin vahva oikeus, vaikka se ei olekaan omistusoikeus.

3.2 LESKEN PERINTÖOIKEUS

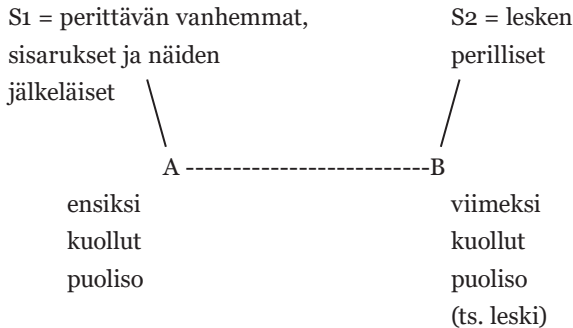
Puolison perintöoikeutta koskevat säännökset on kopioitu Suomeen Ruotsin perintökaaresta. Niiden voimaan saattamista ehdotettiin ensimmäisen kerran jo 1920-luvulla, mutta kesti aina vuoteen 1966 saakka, ennen kuin suomalaiset lesket saivat

samanlaisen aseman kuin ruotsalaiset kanssaveljensä ja -sisarensa. Bättre sent än aldrig, parempi myöhään kuin ei milloinkaan.

Jos perittävältä ei jäänyt rintaperillistä, leski perii ensiksi kuolleen puolison edellyttäen, ettei ensiksi kuollut puoliso ole määrännyt omaisuudestaan testamentilla. Leskellä on oikeus periä ensiksi kuollut puoliso riippumatta siitä, oliko ensiksi kuolleen puolison omaisuus avio-oikeuden alaista vai siitä vapaata omaisuutta. Ensiksi kuolleen puolison perillisten (eli ns. *toissijaisten perillisten*) oikeus perintöön lykätään lesken kuolemaan. Eloonjääneen puolison kuoltua hänen pesänsä on jaettava ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten (S1) ja lesken perillisten (S2) kesken.

Eloonjäänyt puoliso ja toissijaiset perilliset

Toissijaiset perilliset ovat ensiksi kuolleen puolison perillisiä, mutta vasta lesken kuolinpesän osakkaita. He voivat siten vaatia lesken pesänjakoa vasta lesken kuoltua. Lopullisesti toissijaisten perillisten piiri määräytyy vasta lesken kuollessa. On näin ollen mahdollista, että vaikka ensiksi kuolleen puolison kuollessa oli elossa toissijainen perillinen, hän on kuollut ennen leskeä. Tällöin koko omaisuus menee lain mukaan lesken suvulle. Jos

taas puolisonsa perinyt leski on kuollut 1.9.1983 tai myöhemmin perillisittä ja testamenttia tekemättä, myös hänen osuutensa menee kokonaisuudessaan ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille. Lesken perillispiiri on laajempi kuin ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten piiri. Toissijaisia perillisiä ovat vain toiseen parenteeliin kuuluvat perilliset.

Jos leski perii ensiksi kuolleen puolison, leski saa perimäänsä omaisuuteen lähes rajoittamattoman määräämävallan. Sitä voidaan kutsua *rajoitetuksi omistusoikeudeksi*. Leski voi määrätä toissijaisten perillisten oikeuden estämättä omaisuudesta vapaasti oikeustoimin inter vivos (kaupalla, vaihdolla, lahjalla). Leski ei siten tarvitse lupaa toissijaisilta perillisiltä oikeustoimeen, vaikka hän esimerkiksi lahjoittaisi ensiksi kuolleen puolison aikanaan omistaman kiinteistön omalle lapselleen. Toissijaisia perillisiä suojataan vasta lesken kuoleman jälkeen toimitettavassa pesänjaossa antamalla heille vastiketta lesken pesästä. Toissijaisilla perillisillä on rajoitettu oikeus vaatia lesken antaman lahjan palauttamista lesken pesään, jos vastikehyvitys ei riitä korvaamaan heidän pesäosuutensa vähentymistä.

Jos leski on perinyt ensiksi kuolleen puolison, hän voi itse tehdä testamentin omasta omaisuudestaan. Leski ei kuitenkaan voi tehdä sellaista testamenttia, joka loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta lesken kuoleman jälkeen. Eli lesken testamentti täytetään lesken pesäosuudesta ja toissijaisten perillisten pesäosuus jaetaan heidän kesken lakimääräistä perimystä koskevien säännösten mukaan.

Avoleskellä ei ole perintöoikeutta kuolleen avopuolisonsa jälkeen. Avolesken kuoleman jälkeen hänet perii vain ja ainoastaan hänen omat perillisensä tai testamentin saajat.

4 TOINEN JA KOLMAS PARENTEELI

4.1 VANHEMPIEN JA SISARUSTEN OIKEUS PERINTÖÖN

Jos perittävä ei kuollessaan ollut naimisissa, eikä häneltä jäänyt rintaperillistä tai tämän jälkeläistä, hänen äitinsä ja isänsä saavat kumpainenkin puolet perinnöstä. Käytännössä tällä säännöksellä on vain harvoin merkitystä, sillä yli 90 % perinnoista jaetaan ensimmäiseen parenteeliin kuuluvien henkilöiden kesken.

Perittävän veljet ja sisaret jakavat kuolleen vanhemman osuuden. Jos perittävän veli tai sisar on kuollut, hänen jälkeläisensä tulevat hänen sijaansa. Jollei veljiä tai sisaria tahi heidän jälkeläisiään ole, mutta jompikumpi perittävän vanhemmista elää, saa tämä koko perinnön.

Perimys etenee toisessakin parenteelissa sukuhaaroittain ja jokaisessa sukuhaarassa vallitsee *rajaton sijaisperimyoikeus*.

4.2 PUOLISUKUISTEN OIKEUS

Perittävän veli- ja sisarpuolilla on toisessa parenteelissa sama oikeus perintöön kuin täysveljillä ja -sisarilla, jos täyssukulaisia ei ole. Jos perittävaltä on jäänyt ainoana oikeudenomistajana velipuoli, tämä saa koko perinnön.

4.3 KOLMAS PARENTEELI

Jos perittävaltä ei ole jäänyt ensimmäiseen tai toiseen parenteeliin kuuluvia perillisiä, jäämistö siirtyy perittävän isovanhempien parenteeliin (kolmas parenteeli). Muiden perillisten puuttuessa

saavat perittävän isän ja äidin vanhemmat koko perinnön. Kuolleeseen isovanhemman osuus menee hänen lapsilleen.

Tässä perillisryhmässä ei ole rajatonta sijaantulo-oikeutta. Sijaisperimysoikeus on katkaistu perittävän setiin, täteihin ja enoihin, eli perittävän isän ja äidin veljiin ja sisariin.

4.4 LAKIMÄÄRÄISEN PERILLISPIIRIN RAJA

Suomessa serkuilla oli perintöoikeus vuoden 1966 alkuun saakka. Mutta kun Ruotsissa oli kavennettu perimysjärjestystä siten, että serkkujen perintöoikeus oli lakkautettu, tämä järjestelmä omakuttiin myös Suomessa. Asiasta ei käyty juurikaan periaatteellista keskustelua. Nykyisin serkut eivät peri. Tämän vuoksi kolmannen parenteelin perimyssäännöksillä ei ole asiallisesti ottaen suurta merkitystä. Vuosittain vain muutama perintö jaetaan kolmanteen parenteeliin kuuluvien henkilöiden kesken.

5 PERIMYKSEN ESTEET

5.1 YLEISET ESTEET

Kenelläkään ei ole oikeutta perinnön tai testamentin saamiseen sen henkilön jälkeen, jonka kuoleman hän on tahallisesti aiheuttanut rikollisella teolla. Jos tekoa ei voida pitää tahallisena tai tekijä on syyntakeeton, teko ei vaikuta perillisen oikeutta rajoittavasti. Tekoa pidetään tahallisena, jos perillinen on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä tai tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä.

Perillinen on syyntakeeton, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielen-terveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon perillinen on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä.

Tekoon osallinen rinnastetaan itse teon tekijään. Kysymyksessä on perinnön menettämisseuraamus suoraan lain nojalla.

Testamentin salajaaja voi myös menettää oikeutensa perintöön. Oikeus voi julistaa henkilön menettämään oikeutensa perinnön tai testamentin saamiseen joko kokonaan tai osaksi, jos hän on tahallansa hävittänyt tai salannut perittävän testamentin. Osallisuus testamentin hävittämiseen tai salaamiseen voi myös aiheuttaa perintöoikeuden menetyksen. Testamentin hävittämistä tahi salaamista koskevan kanteen nostamiselle ei laissa ole asetettu määräaikaa.

Perintökaari edellyttää, että teko on tahallinen. Tuomioistuimella on verrattain laaja harkintavalta siitä, julistaako se perintöoikeuden menetetyksi, vaikka se pitäisikin tekoa tahallisena. Tuomioistuin voi niin ikään rajoittaa seurauksen koskemaan ainoastaan osaa perinnöstä. Perintöoikeutensa menettäneen henkilön osuus menee suoraan lain nojalla sille, joka olisi ollut perintöön oikeutettu siinä tapauksessa, että perintöoikeutensa menettänyt perillinen olisi kuollut ennen perittävää.

5.2 PERINNÖTTÖMÄKSI TEKEMINEN

Muun perillisen kuin rintaperillisen ja lesken lakiin perustuva oikeus perintöön tai jäämistöön voidaan ”tehdä tyhjäksi” päteväällä testamentilla. Tällöin kysymyksessä ei ole perinnöttömäksi tekeminen.

Rintaperillisellä on oikeus lakiosaan, jota testamentilla ei yleensä voida tehokkaasti loukata. Rintaperillinen voidaan kuitenkin tehdä kokonaan perinnöttömäksi eli estää häntä saamasta lakiosaansa, jos laissa säädetyt edellytykset perinnöttömäksi tekemiselle ovat olemassa. Leskellä puolestaan on oikeus hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa jakamattomana, eikä tätä lesken vähimmäissuojaa ole mahdollista loukata testamentilla. Laissa ei ole nimenomaista säännöstä siitä, voiko puoliso testamentilla määrätä siitä, ettei hänen puolisoillaan ole lainkaan oikeutta hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa jakamattomana sen vuoksi, että tämä on menetellyt sellaisella tavalla, joka oikeuttaisi tekemään rintaperillisen perinnöttömäksi. Jos puoliso on kuitenkin testamentissaan näin määrännyt, syntyy kysymys siitä, mikä merkitys tällaiselle testamenttimääräykselle tulisi antaa.

Tähän kysymykseen on kaksi mahdollista vastausta. Toisen vastauksen mukaan laissa on aukko ja kun asiasta ei ole nimenomaisesti mitään säädetty, sellainen testamenttimääräys on

tehoton. Leski voisi tämän ajattelutavan mukaan hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa ja tavanmukaista asuntoirtaimistoa testamenttimääräyksen estämättä jakamattomana. Toisen vastauksen mukaan rintaperillisen perinnöttömäksi tekemistä koskeva tilanne ja lesken vähimmäisoikeuden poissulkeva testamentti rinnastuvat siinä määrin toisiinsa, että rintaperillisen perinnöttömäksi tekemistä koskevaa säännöstä voidaan soveltaa myös sellaiseen testamenttiin, jolla on samoista syistä määrätty, ettei leskellä ole oikeutta vedota vähimmäissuojaansa eli oikeuteen hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa ja tavanmukaista asuntoirtaimistoa jakamattomana.

Tämänkaltaista ajattelua, jossa ratkaisija vertaa jotain muuta oikeusnormia samankaltaiseen seikastoon toisessa tilanteessa, kutsutaan analogiapäätelyksi. Analogiaratkaisussa on aina mukana arvostava elementti. Jos tietty rintaperillisen käyttäytymisen on sellaista, että hänet voidaan sen vuoksi tehdä perinnöttömäksi, niin samoista syistä pitää olla mahdollista hyväksyä sellainen testamentti, jolla leskeltä evätään oikeus hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa ja tavanmukaista asuntoirtaimistoa jakamattomana. Selvää on, ettei tällainen päätelmä ole looginen deduktio vaan kysymys on intressipunninnasta ja lain soveltajan arviosta siitä, minkälaisien arvojen varaan perintöoikeus rakentuu. Oikeuskirjallisuudessa on analogiatulkintaan vedoten katsottu, että lesken vähimmäisoikeus voidaan sulkea testamentilla pois vastaavanlaisissa olosuhteissa, joissa rintaperillinen voidaan tehdä perinnöttömäksi. Laissa ei siis ole aukkoa.

Perinnöttömäksi tekeminen on mahdollista kahdessa tilanteessa, ensinnäkin silloin, jos perillinen on tahallisella rikoksella syvästi loukannut joko perittävää tai eräitä hänen läheisiään. Tätä perinnöttömäksi tekemisen perustetta ei ollut lainkaan Ruotsin perintökaareissa. Suomalaiset lainvalmistelijat olivat huomanneet, että Unkarin siviililakiehdotuksessa vuodelta 1928 oli

ehdotettu vastaavanlaista säännöstä. Sieltä se löysi tiensä Suomen perintökaareen. Tätä reseptiomekanismia ei voi selittää edes kaaosteoriakaan.

Perittävälle läheisinä henkilöinä pidetään hänen perimispolvessa olevaa sukulaistaan (sijaisperilliset mukaan luettuina), adoptiolasta ja tämän jälkeläistä. Rikoksen ei tarvitse kohdistua perittävään, hänen perimispolvessa olevaan sukulaiseensa, adoptiolapseensa tai tämän jälkeläiseen. Lainkohdan soveltamisen kannalta olennaista on se, että rikoksen aiheuttama syvä subjektiivinen mielihaha, ”loukkaavuus”, kohdistuu perittävään tai johonkin edellä mainituista henkilötahoista. Kysymyksessä ei myöskään tarvitse olla henkilöön kohdistuva rikos. Loukkaavuutta arvioidaan subjektiivisen mittapuun mukaan, viime kädessä perittävän kannalta katsoen.

Toinen perinnöttömäksi tekemisen perusteista on äskeistäkin väljäsisältöisempi. Sen mukaan perittävä voi tehdä perillisen perinnöttömäksi, jos perillinen jatkuvasti viettää kunniatonta ja epäsiiveellistä elämää. Säännös koskee sekä lakiosaperillistä että edellä esitetyin täsmennyksin analogiatulkinnan perusteella myös eloonjäänyttä puolisoa.

Yksittäinen teko tai tilapäinen käyttäytyminen ei ole sellaista kunniatonta ja epäsiiveellistä elämää, johon laki viittaa. Asiaa on aina arvioitava henkilön elämäntavan perusteella. Elämäntapa voi toisaalta olla ”kunniatonta ja epäsiiveellistä”, vaikka se ei täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä. Ratkaisevaa on käyttäytymisen synnyttämä kokonaiskuva.

Perinnöttömäksi tekemisestä on määrättävä testamentissa ja testamentissa on myös esitettävä perustelut sille, miksi perillinen on tehty perinnöttömäksi tai sille, miksi leski ei saa vedota vähimmäissuojaansa eli oikeuteensa hallita puolisoiden yhteisenä kotina käytettyä asuntoa jakamattomana.

Perinnöttömäksi tehty perillinen menettää asemansa kuolinpesän osakkaana ja leski oikeutensa hallita jäämistöön kuuluvaa asuntoa ja asuntoirtoaimistoa jakamattomana sen jälkeen kun testamentti on tullut lainvoimaiseksi, jos perinnöttömäksi tekemisen perustetta ei ole riitautettu. Kun perittävä kuolee, testamentin saajan on annettava testamentti tiedoksi perilliselle. Jos perillinen ei moiti testamenttia kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun hän sai testamentista tiedon, testamentti tulee lainvoimaiseksi. Perinnöttömäksi tekemisen mitättömäksi julistamista koskeva kanne ei kuitenkaan ole testamentin moitekanne, joten rintaperillinen tai leski voi nostaa mitättömyyskanteen myöhemminkin kuin kuuden kuukauden kuluessa testamentin tiedoksisaamisesta.

Menettämisvaikutus rajoittuu kaikissa tapauksissa ainoastaan perintöoikeuden menettäjään itseensä. Lain mukaan perinnön, jonka perillinen on menettänyt, saa se, jolla olisi ollut oikeus perintöön siinä tapauksessa, että perillinen olisi kuollut ennen perittävää. Eli jos perinnöttömäksi tehdyllä lapsella on oma rintaperillinen, hän saa sen osuuden perittävän jäämistöstä, jonka perinnöttömäksi tehty lapsi olisi saanut.

Perinnöttömäksi tekemisestä ei ole kysymys silloin, kun perittävä tekemässään testamentissa määrää, että rintaperillinen saa vain lakiosansa. Sellainen testamentti on täysin sallittu, eikä testamentissa tarvitse puolella sanallakaan perustella sitä, miksi rintaperillinen saa vain lakiosansa jäämistöstä. Lakiosa on puolet perintöosasta. Vapaaosan perittävä voi testamentata haluamalleen saajalle. Eli perittävän jäämistö on 100 000 euroa ja hänellä on neljä lasta, lasten perintöosat ovat 25 000 euroa ja lakiosat 12 500 euroa lasta kohden. Niin halutessaan perittävä voi testamentata pätevästi omaisuudestaan 50 000 euron suuruisen vapaaosan haluamalleen saajalle. Testamentti ei ole pätemätön yksinomaan sillä perusteella, että se kaventaa rintaperillisen arvomääräistä osuutta.

Perittävä voi ilman perustelujakin määrätä tekemässään testamentissa, että lesken enimmäissuoja kaventuu vähimmäissuojaksi. Vähimmäissuojaa eli ”lesken lakiosaa” ei ilman erityisiä perusteluja sen sijaan voi testamentilla kaventaa.

5.3 LESKEN JÄÄMISTÖOIKEUDELLISEN SUOJAN ESTEET

Jäämistöoikeudellisen suojan yleisiä esteitä koskevia säännöksiä täydentää leskeksi jäänyttä puolisoa koskeva erityissäännös. Se koskee tilanteita, joissa avioliitto tosin muodollisesti purkautuu puolison kuoleman johdosta, mutta joissa avioliitto olisi todennäköisesti purkautunut puolisoiden eläessä, jos kuolema ei olisi lopullisesti ratkaissut liiton osapuolten välejä sitä ennen.

Puolisolla ei ole oikeutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöön, jos avioeroasia oli vireillä perittävän kuollessa. Erityisistä syistä puoliso on kuitenkin oikeutettu perimään puolisonsa, vaikka eroa koskeva hakemus olisikin ollut vireillä puolison kuolinhetkellä. Erityisenä syynä voidaan pitää esimerkiksi sitä, että puoliset ovat sopineet siitä, että avioliitto jatkuu, vaikka eroprosessi onkin vireillä. Pelkkä väite siitä, että sopimus on tehty, ei vielä riitä, soviton vetoavalla on todistustaakka. Todistustaakan merkitys ei paljastu vielä korkeimman oikeuden ratkaisun otsikosta, se paljastuu vasta kun perehtyy huolellisesti ratkaisun perusteluihin.

KKO 2016:60. A ja B olivat solmineet avioliiton vuonna 2005. A haki yksin avioeroa 16.11.2010. B kuoli rintaperillisittä 9.7.2011 avioliittolain 26 §:n mukaisen harkinta-ajan ollessa avoinna. B:n perilliset vaativat vahvistettavaksi, ettei A:lla ollut B:n kuollessa vireillä olleen avioerohakemuksen johdosta perintökaaren 3 luvun mukaista oikeutta B:n jäämistöön. Samalla perusteella perilliset vaativat, että puolisoiden välinen keskinäinen testamentti julistetaan tehottomaksi. A:n mukaan puolisoiden sosiaalinen yhteenkuuluvuus ei ollut missään vaiheessa katkennut. Kysymys perintökaaren

PERIMYKSEN ESTEET

3 luvun 7 §:n 1 momentissa tarkoitettujen erityisten asianhaarojen olemassa olosta ja siitä, oliko B:n A:n hyväksi tekemä testamentti vallinneissa olosuhteissa perintökaaren 11 luvun 8 §:ssä säädetyn johdosta tehoton.

6 PERILLISEN JA TESTAMENTINSAAJAN OIKEUDEN VANHENTUMINEN

6.1 KYMMENEN VUODEN VANHENTUMISAIKA

Perintöön ja testamenttiin perustuva oikeus on saatettava voimaan viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta. Määräajan alkamisajankohta voi olla myöhempikin kuin perittävän kuolinhetki. Jos jonkun testamentin saajan oikeus alkaa vasta perittävän kuolemaa myöhempänä ajankohtana sen vuoksi, että sitä ennen on täytettävä testamentin ensisaajan oikeus, testamentin toissijaissaajan perinnön vastaanottamista koskeva aika alkaa kulua siitä hetkestä, kun testamentin ensisaajan oikeus on päättynyt. Tilanne on sama silloin, kun leski on perinyt puolison perintöoikeutta koskevien säännösten nojalla ensiksi kuolleen puolison. Ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten perintöoikeus vanhenee kymmenen vuoden kuluessa lesken kuolemasta.

Kymmenen vuoden määräaika on ehdoton, eikä sellainenkaan laillinen este, joka muutoin oikeuttaisi olemaan saapumatta määräajassa oikeuteen, jatka sitä. Kenenkään ei näet normaalisti ole tarpeen saapua hirmumyrskyssä oikeuteen, ei ainakaan vakavasti sairastuneena, mutta perintöoikeus vanhentuu sellaisissakin olosuhteissa. Määräaika kuluu myös sellaisen perillisen vahingoksi, jolla ei ole tietoa perittävän kuolemasta ja hänelle tulleesta perinnöstä. Testamentin saaja menettää oikeutensa sellaisessakin

tilanteessa, jossa testamentti on häneltä salattu. Laki ei tee poikkeusta tämän tapaisten väärinkäytösten varalle. Vaatimus perinnön vastaanottamisesta rakentuu ankarana selonottovelvollisuuden periaatteelle. Menetetyn määräajan palauttaminen ei ole mahdollista tuomioistuimen päätöksellä.

Perinnön vastaanottamista koskeva aika kuluu perillisen vahingoksi, vaikka perillinen tai testamentin saaja on vajaavaltainen eli alle 18-vuotias tai vajaavaltaiseksi julistettu, eikä hänellä ole edunvalvojaa. Määräaika kuluu normaalisääntöjen mukaan myös poissa olevan tai tuntemattoman perillisen vahingoksi, vaikka hänen asioitaan hoitamaan olisikin määrätty holhoustoimilain nojalla edunvalvoja.

Perinnön vastaanottamisaikaa on mahdollista lyhentää. Valta vaatia perinnön vastaanottamisajan lyhentämistä on henkilöllä, jolla perillisen tai testamentin saajan ohella tai lähinnä hänen jälkeensä on oikeus jäämistöön. Määräajan lyhentämistä koskeva vaatimus on esitettävä tuomioistuimelle, joka voi esitetyn vaatimuksen johdosta määrätä ensisijaisperillisen ottamaan perinnön vastaan tietyn, enintään yhden vuoden pituisen määräajan kuluessa siitä, kun tuomioistuimen päätöksestä on annettu perillisille tieto. Perinnön vastaanottamisaikaa ei siten voi lyhentää perillisen tietämättä.

6.2 PERINNÖN VASTAANOTTAMINEN

Perinnön vastaanottaminen voi tapahtua usealla tavalla. Vastaanottamiseksi katsotaan jokainen jäämistöä koskeva toimi, josta ilmenee vastaanottotahto. Tosiasiallinen vastaanottaminen on kysymyksessä silloin, kun perillinen on yksin tai yhdessä muiden osakkaiden kanssa ottanut jäämistön hoitoonsa tai osallistunut jäämistöomaisuutta koskevaan määräämistoimeen taikka perinnönjakoon.

Sen sijaan pelkkä osallistuminen perunkirjoitukseen ei vielä välttämättä merkitse perinnön vastaanottamista, vaikka se luokin vahvan olettaman eli presuntion perinnön vastaanottamistahdosta. Perinnöstä on mahdollista myös luopua. Luopuminen voi tapahtua joko perittävän eläessä tai hänen kuolemansa jälkeen. Jos perillinen käyttää tätä oikeuttaan ja joku väittää hänen siitä huolimatta ottaneen perinnön vastaan, luopujan on näytettävä luopumistahtonsa toteen. Käytännössä se tapahtuu esittämällä luopumista koskeva erillinen asiakirja tai merkintä siitä, että perillinen on hyväksynyt perittävän tekemän testamentin, jonka mukaan hän ei saa mitään jäämistöstä.

Omaisuuuden tosiasiallisen vastaanottamisen ohella laki tarjoaa perilliselle myös mahdollisuuden erityisen vastaanottoilmoituksen tekemiseen. Jos jäämistö on ehditty jakaa muiden perillisten kesken, vastaanottamisilmoitus on annettava sille tai niille, jotka ovat ottaneet perinnön vastaan. Se voidaan kuitenkin korvata tekemällä ilmoitus oikeudelle tai tuomarille.

7 VALTION OIKEUS JÄÄMISTÖÖN

7.1 ”KRUUNUNPERINTÖ”

Aikoinaan kuninkaalla oli oikeus saada itselleen perintöomaisuus, jos perittävä kuoli jättämättä perillistä. Tämän historiallisen oikeuden moderni vastine on valtion oikeus perintöön. Perintö menee valtiolle siinä tapauksessa, että perittävältä ei ole jäänyt perintöön oikeutettua sukulaista tai testamentin saajaa. Ahvenanmaan maakunnassa vakinaisesti asuneen ja perillisettä kuolleen henkilön perintö menee maakunnalle.

Jäämistöasioiden hoidosta valtioperintöasioissa vastaa *Valtiokonttori*. Käytännössä Valtiokonttori antaa valtakirjan jäämistön selvittämistä varten perittävän kotipaikan alueella toimivalle sopimuspesänhoitajalle.

7.2 OMAISUUDEN EDELLEENLUOVUTUS

Yksi harvoista suurista eroavuuksista Ruotsin vanhan perintökaaren ja Suomen perintökaaren välillä liittyy valtion jäämistösaantojen jälkihoitoon. Kun Ruotsissa päätettiin vuonna 1928 lakkauttaa serkkujen perintöoikeus, samalla päätettiin siitä, että kaikki valtiolle päätyneet perinnöt käytetään sosiaalisten tarkeitusperien edistämiseen. Valtion perinnöt ohjataan Ruotsissa yleiseen perintörahastoon ja rahaston vuosituotto jaetaan erilaisina avustuksina eteenpäin. Perintörahaston markkina-arvo on Ruotsissa yli 8 000 miljoonaa kruunua eli runsas 800 miljoonaa euroa.

Suomessa valtio päätyi toisenlaiseen ratkaisuun. Se päätti varata itselleen mahdollisuuden poimia serkkujen perinnöistä

rusinat ja jakaa muun omaisuuden eteenpäin. Valtio ei koskaan jaa kaikkea valtiolle perintönä tullutta omaisuutta eteenpäin, mutta ei myöskään jää kaikissa tapauksissa jäämistöomaisuuden lopulliseksi omistajaksi. Perintönä tullut omaisuus voidaan osaksi tai kokonaan luovuttaa edelleen sille kunnalle, missä vainaja viimeksi asui tai jos on kysymys kiinteistöstä, myös sille kunnalle, jossa kiinteistö sijaitsee. Luovuttaminen on mahdollista kaikissa niissä tapauksissa, joissa ei ole erityisiä syitä omaisuuden pysyttämiseen valtion omistuksessa tai sen käyttämiseen muulla tavoin.

Valtion saama perintöomaisuus on mahdollista luovuttaa myös perittävän sukulaiselle tai muulle hänelle läheiselle, jos tällaista luovutusta voidaan olosuhteisiin nähden pitää kohtuullisena. Käsitteen ”läheinen” on tulkittu koskevan paitsi luonnollisia myös oikeushenkilöitä. Edelleenluovutuksen saajana voi tulla kysymykseen kuka tahansa, jota perittävä on pitänyt itselleen läheisenä. Laissa tarkoitettuna läheisenä on siten pidettävä myös perittävän avopuolisoa.

Edelleenluovutus voi tapahtua vain kirjallisesta hakemuksesta, joka on tehtävä vuoden kuluessa perittävän kuolemasta. Hakemus on jätettävä Valtiokonttorille. Valtiokonttorilla on oikeus päättää edelleenluovutuksesta, jos jäämistön perunkirjoitusarvo on enintään 750 000 euroa. Jos jäämistön perunkirjoitusarvo on tätä korkeampi, edelleenluovutusta koskeva päätösvalta kuuluu valtioneuvostolle. Näin suuria valtionperintöjä on vain vähän.

Perittävä voi aina testamentilla syrjäyttää valtion jäämistöstä. Valtiolle on kuitenkin annettu mahdollisuus kontrolloida sitä, että testamentti on pätevä. Sen vuoksi testamentin saajan on annettava testamentti normaaliin tapaan tiedoksi Valtiokonttorille. Jos testamentissa on muoto-, tahto- tai habilitteettivirhe, Valtiokonttori voi nostaa testamentin moitekanteen. Valtiokonttorilla on myös oikeus ajaa tarvittaessa testamentin tulkintakannetta.

8 PERUNKIRJOITUS

8.1 PERUNKIRJOITUKSEN AIKA JA PAIKKA

Perunkirjoitus on ”tilinpäätös”, johon kootaan perittävän elämänmittaisen talouden taseen loppusumma. Perunkirjoituksessa luetteloidaan perittävän varat ja velat sellaisena kuin ne olivat hänen kuolinhetkellään. Perunkirjoitus on toimitettava kolmessa kuukaudessa kuolemantapauksesta. Laillinen este ei jatka perunkirjoitusaikaa. Perunkirjoitus on myös toimitettava loppuun tässä ajassa, ellei Verohallinto pidennä hakemuksesta perunkirjoituksen toimittamisaikaa. Perunkirjoitusajan pidentämisestä koskeva hakemus on toimitettava Verohallinnolle ennen säännönmukaiselle perunkirjoitukselle varatun ajan umpeen kulumista. Verohallinnon asiassa tekemään päätökseen ei saa hakea valittamalla muutosta.

Jos perunkirjoituksen jo tultua toimitetuksi ilmenee, että pesässä on aikaisemmin huomioimattomia varoja tahi velkoja, niistä on laadittava täydennys- tai oikaisuperukirja. Sen tekemiseen on laissa varattu yhden kuukauden määräaika.

8.2 PERUNKIRJOITUKSEN TOIMITTAMISVELVOLLISET

Pääsäännön mukaan perunkirjoituksen toimittamisvelvollisuus on sillä pesän osakkaalla, jonka hoidossa jäämistöomaisuus on. Hoidolla tarkoitetaan tällöin omaisuuden tosiasiallista hallussa pitoa. Ilmaisuu ”toimittamisvelvollisuus” viittaa siihen, että perunkirjoituksen laiminlyömisestä on sanotulle henkilölle haitallisia seuraamuksia. Laiminlyönti onkin määrättyllä tavalla sanktioitu. Pesän osakkaan kannalta merkittävin sanktio on velkavastuu. Velkavastuu tarkoittaa sitä, että pesän osakkaan on vastattava perittävän veloista paitsi kuolinpesään kuuluvilla

varoilla myös omalla henkilökohtaisella omaisuudellaan. Näin ankarasta vastuusta osakas voi kuitenkin vapautua, jos hän voi näyttää, ettei hänen laiminlyönnistään ole oikeasti aiheutunut mitään vahinkoa velkojille. Tällaista velkavastuuta kutsutaan *ekskulpaatiovastuuksi*.

Ensisijaisesti perunkirjoituksen toimituttamisvelvollinen on se pesän osakas, jonka hoidossa pesä on. Osakas on perunkirjoitusvelvollinen myös silloin, kun hänen oikeutensa on riidanalainen. Suomalaiset ovat hyvin lainkuuliaista kansaa ja se näkyy myös siinä, että perunkirjoituksen toimittaminen laiminlyödään vain harvoissa tapauksissa. Perunkirjoitus tehdään käytännössä myös täysin varattomissa pesissä.

Ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset eivät perillis- asemastaan huolimatta ole perunkirjoituksen toimituttamisvelvollisia ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Velvollisuus kuuluu tällöin aina leskelle. Vastaavasti jos testamentilla on annettu jäämistöön kuuluva omaisuus toiselle ehdolla, että hänen oikeutensa alkaa vasta ensisaajan oikeuden lakattua, perunkirjoituksen toimituttamisvelvollinen on testamentin ensisaaja.

Jos pesään on määrätty pesänselvittäjä, taikka perittävä on nimennyt testamentin toimeenpanijan, tai Valtiokonttori on nimennyt sopimuspesänhoitajan selvittämään perillisettä kuolleen henkilön jäämistöä, perunkirjoituksen toimituttamisvelvollisuus on jäämistötehtävään määrättyllä henkilöllä.

Perunkirjoituksen toimituttamisvelvollinen valitsee pesän osakkaiden joukosta pesän ilmoittajaksi sen, joka tuntee pesän tilanteen parhaiten. Käytännössä pesän ilmoittajaksi valitaan joku perillisistä, eloonjäänyt puoliso tai avopuoliso. Hän ilmoittaa pesän varat ja velat ja on velvollinen vakuuttamaan valaehtoisesti perukirjassa, että hän on ilmoittanut kaikki tiedossa olevat varat ja velat oikein.

Toimituttamisvelvollisen on perunkirjoitusta varten valittava myös kaksi uskottua miestä tai oikeastaan kaksi uskottua henkilöä. Lain mukaan uskotun miehen ei tarvitse olla mies. Uskottu mies on vähän niin kuin lakimies, joka voi olla yhtä hyvin mies kuin nainenkin.

Näin ei suinkaan aina ole ollut asianlaita, mikä käy ilmi *Matthias Caloniuksen* (1737–1817) siviilioikeuden luennoista: ”Sanoin, että todistajien tulee olla miehiä. Tätä päätelmää vastaan ovat monet esittäneet vastaväitteitä, mutta perusteita, osoittaen vain omaa tietämättömyyttään. On näet varmaa ja kenelle tahansa tunnettua, että sana mies lainsäädännössä viittaa molempiin sukupuoliin ja että se siis voi tarkoittaa yhtä hyvin miehiä kuin naisia. Kuitenkin on yhtä varmaa, ettei sanontaa uskottavia miehiä, joka tässä esiintyy, koskaan käytetä muuten kuin miehistä. Näissä kohdissa näet veisi mahdottomuuksiin, jos sanonta ulotettaisiin naisiin.”

Uskotut miehet toimittavat perunkirjoituksen ja heidän erityisenä tehtävänään siinä on pesän ilmoittajan ilmoittamien varojen ja velkojen arvostaminen. Uskottujen miesten on otettava kantaa siihen, mistä hinnasta perukirjassa on ilmoitettava jäämistöön kuuluva omaisuus, esimerkiksi asunto, kiinteistö, kesämökki tai koti-irtaimisto. Tavoitteena on arvostaa omaisuus käypään arvoon. Vaikka omaisuuden arvostamistehtävä voikin edellyttää erityisiä tietoja ja taitoja, siitä huolimatta uskotuille miehille ei ole laissa asetettu erityisiä pätevyysvaatimuksia. Yleisenä vaatimuksena tehtävään valittavalta edellytetään kuitenkin täysivaltaisuutta ja rajoittamatonta oikeustoimikelpoisuutta. Jos uskottu mies tietää, että pesään kuuluu muitakin varoja kuin pesän ilmoittajan ilmoittamat varat, eikä tee siitä merkintää perukirjaan, uskottu mies syyllistyy itsekin veropetokseen. Tämä käy ilmi seuraavasta korkeimman oikeuden ratkaisusta.

KKO 2005:144. A ja hänen puolisonsa B olivat toimineet uskottuina miehinä A:n isän jälkeen toimitetussa perunkirjoituksessa. A ja B olivat jättäneet perukirjaan merkitsemättä tietämänsä, perittävälle hänen kuollessaan kuuluneet pankkitilillä olleet rahavarat. Tämän vuoksi perintövero koko jäämistöstä oli määrätty liian alhaiseksi. Koska A ja B olivat olennaisesti vaikuttaneet siihen, että varat jätettiin perukirjaan merkitsemättä, heidät tuomittiin veropetoksesta tekijöinä.

8.3 PERUKIRJAN TOIMITTAMINEN VEROHALLINNOLLE

Perukirja on annettava yhtenä kappaleena Verohallinnolle. Perukirjan jättöaika Verohallinnolle on yksi kuukausi perunkirjoituksesta (so. sen päättämisestä) lukien.

Jos perinnönjako on jo toimitettu, jakokirja on liitettävä perukirjan oheen. Perukirjalla on tärkeä merkitys perintöverotuksen toimittamisen kannalta. Perukirjan tiedot asetetaan perintöverotusta koskevan päätöksen perustaksi. Verottaja ei kuitenkaan ole sidottu uskottujen miesten tekemään arvostusratkaisuun, vaan se voi itsenäisesti harkiten arvostaa perukirjassa ilmoitetun omaisuuden uudelleen.

8.4 PERUKIRJAN TOIMITTAMINEN DIGI- JA VÄESTÖTIETOVIRASTOON

Alaikäisen edunvalvonta merkitään holhousasioiden rekisteriin, jos alaikäinen on osakkaana kuolinpesässä ja alaikäisen osuus pesän bruttovaroista on suurempi kuin 20 000 euroa. Tämän vuoksi perukirjasta on toimitettava viimeistään kuukauden kuluessa perunkirjoituksen päättymisestä jäljennös Digi- ja väestötietovirastoon, jos joku kuolinpesän osakkaista on alaikäinen.

8.5 PERUNKIRJOITUKSEN LAIMINLYÖNTI JA PUUTTEELLINEN PERUKIRJA

Perunkirjoituskuri on Suomessa aika hyvä. Jos perittävä on kuitenkin kuollut laitoksessa, unohdettuna, varattomana ja vailla sosiaalisia kontakteja, varsinaista halukkuutta perunkirjoituksen toimittamiseen ei kenelläkään ole. Toisaalta tästä aiheutuvat yhteiskunnalliset haitat ovat mitättömiä. Silloin kun pesä on tyhjä, siitä ei kerry verotuloja valtiolle, eikä kenellekään edes pientä perintöä.

Ylivelkaisessa pesässä voi kuitenkin olla paljonkin varoja. Jos velkoja on esimerkiksi 800 000 euroa ja pesään kuuluu 500 000 euron arvoinen asunto, silloin 500 000 euroa on jaettava kaikkien velkojien kesken heidän saamistensa mukaisessa suhteessa. Pesässä on tällöin varoja, joiden ilmoittaminen on perusteltua kaikkien velkojien kannalta. Verottaja on heidän joukossaan vain yksi. Kaikki velkojat, joilla ei ole vakuutta saatavastaan, ovat samassa asemassa, ja kärsivät luottotappiota oman saamisensa suhteessa muiden velkojien saamisiin.

Perunkirjoitukseen liittyvät laiminlyönnit ja tahalliset virheet on eri tavoin sanktioitu. Siviilioikeudellisesti tärkein seuraus on velkavastuu. Jos perunkirjoitus on laiminlyöty, käräjäoikeuden tulee Verohallinnon ilmoituksesta määrätä sopiva henkilö toimittamaan perunkirjoitus. Jos perukirjaa ei tälläkään tavalla ole mahdollista saada aikaan tai jos sitä ei oikaistunakaan voida panna verotuksen perustaksi, perintöverotus toimitetaan arvioverotuksena. Arvioverotus voidaan toimittaa 10 vuoden kuluessa perintöverovelvollisuuden alkamisesta.

Perunkirjoituksen toimittamisessa tai perukirjan Verohallinnolle antamisessa samaten kuin lisäselvityksen esittämisessä tapahtuneet laiminlyönnit on sanktioitu niin, että laiminlyöntiin syyllinen joutuu vastaamaan perintöverosta, jota ei rikoksen

tähden saada verovelvolliselta perityksi. Tämä vastuu laiminlyöjällä on silloinkin, kun hän ei itse ole veronmaksuun velvollinen.

8.6 PERINTÖVERON MÄÄRÄÄMINEN

Oikeusjärjestyksen systematiikassa perintöoikeus kuuluu siviilioikeuteen, mutta perintö- ja lahjaverotus muun verolainsäädännön tavoin julkisoikeuteen. Näillä systemaattisilla ratkaisuilla on oma merkityksensä käytännössä, sillä perintö- ja lahjaverotuksessa on verotuskäytännössä omaksuttu periaatteita, jotka ovat ristiriidassa jäämistöoikeudessa omaksuttujen ratkaisujen kanssa. Oikeusjärjestys ei ole ristiriidaton kokonaisuus.

Voimassa oleva perintö- ja lahjaverolaki on vuodelta 1940. Alun perin perintö- ja lahjaverotus oli hyvin siedetty vero. Perinnöksi ja lahjaksi saadun omaisuuden saattoi myöhemmin realisoida verovapaasti. Toisin sanoen ainoa vero, jonka omistaja joutui maksamaan vastikkeettomasta saannostaan, oli perintö- tai lahjaverotus. Tässä järjestelmässä omaisuus kannatti arvostaa perukirjassa mahdollisimman alhaiseen arvoon, koska siitä seurasi pienin mahdollinen vero. Vielä 1970-luvun alussa perintöveron tuotto oli valtiolle vain 6,4 miljoonaa euroa ja lahjaveron tuotto vain 0,8 miljoonaa euroa vuodessa.

Vuoden 1986 alusta lukien kaikki luovutusvoitot tulivat veronalaisiksi. Lainmuutoksen jälkeen sellainen omaisuus, joka on tarkoitus myydä, on kannattanut arvostaa perukirjassa mahdollisimman lähelle käypää arvoa. Tällöin omaisuutta realisoitaessa ei muodostu verotettavaa luovutusvoittoa. Kahden verotusjärjestelmän riippuvuussuhteesta on muodostunut valtiolle toinen tulonlähde. Perintö- ja lahjaverotuksen tuotto on kasvanut vuodesta 1986 yli kaksikymmenkertaiseksi. Nyt verotuotto on niin suuri, että perintö- ja lahjaverolla on huomattava merkitys

valtiontaloudelle. Vuoden 2020 talousarviossa perintö- ja lahjaveron tuotoksi arvioidaan 733 miljoonaa euroa.

Kehitys on Suomessa ollut monessa suhteessa omanlaisensa. Monissa maissa, kuten Ruotsissa, Norjassa, Kanadassa, Uudessa Seelannissa, Virossa, Luxemburgissa ja Italiassa perintö- ja lahjaveron on lakkautettu. Samanlaisia suunnitelmia on muun muassa Espanjassa ja Sveitsissä. Niissäkin maissa, joissa perintö- ja lahjaveron on vielä säilytetty, perintöverotuksessa tehtävät vähennykset ovat huomattavan suuria. Esimerkiksi Saksassa lesken ja avolesken vapaaosa on 500 000 euroa ja lapsen vapaaosa 400 000 euroa. Irlannissa perintöverosta on vapautettu leski ja lapsensa perivät vanhemmat. Hollannissa lesken ja avolesken vapaaosan suuruus on 600 000 euroa. Samansuuntaisia esimerkkejä olisi helppo esittää vaikka kuinka paljon.

Jännite suomalaisen perintöverojärjestelmän ja eurooppalaisten perintöverojärjestelmien tason välillä alkaa käydä kivuloiseksi. Pitkällä aikavälillä tähän liittyy negatiivisia haittavaikutuksia, mm. harmaata jäämistotaloutta ja varojen siirtämistä ulkomaille. Osa ongelmista johtuu siitä, että perilliselle maksettavaksi määrättävä perintöveron ei ole kuolinpesän velkaa. Se on jokaisen perillisen henkilökohtaista velkaa, joka on maksettava usein ennen kuin perillinen saa perintöomaisuuden rajoituksetta hallintaansa. Pahimmillaan tilanne johtaa siihen, että perillinen joutuu lainaamaan pankista varoja perintöveron maksamiseksi. Veronmaksuvelvollisuus ja veronmaksukyky ovat toistensa kanssa jännitteessä aina silloin, kun leski hallitsee jäämistöä jakamattomana ja rintaperillinen joutuu maksamaan perintöveroa saannostaan. Lesken ei tarvitse maksaa perintöveroa oikeudestaan hallita jäämistöä jakamattomana.

Perintö- ja lahjaverolaki rakentuu osuusverotuksen periaatteelle. Verottaja siis laskee kunkin perillisen lain mukaisen perintöosan ja määrää veron sen mukaisesti.

Perintöverovelvolliset on jaettu kahteen veroluokkaan. Ensimmäiseen veroluokkaan kuuluvat perinnönjättäjän aviopuoliso, suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa oleva perillinen, aviopuolison suoraan alenevassa polvessa oleva perillinen sekä perinnönjättäjän kihlakumppani tai avoliittolaisissa tarkoitettu avopuoliso perintökaaren nojalla saamansa avustuksen määrään asti. Toiseen veroluokkaan kuuluvat muut sukulaiset ja vieraat.

Jos perittävä on kuollut 1.1.2017 tai myöhemmin, veronalaisesta perintöosuudesta tehdään ensin 90 000 euron suuruinen *puolisovähennys* ja 60 000 euron suuruinen *alaikäisyysvähennys*. Puolisovähennyksen voi saada vain leskeksi jäänyt aviopuoliso tai sellainen leskeksi jäänyt avopuoliso, jolla oli tai oli ollut ensiksi kuolleen avopuolison kanssa yhteinen lapsi. Alaikäisyysvähennyksen voi saada vain alle 18-vuotias perillinen.

Kun mahdolliset vähennykset on tehty, perintöveroa maksetaan ensimmäisessä veroluokassa seuraavien periaatteiden mukaan.

- A. Alle 20 000 euron suuruisesta perinnöstä ei tarvitse maksaa lainkaan perintöveroa.
- B. Jos verotettavan osuuden arvo on 20 000 euroa tai suurempi ja yhtä suuri tai pienempi kuin 40 000 euroa, veron vakioerä on osuuden alarajan kohdalla 100 euroa. Ylimenevästä osasta veroprosentti on 7 %.
- C. Mikäli verotettavan osuuden arvo on yhtä suuri tai suurempi kuin 40 000 euroa ja yhtä suuri tai pienempi kuin 60 000 euroa, veron vakioerä osuuden alarajalla on 1 500 euroa. Ylimenevästä osasta veroprosentti on 10 %.
- D. Jos verotettavan osuuden arvo on yhtä suuri tai suurempi kuin 60 000 euroa ja yhtä suuri tai pienempi kuin 200 000 euroa, veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla on 3 500 euroa. Veroprosentti ylimenevästä osasta on tässä tapauksessa 13 %.

- E. Jos verotettavan osuuden arvo on 200 000 ja yhtä suuri tai pienempi kuin 1 000 000, veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla on 21 700 euroa ja ylimenevästä osasta veroprosentti on 16 %.
- F. Yli miljoonan euron perinnöstä veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla on 149 700 euroa ja ylimenevästä osasta veroprosentti on 19 %.

Toisessa veroluokassa perintöveroproggressio jyrkkenee voimakkaasti. Toisessa veroluokassa veron vakioerä on miljoonan euron perinnöstä 297 500 euroa ja veroprosentti ylimenevästä osasta jo 33 %.

Edellä mainitut säännökset merkitsevät sitä, että esimerkiksi 300 000 euron suuruisesta perintöosuudesta, johon kohdistuu puoliso vähennys, on maksettava perintöveroa 23 300 euroa, jos perittävä on kuollut 1.1.2017 tai myöhemmin. Jos 300 000 euron suuruisesta perintöosuudesta ei voi tehdä alaikäisyys- eikä puoliso vähennystä, perintöveron määrä ensimmäisessä veroluokassa on 37 700 euroa ja toisessa perintöveroluokassa 80 500 euroa. Perintöveron suuruuden voi kaikkein helpoimmin laskea perintöverolaskurilla. Ks. vero.fi

Maksettavaksi määrätty perintövero ei ole kuolinpesän velkaa. Jokaisen perillisen on maksettava perintövero itsenäisesti, vaikka perinnönjakoa ei olisi vielä toimitettu. Perintöveron suorittamisen jälkeen toimitettuun perinnönjakoon ei enää liity erillistä veroseuraamusta, jos jako toimitetaan noudattamalla perintökaaren määräyksiä.

9 KUOLINPESÄN YHTEISHALLINTO

9.1 KUOLINPESÄN OSAKKAAT

Perittävän kuollessa käynnistyy ensin kuolinpesän väliaikainen hallinto, joka korvautuu sen jälkeen osakkaiden yhteishallinnolla. Tämä on ainoa laillinen tapa ottaa kuoleman johdosta omistajaa vaille jäänyt omaisuus tulevien omistajien varalle hallittavaksi. Jos osakkaat eivät siitä itse halua huolehtia kuolinpesän hallinnosta, he voivat hakea pesänselvittäjän määräämistä kuolinpesään.

Perintökaaren mukaan ensisijainen ja käytännössä yleisin menettely on se, että kuolinpesän osakkaat ottavat kuolinpesän omaisuuden ja selvityksen huolekseen. Sen vuoksi on tärkeää tietää, kenellä on tämä valtuus. Siitä syystä perintökaareen on otettu tyhjentävä luettelo kuolinpesän osakkaista. Luettelossa mainitaan seuraavat henkilötahot:

(a) Perillinen, ts. henkilö, joka on perintöön oikeutettu. Ns. toisijaiset perilliset eli ne ensiksi kuolleen puolison perilliset, jotka ovat oikeutettuja saamaan puolittamisperiaatteen mukaan määrittyvän osuuden lesken pesästä, ovat ensiksi kuolleen puolison perillisiä, mutta vasta lesken kuolinpesän osakkaita.

Rintaperilliset ovat aina kuolinpesän osakkaita. Jos rintaperillisten parenteeliin kuuluvia perillisiä ei ole, kuolinpesän osakkaita ovat toiseen parenteeliin kuuluvat perilliset. Ellei heitäkään ole, silloin kuolinpesän osakkaita ovat kolmannen parenteelin perilliset.

(b) Kuolinpesän osakkaaksi luetaan myös yleistestamentin saaja, joka jakoasemansa puolesta rinnastuu perilliseen. Koska serkulla

ei ole suoraan lain nojalla oikeutta perintöön, serkku voi olla kuolinpesän osakas ainoastaan yleistestamentin saajana. Yleistestamentin saaja on luonnollinen tai oikeushenkilö, jolle on määrätty testamentilla koko jäämistö tai suhteellinen osuus jäämistöstä tai esimerkiksi ”jäljellä oleva omaisuus” sen jälkeen kun erityisjälkisäädökset on täytetty. Yleistestamentista käytetään myös samaa tarkoittaen nimitystä yleisjälkisäädös. Sen rinnakkaiskäsite on erityisjälkisäädös eli legaatti. Erityisjälkisäädöksellä tarkoitetaan sellaista testamenttia, jolla on jollekin annettu vissi summa rahaa, tietty esine tai saaminen. Erityisjälkisäädöksen saaja ei ole kuolinpesän osakas.

(c) Leski voi olla ensiksi kuolleen puolisonsa kuolinpesän osakkaana kolmella perusteella:

- kun eloonjäänyt perii puolisonsa
- hän on yleistestamentin saajana tai
- avio-oikeuden nojalla, jos ainakin toisella puolisoista oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen.

(d) Eronnut puoliso on entisen aviopuolisonsa kuolinpesän osakas, jos ainakin toisella puolisoista oli avio-oikeus toisen omaisuuteen ja ositus oli toimittamatta entisen aviopuolison kuollessa. Tämä on käytännössä osoittautunut todella hankalaksi säännöksi sen vuoksi, läheskään kaikki puoliset eivät avioerotilanteissa käytännössä tee muutomääräykset täyttävää omaisuuden ositusta. Jos avioliitto jää lyhyeksi ja puolisoille ei ole avioliiton aikana kertynyt merkittävää varallisuutta, puoliset saattavat ajatella, että ositus on tarpeeton toimitus. Kun ositusvaade ei vanhene, sen esittäminen vuosia tai jopa vuosikymmeniä myöhemmin entisen puolison kuoleman jälkeen voi johtaa hyvin hankaliin tilanteisiin. Jo siitä syystä avioeron jälkeen kannattaa laatia molempien puolisoitten allekirjoittama asiakirja, jossa he ilmoittavat joko

toimittavansa osituksen tai toimittaneensa sen tai luopuneensa sen toimittamisesta.

Leski ei ole osakas pelkästään sillä perusteella, että hänellä on oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Perillistä ja yleisjälkisäädöksen saajaa pidetään kuolinpesän osakkaina silloinkin, kun heidän oikeutensa on riidanalainen. Tätä nimitetään *riidanalaisuussäännöksi*.

9.2 YHTEISHALLINTOPERIAATTEEN SISÄLLÖSTÄ

Jos kuolinpesää ei ole luovutettu pesänselvittäjän hallintoon, kuolinpesän osakkaiden yhteishallinto kestää perittävän kuolemasta siihen saakka kunnes perinnönjako saa lainvoiman. Jokaisella kuolinpesän osakkaalla on oikeus osallistua yhteishallintoon, joka lopullisesti puretaan perinnönjaossa. Osakkaan oikeus osallistua yhteishallintoon on riippumaton hänen jäämistöosuutensa suuruudesta. Kuolinpesän yhteishallinto on konsensushallintoa. Päätöksiä ei tehdä enemmistöperiaatteen mukaisesti.

Esimerkki. Perittävältä jäi rintaperilliset x, y ja kuolleen rintaperillisen z:n kolme lasta z1, z2 ja z3. Voidakseen myydä kuolinpesään kuuluvan kiinteistön, kaikkien on allekirjoitettava kauppakirja. Jos z3 vastustaa kauppaa, hän voi yksin estää sen toteutumisen, vaikka kaikki muut olisivat sitä mieltä, että kiinteistö pitää myydä.

Päätöksenteko yhteishallinnossa edellyttää, että kaikki osakkaat osallistuvat joko itse henkilökohtaisesti päätöksen tekemiseen tai ovat siinä asianmukaisesti edustettuina. Alaikäisellä pesän osakkaalla tulee olla esteetön edustaja. Jos vajaavaltaisen vanhemmat eivät ole itse saman kuolinpesän osakkaita, he ovat lapsen lakimääräisinä edunvalvojina oikeutettuja edustamaan lasta. Aikuinen henkilö käyttää itse omaa puhevaltaansa joko henkilökohtaisesti tai valtuuttamansa asiamiehen välityksellä.

Täysi-ikäiselle henkilölle, joka on edunvalvonnan tarpeessa, on määrättävä holhoustoimilain nojalla edunvalvoja.

Yhteishallinto käsittää kaikki jäämistöomaisuuden selvittämiseksi, hoitamiseksi, säilyttämiseksi ja kartuttamiseksi tarvittavat toimet. Se on siis osakasten toimittamaa pesänselvitystä, jonka kestäessä tehdään samanlaisia päätöksiä kuin kuolinpesän viralliselvityksessäkin. Siten yhteishallinnon aikana ratkaistaan kysymykset, jotka koskevat kuolinpesään kuuluvan omaisuuden tosiasiallista hoitamista, perittävälle kuuluneiden saamisten perimistä, perittävän ja pesän velkojen maksua, vuokrasopimuksen irtisanomista ja esimerkiksi kuolinpesään kuuluvan omaisuuden luovuttamista.

Käytännössä yhteishallinto toimii kohtuullisen hyvin niissä tilanteissa, joissa perittävältä jäi oikeudenomistajina leski ja yhteisiä rintaperillisiä. Tällöin asiat hoidetaan perheen sisällä. Kuolinpesän osakkaita on näissä pesissä vain muutamia ja he kaikki ovat toisilleen hyvin tuttuja. Tilanne muuttuu nopeasti, kun perittävältä jää rintaperillisiä perättäisistä avioliitoista. Tällöin sisaruspuolten välillä saattaa olla jännitteitä, jotka estävät yhteisiin sopimuksiin pohjautuvan päätöksenteon kuolinpesässä. Jos perittävältä jää toiseen tai kolmanteen parenteeliin kuuluvia perillisiä, kuolinpesässä voi olla jopa yli 200 osakasta. Näissä tapauksissa on selvää, ettei yhteishallinto voi toimia lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla.

9.3 SOPIMUKSEEN PERUSTUVA KUOLINPESÄN YHTEISHALLINTO

Osakkailla voi olla tarvetta lykätä perinnönjako tulevaisuuteen. Näissä tilanteissa säännökset lakiin perustuvasta yhteishallinnosta saattavat olla liian kankeat. Sen vuoksi on oltava mahdollisuus

sopia joustavammista menettelysäännöistä ja muun muassa siitä, kuka käytännössä toimii kuolinpesän edustajana.

Kuolinpesän yhteishallintoa koskevat säännökset ovat luonteeltaan sopimusoikeudellisia ja niihin soveltuvat varallisuusoikeudellisista oikeustoimista annetun lain säännökset. Tämä laki, jota yleisesti kutsutaan oikeustoimilaiksi (avtalslagen), perustuu sekin yhteispohjoismaiseen lainvalmisteluun ja laki on hyvin samansisältöisenä voimassa kaikissa Pohjoismaissa.

Perintökaareen ei sisälly nimenomaista määräystä yhteishallintoa koskevan erityissopimuksen muodosta, vaan laissa puhutaan vain sopimuksen tekemisestä. Yhteishallintoa koskeva sopimus voidaan tehdä joko kirjallisesti ja määritellä sen sisältö yksityiskohtaisesti tai suullisesti. Sopimus voi myös syntyä hiljaisesti osakkaiden käyttäytymisen perusteella (*konkludenttisesti*) siinäkin tapauksessa, että kuolinpesän varallisuus koostuu yksinomaan kiinteästä omaisuudesta.

Kuolinpesän yhteishallintoa koskevan sopimuksen tekeminen edellyttää sitä, että kaikki kuolinpesän osakkaat ovat edustettuina sopimuksessa. Näin ollen leskikin voi olla sopimuksen osapuolena edellyttäen, että hän on kuolinpesän osakas. Myös perintöosuuden luovutuksensaaja ja osakkaan ulosmittausvelkoja voivat olla sopimuksen osapuolina. Edunvalvoja tarvitsee päämiehensä puolesta solmittavaan yhteishallintosopimukseen Digi- ja väestötietovirastonluvan.

Eriytinen sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta voidaan tehdä välittömästi perittävän kuoltua. Jotta kysymyksessä voisi olla erityinen yhteishallintoa koskeva sopimus, osakasten sopimustarkoitus tulee voida näyttää toteen. Sopimuksen tekeminen ei edellytä sitä, että perittävän velat olisi maksettu ennen sopimuksen solmimista. Sisällöllisesti osakkaat voivat vapaasti sopia pesän hallinnosta. Mikäli sopimuksesta ei muuta ilmene, sopimuksen tulkitaan koskevan kaikkea kuolinpesään kuuluvaa omaisuutta.

Omaisuu- tta koskeva päätäntävalta voidaan keskittää jollekin tai joillekin osakkaille sekä antaa muita erityismääräyksiä omaisuuden käytöstä ja disponointivallasta eli oikeudesta määrätä muita kuolinpesän osakkaita sitovalla tavalla kuolinpesään kuuluvasta omaisuudesta.

Osakkaiden valtaa määrittää yhteishallinnon sisältö sopimuksin rajoittaa sivullisen oikeus. Sopimuksen sisällöstä huolimatta osakkaat vastaavat yhteisvastuullisesti aiheuttamastaan vahingosta sille, jonka oikeus on pesänselvityksestä riippuvainen. Yhteinen vastuu koskee myös velkaa, jonka osakkaat ovat tehneet tai josta he ovat joutuneet perintökaaren velkavastuusäännösten nojalla vastuuseen.

Sopimus voidaan tehdä joko määräajaksi tai toistaiseksi voimassa olevaksi. Sopimuksen voimassaolo voi päättyä kolmella perusteella, irtisanomisen, raukeamisen tai tuomioistuimen antaman ratkaisun johdosta.

10 KUOLINPESÄN VIRALLISSELVITYS

10.1 VIRALLISSELVITYKSEN KÄYNNISTÄMINEN

Ruotsalaisen jäämistöjärjestelmän lahjana Suomelle voidaan pitää pesänselvittäjä- ja pesänjakajajärjestelmää. Tämä dualistinen järjestelmä oli Suomessa kokonaan tuntematon ennen vuotta 1966 ja suuri arvoitus on, miten aikaisemmin ylisummaan sotkuisat kuolinpesät oli mahdollista selvittää ja riitaisat kuolinpesät jalkaa. Pesänselvittäjä- ja pesänjakajajärjestelmät ovat toisistaan riippumattomia ja kumpaakin koskevat omat oikeusohjeensa.

Pesänselvittäjän hallintoa nimitetään kuolinpesän viralliselliseksi. Pesänselvittäjä voidaan määrätä vain kuolinpesään. Määräystä ei voida antaa puolisoiden eläessä toimitettavaa avioero-ositusta varten. Pesänselvittäjän määrää tehtävänsä tuomioistuimien. Käytännössä on yleistä, että kuolinpesään määrätään samalla päätöksellä sama henkilö sekä pesänselvittäjäksi että pesänjakajaksi.

Sen jälkeen kun jäämistö on siirtynyt pesänselvittäjän hallintoon, osakkaiden mahdollisuus puuttua selvitysprosessin kulkuun on hyvin rajallinen. Toinen virallisellisykselle tunnusomainen piirre liittyy pesän osakkaiden ja perittävän velkojien väliseen suhteeseen. Pesänselvittäjällä on oikeus selvittää pesä loppuun saakka siinäkin tapauksessa, että kuolinpesä on ylivelkainen.

10.2 HAKEMUS PESÄNSELVITTÄJÄN MÄÄRÄÄMISEKSI

Pesänselvittäjän määräämistä koskeva hakemus tehdään yleiselle alioikeudelle eli käräjäoikeudelle. Jos käräjäoikeus hyväksyy

hakemuksen, se myös antaa pesänselvittäjän määräyksen tehtävään sopivalle henkilölle.

Tiettyjen henkilöiden ei tarvitse perustella hakemustaan jäämistön luovuttamiseksi pesänselvittäjän hallintoon. Ehdoton oikeus vaatia selvittäjän määräämistä on ensinnäkin pesän osakkailla. Osakkaalla on oikeus hakea selvittäjän määräämistä siinäkin tapauksessa, että hänen oma osakkuusasemansa on riidanalainen. Osakkaalla on oikeus hakea pesänselvittäjän määräämistä riippumatta siitä, onko pesä selvitetty vai ei.

Pesän omaisuus on luovutettava pesänselvittäjän hallintoon myös pesän tai vainajan velkojan taikka pesän tahi vainajan velasta vastuussa olevan hakemuksesta. Jos velkojahakijalla on saatavan turvaava vakuus tai jos osakkaat tarjoavat hänelle sellaisen vakuuden, pesää ei voida luovuttaa virallisselvitykseen. Velkojan on ennen hakemuksen tekemistä esitettävä kuolinpesälle maksuvaatimus ja varattava kohtuullinen aika maksaa velka.

Testamentin toimeenpanijalla eli henkilöllä, jonka perittävä on testamentissa määrännyt huolehtimaan pesänselvityksestä, on etuoikeus selvittäjä määräyksen saamiseen. Hakemuksen voi tehdä myös säätölaissa tarkoitettu testamentin määräyksen toimeenpanija. Testamentin toimeenpanija on määrättävä selvittäjän tehtävään, ellei erityisiä vastasyitä ole.

Pesän osakkaan ulosmittausvelkojalla on oikeus saada pesänselvittäjä määrätyksi. Osakkaan vastustus ei estä selvittäjän määräämistä.

Toisen ryhmän pesänselvittäjä määräyksen hakemiseen oikeutetuista muodostavat ne etutahot, joiden on perusteltava hakemuksensa. Pesänselvittäjä on näissä tapauksissa määrättävä vain silloin, kun hakija näyttää toteen, että määräyksen antaminen on tarpeen hänen oikeutensa toteuttamiseksi.

Perusteluvelvollisuus koskee ensinnäkin legaatinsaajaa. Toiseksi se koskee sellaista henkilöä, jolla on oikeus ajaa kannetta

testamentissa olevan tarkoitamääräyksen toteuttamiseksi. Kolmantena perusteluvollisena hakijana laki mainitsee perintöosuuden luovutuksensaajan. Sellainen avustukseen oikeutettu henkilö, joka ei ole kuolinpesän osakas, on aina velvollinen perustelevaan hakemuksensa pesänselvittäjän määräämiseksi kuolinpesään.

Jos eloonjäänyt puoliso ei ole kuolleen puolisonsa kuolinpesän osakas, hänellä ei ole ehdotonta oikeutta saada pesänselvittäjää määrättyksi. Leskellä on kuitenkin oikeus avustukseen. Avustuksen oikeutetulla avio- tai avoleskellä on oikeus hakea pesänselvittäjää. Määräys on annettava, jos se on tarpeen avustuksen toteuttamiseksi.

10.3 KENET VOIDAAN MÄÄRÄTÄ PESÄNSELVITTÄJÄKSI?

Pesänselvittäjän yleisenä kelpoisuusvaatimuksena on sopivuus tehtävään. Niille osakkaille, jotka eivät ole yhtyneet hakemukseen, on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä hakemuksen johdosta. Käräjäoikeus ei ole täysin sidottu osakkaiden käsityksiin.

Jos osakkaat ovat yksimieliset pesänselvittäjästä, heidän mielipidettään on noudatettava, ellei erityisiä vastasyitä ole. Osakas voidaan määrätä pesänselvittäjäksi vain, jos muut osakkaat eivät sitä vastusta ja määräämiseen on erityinen syy.

10.4 PESÄNSELVITTÄJÄN TEHTÄVÄT

Pesänselvittäjän toimivallan laajuus on siitä riippumaton, millä perusteella ja kenen hakemuksesta pesänselvittäjän määräys on annettu. Toimivalta on myös riippumaton siitä, miten suurta suhteellista osaa hakijan oikeus jäämistöstä edustaa.

Kun jäämistö on luovutettu pesänselvittäjän hallintoon, pesän osakkaat menettävät asialegitimaationsa eli oikeutensa tehdä päätöksiä kuolinpesää koskevissa asioissa. Selvittäjä määräys sulkee pois kuolinpesän hallinnosta niin hyvin lakiosaperilliset kuin leskenkin, joilla muutoin on muihin osakkaisiin nähden vahva asema.

Sen jälkeen, kun pesä on luovutettu pesänselvittäjän hallintoon, pesänselvittäjä ja vain hän on yleisvaltuutensa nojalla kelpoinen edustamaan kuolinpesää kolmatta vastaan ja kantamaan ja vastaamaan kaikissa pesää koskevissa asioissa. Asian tulee kuitenkin koskea pesää. Kun esimerkiksi testamentin moite on vain perilliselle kuuluva oikeus, pesänselvittäjä ei voi moittia testamenttia. Hänellä ei ole myöskään oikeutta ajaa testamentin peruuttamista koskevaa kannetta, vaatia lakiosan täydennystä tai lesken antaman lahjan palauttamista pesään.

10.5 JÄÄMISTÖOMAISUUDEN HALTUUNOTTO

Pesänselvittäjän ensimmäisenä tehtävänä on jäämistöomaisuuden haltuunotto. Omaisuuden haltuunotto tapahtuu siten, että osakkaat tai pesänhoitaja luovuttavat pesänselvittäjälle kaikki jäämistöä koskevat asiakirjat, kuten rahavarojen talletustodistukset, osakkeet, obligaatiot, kiinteistöä koskevat saanto- ja lainhuudatusasiakirjat, velkakirjat jne.

Jos perittävän pankkiyhteyksistä ei ole ollut riittävää tietoa, pesänselvittäjä on oikeutettu pyytämään pankeilta selvityksiä perittävän tileistä ja talletuksista. Mikäli omaisuuden tosiasiallinen hallinta säilyy osakkailla tai jollakulla heistä, selvittäjän on varmistauduttava omaisuuden asianmukaisesta hoidosta. Pesän rahavarat on kuitenkin aina talletettava pesän nimiin avatulle tilille.

10.6 SOPIMUS VELKOJEN KANSSA

Pesänselvityksen yhtenä päätavoitteena on velkojen tyydyttäminen. Pesänselvittäjän on pyrittävä aikaansaamaan sopimus velkojen kanssa. Pesänselvittäjä on oikeutettu kuolinpesää sitovalla tavalla sopimaan velkojen kanssa siitä, että nämä osittain tai kokonaan suostuvat vapauttamaan velallisenä olevan kuolinpesän maksamasta vainajan tai pesän velkaa.

10.7 PESÄNSELVITTÄJÄN PROSESSIVALTUUS

Pesänselvittäjä kantaa ja vastaa pesää koskevissa asioissa. Hän voi yksin tehdä haastehakemuksen pesän puolesta. Pesänselvittäjä voi kuolinpesän puolesta ajaa velkomus- tai vahingonkorvauskannetta kuolinpesän osakasta tai pesän ulkopuolista henkilöä vastaan. Vastaajana kuolinpesän puolesta nostetussa jutussa voi olla silloin esimerkiksi rintaperillinen tai leski.

Pesänselvittäjällä on oikeus kannetta ajaessaan vedota kaikkiin niihin perusteisiin, joihin perittävä itsekin olisi eläessään ollut oikeutettu. Jos esimerkiksi perittävällä olisi ollut oikeus vaatia rikosperusteista vahingonkorvausta, pesänselvittäjä voi vaatia vastaajaa veloitettavaksi suorittamaan sellainen korvaus kuolinpesälle. Kuolinpesää sitovien sopimusten täyttäminen ja irtisanominen kuuluu myös pesänselvittäjälle. Pesänselvittäjällä on myös vastaajapuhevalta kaikissa pesää koskevissa asioissa. Haastehakemus on annettava pesänselvittäjälle tiedoksi ja hänellä on yksin asialegitimaatio käyttää pesää vastaan ajettavassa jutussa vastaajapuhevaltaa.

10.8 PESÄNSELVITTÄJÄN OIKEUS MÄÄRÄTÄ JÄÄMISTÖÖN KUULUVASTA OMAISUUDESTA

Pesänselvittäjän disponointivalta käsittää kaikki ne toimenpiteet, jotka ovat pesänselvityksen kannalta tarpeen. Pesänselvityksen ensisijainen tavoite on velkojen maksaminen tai pääsy sovintoon velkojien kanssa. Tämä tavoite rajaa myös pesänselvittäjän valtaa määrätä pesään kuuluvasta omaisuudesta. Luovutus- tai muu vastaava toimi on sallittu, jos se edesauttaa velkojen selvittämistä. Sen sijaan pesänselvittäjä ei saa myydä jäämistöomaisuutta esimerkiksi vain sen vuoksi, että hän ajattelee sillä tavoin helpottavansa perinnönjakoa, elleivät pesän osakkaat häntä tähän nimenomaan valtuuta.

Edellä mainituissa rajoissa pesänselvittäjällä on valta vapaasti luovuttaa irtainta omaisuutta. Hänen on ennen tällaisen omaisuuden realisoimista tiedusteltava asiasta osakkaitten mielipidettä, mutta heidän suostumuksensa ei ole luovutuksen tehokkuuden edellytys. Mielipiteen tiedustelua koskevalla määräyksellä tähdätään siihen, että osakkaat saisivat mahdollisuuden pysyttää jäämistössään tai saada itselleen vastiketta vastaan sellaisen omaisuuden, jolla on heille erityistä arvoa.

Pesänselvityksen yleistavoitteesta seuraa myös se, ettei pesänselvittäjä voi luovuttaa kolmannelle perheen asuntoa tai asuntoir- taimistoa, jos leskellä on oikeus hallita jäämistöä jakamattomana, eikä velkojen maksu välttämättä vaadi omaisuuden muuttamista rahaksi. Jos jostakin omaisuudesta on annettu legaattimääräys, myös sen myymistä on vältettävä ja velkojen maksuun tarvittavat varat on koetettava saada kokoon muuta omaisuutta realisoimalla.

Pesänselvittäjä voi kiinnittää kuolinpesään kuuluvaa kiinteää omaisuutta ilman perillisten lupaa. Sen sijaan varsinainen kiinteän omaisuuden panttaaminen eli panttikirjojen hallinnan luovuttaminen voi tapahtua vain osakasten suostumuksin tai tuomioistuimen luvalla. Kiinteään omaisuuteen rinnastetaan

maanvuokralaissa tarkoitettu vuokraoikeus, joka on maanomistajaa kuulematta siirrettävissä kolmanelle. Suostumus on muodoltaan kirjallinen ja se on kahden esteettömän henkilön oikeaksi todistettava. Jos osakkaat kieltäytyvät antamasta suostumustaan tai suostumuksen saaminen esimerkiksi osakkaan poissaolon vuoksi on mahdotonta, tuomioistuin voi pesänselvittäjän hakemuksesta sallia toimenpiteen.

10.9 JAKOKUNTOON SAATTAMINEN

Pesänselvityksen yleistavoite on saattaa jäämistö jakokuntoon siinä mielessä, että kaikkien kuolinpesän ulkopuolisten etutahojen vaatimukset on ennen jakoa joko tyydytetty tai varmistettu niiden tyydyttäminen. Tärkeimpiä tähän kuuluvista tehtävistä ovat velkojen maksu ja velkojien kanssa aikaansaatava sovinto. Tärkeitä ovat myös esimerkiksi saamisten periminen ja sitoumusten irtisanominen.

Pesänselvittäjän erityisenä tehtävänä on erityisjälkisäädösten ja tarkoitemääräysten täytäntöönpano. Tätä varten legataarille ja sille, jonka hyväksi tarkoitemääräys on tehty, on myönnetty oikeus pesänselvittäjä määräyksen hakemiseen.

Jäämistö on kaikilta osiltaan saatettava jakokuntoon. Perinnönjakoa ei saa aloittaa ennen kuin pesänselvittäjä on ilmoittanut selvityksen päättyneen. Jakokuntoon saattamisen kannalta olennaista on jäämistön laajuuden selvittäminen. Riidattomissa tilanteissa selvittäjä toteaa jonkin oikeusobjektin joko kuuluvan jäämistöön tai jäävän sen ulkopuolelle. Epäselvissä tilanteissa selvittäjä saattaa joutua nostamaan vahvistuskanteen jäämistön laajuuden selvittämiseksi.

10.10 YLIVELKAINEN KUOLINPESÄ

Jos on syytä epäillä, että pesän varat eivät riitä pesän ja vainajan velkojen maksuun, pesänselvittäjän on pyrittävä tekemään velkojien kanssa sopimus velkojen maksusta. Mikäli selvittäjä ei pääse asiassa sovinnolliseen ratkaisuun, hänellä on lain mukaan oikeus tehdä velkojen maksusta päätös.

Ylivelkaisessakin kuolinpesässä *pesänselvitysvelat* voidaan maksaa täysimääräisenä. Pesänselvitysvelkoja ovat kohtuulliset hautaus- ja perunkirjoituskustannukset sekä pesän hoidosta, hallinnosta ja selvityksestä aiheutuneet tarpeelliset kustannukset.

Pesänselvitysvelkojen maksun jälkeen jäljelle jääneestä pesän omaisuudesta muut velkojat saavat ylivelkaisessa kuolinpesässä vain heidän saamistaan vastaavan suhteellisen osuuden. Jos jollakin velkojalla on saatavastaan vakuus, hän saa suorituksen koko saamisestaan, jos vakuuden arvo siihen riittää. Perittävä on voinut esimerkiksi pantata omistamansa huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet ottaessaan pankista lainaa. Jos vakuus riittää lainan maksamiseen, pankille ei aiheudu luotosta tappiota. Vakuusrealisaation jälkeen pantista jäljelle jäänyt velan ylittävä määrä on tilitettävä kuolinpesään ja käytettävä muiden velkojien saamisten maksamiseen.

Pesänselvittäjän on tehtävä kirjallinen päätös velkojille tulevasta jako-osuudesta. Velkojalla ja pesän osakkaalla on oikeus vaatia käräjäoikeudessa päätöksen muuttamista kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun he saivat siitä tiedon.

Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut, että kuolinpesää ei olisi yleensä tarpeen luovuttaa konkurssiin, vaan ylivelkainenkin kuolinpesä voitaisiin selvittää pesänselvittäjän tekemällä maksusaantipäätöksellä. Pesänselvittäjällä on kuitenkin oikeus hakea kuolinpesää konkurssiin. Tämä vaihtoehto voi olla järkevä esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa perittävä on harjoittanut liiketoimintaa tai kuolinpesä on poikkeuksellisen laaja. Konkurssi on

velallisen kaikkia velkoja koskeva maksukyvyttömyysmenettely, jossa velallisen omaisuus käytetään konkurssisaatavien maksuun.

10.11 PESÄNSELVITTÄJÄN VAPAUTTAMINEN JA EROTTAMINEN

Pesänselvittäjä voidaan vapauttaa tehtävästään ensinnäkin omasta hakemuksestaan. Pesänselvittäjän on esitettävä vapauttamistaan koskeva hakemus sille käräjäoikeudelle, joka on määräyksen antanut. Hakemus on perusteltava. Päteväksi syyksi voidaan katsoa esimerkiksi sairaus, virkatehtävät, jotka estävät pesänselvityksen tehokkaan hoitamisen, ja useiden pesänselvittäjien kesken vallitseva erimielisyys asioiden hoidosta.

Vapauttaminen voi tapahtua myös osakkaiden yhteisellä hakemuksella. Vapauttamishakemusta ei tässä tapauksessa tarvitse perustella. Käräjäoikeus ei kuitenkaan saa vapauttaa pesänselvittäjää tehtävästään, jos vapauttamisesta aiheutuisi vahingonvaaraa sille, jonka oikeus riippuu pesänselvityksestä.

Pesänselvittäjä voidaan myös erottaa tehtävästään. Jos pesänselvittäjä osoittautuu sopimattomaksi tehtäväänsä, jokainen, jonka oikeus on riippuvainen pesänselvityksestä, voi vaatia pesänselvittäjän erottamista toimestaan. Oikeus voi viran puolestakin, saatuaan asiasta tiedon, antaa tällaisen määräyksen.

Mikäli pesänselvittäjä luovuttaa kuolinpesän konkurssiin, pesänselvittäjämääräys raukeaa suoraan lain nojalla.

10.12 PESÄNSELVITTÄJÄN TEHTÄVÄN PÄÄTTYMINEN LAINVOIMAISEEN JAKOON

Jos pesänselvittäjää ei vapauteta toimestaan kesken jäämistöselvityksen, hänen toimivaltansa jatkuu siihen saakka kunnes perinnönjako on tullut lainvoimaiseksi. Sen jälkeen, kun perinnönjako

on saanut lainvoiman, pesänselvittäjän tulee luovuttaa osakkaille hallussaan oleva omaisuus.

Perinnönjako ei tule lainvoimaiseksi, jos sitä moititaan ennen kuin moiteoikeudenkäynnissä annettu ratkaisu on tullut lainvoimaiseksi. Moiteoikeudenkäynnissä perinnönjako voidaan myös palauttaa pesänjakajalle jaon oikaisemista varten tai kokonaan uuden perinnönjaon toimittamiseksi. Tässäkin tapauksessa kuolinpesän omaisuus on pesänselvittäjän hallussa siksi kunnes uusi jako tulee lainvoimaiseksi. Aikaa siihen voi kulua jopa useampi vuosi. Sen vuoksi jakosovinnot ovat suhteellisen yleisiä, koska jos sellaiseen ei päästä, jako-osuutta ei myöskään saa hallintaansa.

10.13 TILIVELVOLLISUUS

Pesänselvittäjälle ei ole asetettu varsinaista vuosittaista tilintekovelvollisuutta eikä myöskään pysyvää hallinnon kontrollia. Pesänselvittäjä voidaan kuitenkin velvoittaa antamaan milloin tahansa hallinnon kestäessä selonteko hallinnostaan. Vaihtoehtoisesti voidaan määrätä toinen henkilö suorittamaan pesän hallinnon tarkastus. Tehtävään määrätyn tarkastajan on annettava erityinen tarkastuskertomus. Vaikka selonteko tai tarkastuskertomus osoittaisikin puutteellisuuksia jäämistövarojen hoidossa, pesänselvittäjää ei silti voida velvoittaa asettamaan erityistä vakuutta mahdollisten vahinkojen varalta. Tällaisessa tilanteessa osakkaiden käytettävissä ovat pesänselvittäjän vapauttamista ja vahingonkorvausvelvollisuutta koskevat säännökset. Tuomioistuimien voi vapauttaa pesänselvittäjän tehtävästään, jos selvittäjä on osoittautunut sopimattomaksi. Näin on aina asianlaita silloin, kun selvittäjä on kavaltanut hallussaan olevia varoja tai aiheuttanut holtittomalla riskinotolla kuolinpesälle vahinkoa.

Pesänselvittäjän on annettava osakkaille tilitys hallinnosta sen jälkeen, kun pesänselvitys on päättynyt. Lopputilitykselle

ei laissa ole asetettu määrämuotoa. Myöskään sen sisällöstä ei ole annettu tarkempia ohjeita. Vähimmäisvaatimuksena on kuitenkin pidettävä sitä, että pesänselvittäjä toimittaa jakoa aloittaville osakkaille tai pesänjakajalle omaisuusluettelon, jäämistöä koskevan juoksevan kirjanpidon asianmukaisine tilitositteineen sekä ilmoituksen siitä, että pesä on siinä kunnossa, että jako voidaan suorittaa kenellekään haittaa tuottamatta. Lopputilityksen antamisen jälkeen ei ole pesänselvityksestä johtuvia esteitä sille, että perinnönjako voidaan aloittaa.

Lopputilityksen antamiselle ei ole asetettu määräaika. Jos pesänselvittäjä kuitenkin kohtuuttomasti viivyttää tilin antamisessa sen jälkeen, kun jäämistö on tullut selvitettyksi, hänet voidaan osakkaiden yhteisestä hakemuksesta vapauttaa tehtävästään edellä kuvatulla tavalla.

10.14 PESÄNSELVITÄJÄN VASTUU

Pesänselvittäjän hallintoa vastaan voidaan lopputilityksen jälkeen nostaa moitekanne samalla tavalla kuin osakkaat voivat moittia perinnönjakoa. Pesänselvityksen moitekanne ja perinnönjaon moitekanne eroavat kuitenkin toisistaan siinä olennaisessa suhteessa, että pesänselvityksen moitekanteella osakkaat voivat lähinnä vaatia pesänselvittäjältä korvausta tämän toimien johdosta. Sen sijaan itse oikeustoimet jäävät pysyviksi, vaikka ne osakkaiden mielestä olisivatkin olleet suorastaan tarpeettomia tai ainakin huonosti harkittuja.

Pesänselvityksen moitekanne ja perinnönjaon moitekanne eroavat toisistaan myös siinä suhteessa, ettei perinnönjaon moitekanteen vastaajaksi koskaan haasteta pesänjakajaa, kanne nostetaan muita osakkaita vastaan. Näin ei menetellä pesänselvityksen moitekanteen kohdalla. Perinnönjaon moitekanteen hyväksyminen voi johtaa siihen, että koko ositus tai perinnönjako

kumotaan. Pesänselvityksen moitekanne ei koskaan voi johtaa siihen, että pesänselvitys jollain merkillisellä tavalla julistettai-siin pätemättömäksi.

Pesänselvittäjä on korvausvelvollinen tahallaan tai huolimatto-muudellaan aiheuttamastaan vahingosta. Lievän tuottamuksen tapauksessa korvausta voidaan alentaa tai jättää pesänselvittäjä kokonaan tuomitsematta korvausvastuuseen. Vahingonkorvaus-kannetta pesänselvittäjää vastaan ei voida ajaa selvittäjähallinnon aikana. Se on mahdollista vasta lopputilityksen jälkeen.

10.15 PESÄNSELVITYSKUSTANNUKSET JA PESÄNSELVITÄJÄN PALKKIO

Pesänselvityksestä aiheutuneet kulut ovat pesän velkaa. Nämä kulut maksetaan sen vuoksi aina jäämistövaroista. Jokaisesta tili-tapahtumasta on liitettävä kuitti, käytännössä lopputiliin liitetään aina pankin toimittamat saldodistukset pesänselvityksen koko ajalta. Pesänselvittäjällä on oikeus saada työstään kohtuullinen palkkio. Palkkion määräytymisperusteita on kolme: pesän laatu, pesän laajuus ja tehtävän suorittamiseen käytetty työ.

Palkkio maksetaan ensisijaisesti pesän varoista. Jos pesän va-rat eivät riitä palkkion maksamiseen, siitä joutuu pesänselvittä-jään nähden vastuuseen se, jonka hakemuksesta pesänselvittäjä on määrätty. Mikäli hakijoita oli useita, he vastaavat palkkion maksamisesta pesänselvittäjälle yhteisvastuullisesti vähän niin kuin *Athos*, *Porthos* ja *Aramis*. Sillä erotuksella, että toisen puo-lesta suorituksen tehnyt hakijakumppani saa takautumisoikeuden siihen muskettisoturiiin nähden, joka ei ole täyttänyt velvollisuut-taan pesänselvittäjää kohtaan.

11 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA

11.1 PERITTÄVÄN ANTAMAT MÄÄRÄYKSET PESÄN HALLINNOSTA

Perittävä voi määrätä pesän hallinnosta ainoastaan testamentilla. Muunlainen määräys ei ole sitova. Hallintomääräys annetaan käytännössä tavallisimmin määräämällä ns. testamentin toimeenpanija. Testamentin toimeenpanijaksi kutsutaan henkilöä, joka on perittävän määräyksiin saanut valtuuden perillisten ja yleistestamentin saajan sijasta hallita kuolinpesää.

Testamentin toimeenpanijan valtuudet alkavat jälkisaädöksen tultua lainvoimaiseksi. Toimeenpanija voi kuitenkin hakea pesänselvittäjän määräystä jo ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa. Hän on velvollinen määräämään perunkirjoituksen ajan ja paikan sekä valitsemaan sitä toimittamaan kaksi uskottua miestä, jos osakkaat itse eivät ryhdy näihin toimiin. Tämä velvollisuus testamentin toimeenpanijalla on silloinkin, kun testamentti ei ole lainvoimainen.

11.2 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJAN TOIMIVALTA

Toimeenpanijan valtuuksien laajuus riippuu testamentista. Jos testamentti tai sen tulkinta eivät anna riittävää informaatiota, testamentin toimeenpanijaan sovelletaan pesänselvittäjää koskevia säännöksiä. Toimeenpanijamääräys ei kuitenkaan supista lesken oikeutta osallistua pesänselvitykseen eikä testamentin toimeenpanijalla ole valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkursiin. Testamentti voi osoittaa, että toimeenpanijan hallinto on

tarkoitettu kestämaan hyvinkin pitkään perittävän kuoleman jälkeen, esimerkiksi lasten alaikäisyyden ajan.

12 LESKEN OIKEUS HALLITA JÄÄMISTÖÄ JAKAMATTOMANA

12.1 LESKEN JA RINTAPERILLISTEN SUHDE

Jos ensiksi kuolleelta puolisolta jäi rintaperillinen ja leski, leski saa pitää kuolleen puolison jäämistön jakamattomana hallinnassaan. Jos rintaperillisiä on yksi, hän perii ensiksi kuolleen vanhempansa koko omaisuuden (jota rasittaa lesken käyttöoikeus). Jos taas rintaperillisiä on useampia, heidän oikeusasemansa määrittyy yhteishallinto- ja jakosäännösten nojalla. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana on vain avioleskelle kuuluva oikeus, vastaavaa oikeutta ei ole leskeksi jääneellä avopuolisolla. Avioliiton kestolla ei ole merkitystä lesken jäämistöoikeudellisen aseman kannalta. Leski saa perintökaaren mukaan määrittyvät etuudet riippumatta siitä, onko avioliitto kestänyt vuosikymmeniä vai yhden päivän. Leskelle kuuluvaa jäämistöoikeudellista etuutta ei voi sovitella samalla tavalla kuin avioerotilanteessa on mahdollista sovitella omaisuuden ositusta.

Leskellä on oikeus pitää jäämistö jakamattomana hallinnassaan myös siinä tapauksessa, että ensiksi kuollut puoliso on tehnyt omaisuudestaan testamentin muun henkilön kuin eloonjääneen puolison hyväksi. Tällöin lesken ja testamentin saajan välillä noudatetaan samoja säännöksiä kuin lesken ja rintaperillisen välisessä suhteessa.

Leski ei ole ensiksi kuolleen puolisonsa kuolinpesän osakas pelkästään sillä perusteella, että hänellä on oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Selvitystoimet, kuten esimerkiksi perunkirjoitus,

on säilytetty osakkaiden harteille. Jos leskellä ei ole osakasasemaa, hän ei ole myöskään pesänselvitysvelvollinen. Tämä vastuu kuuluu osakasperillisille tai yleistestamentin saajille.

12.2 JAKAMATTOMUUDEN KOHDE

Eloonjäänyt puoliso saa pitää kuolleen puolison jäämistön jakamattomana hallinnassaan, jollei rintaperillisen jakovaatimuksesta tai perittävän tekemästä testamentista muuta johdu. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana suojaa ennen muuta lesken oikeutta asumiseen ja asumista palvelevan irtaimiston hallintaan. Sillä seikalla, miten vanha leski on, ei ole merkitystä lesken oikeuden kannalta.

Lesken oikeus voi kohdistua vain jäämistön säästöön. Jos perittävän kuolinpesä on ylivelkainen, lesken hallintaoikeudella ei ole kohdetta. Toisaalta laki ei aseta mitään rajoituksia sille, miten suuri tai pieni jäämistön tulee olla voidakseen olla jakamattomuussuojan alainen. Myöskään sillä seikalla, oliko puolisoilla avio-oikeus toistensa omaisuuteen tai miten kauan puolisoiden avioliitto oli kestänyt, ei ole jakamattomuusedun kannalta merkitystä.

Lesken oikeutta rajoittaa rintaperillisten oikeus vaatia jäämistön jakoa. Jäämistön laajuus on määritettävä ennen sen jakoa joko *jäämistöosituksessa* tai *jäämistöerottelussa*. Avioerositus tai omaisuuden erottelu toimitetaan silloin, kun avioliitto purkautuu puolisojen eläessä. Jos avioliitto purkautuu puolison kuoleman johdosta, silloin toimitus on jäämistöositus tai -erottelu. Aviovarallisuusjärjestelmä määrittää jäämistöoikeuden kohteen. Omaisuuden erottelu on toimitus, jossa kummallekin puolisoista osoitetaan heille kuuluva *avio-oikeudesta vapaa omaisuus*. Jos puoliso on kuollut, omaisuuden erottelussa hänelle kuulunut omaisuus osoitetaan hänen kuolinpesäänsä. Omaisuuden ositus

puolestaan on toimitus, jossa määritetään puolisoiden *avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö*. Jos ensiksi kuolleen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö on suurempi kuin lesken vastaava omaisuus, ensiksi kuolleen puolison perillisten on annettava eloonjääneelle puolisolle tasinkoa niin paljon, että jäämistöön kuuluvan avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö on yhtä suuri kuin lesken vastaava omaisuus. Mikäli eloonjääneen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö on suurempi, hänen ei tarvitse antaa tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Tämä lesken tasinkoprivilegi on leskelle henkilökohtaisesti kuuluva oikeus.

Esimerkki. A:n ja B:n avioliitto purkautui A:n kuoleman johdosta. A:n avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö oli 250 000 euroa ja B:n vastaava omaisuus oli 50 000 euroa. Avio-oikeuden alaisen omaisuuden yhteenlaskettu säästö on 300 000 euroa ja avio-osan suuruus on 150 000 euroa. A:n perillisten on annettava avioliittolain nojalla tasinkoa B:lle 100 000 euroa. A:n jäämistössä on varoja 150 000 euroa, johon kohdistuu lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Jos luvut olisivat toisin päin ja lesken avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö olisi suurempi, hän saisi vedota tasinkoetuoikeuteensa ja pitää omat 250 000 euroaan ja hallita A:n 50 000 euron jäämistöä jakamattomana. Jos puolisoilla ei olisi ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, omaisuus olisi eroteltu siten, että A:n kuolinpesään kuuluisi 250 000 euroa ja B:lle omistajana 50 000 euroa. Tällöin A:n jäämistö olisi 250 000 euroa, ja siihen kohdistuisi lesken oikeus hallita jäämistöä.

Jos ensiksi kuolleen puolison rintaperilliset eivät vaadi lesken eläessä perinnönjakoa, leski saa pitää koko jäämistön jakamattomana hallinnassaan (*lesken enimmäissuoja*). Jos rintaperilliset kuitenkin esittävät jakovaateen, lesken enimmäissuoja supistuu *lesken vähimmäissuojaksi*.

Jos ensiksi kuolleen puolison jäämistöön ei kuulu muuta omaisuutta kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto ja tavanmukainen asuntoirtoaimisto, lesken enimmäissuojan kohteena on juuri sellainen omaisuus, joka on hänen sosiaalisen turvallisuutensa kannalta tärkeää. Jos ensiksi kuolleen puolison jäämistöön kuuluu paljon muuta omaisuutta, sen pitämiselle jakamattomana ei aina ole erityistä tarvetta. Se voisi olla jopa kohtuutonta ensiksi kuolleen puolison rintaperillisten kannalta, jotka itsekin voivat olla jäämistöstä tulevan taloudellisen etuuden tarpeessa. Sen vuoksi rintaperillisille on annettu oikeus vaatia perinnönjakoa lesken eläessä. Jakovaatimuksen johdosta toimitettavan perinnönjaon lopputulos riippuu osaksi jäämistörakenteesta ja osaksi lesken omaisuuden rakenteesta. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana ei siis tarkoita sitä, että perinnönjakoa ei olisi mahdollista käynnistää lesken eläessä.

Perinnönjakovaatimuksen johdosta toimitettavassa jäämistöosituksessa tai -erottelussa voi käydä ilmi, että leski omistaa itse kodikseen sopivan asunnon. Tällöin jäämistö voidaan jakaa kokonaan, vaikka siihen sisältyisikin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto. Ratkaisu perustuu siihen, että lesken ei katsota näissä tapauksissa tarvitsevan erityistä jäämistöoikeudellista suojaa, koska hän voi asua turvallisesti omassa asunnossaan. Jos leskellä ei ole omaa kodiksi sopivaa asuntoa, hän saa hallita puolisoiden yhteisenä kotina käytettyä asuntoa. Useimmiten puoliset omistavat asunnon yhteisesti, joten käytännössä lesken hallintaoikeus kohdistuu ensiksi kuolleen puolison omistamaan asunnon puolikkaaseen. Se voidaan periaatteessa jakaa murto-osaisesti rintaperillisten kesken jo lesken eläessä, mutta sellainen murto-osainen perinnönjako ei lakkauta lesken oikeutta hallita asuntoa. Tällaisesta jaosta huolimatta leskellä säilyy elinikäinen käyttöoikeus kyseiseen omaisuuteen. Lesken muu omaisuus,

esimerkiksi suuri osakesalkku tai kiinteistövarallisuus, ei vaikuta lesken oikeuteen vedota vähimmäissuojaansa.

Esimerkki. A:n ja B:n avioliitto purkautui A:n kuoleman johdosta. Puolisoilla ei ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Puolisot olivat asuneet A:n omistamassa asunnossa, jonka A oli saanut isältään lahjaksi ehdolla, ettei saajan aviopuolisolla ollut avio-oikeutta siihen. B:n avio-oikeudesta vapaa omaisuus oli sijoitettu arvo-osuustilille, jonka saldo oli 1 000 000 euroa. B omisti lisäksi suuren saaristohuvilan. A:n aikaisemmasta avioliitosta oleva rintaperillinen x vaati A:n kuoleman jälkeen perinnönjakoa. Kun A:n omaisuuteen kuului puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, eikä B sellaista omistanut, B sai hallita asuntoa jakamattomana kuolemaansa saakka.

Lesken vähimmäissuojan tarkoituksena on suojata lesken asumista. Täten myös tavanmukainen asunto-irtaimisto on aina jätettävä lesken hallintaan. Jos lesken hallintaan ei poikkeuksellisesti voida osoittaa asuntoa tai asuntoirtaimistoa, leskeä suojataan avustussäännösten tarjoamin keinoin.

12.3 LESKEN MÄÄRÄÄMISVALLASTA

Sillä, joka on saanut käyttöoikeuden omaisuuteen, on oikeus hallita sitä. Omaisuutta hallittaessa on otettava varteen omistajan oikeus ja etu. Jos joku oikeudettomasti estää leskeä käyttämästä hallintavaltaansa, leski voi viime kädessä kanneteitse turvata oikeutensa. Omistajan oikeuden ja edun huomioon ottaminen tarkoittaakin ennen muuta sitä, että leski ei saa käyttää hallinnoimisvaltaansa huolimattomasti.

Käyttöoikeuden haltijan mahdollisuuksia määrätä eli disponoida käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta on tuntuvasti rajoitettu omistajan eduksi. Laki rakentuu omaisuuden

säilyttämisperiaatteelle. Käyttöoikeuden haltijan on mahdollisuuksien mukaan säilytettävä omaisuus omistajan varalle.

Omaisuuuden säilyttämisperiaate ei edellytä sitä, että käyttöoikeuden alaisen jäämistön tulisi (*esinekohtaisesti*) muuttomattomana siirtyä lesken hallinnoimisvallan päätyttyä omistajataholle. Jäämistöön saattaa kuulua esineitä, joiden normaali hyväksikäyttö aiheuttaa kulumista ja arvon alentumista. Säilyttämisperiaatteesta ei sen vuoksi läheskään aina voida kirjaimellisesti pitää kiinni.

Säilyttämisperiaatetta on täsmennetty erityissäännöksin. Ensimmäinen täsmennys koskee käyttöoikeuden alaisen omaisuuden *sekoittamiskieltoa*. Käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei tule sekoittaa muuhun omaisuuteen, jos sen tarkoituksenmukainen käyttö ei sitä edellytä. Asuntoa on kovin vaikea sekoittaa mihinkään muuhun omaisuuteen, mutta koti-irtaimistosta taas ei yleensä voi millään päätellä, mikä osuus siitä kuului ensiksi kuolleelle puolisolalle omistajana ja mikä osuus siitä kuuluu leskelle. Jos asiasta ei lesken kuoleman jälkeen voida saada selvyyttä, avioliittolain mukaan puolisoitten katsotaan omistaneen koti-irtaimistonsa yhteisesti yhtä suurin osuuksin.

Omaisuuuden säilyttämisperiaatetta on täsmennetty asettamalla myös käyttöoikeuden haltijalle käteisvarojen *sijoittamisvelvoite*. Jos jäämistöön kuuluu rahavaroja, leski on velvollinen sijoittamaan rahavarat omistajan nimiin.

Omaisuuuden säilyttämisperiaatteen kääntöpuoli koskee käyttöoikeuden siirtokelpoisuutta ja mahdollisuutta luovuttaa käyttöoikeuden alaista omaisuutta. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana testamentin perusteella tai suoraan lain nojalla on luonteeltaan henkilökohtainen oikeus. Sen tarkoituksena on hänen ja vain hänen taloudellisen turvallisuutensa takaaminen. Tästä syystä onkin luonnollista, että itse käyttöoikeuden luovuttaminen on kielletty. Luovutuskielto estää käyttöoikeuden

luovuttamisen perillisiin ulkopuoliselle henkilölle. Leski ei voi esimerkiksi myydä saamaansa käyttöoikeutta vapailla markkinoilla. Sellainen kauppa on suhteessa omistajaan mitätön. Luovutuskielto ei kuitenkaan estä sellaista oikeustointia, jolla leski luovuttaa saamansa käyttöoikeuden omistajalle eli käytännössä luopuu käyttöoikeudestaan. Nämä luopumistoimet ovat itse asiassa yleisiä niissä tilanteissa, joissa huonokuntoinen leski joutuu muuttamaan pois puolisoien yhteisestä kodista esimerkiksi johonkin tuetun asumisen yksikköön.

Lesken mahdollisuudesta disponoida itse käyttöoikeudesta on pidettävä erillään kysymys lesken oikeudesta luovuttaa käyttöoikeuden alaista omaisuutta eläessään ja tehdä siitä testamentti. Pätevän luovutustoimen johdosta lesken velvollisuus huolehtia luovutetusta omaisuudesta lakkaa, mutta sijaantullut omaisuus on samojen käyttö- ja luovutusrajoitusten alaista kuin luovutettu omaisuus oli ollut. Periaate on perhevarallisuus oikeudessa muuallakin tuttu *surrogaattiperiaate*.

Leskellä on oikeus saada omistukseensa käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotto. Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden luovuttamista koskevat rajoitukset eivät koske tällaisen omaisuuden tuottoa. Periaatteessa leskellä on täysin vapaa määräämisvalta tuottoon lukuun ottamatta yhtä tärkeää rajoitusta. Käyttöoikeuden haltijan on vastattava omaisuudesta johtuvista tarpeellisista kustannuksista, jotka ovat sen laatuksia, että ne on suoritettava hänen hallinta-aikanaan saatavalla tuotolla. Säännös ilmaisee *nettoperiaatteen*. Sen mukaan käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotosta on vähennettävä käyttöoikeuden alaisen omaisuuden aiheuttamat tarpeelliset kustannukset.

12.4 KÄYTTÖOIKEUDEN ALAISEN OMAISUUDEN OMISTAJAN ASEMA

Lesken käyttöoikeus kaventaa omistajalle kuuluvaa valtaa määrätä sellaisesta irtaimesta ja kiinteästä omaisuudesta, johon tuo käyttöoikeus kohdistuu. Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistaja ei saa lesken suostumuksetta luovuttaa tai pantata käyttöoikeuden kohteena olevaa omaisuutta eikä siitä muullakaan tavoin määrätä. Kiinteää omaisuutta pantattaessa vaatimus merkitsee sitä, että lesken kiinnityssuostumus on annettava määrämuodossa, eli kahden esteettömän todistajan tai kaupanvahvistajan allekirjoittamassa asiakirjassa. Jos leski perusteettomasti kieltäytyy antamasta suostumustaan, oikeus voi hakemuksesta sallia omaisuuden luovuttamisen tai kiinnittämisen, milloin siihen on aihetta.

Käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei saa yleensä ulosmitata omistajan velasta. Pääsääntö ei ole poikkeukseton. Käyttöoikeuden alainen omaisuus voidaan ulosmitata omistajan velasta, jos se on velan vakuutena tai jos kysymys on velasta, josta omistaja vastaa perintökaaren velkavastuusäännösten nojalla.

12.5 LESKEN VÄHIMMÄISSUOJA JA PERINNÖNJAKO

Lesken enimmäissuoja on suhteellisen heikko, sillä rintaperillinen tai testamentinsaaja voi aina esittää jakovaateen. Jakovaateen esittämisen johdosta lesken oikeus kaventuu vähimmäissuojaksi. Leskellä on jakovaatimuksesta huolimatta oikeus pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetty tai muu jäämistöön kuuluva, hänen kodikseen sopiva asunto, jollei kodiksi sopivaa asuntoa sisälly lesken omaan varallisuuteen. Yhteisessä kodissa oleva tavanmukainen asuntoirtaimisto on niin ikään aina jätettävä eloonjääneen puolison hallintaan.

Jos jakovaatimuksen esittämisen johdosta jakoa edeltävässä osituksessa tai omaisuuden erottelussa ilmenee, että leski omistaa itse tai hän osituksessa saa kodiksi sopivan asunnon, hän ei voi perinnönjaossa enää vedota asuntoetuuteen. Kodiksi sopivana asuntona pidetään sellaista asuntoa, joka kokonsa, sijaintinsa, varustetasonsa ja rakentamistapansa puolesta vastaa puolisoiden yhteistä asuntoa. Jos leski esimerkiksi omistaa pienen kaksion kerrostalossa, jossa ei ole hissiä, hän voi pitää jakamattomana hallinnassaan rivitaloasunnon, jossa hän oli asunut yhdessä puolisonsa kanssa. Mikäli asiasta syntyy lesken ja rintaperillisen välillä riitaa, sen ratkaisee ensi vaiheessa kuolinpesään määrätty pesänjakaja, jonka päätökseen tyytymätön voi aina nostaa kanteen tuomioistuimessa. Tämä käy ilmi seuraavasta ennakkoratkaisusta.

KKO 1992:94. Pesänjakaja oli lesken ja kuolleen puolison kuolinpesän osakkaiden pyynnöstä antamallaan erillisellä päätöksellä katsonut, ettei leskellä ollut oikeutta pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytettyä asuntoa. Leski saattoi perinnönjaon moitekanteen määrääjasta riippumatta vaatia tuomioistuinta vahvistamaan, että hänellä oli sanottu oikeus. Ään.

Kun lesken varallisuuteen sisältynyt asunto oli pinta-alaltaan olennaisesti pienempi kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, jota se ei tiloiltaan ja varustetasoltaankaan vastannut, sen ei katsottu olleen lesken kodiksi sopiva. Leski sai pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon. Ään.

Rintaperillisen esittämän jakovaatimuksen johdosta perittävän jäämistö voidaan jakaa *osittain* lesken eläessä. Vaatimuksen jaosta voi esittää myös ensiksi kuolleen puolison testamentin saaja. Jakovaatimuksen johdosta toimitettavassa perinnönjaossa voidaan pesän osakkaiden kesken jakaa se osa jäämistöstä, johon lesken oikeus ei kohdistu. Osittainen jako edellyttää, että ositus on toimitettu. Muuten ei voida arvioida sitä, omistaako leski

itse sellaisen asunnon, joka estää häntä vetoamasta vähimmäis-suojaansa. Jakoon tuleva jäämistön osa jaetaan rintaperillisten jako-osuuksien suhteessa. Lesken oikeuden lakattua on asunto ja asuntoirtaimisto jaettava täydennysjaossa normaalien jakosääntöjen mukaan.

Myös *koko jäämistö* voidaan jakaa siten kuin rintaperillisten jako-osuudet edellyttävät. Reaalista jakoa ajatellen avainasemassa on tällöin perillisen esinekohtainen oikeus jäämistöön. Lesken vähimmäisuoja ei estä perillisen esinekohtaisen oikeuden toteuttamista sellaiseen puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon ja asuntoirtaimistoon, johon lesken vähimmäisuoja ulottuu. Lesken eläessä ei perinnönjakoa voida toimittaa siten, että jollekulle osakkaalle annetaan vastoin hänen tahtoaan lesken hallintaan tuleva asunto taikka asuntoirtaimisto tai osa irtaimistosta. Osakkaiden yhdenvertaisuus edellyttää, että jokainen saa jaossa tulevan omaisuuden rasituksista vapaana tai että määrätty velvoite kohdistuu jokaisen osuuteen samalla tavalla. Tästä säännöstä voidaan aina poiketa osakkaiden suostumuksella.

Esimerkki. A:n ja B:n avioliitto purkautui A:n kuoleman johdosta. Puolisoilla oli yhteiset rintaperilliset x ja y. A:n jäämistöön kuuluu puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto (markkina-arvo 250 000 euroa), johon lesken oikeus kohdistuu. Lisäksi A:n jäämistöön kuului 150 000 euron arvoinen kesämökki ja 10 000 euron arvoinen vene. Rintaperilliset voivat toimittaa keskenään perinnönjaon siten, että x saa omistukseensa asunnon ja y saa omistukseensa kesämökin ja veneen. Asunto jää B:n hallintaan, mutta y saa kesämökin ja veneen hallinnan jaon tultua lainvoimaiseksi. Hallintaoikeus rasittaa x:n omistukseen tullutta asuntoa ja hallintaoikeus voi kestää vuosikymmenten ajan. Sen vuoksi asunto voidaan sopimuksin arvostaa perinnönjaossa alhaisemmasta arvosta eli tässä tapauksessa esimerkiksi jakoarvosta 160 000 euroa. Pesänjakaja ei voisi tehdä tällaista jakoa vastoin x:n ja y:n suostumusta.

Pesänjakajan pitäisi vahvistaa, että x ja y omistavat asunnon yhtä suurin osuuksin ja sen jälkeen jakaa myös kesämökki ja vene murto-osaisesti perillisten kesken. Murto-osainen jako voisi olla käytännössä huonosti toimiva ratkaisu, minkä vuoksi sopimukseen pääseminen olisi tässä tilanteessa kaikkien osapuolten kannalta viisasta. Kumpikin jakovaihtoehto on siinä mielessä huono, että rintaperilliset eivät saa jaossa rahaa perintöveron maksamiseen, joten veron maksamiseen tarvittavat varat on otettava joko perillisen omista säästöistä tai lainattava pankista. Lesken ei tarvitse maksaa käyttöoikeudestaan perintöveroa.

Lesken vastustus ei estä jaon toimittamista. Lesken oikeussuoja toteutuu siinä, että hän saa hallintaansa vähimmäissuojan piiriin kuuluvan omaisuuden, eli puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon ja tavanomaisen asuntoirtoaimiston. Lesken oikeuden kannalta on asiaan vaikuttamatonta, miten niiden omistussuhteet on ratkaistu.

Lesken eläessä jako voidaan toimittaa joko osakkaiden kesken sopimusjakona taikka pesänjakajan toimittamana toimitusjakona. Leski voi tuossa jaossa sopia myös siitä, että hän vetoaa käyttöoikeuteensa vain määräajan tai luopuu siitä kokonaan esimerkiksi sen vuoksi, että hän muuttaa eri paikkakunnalle tai siksi, että asunto on sopimaton hänen kodikseen.

13 LESKEN PERINTÖOIKEUS

13.1 LESKEN JA TOISSIJAISTEN PERILLISTEN SUHDE

Jos ensiksi kuolleelta puolisolta ei jäänyt rintaperillistä, perinnön saa leski. Lakimääräisenä perillisenä leski syrjäyttää perimysjärjestyksessä muut kuin rintaperilliset. Ensiksi kuolleen puolison perillisiä kutsutaan toissijaisiksi perillisiksi. He ovat vasta lesken kuolinpesän osakkaita.

Jollei ensiksi kuollut puoliso ole tehnyt testamenttia omaisuudesta, leski saa kuolleen puolison jäämistön yksin vallintaansa. Jäämistön selvitysvastuukin kuuluu siten näissä tilanteissa aina leskelle. Käytännössä iäkkäät lesket valtuuttavat ulkopuolisen henkilön huolehtimaan niistä pesänselvitystoimista, jotka ovat tarpeen ensiksi kuolleen puolison kuoleman johdosta.

13.2 LESKEN ASEMA SELVITETYSSÄ PESÄSSÄ

Suomessa puolisollla ei ollut oikeutta suoraan lain nojalla periä puolisoaan ennen vuotta 1966. Sitä ennen puolisoiden oli turvattava lesken asema testamentin avulla. Tavallista oli, että puoliset tekivät keskinäisen testamentin, jonka mukaan leski sai omaisuuden rajoitetulla omistusoikeudella. Testamentteihin sisältyi usein toissijaismääräys, joka sisälsi määräykset siitä, miten omaisuus oli lesken kuoleman jälkeen jaettava. Testamenttioikeudellisessa kirjallisuudessa nämä testamentit luokiteltiin ja luokitellaan yhä edelleen *rajoitetuiksi omistusoikeustestamenteiksi*.

Puolison perintöoikeuden sisältöä säänneltäessä on pidetty silmällä rajoitettuja omistusoikeustestamenteja. Leski vallitsee omistajalle yleensä kuuluvien oikeuksien jäämistöä ("pesää") ilman, että hänen tarvitsee ottaa huomioon ensiksi kuolleen puolison

sukulaisille toissijaisesti pidätettyä ja myöhemmin realisoituvaa perintöoikeutta.

Leski saa perimäänsä omaisuuteen täydellisen käyttöoikeuden. Hän saa pitää jäämistön tosiasiallisesti hallinnassaan, käyttää sitä sekä nauttia hyväkseen omaisuuden tuoton ja koron. Saamastaan omaisuudesta leski ei ole tilivelvollinen toissijaisille perillisille. Nämä eivät myöskään voi vaatia lesken eläessä hallinnon tarkastusta eivätkä uskotun miehen määräämistä. Leski voi myös rajoituksitta määrätä (*inter vivos*) perintönä saamastaan omaisuudesta. Hän voi kiinnittää jäämistöön kuuluvaa omaisuutta, panna sen pantiksi, luovuttaa omaisuutta vastikkeetta tai vastiketta vastaan riippumatta siitä, onko kysymys irtaimesta vai kiinteästä omaisuudesta. Lesken oikeus määrätä perinnöksi saamastaan omaisuudesta on riippumaton siitä, oliko puolisoilla ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei ja riippumatta siitä, millä tavalla avio-oikeus oli poissuljettu.

Esimerkki. A:n ja B:n avioliitto oli lapseton. A oli saanut lahjaksi isältään sukukartanon. Lahjakirjan mukaan A:n aviopuolisolla ei ollut avio-oikeutta A:n lahjaksi saamaan omaisuuteen, sen sijaan tulleeeseen omaisuuteen eikä sen tuottoon. A:n kuoleman jälkeen hänet peri B. Kahden vuoden kuluttua A:n kuolemasta B lahjoitti perimänsä kartanon kummipojalleen. B kuoli kymmenen ja puolen vuoden kuluttua lahjoituksen täyttämisestä. Hänen kuollessaan hänen pesänsä oli tyhjä. A:n veljenpoika vaati lahjoituksen peräyttämistä. Kanne hylättiin, koska lahjoituksen täyttämisestä oli kulunut yli kymmenen vuotta.

Leskellä ei ole velvollisuutta nauttia ensisijaisesti muusta tulonlähteestä kertyvää tuottoa ja vasta sen jälkeen jäämistöomaisuudesta saatavaa tuloa. Leskellä on päinvastoin valta käyttää hyväkseen myös omaisuuden pääomaa. Leskeä suojataan erittäin tehokkaasti perittäväillekin usein melko etäisten toissijaisten perillisten

vaateita vastaan. Sekä lesken omat perilliset että ensiksi kuolleen puolison toissijaiset perilliset saavat osuutensa vasta lesken kuollessa jäljelle jääneestä omaisuudesta.

13.3 PUOLISON PERINTÖOIKEUS JA PESÄNJAKO LESKEN ELÄESSÄ

Jos ensiksi kuolleelta puolisolta ei ole jäänyt rintaperillistä tai testamenttia, leski perii ensiksi kuolleen puolison. Perintö tulee leskelle niin kuin Manulle illallinen. Se tulee täysin riippumatta siitä, onko puolisoilla ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen ja riippumatta siitä, millä perusteella avio-oikeus on mahdollisesti suljettu pois. Jos leski ei torju aktiivisesti oikeuttaan periä ensiksi kuollutta puolisoa eli luovu oikeudestaan perintöön, leski perii puolisonsa omaisuuden, olipa se mitä laatua tahansa. Perintö-omaisuuden piiriin kuuluvat rahat, arvopaperit, kiinteistöt, koti ja kontu, maa ja mantu.

Pesänjako voidaan poikkeuksellisesti toimittaa lesken eläessä, mutta vain lesken omasta aloitteesta. Toissijaiset perilliset eivät saa jakoa lesken eläessä vireille. Lesken eläessä toimitettavassa pesänjaossa leski ei korkeimman oikeuden omaksuman tulkinnan mukaan voi vedota tasinkoetuoikeuteen. Korkeimman oikeuden tulkinnan mukaan tässä tilanteessa toimitetaan *ainoastaan pesänjako*.

KKO 1999:104. Perintökaaren 3 luvun 5 a §:ssä tarkoitetun jaon yhteydessä ei voitu laillisesti toimittaa ositusta. Eloonjäänyt puoliso ei siten voinut jaon yhteydessä vedota avioliittolain 103 §:n 2 momentissa säädettyyn oikeuteen olla luovuttamatta omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille. (Ään.) Ks. KKO 1997:107.

Ylimmässä tuomioistuimessa omaksuttu kanta on pulmallinen ja pakottaa lesken luopumaan perinnöstään ensiksi kuolleen

puolison jälkeen, jos leski haluaa turvata oman omaisuutensa säilymisen kokonaisuudessaan omille sukulaisilleen tai hänen testamentissa nimetyille edunsaajalleen. Erityisesti silloin, kun leskeksi jäänyt puoliso on huomattavasti ensiksi kuollutta puolisoa varakkaampi, hänen kannattaa luopua perinnöstä ensiksi kuolleen puolison jälkeen ja pidättää itsellään vain lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Tällöin leski voi toimittaa osituksen, vedota siinä osituksessa tasinkoetuoihteensa ja siten varmistaa oman omaisuutensa säilymisen omassa sukuhaarassaan.

Leski voi vaatia, että hänen ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken on toimitettava pesänjako. Jaon vireillepanosta, jakomenettelystä, jaon muodosta ja moitteesta on voimassa, mitä perinnönjaosta on säädetty. Jakovaatimuksen esittämiselle ei ole asetettu määräaikaa.

Jaon sisältö määräytyy puolison perintöoikeutta koskevien säännösten mukaan. Tämä merkitsee sitä, että ennen lesken ja toissijaisten perillisten välistä jakoa ei välttämättä ole toimitettava omaisuuden ositusta. Jaettavana on perittävän ja lesken omaisuus ("pesä") sellaisena kuin se on *jakohetkellä*. Tästä toissijaisille perillisille kuuluu suhteellinen osuus, jos jako-osakkaat eivät muusta sovi. Suhdeluvun määräämiseksi on laskettava, muun muassa aviovarallisuussäännökset huomioon ottaen, mikä osuus leskelle olisi tullut, jos omaisuus olisi jaettu hänen ja perittävän kesken heti perittävän kuoltua. Lesken eläessä toimitettava pesänjako sitoo niitä ensiksi kuolleen puolison toissijaisia perillisiä, joilla olisi ollut oikeus perintöön siinä tapauksessa, jos jako olisi tehty vasta eloonjääneenkin puolison kuoltua.

Lesken eläessä toimitettavalla pesänjaolla ei ole käytännössä ollut kovinkaan suurta merkitystä. Sen käyttömahdollisuuksia rajoittaa huomattavasti kanta, jonka mukaan leski ei tehokkaasti voi jaossa vedota tasinkoetuoihteensa.

Jos leski solmii uuden avioliiton, hänellä on siitä huolimatta oikeus vallita perimäänsä omaisuutta. Mikäli perittyyn omaisuuteen kuuluu avioliittolain vallinnanrajoitussäännöstössä tarkoitettua omaisuutta, leski tarvitsee niistä määrätessään puolisonsa suostumuksen.

13.4 PESÄNJAKO LESKEN KUOLEMAN JÄLKEEN

Lesken kuoleman jälkeen on sekä lesken perillisillä että ensiksi kuolleen puolison toissijaisilla perillisillä oikeus toisistaan riippumatta vaatia yleisten periaatteiden mukaan pesänjakoa. Jaon kohteena on viimeksi kuolleen puolison omaisuus. Se koostuu sekä lesken saamasta perinnöstä että hänelle itselleen kuuluneesta omaisuudesta, näiden omaisuuksien tuotosta ja muusta kasvusta. Laki nimittää jaettavaa omaisuutta *eloönjääneen puolison pesäksi*. Sen vuoksi onkin luontevaa kutsua sen jakamista toissijaisten ja lesken perillisten kesken pesänjaoksi. Kun pesä on jaettu ensin perillistahojen kesken, se on vielä jaettava perillistahojen sisällä niihin kuuluvien perillisten kesken.

Pesän jaossa voidaan erottaa kaksi osavaihetta, perillistahoille kuuluvien suhteellisten pesäosuuksien ja arvomääräisten pesäosuuksien määrittäminen. Ensinnä täsmennetään toissijaisille perillisille pesästä kuuluva suhteellinen osuus. Pesänjaon lähtökohtana on, että toissijaiset perilliset saavat omaisuutta lesken pesästä samassa suhteessa, jossa ensiksi kuolleen puolison jäämistö oli hänen kuolinhetkellään puolisoitten omaisuuteen. Näin saadaan kummankin sukulaistahon oikeus jäämistöön säilytettyä suhteellisesti samansuuruisena. Toissijaiset perilliset ja lesken perilliset saavat pesän kasvun samalla tavoin hyväkseen ja vastaavasti kärsivät samassa suhteessa siitä, että omaisuus on lesken hallinta-aikana vähentynyt tai arvoltaan alentunut. Leski

voi tehokkaasti määrätä testamentillaan vain siitä pesäosuudesta, joka suhteellisuusperiaatteen mukaan kuuluu hänelle itselleen.

Laissa on asetettu suhdelukuolettama: *pesäosuudet oletetaan yhtä suuriksi*. Olettaman soveltamiseen ei vaikuta lainkaan puolisoitten omistuksien suuruus. Suhdelukuolettaman mukaan lesken pesä jaetaan puoliksi kahden sukuhaaran kesken. Toinen puoli lesken pesästä kuuluu ensiksi kuolleen puolison perillisille ja toinen puoli lesken perillisille. Kummankin perillishaaran sisällä perintö jaetaan perintökaaren lakimääräistä perimystä koskevien säännösten mukaisesti.

Suhdelukuolettamasta tulee poiketa niissä tapauksissa, joissa puolisoitten aviovarallisuussuhteet eivät rakennu *puolittamisperiaatteelle*. Jos puolisoilla on avio-oikeudesta vapaata omaisuutta, puolittamissääntöä ei sovelleta. Puolittamisperiaatetta ei voida noudattaa myöskään niissä tapauksissa, joissa avioliittolain vastikesäännökset olisivat voineet tulla sovellettaviksi ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen toimitetussa osituksessa.

Esimerkki. Ensiksi kuolleen puolison avio-oikeudesta vapaan omaisuuden arvo oli hänen kuollessaan 200 euroa. Hänen avio-oikeuden alaisen omaisuutensa arvo oli samalla hetkellä 100 euroa. Lesken avio-oikeuden alaisen omaisuuden arvo oli ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä niin ikään 100 euroa. Leskellä ei ollut lainkaan avio-oikeudesta vapaata omaisuutta. Ensiksi kuolleen puolison jäämistö oli hänen avio-oikeudesta vapaan omaisuutensa ja kummankin puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästön puolikkaan yhteenlaskettu summa eli $200 + (100+100):2$ eli 300 euroa. Ensiksi kuolleen puolison ja lesken yhteenlaskettu omaisuus on $200 + 100 + 100$ eli 400 euroa. Tästä yhteenlasketusta omaisuudesta määritetään toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus. Ensiksi kuolleen puolison omaisuuden yhteenlaskettu arvo on 300 ja puolisoitten koko omaisuuden arvo 400, joten ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille on erotettava lesken pesästä omaisuutta suhteessa

300:400. Toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus on siten $\frac{3}{4}$ lesken pesän arvosta. Pesäosuus siis lasketaan ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkisen tilanteen mukaan. Kun leski myöhemmin kuolee, lesken pesästä erotetaan ensiksi kuolleen puolison perillisille pesäosuuden osoittama osuus.

13.5 ARVOMÄÄRÄISEN PESÄOSUUDEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVIA SÄÄNTÖJÄ

Jos lesken kuollessa lesken pesän arvo on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison kuollessa, *vaurastuminen* on luettava lesken perillisten hyväksi, jos selvitetään, että leski on perintönä, testamentilla tai lahjana saanut vastaavan omaisuuden tai että vaurastuminen johtuu ansiotoiminnasta, jota hän on harjoittanut puolisonsa kuoleman jälkeen. Lesken saaman henkivakuutuskorvauksen ei ole katsottu olevan sellainen saanto, joka oikeuttaa siirtämään vaurastumisedun lesken perillisille. Rahanarvon alentumisesta aiheutunut omaisuuden nimellisarvon muuttuminen ei koidu yksin lesken perillisten eduksi. Jos pesän arvo on lesken kuollessa suurempi kuin se oli ollut ensiksi kuolleen puolison kuollessa ja arvonnousu johtuu vain siitä, että rahanarvo on muuttunut, pesä on jaettava tasan ensiksi kuolleen puolison perillisten ja lesken perillisten kesken. Lesken perilliset eivät myöskään voi lukea hyväkseen sellaista omaisuuden arvonnousua, joka johtuu siitä, että leski on hallinnoinut taloudellisesti järkevällä tavalla ensiksi kuolleen jäämistöä.

Mikäli lesken perilliset vetoavat vaurastumisen aiheuttamaan poikkeukseen puolittamisperiaatteesta, he eivät ole näyttövelvollisia siitä, että vaurastuminen on johtunut perinnöstä, testamentista tai lahjasta. Näytöksi riittää se, että voidaan ylipäätään selvittää lesken saaneen hallinta-aikanaan tällaisella vastikkeetomalla saannolla omaisuutta itselleen. Jos pesään on määrätty pesänjakaja, hänen on lesken perillisten vaatimuksesta tehtävä

tässä tarkoitettu selvitys. Lesken perilliset voivat saada lisäykse-
nä hyväkseen enintään vaurastumisen määrän.

Vaurastuminen voi johtua myös siitä, että leski on mennyt
uuteen avioliittoon, joka sittemmin on purkautunut. Jos leski on
uuden avioliiton purkaututtua toimitetussa osituksessa saanut
toiselta ositustaholta omaisuutta, tämä varallisuus on luettava
lesken perillisten pesäosuuden lisäykseksi.

Leski voi eläessään antamallaan lahjalla tai lahjanluonteisel-
la luovutuksella tuntuvasti kaventaa toissijaisten perillisten oi-
keutta. Toissijaisten perillisten ainoaksi suojakeinoksi jää mah-
dollisuus vaatia lesken kuoltua toimitettavassa jaossa erityistä
jäämistöoikeudellista vastiketta. Vastikeoikeus syntyy vain, jos
leski on lahjoituksin tai siihen rinnastettavalla toimella siirtänyt
omaisuutta sivulliselle toissijaisen perillisen oikeutta loukaten.
Ratkaisevana edellytyksenä vastikeoikeuden syntymiselle on se,
että lesken luovutustoimesta on aiheutunut olennainen omaisuu-
den vähentyminen.

Vastikesäännösten soveltaminen voi johtaa siihen, että toissi-
jaisten perillisten pesäosuus kasvaa niin suureksi, ettei leskeltä
jäänyt omaisuus riitä sen katteeksi. Tällöin lesken antama lahja
saatetaan peräyttää. Jos vastiketta ei voida suorittaa, on lahja tai
sen arvo palautettava, jos saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää
siitä, että luovutus loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta. Lu-
ovutuksensaajalla on valta valita, antaako hän toissijaisten peril-
listen osuuden katteeksi luovutetun esineen vai sen sijasta rahaa.

Luovutetun omaisuuden palautusarvo määrätään luovutus-
ajankohdan mukaisen käyvän hintatason perusteella. Palautus-
kanne on nostettava lahjoitetun kiinteistön sijaintipaikan tuo-
mioistuimessa luovutuksensaajaa vastaan vuoden kuluessa siitä,
kun perunkirjoitus elonjääneen puolison jälkeen toimitettiin. Jos
lahjoitettu omaisuus on irtainta, esimerkiksi rahaa, silloin palau-
tuskanteen oikea forum on vastaajan kotipaikan tuomioistuin.

Palautuskanne on nostettava viimeistään kymmenen vuoden kuluessa lahjoituksen täyttämisestä. Kannetta voivat ajaa vain toissijaiset perilliset.

Reaalisessa jaossa sekä toissijaisilla perillisillä että lesken perillisillä on rajoitettu esinekohtainen oikeus jäämistöön. Toissijaiset perilliset saavat lesken jäämistöä jaettaessa vaatia osalleen, mitä haluavat siitä omaisuudesta, joka avioliiton aikana on kuulunut ensiksi kuolleelle puolisolle. Reaalisen jaon pääperiaate on toisin sanoen toissijaisten perillisten *otto-oikeus*. Sama oikeus on lesken perillisillä hänelle kuuluneen omaisuuden osalta. Lesken perillisten *otto-oikeus* käsittää sekä leskelle avioliiton aikana kuuluneen että lesken ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen saaman omaisuuden. Kummallakin jakotaholla on myös lunastusoikeus kiinteistöön, vaikka kiinteistön arvo ylittäisikin perillistaholle kuuluvan osuuden arvon.

Eloonjäänyt puoliso ei saa testamentilla määrätä siitä, mitä on tuleva ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille. Vastoin tätä kieltoa tehty testamentti on tehoton ensiksi kuolleen puolison perillisiin nähden, jos se estää näitä saamasta lakimääräisen pesäosuutensa edellyttämää arvomäärää lesken pesästä tai estää heitä saamasta joitakin niistä omaisuusesineistä, jotka ovat kuuluneet ensiksi kuolleelle puolisolle.

Toissijaisten perillisten suojaksi säädetty järjestelmä on tärkeä myös tilanteessa, jossa puolisoilla on ollut keskinäinen testamentti, jonka mukaan ensiksi kuolleen puolison jälkeen omaisuus on mennyt eloonjääneelle puolisolle ja testamentissa on lisäksi määräys, että omaisuus on eloonjääneen puolison kuoleman jälkeen jaettava omaisuuden viimesaajien kesken (esim. ”rintaperillisten kesken” tai ”lakimääräisten perillistemme kesken” tai ”lain mukaan”). Sellaista testamenttia nimitetään rajoitetuksi omistusoikeustestamentiksi.

Puolisoiden tekemään rajoitettuun omistusoikeustestamenttiin sovelletaan samoja säännöksiä kuin puolison perintöoikeuteen, ellei testamentista muuta johdu. Tämän johdosta testamentin ensisaajana olevan lesken pesä puolitetaan lesken kuoleman jälkeen puolittamisperiaatteen osoittamalla tavalla, jos testamentista ei muuta johdu. Ensiksi kuolleen puolison testamentin toissijaissaa- jia suojaavat samat keinot kuin toissijaisperillisiäkin. Siten ensiksi kuolleen puolison testamentin toissijaissaajat voivat vaatia vasti- ketta pesäosuuden vähentymisestä samoilla edellytyksillä kuin toissijaiset perilliset. Se, mitä on edellä lausuttu lahjan saajan palautusvastuusta toissijaisille perillisille, koskee myös palautus- vastuuta ensiksi kuolleen puolison testamentin toissijaissaajille.

14 PERILLISASEMAA KOSKEVISTA OIKEUSTOIMISTA PERITTÄVÄN ELÄESSÄ

14.1 POSITIIVINEN PERINTÖSOPIMUS

Positiiviseksi perintösopimukseksi kutsutaan sopimusta, jolla perittävä määrää jäämistönsä tai osan siitä sopimuskumppanilleen. Oikeustoimella asetetaan joku perillisiin ulkopuolinen henkilö perillisen asemaan tai määrätään ennakolta perinnön jakautumisesta sitovalla tavalla perillisten kesken. Suomen lain mukaan sopimus elossa olevan henkilön jäämistöstä on pätemätön.

Testamenttioikeudessa puolestaan on kielletty ns. *konservatiivinen perintösopimus* eli sopimus, jonka mukaan perittävä sitoutuu olemaan tekemättä testamenttia.

14.2 KUOLEMANVARAISLAHJA

Lahjoitus, jonka täyttäminen on sidottu perittävän kuolemaan, on mitätön. Jos tahdonilmaisuuun (lahjanlupaukseen) liitetään ehto, jonka mukaan lahja täytetään vasta antajan kuollessa, kysymys on kuolemanvaraisesta oikeustoimesta. Ehdon pätemättömyyteen voi vedota lahjansaajan kotipaikan tuomioistuimessa nostettavalla kanteella. Kannetta ei ole sidottu määräaikaan.

Mikäli lupaukseen ei liity kuolemanvaraisehtoa ja antaja ehtii kuolla ennen lupauksen täyttämistä, lahja voidaan täyttää jäämistöstä, jos lakiosaperillisen lakiosaoikeus voidaan toteuttaa muulla jäämistöön kuuluvalla omaisuudella. Vastaavalla tavalla suojataan ensiksi kuolleen puolison toissijaisia perillisiä, jos leski

on antanut lahjanlupauksen. Lahjanlupaus väistyy vain, jos se loukkaa ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta. Nämä säännökset lahjanlupauksen väistymisestä voivat tulla sovellettavaksi samaan aikaan tilanteessa, jossa ensiksi kuolleelta puolisolta ei ole jäänyt rintaperillistä, mutta leskeksi jääneeltä on.

14.3 ENNAKKOLUOPUMINEN

Perittävän eläessä tapahtuva perinnöstä luopuminen on nykyisin ainoa tapa, jolla perillinen voi ennakolta määrätä toisen henkilön jälkeen jäävästä omaisuudesta. Tällainen oikeuskirjallisuudessa *negatiiviseksi perintösopimukseksi* nimitetty oikeustoimi on sidottu määrämuotoon. Käytännössä perinnöstä luovutaan useimmiten hyväksymällä perittävän eläessä tämän tekemä testamentti. Hyväksyminen tulee tehdä kirjallisesti. Kysymyksessä on varsinainen muotosäännös, ts. sellainen, jonka noudattaminen on oikeustoimen pätevyuden edellytys. Muotovaatimus käsittää paitsi asiakirjan myös allekirjoituksen.

Muun kuin rintaperillisen antama luopumisilmoitus on aina korvauksettakin tehokas. Riittää, kun ilmoitus annetaan perittäville ja se on määrämuotoinen. Rintaperillisellä on kuitenkin oikeus lakiosaan, joka on puolet perintöosan suuruudesta. Lakiosaperillisellä on oikeus vaatia perittävän eläessä tapahtuvasta luopumisestaan vastikkeena ”lakiosaa vastaava omaisuus”. Korvaus voidaan suorittaa myös luopujan jälkeläiselle tai luopujan puolisolle. Tulkinnaalisena lähtökohtana korvausta määrättäessä pidetään luopumishetken mukaan määräytyvää lakiosan arvoa.

Jos lakiosaperillinen on antanut luopumisilmoituksensa täysin korvauksetta, luopuminen sitoo kuitenkin luopujaa, jos hänen puolisolleen testamentin tahi jälkeläiselleen lain tai testamentin nojalla tulee lakiosaa vastaava omaisuus. Mikäli nämä ehdot eivät täyty, ennakkoluopuminen on osittain tehoton. Tämä merkitsee

sitä, että perillinen voi vaatia lakiosansa täysimääräisenä luopumisestaan huolimatta, mutta hän ei voi esittää vaatimuksia lakiosansa ylittävältä osalta.

Jos luopumista rasittaa jokin oikeustoimilain tarkoittama pätemättömyysperuste, koko oikeustoimi on pätemätön. Oikeustoimilaissa on säännelty useammastakin pätemättömyysperusteesta. Oikeustoimi, jonka tekemiseen joku on oikeudenvastaisesti pakotettu, ei sido pakotettua, jos pakottamiseen on käytetty väkivaltaista pitelemistä taikka pakottavaa hengen tai terveyden vaaraa käsittävää uhkausta. Jos se, johon oikeustoimi on kohdistettu, on saanut sen aikaan petollisella viettelyllä taikka jos hän on tietänyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että toinen on oikeustoimen tekijän sen tekemiseen petollisesti vietelty, ei oikeustoimi sido vieteltyä. Jos joku, käyttäen hyväkseen toisen pulaa, ymmärtämättömyyttä, kevytmielisyyttä tai hänestä riippuvaista asemaa, on ottanut tai edustanut itselleen aineellista etua, joka on ilmeisessä epäsuhteessa siihen, mitä hän on antanut tai myöntänyt, tahi josta mitään vastiketta ei ole suoritettava, ei täten syntynyt oikeustoimi sido sitä, jonka etua on loukattu. Jos jonkun tahdonilmaisu on erhekirjoituksen tai muun hänen erehdyksensä johdosta saanut toisen sisällyksen, kuin on tarkoitettu, ei tahdonilmaisu sellaisena sido sen antajaa, jos se, johon tahdonilmaisu on kohdistettu, tiesi tai hänen oli pitänyt tietää erehdyksestä. Oikeustointa, jota muuten olisi pidettävä pätevänä, älköön saatettako voimaan, jos se on tehty sellaisissa olosuhteissa, että niistä tietoisesti olisi kunnianvastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen, ja sen, johon oikeustoimi on kohdistettu, täytyy olettaa niistä tietäneen.

Jos luopuminen on jostakin edellä mainitusta syystä pätemätön, luopuminen on tehoton. Tehottomuus ei kuitenkaan ole itsestään vaikuttavaa, vaan luopujan on erillisessä oikeudenkäynnissä näytettävä toteen se, että hänet on pakotettu luopumaan perinnöstä tai hänet on siihen petollisesti vietelty tai

hänen ymmärtämättömyyttään on käytetty hyväksi. Luopuja voi myös vedota siihen, että hän on erehtynyt antamaan luopumistahdonilmaisun samoin kuin siihen, että luopuminen on annettu olosuhteissa, joista tietoisesti olisi kunnianvastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen ja perittävän voidaan olettaa olleen niistä tietoinen. Jos luopumistahdonilmaisun antaneen perillisen kante menestyy, luopujasta tulee pesän osakas ja hän voi vaatia, ei ainoastaan lakiosansa, vaan koko perintöosansa edustaman arvomäärän jäämistöstä, mikäli perittävän tekemästä testamentista ei muuta johdu.

14.4 SOPIMUS ELOSSA OLEVAN HENKILÖN JÄÄMISTÖN JAOSTA

Jos perilliset tekevät perittävän eläessä keskenään sitoumuksen, jossa sovitaan tulevan perinnönjaon yksityiskohdista tai sen perusteista, sopimus on pätemätön. Käytännössä tätä kieltoa rikotaan pakon sanelemana yleisesti.

Jos vanhus joutuu laitoshoittoon, hänen asuntonsa on usein tyhjennettävä ennen hänen kuolemaansa. Tämä johtuu siitä, että vanhuksen eläketulot eivät riitä samanaikaisesti laitoshoitopaikasta aiheutuneiden kustannusten maksamiseen ja yhtiövastikkeeseen tai vuokraan. Silloin asunto on realisoitava tai vuokrasuhde on sanottava päätymään irtisanomisajan kuluttua. Kun huoneistossa olevaa irtaimistoa ei oikein voi heittää roskiinkaan, perillisten on keksittävä sille jokin sijoituspaikka. Ainoaksi ratkaisuksi saattaa tällöin jäädä sopimus elossa olevan henkilön irtaimen omaisuuden jaosta. Jokainen perillisistä ottaa itselleen irtaimesta sen, minkä hyväksi näkee ja loput viedään kirpparille tai lahjoitetaan keräykseen.

14.5 VASTAISEN PERINTÖ- TAI ESINEOSUUDEN LUOVUTUS

Sopimusta, jolla perillinen jo ennen perittävästä kuolemaa myy tai luovuttaa oikeutensa jäämistöön, nimitetään vastaisen perintöosuuden luovuttamiseksi. Jos luovutuksen kohteena on nimenomainen esine, kysymyksessä on vastaisen esineosuuden luovutus. Vastaisen perintö- tai esineosuuden luovutus on kaikissa muodoissaan nykyään pätemätön.

15 PERILLISASEMAA KOSKEVISTA OIKEUSTOIMISTA PERITTÄVÄN KUOLTUA

15.1 JÄLKILUOPUMINEN

Perillinen ja testamentinsaaja voivat luopua oikeudestaan perittävän kuoltua, jos he eivät ole jo ryhtyneet sellaisiin toimiin, että heidän on katsottava ottaneen vastaan perinnön. Luopumisen on tapahduttava kirjallisesti. Vähimmäisvaatimuksena on allekirjoitettu luopumisilmoitus. Luopumistahto voidaan ilmaista myös perukirjassa.

Perittävän kuoleman jälkeen myös rintaperillinen voi luopua oikeudestaan vastikkeetta. Luopujan osuus joutuu puolestaan sille, joka olisi ollut perintöön oikeutettu, jos luopuja olisi kuollut ennen perittävää. Luopuminen merkitsee siis vetäytymistä pesästä.

Kuten edellä todettiin, perittävän eläessä luopumistahdon ilmaisu tulee antaa perittäville itselleen. Perittävän kuoltua luopumistahdonilmaisu voidaan pätevällä tavalla antaa joko kaikille kuolinpesän osakkaille yhdessä, yhdelle kuolinpesän osakkaalle, pesänselvittäjälle, pesänjakajalle, testamentin toimeenpanijalle tai sille, jonka hyväksi luopuminen tapahtuu. Käytännössä luopumistahdonilmaisu annetaan useimmiten siten, että perillisasemassa oleva henkilö hyväksyy perittävän kuoltua sellaisen testamentin, jonka mukaan perillinen ei saa mitään jäämistöstä.

Avioliittolain *vallinnanrajoitussäännösten* mukaan omistajapuoliso tarvitsee toisen puolison suostumuksen sellaiseen oikeustoimeen, jolla hän luovuttaa omistamansa asunnon. Puoliso

ei saa ilman toisen puolison kirjallista suostumusta luovuttaa kiinteää omaisuutta, joka on tarkoitettu käytettäväksi puolisoiden yhteisenä kotina. Puoliso ei saa ilman toisen puolison suostumusta luovuttaa tai siirtää toiselle myöskään osakeyhtiön osakkeita, vuokraoikeutta tai muita oikeuksia, jotka oikeuttavat hallitsemaan huoneistoa, joka on yksinomaan tai pääasiallisesti tarkoitettu käytettäväksi puolisoiden yhteisenä kotina eikä irtainta omaisuutta, joka kuuluu puolisoiden yhteisesti käytettävään asuntoirtaimistoon eikä toisen puolison käytettävänä olevia tarpeellisia työvälineitä, eikä irtainta omaisuutta, joka on tarkoitettu toisen puolison tai lasten henkilökohtaista käyttöä varten. Nämä vallinnanrajoitussäännökset eivät koske perinnöstä luopumista, vaikka perittävän jäämistöön kuuluisikin sellainen asunto, jota puoliset voisivat käyttää yhteisenä kotina perinnönjaon toimitamisen jälkeen.

Jos luopuminen tapahtuu perittävän kuoltua mutta ennen kuin puolisoiden avioeroa koskeva asia on tullut vireille eli ennen ositusperusteen ilmaantumista, luopujaperillisen puolisoa voidaan suojata osituksessa vastikesäännösten avulla. Avioliittolain vastikesäännösten tarkoituksena on turvata puolisoiden avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästön säilyminen loukkamattomana osituksen varalle. Kumpikin puoliso on velvollinen huolehtimaan siitä, ettei hänen avio-oikeuden alaisen omaisuutensa säästö vähene toisen puolison vahingoksi. Luopumalla oikeudestaan perittävän kuoleman jälkeen puoliso käyttää aviovarallisuussäännösten kannalta katsottuna väärin oikeuttaan vallita omaa omaisuuttaan, jos jokin erityinen syy ei tee sanotussa tapauksessa luopumista perustelluksi. On kuitenkin aiheellista painokkaasti huomauttaa siitä, että oikeus vastikkeeseen ei ole ehdoton. Pääsääntö on pikemminkin päinvastainen. Mahdollista lisäksi on, että osituksen sovittelussa perinnöksi tullut omaisuus

olisi määrätty joka tapauksessa omaisuudeksi, johon toisella puolisoilla ei ole avio-oikeutta.

Jos luopuminen tapahtuu perittävän kuoltua mutta vasta ositusperusteen syntymisen jälkeen, tilanne on pyritty ratkaisemaan ns. ennallistamis- eli restitutiomallin mukaisesti. Ositusperusteen jälkeen tapahtunut omaisuuden hukkaaminen kompensoidaan toimittamalla omaisuuden ositus ikään kuin hukkaamista ei olisi lainkaan tapahtunut.

Perillinen voi velkojiaan sitovasti luopua perinnöstään. Velallisen oikeus perintöön tai testamenttiin ei kuulu hänen konkurssipesäänsä, jos velallinen on perittävän kuoleman jälkeen ennen konkurssin alkamista luopunut perinnöstä tai viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun sai tiedon perittävän kuolemasta ja perinnöstä, luopuu siitä. Lain mukaisesti tapahtunutta luopumista ei myöskään oikeudessamme pidetä sellaisena *lahjana*, joka oikeuttaisi luopujaperillisen velkojia vaatimaan konkurssitakaisinsaanntia.

Velallisen oikeutta perintöön tai testamenttiin ei saa myöskään ulosmitata, jos velallisperillinen on luopunut perinnöstään ennen ulosmittauksen käynnistymistä. Tehokkaan luopumisen edellytyksenä on, että perillinen ei ole ottanut perintöä vastaan.

Jos luopuminen tapahtuu ehdoitta, kysymyksessä on *perinnöstä luopuminen*. Luopuja vetäytyy pesästä ja hänen tilalleen tulee laissa määrätty sijaantuloperillinen. Jos taas perillinen haluaa siirtää osuutensa muulle kuin sijaantuloperilliselle tai jos oikeustoimesta suoritetaan korvausta, merkitsee se *perintöosuuden luovuttamista*. Tässäkin tapauksessa luovutuksen on ollakseen pätevä, oltava kirjallinen. Jokainen tahdonilmaisu, joka vaikuttaa siihen, kuka saa luopujaperillisen osuuden, vaikuttaa jäämistösaannon verokohteluun. Jos perillinen vetäytyy ehdoitta, eikä määrää sijaantulijastaan, sijaantulija maksaa perintöveron ikään kuin luopujaperillinen olisi kuollut. Jos taas perillinen määrää

sijaantulijastaan, esimerkiksi luopuu sisarensa hyväksi, vaikka hänellä on oma rintaperillinen, luopujan katsotaan ensin vastaanottaneen perinnön (*perintöveroseuraamus*) ja sen jälkeen lahjoittaneen omaisuuden sisarelleen (*lahjaveroseuraamus*). Oppi kahdesta saannosta johtaa ankaraan kokonaisveroseuraamukseen.

15.2 PERINTÖOSUUDEN LUOVUTUS

Perintöosuuden (pesäosuuden) luovutuksella tarkoitetaan oikeustoimintaa, jolla perillisasemassa oleva henkilö luopuu toisen henkilön hyväksi joko vastikkeetta tai vastiketta vastaan pesäosuudestaan. Myös yleisjälkisaädöksen saaja voi luovuttaa pesäosuutensa. Pesäosuus voidaan luovuttaa joko pesän osakkaalle tai pesän osakspiirin ulkopuoliselle henkilölle. Jos kaikki pesäosuudet luovutetaan samalle sivulliselle henkilölle tai yhdelle kanssaperillisistä, luovutuksensaajasta tulee kuolinpesään kuuluvan omaisuuden yksinomistaja. Luovutuksien seurauksena tapahtuu tällöin omistajanvaihdos ja perintöosuuden luovutukset korvaavat perinnönjaon Luovutuksensaaja on esimerkiksi oikeutettu (ja velvollinen) hakemaan kiinteistösaannolleen lainhuudon. Hän voi myös käyttää omistajan kannevaltaa sivullistahoon nähden. Minkäänlaisia jakotoimitukseen verrattavaa täydentävää luovutusta ei tässä tilanteessa tarvita.

Perintöosuuden luovutuksen varsinainen kohde on luovuttajalle perinnönjaossa tuleva varallisuusetus. Se voidaan yksilöidä ja toteuttaa vasta jaossa. Jos perintöosuuden luovutus ei lakkauta yhteisomistusta, perintöosuuden luovuttajalla ja luovutuksensaajalla on ns. *rinnakkaislegitimaatio* luovutuksen ja perinnönjaon välisenä aikana. Luovuttaja ei menetä sitä asemaa, joka hänellä kuolinpesän osakkaana on. Luovutuksensaajaa taas suojataan sekä pesänselvityksessä että perinnönjaossa erityisvaltuuksin.

Perintöosuuden luovutuksesta huolimatta luovuttaja säilyttää *hallintovaltuutensa*. Hän ja ainoastaan hän on osallinen yhteishallintoon. Perintöosuuden luovutuksen saajaa ei tarvitse kuulla olipa kysymys jäämistöomaisuuden hallinnasta tai siitä disponoimisesta. Hallintovaltuuden säilyminen luovuttajaosakkaalla on perusteltua. Luovuttaja on luovutuksesta johtuen kaupanvastuussa siitä, että luovuttajan osalle tulee sovittu osuus. Hänen on voitava kontrolloida yhteishallintoa estääkseen etuaan loukkaavat toimet. Perintöosuuden luovutus ei muuta osakkuussuhteita.

Osuuden luovutuksensaaja olisi kuitenkin turvattomassa asemassa, jos luovuttaja voisi yksin määrätä pesän hallinnosta yhdessä toisten perillisten kanssa. Osakkaat voisivat käyttää oikeuksiaan myös väärin, pelkästään luovutuksensaajan etua vahingoittaen. Tämän estämiseksi luovutuksensaajalle on annettu valta käynnistää pesänselvitys ja perinnönjako sekä oikeus käyttää jaossa osakkaalle kuuluvia oikeuksia. Juuri tässä suhteessa on oikeutettua puhua rinnakkaislegitiimaatiosta.

Perintöosuuden luovutuksensaajalla on oikeus vaatia perinnönjaon toimittamista ja hän voi myös torjua osakkaan jakovastimuksen ennaaikaisena. Hänet on kutsuttava säädetyllä tavalla perinnönjakotoimitukseen, hänen mielipidettään on kuultava alustavaa jakoehdotusta laadittaessa ja hänelle on, ellei sovintoa synny, annettava osa kaikenlaatuisesta omaisuudesta. Luovutuksensaajalla on lisäksi oikeus moittia suoritetta jakoa laissa mainituilla perusteilla.

Luovuttaja pysyy osakasominaisuudessaan myös jako-osakkaana ja hän voi käyttää kaikkia osakkaalle perinnönjaossa kuuluvia oikeuksia, myös jaon moiteoikeutta. Perusteluna tälle järjestelylle voidaan taaskin viitata luovuttajaosakkaan kaupanvastuuseen.

Kun perinnönjako on lainvoimaisesti toimitettu luovutuksensaaja saa sen osuuden, joka jakosääntöjen mukaan on tuleva luovuttajalle. Luovutuksensaajan omistusoikeus jaossa tulevaan

omaisuuteen syntyy siten perintöosuuden luovutuksen ja jaon yhteisvaikutuksena. Jos pesään on määrätty pesänselvittäjä ja tämä luovuttaa osakkaille jaossa tulleen omaisuuden, hänen on annettava omaisuus luovuttajan sijasta nimenomaan perintöosuuden luovutuksen saajalle.

Perintöosuuden luovutus on tehtävä ”kirjallisesti”. Vaikka jäämistöön kuuluisikin kiinteää omaisuutta, kiinteistökaupan muotoa ei vaadita. Asiakirjan otsikko ei ratkaise asiakirjalle asetettavaa muotovaatimusta, vaan ratkaisevassa asemassa on luovutustarkoitus. Tämä sääntö tunnetaan nimellä *falsa demonstratio non nocet*. Jos luovutuksella tähdätään jakoon, eikä kuolinpesään kuuluvan tietyn kiinteistön luovutukseen, perintöosuuden luovutuksen muodoksi riittää kirjallinen muoto. Myöskään kiinteän omaisuuden myyntivaltakirjaa koskeva muotosäännös ei koske perintöosuuden luovutusta. Avoimen asianajovaltakirjan on katsottu riittävän perintöosuuden luovutuksessa. Luovutusasiakirja on allekirjoitettava.

Perintöosuuden luovutusta koskevasta sopimuksesta tulee käydä ilmi luovutuksen kohde ja muiden sopimusehtojen ohella mahdollinen luovutushinta. Perintöosuuden luovutus tapahtuu käytännössä reaalisia jakoarvoja alhaisemmasta hinnasta. Luovuttajaosakas kantaa pääsääntöisesti riskin siitä, että luovutuksensaaja saa myöhemmässä jaossa reaalisesti arvokkaan osuuden lopullisesti omistukseensa.

Esimerkki. P:n kuolinpesässä on kolme osakasta, rintaperilliset x, y ja z. Rintaperillinen z myy pesäosuutensa x:lle 100 000 euron kauppahinnasta. Perukirjan mukaan kuolinpesään kuului kiinteistö, jonka arvo oli 300 000 euroa. Kaavoituksen johdosta kiinteistön arvo on perinnönjaon toimittamishetkellä 600 000 euroa. Kiinteistö myydään grynderille ja x saa jaossa 400 000 euroa ja y 200 000 euroa. z ei voi tehokkaasti vaatia x:ltä kauppahinnan tarkistamista siten, että hänelle kuuluisi saamansa suorituksen lisäksi 100 000 euroa.

16 PERINTÖKAAREN VELKAVASTUUNJÄRJESTELMÄ

16.1 VELKOJEN VOIMASSA PYSYMISEN PERIAATE

Kuolema ei yleensä lakkauta velkasuhteita, vaan velkojilla säilyy velallisen kuolemasta huolimatta oikeus saada suoritus saata-valleen. Pääsääntö on, että velkojat tyydytetään ensin, ja perintöosuudet, legaatit ja muut jäämistöoikeudelliset etuudet vasta nettojäämistöstä. Yhtä selvä pääsääntö on se, että perillisten vastuu veloista on ensisijaisesti jäämistöomaisuuden arvoon rajoittuvaa vastuuta.

Kuolinpesän varoista suoritetaan pesän ja vainajan velat. *Pesänselvitysvelat* maksetaan ennen muita velkoja sitä mukaa kuin ne erääntyvät. Pesänselvitysvelkoja ovat kohtuulliset hautaus- ja perunkirjoituskustannukset sekä pesän hoidosta, hallinnosta ja selvityksestä aiheutuvat tarpeelliset kustannukset. *Vainajan velat* (perittävän velat) ovat niitä velkoja, jotka perittävä on eläessään tehnyt. Muita kuin vainajan velkoja ja pesänselvitysvelkoja ovat esimerkiksi kuolinpesän harjoittamaan liiketoimintaan liittyvät velat. Muut pesän velat maksetaan vasta pesänselvitysvelkojen ja vainajan velkojen jälkeen.

16.2 OSAKKAAN VELKAVASTUU

Perintökaaren velkavastuujärjestelmän mukaan osakas ei vastaa henkilökohtaisesti vainajan velasta. Vanhassa velkavastuujärjestelmässä perunkirjoituksen laiminlyönnin johdosta syntyi henkilökohtainen vastuu kaikista, myös tuntemattomista vainajan ja pesän veloista sille osakkaista, jonka hoidossa pesä tosiasiallisesti oli. Seuraus oli peruuttamaton.

Vuonna 2004 perintökaaren velkavastuujärjestelmää muutettiin Ruotsin mallin mukaisesti siten, että velkavastuun voivat aiheuttaa vain tietyt perunkirjoitukseen liittyvät rikkomukset. Perunkirjoitusvelvollinen osakas joutuu henkilökohtaiseen velkavastuuseen vainajan velasta, jos hän laiminlyö perunkirjoituksen toimituttamisen määräajassa. Samanlainen henkilökohtainen velkavastuu liittyy siihen, että osakas antaa perunkirjoituksessa vääräksi tietämänsä tiedon tai jättää ilmoittamatta jonkin tietämänsä seikan. Niin ikään vääräksi tiedetyn perunkirjan vannominen valalla oikeaksi synnyttää henkilökohtaisen velkavastuun, jos menettely vaarantaa velkojan oikeutta.

Ankaralta vaikuttava pääsääntö on kuitenkin suhteellisen helposti kumottavissa. Jos velkoja vaatii osakkaalta maksua vainajan velasta ja vetoaa siihen, että osakas on laiminlyönyt perunkirjoituksen toimituttamisen määräajassa, osakas vapautuu vastuusta, jos hän voi osoittaa, ettei hän ole perunkirjoituksen laiminlyönnillä tai muulla menettelyllään, toimenpiteellään tai laiminlyönnillään aiheuttanut velkojalle vahinkoa. Normaalitylanteessa onkin vaikea kuvitella, miten perunkirjoituksen myöhästymisestä sinänsä voisi aiheutua velkojalle korvattavaa vahinkoa. Samanlainen tilanne on, jos perunkirjaan on jäänyt merkitsemättä omaisuutta, mutta velkoja siitä huolimatta voi saada jäämistövaroista täyden suorituksen saatavalleen.

Osakkaat voivat joutua henkilökohtaiseen velkavastuuseen kuitenkin sillä perusteella, että he ovat tehneet velkaa pesän lukuun. Esimerkiksi kuolinilmoituksesta aiheutuneista kustannuksista vastaa se osakas, joka on ilmoituksen jättänyt tai kaikki osakkaat, jos ilmoituksen jättämisestä oli yhteisesti sovittu. Osakaiden henkilökohtainen velkavastuu voi johtua myös siitä, että he ovat jatkaneet kuolinpesän nimissä perittävälle kuuluneen avoimen yhtiön liiketoimintaa. Avoimista yhtiöistä ja kommandiittiyhtiöistä annetun lain mukaan avoimen yhtiön yhtiömiehet

vastaavat yhtiön velvoitteista niiden täyteen määrään kuin omasta velastaan.

Perintökaaren velkavastuu voi koskea vain täysivaltaista pesän osakasta. Velkavastuuta koskevia säännöksiä ei sovelleta osakkaaseen, jota edustaa edunvalvoja. Näissä tilanteissa edunvalvoja vastaa vahingosta, jonka hän toimenpiteellään tai laiminlyönnillään on aiheuttanut vainajan ja pesän velkojille.

16.3 JULKINEN HAASTE VELKOJILLE

Periaate, jonka mukaan kaikki perittävän ja pesän velat on maksettava, on paitsi jäämistöjärjestelmän kannalta tärkeä, myös välttämätön toimivan talousjärjestelmän näkökulmasta. Olisi kestävämpiä, jos perittävän velvoitteet raukeaisivat hänen kuollessaan. Kaikissa tapauksissa ei kuitenkaan ole tiedossa sitä, kenelle ja kuinka paljon perittävä oli velkaa. Sen vuoksi on säädetty, että perunkirjoituksen toimittamisen jälkeen voidaan hakea julkista haastetta vainajan ja pesän velkojen selvittämiseksi.

Julkista haastetta haetaan perittävän viimeisen kotipaikan tuomioistuimelta. Haastehakemukseen on liitettävä luettelo hakijan tiedossa olevista perittävän veloista. Luettelossa on mainittava kunkin velan peruste ja pääoman määrä sekä velkoja ja tämän yhteystiedot. Tuomioistuimen antamassa julkisessa haasteessa velkojia kutsutaan ilmoittamaan kirjallisesti saatavansa tuomioistuimelle uhalla, että tuntemattomiksi jääneet velat lakkaavat. Tuomioistuimen on julkaistava kuulutus julkisesta haasteesta Virallisessa lehdessä viimeistään kolme kuukautta ennen määräpäivää. Tuntemattomaksi jäänyt velka lakkaa julkisessa haasteessa mainitun määräpäivän päätyttyä.

Hakemuksen julkisen haasteen antamiseksi vainajan ja pesän tuntemattomille velkojille voi tehdä eloonjäänyt puoliso, kuolinpesän osakas, pesänselvittäjä tai testamentin toimeenpanija. Jos

pesän ja vainajan velat ovat suuremmat kuin pesän varat, pesänselvittäjän on haettava julkista haastetta, ellei sitä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana.

16.4 PALAUTUSVASTUU VELAN MAKSAMISTA VARTEN

Ositusta tai perinnönjakoa ei saa toimittaa, ennen kuin pesän tai vainajan velat on maksettu tai niistä on asetettu maksun turvaava vakuus tai muu vakuus. Mikäli ositukseen ja jakoon on ryhdytty ja sittemmin ilmenee, että jaetut varat kokonaisuudessaan tai osa niistä olisi tullut käyttää perittävän tai pesän velkojen maksamiseen, tuomioistuin voi määrätä pesänselvittäjän kanteesta osituksen ja/tai perinnönjaon peräytymään ja velvoittaa osakkaat palauttamaan kaiken osituksessa tai jaossa saamansa omaisuuden tai palauttamaan sen arvon.

Jos kaiken omaisuuden palauttaminen ei ole tarpeen velkojen maksamiseksi, tuomioistuin voi velvoittaa osakkaat yhteisvastuullisesti suorittamaan pesälle velkojen maksamiseen tarvittavan rahamäärän. Yhteisvastuu tarkoittaa sitä, että pesästä puuttuvaa rahamäärää voidaan periä yhdeltä osakkaalta. Osakkaan vastuuta on kuitenkin siten rajoitettu, ettei hän ole velvollinen suorittamaan enempää kuin on osituksessa tai jaossa saanut.

Keskinäisessä suhteessaan osakkaat vastaavat puuttuvasta määrästä sen mukaan kuin he ovat osituksessa tai perinnönjaossa saaneet liikaa. Palautusvastuu velan maksamista varten on käytännössä ankarampi kuin palautusvastuu siinä tapauksessa, että toimitetun perinnönjaon jälkeen on ilmaantunut uusi perillinen tai kadonnut testamentti on tullut päivänvaloon. Näissä tapauksissa palautusvastuu on yksilöllistä ja sitä voidaan sovittaa. Sovittelun yksityiskohtiin palataan teoksen viimeisessä luvussa.

17 ENNAKKOPERINTÖ

17.1 ENNAKKOPERINNÖN KÄSITE

Ennakkoperintö on jäämistöoikeudellinen instituutio. Ennakkoperintö vaikuttaa perintöosan ja lakiosan suuruuteen. Ennakkoperintösäännöstö voi tulla sovellettavaksi myös tilanteessa, jossa kysymys lakiosasta ei nouse edes esille.

Omistajanvaihdosta ajatellen *ennakkoperintö on aina lahja*, jonka perittävä antaa eläessään rintaperilliselle tai muulle perilliselle. Oikeustoimi tekee saajasta omistajan tai muun oikeuden haltijan. Oikeustoimen muotoa, pysyvyyttä ja muita vastaavia seikkoja arvostellaan irtaimesta ja kiinteästä omaisuudesta annettua lahjaa koskevien sääntöjen mukaan. Perittävän antaman lahjan peruuttaminen on mahdollista ainoastaan laissa säädettyillä perusteilla. Antaja on sidottu oikeustoimeen. Perittävän kuoltuakaan oikeustoimi ei peruunnu, vaikka sitä olisikin myöhemmin esitettävillä perusteilla pidettävä ennakkoperintönä. Ennakkoperintö on perittäväältä saatua ”perinnön etumaksua”. Ennakkoperintönä ei voida kuitenkaan ottaa laskennallisesti huomioon tavanomaista lahjaa, joka ei ole ollut lahjan täyttämishetkellä epäsuhteessa antajan oloihin.

Esimerkki. P:llä on kaksi lasta x ja y. P on antanut x:lle eläessään 100 000 euron arvoisen lahjan. P kuolee ja P:n reaalinen jäämistö on 100 000 euroa. P ei ole tehnyt testamenttia. Reaalinen jäämistö ja siihen lisätty ennakkoperintö ovat yhteensä 200 000 euroa. Perillisten laskennalliset perintöosat ovat 100 000 euroa. Koska x on saanut jo perittävän eläessä perintöosansa, y saa koko reaalisen jäämistön. Näin kumpikin rintaperillisistä saa koko perintöosansa vähentymättömänä.

Ennakkoperintö voi olla kokonaan tai osittain vastikkeeton. Jos oikeustoimi on kokonaan vastikkeeton, se on ”puhdas lahja”. Jos taas lahjan saaja on oikeustoimen johdosta antanut perittäville vastiketta (esimerkiksi rahaa, luvannut syytingin, luvannut tehdä remontin jne.), oikeustoimi on ”lahjanluontoinen”. Luovutusta on pidettävä lahjanluontoisena, jos vallitsee ilmeinen epäsuhte luovutetun omaisuuden arvon ja maksetun korvauksen välillä. Jos tällainen epäsuhte vallitsee, oikeustoimi katsotaan lahjaksi. Kiinteätä rajaa siitä, milloin vastike on riittävä, ei siviilioikeudessa tunneta. Jos vastike on riittävän suuri, perittävä ei voi määrätä, että perillisen saama omaisuus on otettava ennakkoperintönä huomioon.

Ennakonsaaja on ennakkoperintölaskelmassa oikeutettu vähentämään maksamansa vastikkeen, jolloin varsinaiseksi ennakkoperinnöksi jää vastikkeen ylittävä osa lahjan arvosta.

Ennakkoperintöä on vain lahjoitus, joka on annettu perilliselle. Saajan ei kuitenkaan tarvitse olla lahjan antamishetkellä lähin perillinen, mikäli hän perittävän kuollessa on oikeutettu perinnön saamiseen. Siten esimerkiksi isoisän lapsenlapselle antamaa lahjaa ei pidetä normaalisti ennakkoperintönä, koska isoisän kuollessa lapsenlapsi ei ole perillisen asemassa ellei hänen vanhempansa ole kuollut ennen isoisää. Tuolloin lapsenlapsi perii isoisänsä ja siinä perinnönjaossa lapsenlapsen saama lahja voidaan ottaa ennakkoperintönä huomioon.

Jos ennakon saaja kuolee ennen perittävää, lahjan arvo on otettava huomioon sijaisperillisen osaa aikanaan määrättäessä. Sijaisperilliset joutuvat tällöin vähentämään edeltäjänsä saaman lahjan arvon. Lahjanantajalla ei ole tässäkään tapauksessa oikeutta saada antamaansa lahjaa itselleen takaisin, vaikka se olisikin tarkoitettu antaa ennakkoperinnöksi vain omalle perilliselle.

17.2 ENNAKKOPERINTÖOLETTAMAT

Rintaperillisen saama lahja oletetaan ennakkoperinnöksi, jos perittävä ei ole muuta määrännyt tai olosuhteiden perusteella on katsottava niin tarkoitetun. Adoptiolapsi rinnastetaan rintaperilliseen. Taustalla on olettamus siitä, että normaalitapauksessa perittävä ei halua suosia yhtä rintaperillistään tai adoptiolastaan toisten perillisten kustannuksella. Olettama voidaan kumota esittämällä näyttöä siitä, että lahjan antajalla on ollut suosimistarkoitus. Olettaman kumoaa esimerkiksi se seikka, että perittävä on samanaikaisesti antanut kaikille perillisilleen yhtä suuren osan samanlaatuisesta omaisuudesta.

Muun perillisen kuin rintaperillisen saamaa lahjaa ei oleteta ennakkoperinnöksi, jollei näytetä perittävän muuta määränneen tai olosuhteista voida päätellä, että luovutus tarkoitettiin ennakkoperinnöksi. Myös tämä olettama voidaan kumota vastanäytöllä.

Jos lahjansaaja ei ole lainkaan perillisasemassa, lahja ei voi olla koskaan ennakkoperintöä.

Esimerkki. Perittävällä P on kaksi lasta x ja y. P on antanut avopuolisolleen A 100 000 euron arvoisen lahjan. Kun P kuolee, hänen reaalisien jäämistönsä arvo on 900 000 euroa. A:n saamaa lahjaa ei voida lisätä laskennalliseen jäämistöön ennakkoperintönä, koska avopuoliso ei ole lain edellyttämällä tavalla perillisasemassa.

17.3 KOULUTUSKUSTANNUKSET JA ENNAKKOPERINTÖ

Lasten koulunkäynnistä vanhemmille aiheutuvat tavanmukaiset kustannukset luetaan vanhempien elatusvelvollisuuden piiriin, eikä niitä voida vähentää saajansa ennakkoperintönä. Erityisen suuria koulutukseen uhrattuja kustannuksia voidaan kuitenkin pitää ennakkoperintönä, jos vanhemmat ovat avustaneet lasta tämän täytettyä 18 vuotta.

Korkeakouluopintojen suorittaminen ulkomailla voi olla hyvin kallista, esimerkiksi Harvardissa lukukausimaksu ja muut opintoihin liittyvät maksut olivat vuosina 2016 – 2017 vuodessa 66 900 dollaria. Jos vanhemmat kustantavat juristiopinnot Harvard Law Schoolissa, viiden vuoden opinnot maksavat 334 500 dollaria. Näin suuren koulutustuen maksamista lapselle pidetään hänen saamana ennakoperintönä.

17.4 ENNAKKOPERINTÖOMAISUUDEN ARVOSTUS

Ennakoperintönä annetulle omaisuudelle on pantava se arvo, mikä sillä vastaanotettaessa oli, ”jollei asianhaaroista muuta johdu”. Mahdollisuutta poiketa vastaanottohetkisestä arvosta on nimitetty kohtuullistamissäännöksi. Sen avulla voidaan yksittäistapauksissa pehmentää pääsäännön kaavamaisuutta.

Klassinen esimerkki kohtuullistamissäännön soveltamisesta on tilanne, jossa perittävä on antanut lapsilleen eri aikoina samanlaatuista omaisuutta, esimerkiksi jokaiselle samansuuruisen asunnon. Asunnot voidaan arvostaa tällöin yhtenäisten perusteiden mukaan. Arvostushetkeä voi myös siirtää vastaanottohetkestä eteenpäin lahjanantajan lahjoitukseen liittävä ehto. Oikeuskäytännössä on pidetty suhteellisen tiukasti kiinni vastaanottohetken mukaisesta arvostamisajankohdasta.

KKO 2010:27. B vaati, että A:n vuonna 1985 saama ennakoperintö oli arvostettava perinnönjaon suorittamisajankohdan eli vuoden 2005 arvon mukaan. Korkein oikeus katsoi, ettei perintökaaren mukaisesta pääsäännöstä ollut syytä poiketa, koska perittävä ei ollut selvästi ilmaissut tahtoansa eikä muutoinkaan ollut aiheutta pääsäännöstä poikkeamiseen. Ennakoperinnolle oli perinnönjaossa pantava se arvo, mikä sillä lahjoitusta vastaanotettaessa oli.

Sekä pääsääntöä että kohtuullistamissääntöä sovellettaessa omaisuuden tuotto kuuluu aina saajalle.

17.5 ENNAKON VÄHENTÄMISTÄ KOSKEVA PÄÄSÄÄNTÖ

Ennakkoperintö vähennetään sen antajan jälkeen tulevasta perinnöstä. Jos ennakon antaja ei ole ollut koskaan avioliitossa, pääsääntöä sovelletaan poikkeuksetta. Samoin menetellään, jos ensiksi kuollut puoliso on antanut ennakkoperinnön avio-oikeudesta vapaasta omaisuudestaan. Tällaisesta omaisuudesta annettu lahja vähennetään aina lahjan antajan jälkeen. Eli jos puolisoilla on avioehtosopimus, jonka mukaan kummallakaan heistä ei ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, ja toinen heistä antaa lahjan yhdelle rintaperillisistään, lahjaa pidetään ennakkoperintönä ja se vähennetään siinä perinnönjaossa, joka toimitetaan lahjanantajan jälkeen. Sama sääntö koskee sellaisia lahjoja tai varoja, jotka ovat olleet avio-oikeudesta vapaita lahjakirjaan, testamenttiin tai vakuutuksen edunsaajamääräykseen sisältyneen avio-oikeusmääräyksen johdosta.

17.6 YHTEISELLE RINTAPERILLISELLE ANNETTU ENNAKKO

Avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta annettuja lahjoja koskevat seuraavat säännöt. Naimisissa olleen henkilön antama ennakkoperintö on aina ensisijaisesti vähennettävä ensiksi kuolleen puolison jälkeen saatavasta perinnöstä edellyttäen, että lahjan saaja on puolisoiden yhteinen rintaperillinen. Näin siitä riippumatta, kuoleeko lahjan antanut puoliso ensinnä vai ei. Vain se osa, jota ei voida vähentää ensiksi kuolleen puolison perinnöstä, lykätään vähennettäväksi vasta lesken kuoleman jälkeen.

Tätä vähentämissääntöä ei voida soveltaa niissä tilanteissa, joissa lahjan saanut rintaperillinen ei ole aviopuolisoiden yhteinen. Merkitystä ei kuitenkaan ole sillä seikalla, onko perillinen syntynyt avioliitossa vai ovatko hänen vanhempansa vasta syntymän jälkeen solmineet avioliiton. Tämä koskee myös puolisoiden yhteistä adoptiolasta. Vähentämissääntö koskee vain avioliiton aikana annettuja lahjoja. Sitä ei sovelleta, jos puoliso on antanut lahjan ennen avioliittoa tai leskeksi jäätyään.

Esimerkki. A:lla ja B:llä oli kaksi lasta, x ja y. B antoi x:lle 100 000 euron suuruisen lahjan avio-oikeuden alaisesta omaisuudestaan. A kuolee ensin. B vetoaa tasinkoetuoikeuteensa. A:n reaalin jäämistö on 900 000 euroa. Laskennallinen jäämistö on (reaalinen jäämistö + ennakoperintö) 1 000 000 euroa. Perillisten perintöosat ovat á 500 000 euroa. Reaalisesta jäämistöstä y saa 500 000 ja x 400 000 euroa. Näin sen vuoksi, että x on jo saanut aikaisemmin 100 000 euroa. Ennakoperinnön huomioon ottaminen laskennallisena lisäyksenä ja jo saadun ennakoperinnön vähentäminen reaalisesta jako-osuudesta johtaa siihen, että rintaperilliset tulevat yhdenvertaiseen asemaan toistensa kanssa. Se on koko järjestelmän perusajatus. Sitä kutsutaan *tasajaon periaatteeksi*.

Lahja voidaan vähentää ensiksi kuolleen puolison jälkeen saatavasta perinnöstä vain, jos lahja on annettu molempien puolisojen eläessä. Tämä tärkeä periaate käy ilmi seuraavasta korkeimman oikeuden ratkaisusta.

KKO 2011:105. Leski oli puolisonsa kuoleman jälkeen lahjanluovutteisella kaupalla luovuttanut avio-oikeuden alaista omaisuuttaan yhteiselle rintaperilliselle ja ilmoittanut lahjan olevan ennakoperintöä. Ennakoperintöä ei ollut vähennettävä perillisen perintöosasta ensin kuolleen puolison jälkeen toimitetussa osituksessa eikä perinnönjaossa. (Ään.)

17.7 LAPSIPUOLELLE ANNETTU ENNAKKOPERINTÖ

Lapsipuolella tarkoitetaan toisen aviopuolison aikaisemmasta avioliitosta olevaa tai avioliiton ulkopuolella syntynyttä lasta. Laissa on asetettu seuraava oletama. Lapsipuolelle ja hänen rintaperilliselleen annettu lahja vähennetään ennakoperintönä sen puolison jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa, jonka perillinen ennakonsaaja on.

17.8 ENNAKKOPERINTÖ JÄÄMISTÖOSITUKSESSA

Jos ennakoperintö annetaan avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta, ennakko on otettava huomioon siinä osituksessa, joka toimitetaan ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen. Näin pyritään mahdollisimman pitkälle eliminoimaan avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta annetun ennakoperinnön vaikutus puolison avio-osaan. Jos tämä ei ole mahdollista, ”tappio” jaetaan pienentämällä sekä lesken avio-osaa että perillisten perintöosia niiden suuruuden osoittamassa suhteessa. Sääntöä voidaan soveltaa ainoastaan niissä tapauksissa, joissa ositusperusteena on puolison kuolema. Avioero-osituksessa toisen puolison antamaa ennakoperintöä ei oteta perintökaaren säännösten nojalla lainkaan huomioon. Puolison antama lahja voidaan avioero-osituksessa huomioida avioliittolain vastikesäännösten avulla.

Ennakoperintö on lisättävä jäämistöosituksessa antajan avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöön. Sen jälkeen jäämistöositus toimitetaan tavallisessa järjestyksessä ja ennakoperinnön arvo vähennetään perillisten osasta. Jaettaessa perittävän osuutta perinnönjaossa otetaan ennakoperintö normaaliin tapaan saajan osuuden vähennyksenä huomioon. Ennakon antajana voi olla joko ensiksi kuollut tai eloonjäänyt puoliso.

Siinä tapauksessa, että avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta annettu ennakoperintö osoittautuu suuremmaksi kuin perillisen

laskennallinen perintöosa, se vähentää paitsi ennakoperinnön saaneen henkilön kanssaperillisten laskennallisia perintöosia, myös sitä laskennallista tasinkoa, johon leski on oikeutettu. Laskennallisen perintöosan ylittävän ennakoperinnön tulee kuitenkin vähentää suhteellisesti saman verran lesken ja perillistahon osuuksia.

17.9 ENNAKKOPERINNÖN VÄHENTÄMISTÄ KOSKEVA YLEISOHJE

Ennakkoa saanut perillinen joutuu perinnönjaossa vähentämään saamansa etuuden jako-osuudestaan, jotta hän ei saisi kahteen kertaan ja perillisten välistä yhdenvertaisuutta loukaten omaisuutta. Ennakko tai osa siitä lisätään jäämistöpääomaan jako-osuuksien määrittämistä varten.

Tässä tarkoituksessa laissa annetaankin yleisohje: Perintöosien suuruuden määrittämistä varten on pesän säästöön lisättävä ennakoperinnön arvo tai, jollei sitä voida kokonaan vähentää saajan perintöosasta, niin suuri osa kuin siitä voidaan vähentää. Säännöksen keskeinen sisältö on siinä, että jako-osuuksia laskettaessa jäämistön säästöön lisätään laskennallisesti enintään ennakon saajan perintöosan arvo.

Ennakoperinnön huomioonottaminen perinnönjaossa edellyttää perintöosalaskelman tekemistä. Ensimmäinen toimenpide on lisätä kaikki ennakoperinnöt täysimääräisinä jäämistön säästöön. Näin saadaan selville se jäämistöpääoma, joka pesässä olisi ollut, jos ennakoksi luettavaa lahjoitusta ei olisi tehty. Kysymys on jäämistön laskennallisesta rekonstruktioista. Laskennallinen rekonstruktio (*reaalinen jäämistö + ennakoperinnöksi annettujen lahjojen arvo*) muodostaa perustan laskennallisen perintöosan suuruudelle. Tähän laskennalliseen perintöosaan verrataan

annettuja ennakkoperintöjä. Kaavan muodossa laskutoimenpide on siis seuraava:

$$P = \frac{j + ep}{n}$$

Kaavassa kirjain n merkitsee pääosien eli niiden sukuhaarojen lukumäärää, joiden kesken perintö jakautuu. Pääosan sisällä osuus on luonnollisesti vielä jaettava asianomaisen sukuhaaran perillisten kesken. Jos perilliset ovat tasapolvessa (perittävältä on jäänyt esimerkiksi kolme lasta), n on samalla perintöosien luku. Kaavassa kirjaimella j on merkitty reaalista jäämistöä eli perittävän omaisuutta, josta on vähennetty velat. Kysymys on siis nettojäämistöstä. Ja ep , sillä tarkoitetaan sen lahjan arvoa, jonka perittävä on eläessään antanut perilliselleen.

Mikäli saatu ennakkoperintö osoittautuu perintöosan suureiseksi, ennakon saaja jätetään perinnönjakolaskelmassa huomiotta. Hän on jo saanut jäämistöstä sen, mitä hänelle lain mukaan kuuluu. Jos taas ennakkoperintö on perintöosaa pienempi, ennakon saajalle annetaan erotus ja muut osakkaat jakavat lopun perinnön normaalisääntöjen mukaan keskenään.

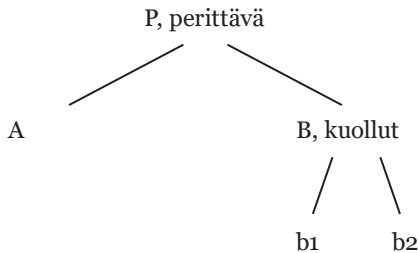
17.10 ENNAKON SAAJAN TÄYDENTÄMISVELVOLLISUUS JA ENNAKON VÄHENTÄMINEN PERINNÖNJAOSSA

Perintöosia määrättäessä voi ilmetä, että ennakkoperintö on ollut suurempi kuin laskennallinen perintöosa. Tällöin kaikkea sitä, minkä perillinen on saanut ennakkona, ei voida vähentää hänen perintöosastaan, mutta perillinen ei ole velvollinen palauttamaan erotusta. Pääsääntö koskee kolmea eri tilannetta. Jos perillisen perintöosa on suurempi kuin hänen saamansa ennakkoperintö, hän saa reaalisessa jaossa näiden erotuksen. Jos ennakkoperinnön

määrä kohoaa yhtä suureksi kuin perintöosa, ennakkoperinnön saajan katsotaan jo saaneen oman osuutensa. Myös siinä tapauksessa, että ennakkoperintö osoittautuu suuremmaksi kuin perintöosa, saaja joutuu tyytymään jo saamaansa omaisuuteen. Jäämistö jaetaan muiden osakkaiden kesken.

Ennakon saaja ei myöskään ole velvollinen täydentämään erotuksen osalta muiden perillisten puuttuvia perintöosia. Tämä koskee yhtä hyvin lahjana saatujen omaisuusesineiden luontaispalautusta kuin velvollisuutta erotusta vastaavan arvomäärän palauttamiseen.

Esimerkki.

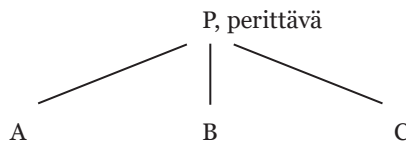
Perittävältä on jäänyt rintaperillinen A ja kuolleen rintaperillisen B:n kaksi sijaantulorintaperillistä. Jäämistön säästö on 18 000 euroa. Sijaantulorintaperillinen b1 on saanut ennakkoperintöä 2 000 euroa. Ennakkoperintölaskelman mukaan laskennallisen jäämistön suuruus on 20 000 euroa. A:n laskennallisen perintöosan suuruus on 10 000 euroa, b1:n ja b2:n perintöosien suuruudet ovat á 5 000 euroa. Koska b1 on saanut ennakkoperintöä 2 000 euroa, hän saa reaalisessa jaossa 5 000 – 2 000 eli 3 000 euroa. A ja b2 saavat laskennallisen perintöosansa. Reaalisesti jaettavan jäämistön säästö on (10 000 + 5 000 + 3 000) eli 18 000 euroa.

Jos ennakkoperintö osoittautuu perintöosalaskelman mukaista perintöosaa suuremmaksi, perintöosan ylittävää ennakkoperinnön

osaa ei lisätä jäämistön säästöön. Tämän vuoksi muiden perillisten perintöosia joudutaan jaossa vähentämään. Vähentäminen koskee kaikkia kanssaperillisiä, ei yksin ennakkonsaajan sukuaaraa. Johtoajatuksena on, että kaikki kanssaperilliset joutuvat kärsimään ”liikaa” annetusta ennakosta laskennallisten perintöosiensa mukaisessa suhteessa.

Edellä sanottu merkitsee jakolaskelman kannalta sitä, että laskennallisen perintöosan ylittävä ennakkoperinnön osa vähennetään muiden perillisten perintöosista näiden perintöosuusien suhteessa. Käytännössä ennakkoperintö vähennetään seuraavalla tavalla.

Esimerkki.

Perittävältä on jäänyt kolme rintaperillistä. P on antanut A:lle ennakkoperintöä 5 000 euroa. Jäämistön säästö on 7 000 euroa.

Ennakkoperintölaskelma laaditaan soveltaen edellä esitettyä kaavaa. Se osoittaa, että kunkin perillisen laskennallinen perintöosa on 4 000 euroa. A on saanut ennakkoperintöä yli laskennallisen perintöosansa. Tämän vuoksi jäämistön säästö jaetaan tasan B:n ja C:n kesken siten, että kumpikin saa 3 500 euroa. A:n ”ylisuuri” ennakkoperintö johtaa näin B:n ja C:n perintöosien vähentymiseen 500 eurolla.

17.11 LASKENNALLISTA PERINTÖOSAA PIENEMPI ENNAKKOPERINTÖ

Jos joku on saanut ennakkoperintöä yli laskennallisen perintöosansa, hän ei ole velvollinen palauttamaan erotusta jäämistöön. Jos perittävä on antanut useita ennakkoperintöjä, joista yksi on saajan laskennallista perintöosaa suurempi ja muut laskennallista perintöosaa pienempiä, perintöosat on helpointa määrittää seuraavasti: Jätetään ylisuuren ennakkoperinnön saaja ja hänelle annettu ennakkoperintö kokonaan pois laskelmasta ja tehdään perintöosuuslaskelma jäljellä olevien kesken, niin että perintöosaa pienemmät ennakkoperinnöt otetaan normaalisti huomioon.

Esimerkki. Reaalinen jäämistö on 12 000 euroa. Perillisiä on neljä (A, B, C ja D). A on saanut ennakkoperintönä 10 000 euroa ja B 3 000 euroa. Perintöosat: Koska A on selvästikin saanut perintöosaansa suuremman ennakon, hänet samoin kuin hänelle annettu ennakkoperintö voidaan jättää huomioon ottamatta. Sen sijaan B:n saamat 3 000 euroa lisätään reaaliseen jäämistöön. Laskennallinen jäämistö on 15 000 euroa, josta perintöosat 5 000 euroa kullekin. A ei saa reaalisessa jaossa enää mitään, B saa 2 000 (5 000 – 3 000) ja C ja D kumpikin 5 000 euroa.

18 LAKIOSA

18.1 LAKIOSASUOJAJÄRJESTELMÄ

Vaikka suomalainen perintöoikeus onkin suuressa kiitollisuudenvelassa ruotsalaiselle perintöoikeudelle, aivan kaikkea ruotsalaisetkaan eivät ole keksineet itse. Lakiosajärjestelmä on siitä hyvä esimerkki. Ruotsissa lakiosasäännöstö tuli voimaan 1856 ja sen esikuvana oli puolestaan Ranskan Code Civil vuodelta 1804.

Ranskassa lakiosasäännöstön voimaan saattaminen liittyi erottamattomasti Ranskan suureen vallankumoukseen. Ranskan suuren vallankumouksen aikana feodaaliyhteiskunnan jäänteet purettiin ja siinä yhteydessä lakkautettiin samalla kaikki sellaiset perintöoikeudelliset säännökset, jotka suosivat vanhimpia poikalapsia muiden rintaperillisten kustannuksella jäämistön jaossa. Ranskan suuri siviililakikodifikaatio, vuoden 1804 Code Civil, sisälsi lakiosasäännöstön, jonka tarkoituksena oli turvata kaikille perillisille lakiosa jäämistöomaisuudesta. Liberté, Égalité, Fraternité sai konkreettisen sisältönsä perinnönjakoa koskevissa säännöksissä. Kun nykymuotoinen lakiosasäännöstö saatettiin Suomessa voimaan 1951, säännöstön yhteys Ranskan suureen vallankumoukseen oli jo unohtunut.

18.2 REAALISEN JÄÄMISTÖN MÄÄRITTÄMINEN

Perittävältä jääneen netto-omaisuuden (*reaalisen jäämistön*) määrittäminen on helppoa silloin, kun perittävä kuolee naimattomana tai kun perittävän avioliitto on purkautunut ennen hänen kuolemaansa ja ositus on jo ehditty toimittaa. Tällöin reaali-jäämistö käsittää kaiken perittäville kuuluneen omaisuuden ja reaalin netto-arvo saadaan selville, kun omaisuuden arvosta vähennetään velat ja muut vastuut.

Jäämistöoikeudessa ja aviovarallisuus-oikeudessa on voimassa yhtenevät periaatteet määritettäessä sitä, mikä omaisuus kuuluu osituksen tai perinnönjaon piiriin. Tällöin ratkaiseva hetki on avioeron vireilletulohetki ja vastaavasti perittävän kuolinhetki. Tuosta ajankohdasta käytetään ilmaisua ositusperusteen syntymähetki. Se, mitä jäämistöön kuuluu, määräytyy kuolinhetken mukaan, mutta jäämistöön reaalisesti kuuluva omaisuus arvostetaan kuitenkin aina perinnönjakohetken mukaan. Sen sijaan jos reaalisesti jäämistöön on laskennallisesti lisättävä joitakin eria, ne arvostetaan ensisijaisesti siihen arvoon, joka lisäyksellä oli oikeustoimen tekemisen aikoihin.

Jos perittävä oli avioliitossa ja avio-oikeudesta johtuen on toimitettava omaisuuden ositus, reaali-jäämistö muodostuu perittävälle osituksessa määrättävästä avio-osasta. Lakiosia laskettaessa on otettava huomioon elonjääneelle puolisolle suoritettava tai elonjääneen puolison mahdollisesti suorittama tasinko.

Reaali-jäämistöä pienentävät lesken oikeus etuosaan, lesken otto-oikeus ja leskelle suoritettava tasinko. Ne ovat aviovarallisuus-oikeudellisia eria, jotka on tarkoitettu leskelle henkilökohtaisesti. Ensiksi kuolleen puolison perilliset eivät voi vedota näihin säännöksiin lakiosajäämistön suuruutta määrättäessä.

Reaalisen jäämistön määräytymiseen vaikuttaa elonjääneen puolison oikeus pidättäytyä tasingon maksamisesta ensiksi kuolleen puolison perillisille. Jos puolisoiden avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöjen vertailu osoittaa, että lesken avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison vastaavan omaisuuden säästö, leski voi itsenäisesti päättää, luovuttaako hän tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Siinä tapauksessa, että leski päättää antaa omaisuuttaan tasinkona, tasinko kuuluu reaalisesti lakiosajäämistöön, eli lakiosajäämistön suuruus kasvaa lesken suorittaman tasingon määrällä. Jos taas

leski käyttää tasinkoedun hyväkseen eikä anna omaisuuttaan, ”pienenee” reaalin lakiosajäämistö tasingon määrällä.

Jos ensiksi kuolleella puolisoilla on enemmän avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen kohdistuvia velkoja kuin varoja, hänen osittettavan omaisuutensa säästökseen tulee aina nolla. Tätä nimitetään *nollasäännöksi*. Kattamatta jääneitä velkoja ei osituslaskelmassa kateta puolison osalle myöhemmin laskelmassa merkittävällä omaisuudella. Sen jälkeen, kun ositus on toimitettu ja avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä on tehty sallitut vähennykset, on selvitetty vasta reaalin lakiosajäämistön suuruus. Mikäli perittävä ei ole eläessään luovuttanut omaisuutta vastikkeettomasti kenellekään, reaalin jäämistö on samalla myös lakiosajäämistö. Näin saadusta reaali-jäämistöstä määritetään kunkin lakiosaperillisen perintöosa ja sen perusteella arvomääräinen lakiosa.

18.3 LAKIOSAJÄÄMISTÖÖN KUULUVAT LASKENNALLISET LISÄYKSET

Jos perittävä on eläessään tehnyt lakiosaperillisen vahingoksi sellaisia luovutuksia, jotka voidaan ottaa huomioon lakiosaa laskettaessa, lakiosajäämistö kasvaa suuremmaksi kuin reaali-jäämistö. Lakiosajäämistö koostuu tällöin toisaalta reaalisesta jäämistöstä, joka on aina suurempi tai yhtä suuri kuin o, toisaalta tietyistä *laskennallisista lisäyksistä*. Viimeksi mainitut ovat arvomääriä, jotka olisivat jäämistössä, jos perittävä ei olisi tehnyt niitä koskevia määräämistöitä.

Pesän varoihin on lisättävä perittäväntä antama ennakkoperintö, *suosiolahja* sekä, jos erityisiä vastasyitä ei ole, hänen sellaisissa olosuhteissa tai sellaisin ehdoin eläessään antamansa lahja, että se on tarkoituksensa puolesta rinnastettavissa testamenttiin (*testamenttiin rinnastuva lahja*).

Mitä perittävä on eläessään antanut rintaperilliselle, on lain mukaan ennakkona vähennettävä tämän perinnöstä, ellei muuta ole määrätty tai olosuhteisiin katsoen otaksuttava tarkoitettun. Säännös osoittaa, että perittävä voi antaa nimenomaisen määräyksen siitä, että lahja ei ole ennakkoperintöä. Koska oletama on tällä tavoin kumottavissa, *ennakkoperintöolettaman kumoaminen* vaikuttaa myös siihen, ettei lahjaa tässä tilanteessa ole mahdollista ottaa lakiosalaskelmassa huomioon.

Osittain näistä syistä, lakiosasuojan tehostamiseksi, on annettu määräyksiä suosiolahjasta. Perittävä ei voi kumota nimenomaisella tahdonilmaisullaan suosiolahjaolettamaa. Lakiosan suuruutta laskettaessa pesän varoihin on lisättävä perittävän jälkeläiselleen tai adoptiopolapselleen taikka tämän jälkeläiselle tahi näiden puolisoille antamansa sellainen lahja, jolla on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi. Säännöstä sovellettaessa on tärkeää kiinnittää huomiota ensinnäkin lahjansaajien henkilöpiiriin. Omalle puolisolalle tai avopuolisolle annettua lahjaa ei esimerkiksi voida ottaa huomioon suosiolahjana lakiosan suuruutta määrättäessä. Suosiminen on pääteltävissä henkilön kokonaiskäyttäytymisestä.

KKO 1998:114. 80-vuotias perittävä A oli noin kaksi vuotta ennen kuolemaansa lahjoittanut lähes kaiken omaisuutensa eli 575 000 markan arvoisen tilan pojanpojalleen B:lle ja tämän aviopuolisolle C:lle 75 000 markan arvoiseksi arvioitua eläkettä vastaan. Tilan arvon ja eläkkeen arvon välinen erotus katsottiin sellaiseksi lahjaksi, jolla oli ilmeisesti tarkoitettu suosia B:tä ja C:tä lakiosaan oikeutettujen perillisten vahingoksi. (Ään.)

Testamenttiin rinnastuvaksi lahjaksi on nimitetty lahjaa, jonka perittävä on antanut tietoisena lähestyvistä kuolemastaan. Monta vuotta ennen kuolemaa annettu lahja ei voi tulla tällä perusteella laskennallisena lisäyksenä huomioon otettavaksi,

kyse on ”kuolinvuodelahjasta”. Jos terve perittävä antaa lahjan ja sen jälkeen kuolee yllättäen, lahjaa ei voida pitää testamenttiin rinnastuvana. Testamenttiin rinnastuva lahja on laskennallisista lisäyksistä ainoa, joka voidaan ottaa huomioon riippumatta siitä, kenelle lahja on annettu. Siten esimerkiksi puolisolle tai säätiölle annettu lahja saattaa tällä perusteella tulla otettavaksi huomioon lakiosaa laskettaessa.

Lahja, vaikka se olisikin annettu kuolinvuoteella, voidaan jättää ottamatta huomioon lakiosaa laskettaessa, mikäli on olemassa erityisiä vastasyitä. Perittävä on saattanut esimerkiksi antaa muille lapsilleen lahjoja, joiden osalta hän on kumonnut ennakkoperintöolettaman ja antaa sille lapsistaan, joka ei vielä ole saanut lahjaa, juuri ennen kuolemaansa vastaavanlaisen lahjan, mutta unohtaa kumota ennakkoperintöolettaman. Tämäntyyppistä lahjaa ei voida ottaa huomioon lakiosalaskelmassa.

Lakiosaa laskettaessa lisäyksenä otetaan huomioon myös ylisuuret henkivakuutusmaksut. Ruotsin perintökaareissa ei vastaavaa säännöstä ole, koska tämän oikeusohjeen taustalta löytyy Ranskan Code Civil. Se on sieltä eksynyt Suomen perintökaareen. Lisäykset tehdään aina osituksen perusteella määräytyneeseen jäämistöön, jos perittävä oli kuollessaan naimisissa ja puolisoiden omaisuus oli avio-oikeuden alaista. Laskennallisten lisäysten järjestelmässä lahjat otetaan huomioon lakiosalaskelmassa siitä arvosta, joka lahjalla oli vastaanotettaessa, jollei asianhaaroista muuta johdu. Lahjan vastaanottohetken mukainen arvo on saajan kannalta edullinen, koska lahjaksi annetun omaisuuden arvo on usein merkittävästi suurempi perittävän kuolinhetkellä kuin lahjan antamishetkellä. Jos esimerkiksi perittävä on antanut lahjaksi kiinteistön, jonka arvo vastaanottohetkellä oli 100 000 euroa, se on myös lakiosalaskelmassa käytettävä arvo, vaikka saman kiinteistön arvo olisikin perittävän kuolinhetkellä 200 000 euroa.

Esimerkki. Perittävä P:llä on kolme lasta x, y ja z. P oli eläessään antanut x:lle kiinteistön, jonka arvo oli lahjoittamishetkellä 100 000 euroa. P:n reaalinen jäämistö oli hänen kuollessaan 20 000 euroa. Lakiosajäämistön suuruus on 120 000 euroa, vaikka rintaperillisen saama kiinteistö olisi hänen omistuksessaan edelleen ja siitä huolimatta, että sen arvo on markkinoilla 200 000 euroa. Rintaperillisen kiinteistön hallinnasta saamaa hyötyä ei myöskään koskaan oteta lakiosalaskelmassa huomioon.

18.4 LAKIOSAVAATEEN TOTEUTTAMISESTA

Lakiosajärjestelmä rakentuu *individuaaliperiaatteelle*. Jokaisen lakiosaperillisen on itsenäisesti vaadittava lakiosaa, jokaisen suhteellinen osuus lasketaan erikseen ja jokaisella on itsenäinen valta vaatia laskennallisia lisäyksiä.

Lakiosaperillinen voi vaatia omassa lakiosalaskelmassaan lisättäväksi myös etuuden, jonka hän itse on saanut. Rintaperillinen joutuu kuitenkin vähentämään saamansa lahjan omasta reaalisesta lakiosastaan. Vähennyserinä otetaan huomioon kaikki ne suoritukset, jotka voidaan ottaa huomioon lakiosalaskelmassa lisäyseränä. Laskennallisen lisäyksen ja reaalisen vähennyksen yhteisvaikutuksena rintaperillisen laskennallinen lakiosa voi olla esimerkiksi 100 000 euroa, mutta jos hän on jo etukäteen saanut tämän määrän omaisuutta, hän ei voi vaatia enää mitään lakiosaoikeutensa perusteella.

Esimerkki. Perittävä P:llä on kolme lasta x, y ja z. P oli eläessään antanut x:lle 80 000 euroa. P:n reaalinen jäämistö oli hänen kuollessaan 40 000 euroa. Lakiosajäämistön suuruus on 120 000 euroa. Rintaperillisten perintöosan suuruus on $\frac{1}{3}$ ja lakiosa tästä puolet eli $\frac{1}{6}$. Molemmat sivuutetut perilliset vaativat lakiosajäämistöön lisättäväksi x:n saaman ennakkoperinnön. Lakiosien arvomääräiset suuruudet ovat á 20 000 euroa. Reaalinen jäämistö jaetaan y:n ja z:n kesken tasan. Vaikka myös x vaatisi saamansa lahjan lisäämistä

lakiosajäämistöön, se ei parantaisi hänen asemaansa, sillä hän on saanut lakiosaansa suuremman lahjan.

Mitä suuremmaksi reaaliäämistö kasvaa, sitä todennäköisempää on, että lakiosaperillinen saa aikaisemmin saamastaan lahjasta huolimatta vielä jotain reaaliäämistöstä.

18.5 LESKEN OIKEUS JA RINTAPERILLISEN LAKIOSA

Rintaperillisen ehdoton oikeus saada lakiosansa perittävän kuoltua merkitsi vielä 1980-luvun alussa usein käytännössä sitä, että jäämistöön kuuluva asunto oli myytävä ja kauppahinta jaettava edunsaajien kesken. Asunnon myymisen johdosta eloonjäänyt puoliso saattoi menettää kotinsa. Tämän seuraamuksen estämiseksi leskelle annettiin vuonna 1983 oikeus hallita jäämistöä jakamattomana ja samalla säädettiin lesken vähimmäissuojasta. Siviilioikeudellisilla säännöksillä voidaan rajoitetussa määrin harjoittaa politiikkaa, tässä tapauksessa asuntopolitiikkaa.

Eloonjäänyt puoliso saa jakovaatimuksesta huolimatta pitää hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn tai muun jäämistöön kuuluvan hänen kodikseen sopivan asunnon, jollei tällaista sisälly eloonjääneen puolison varallisuuteen. Yhteisessä kodissa oleva tavanmukainen asuntoirtoaimisto on puolison vaatimuksesta aina jätettävä hänen hallintaansa.

Jos jäämistöpääoma on niin suuri, että lakiosa voidaan toteuttaa muusta kuin leskelle jätettävästä omaisuudesta, lakiosaoikeuden ja lesken oikeuden välille ei synny jännitettä. Rintaperillisen lakiosa voidaan toteuttaa perittävän kuoltua toimitettavassa jaossa.

Jos sitä vastoin jäämistöön sisältyy vain vähän tai ei ollenkaan muuta omaisuutta kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto ja tavanmukainen asuntoirtoaimisto, vastakkain joutuvat lesken oikeus ja rintaperillisen lakiosaoikeus. Ristiriita ratkeaa lesken eduksi. Leskellä on oikeus rintaperillisen jakovaateen

estämättä pitää jäämistö hallinnassaan siltä osin kuin siihen sisältyy asunto ja tavanmukainen asuntoirto- ja huolto.

Tällaisissa tapauksissa lesken rajoitettu hallintaoikeus on vahvempi kuin rintaperillisen lakiosaoikeus. Lakiosan rajoittamattomuusperiaatetta on kavennettu lesken eduksi ja rintaperillisen vahingoksi. Leskelle lain mukaan kuuluva rajoitettu hallintaoikeus merkitsee eräänlaista lakiosasuojaa lesken eduksi. Perinteisestä lakiosaoikeudesta lesken oikeus eroaa paitsi siinä, ettei leski saa omaisuutta omistusoikeuksin myös sikäli, että leski ei perittävän kuoltua voi jäämistöoikeudellisin keinoin puuttua perittävän eläessään tekemiin luovutuksiin. Leskeä suojataan tässä suhteessa huomommin kuin rintaperillistä, jolla on käytettävänä lakiosan täydennyskanne.

Mikäli eloonjääneen puolison vähimmäissuojan ja rintaperillisen lakiosaoikeuden samanaikainen toteuttaminen ei ole mahdollista, rintaperillisen oikeus saada hallintaansa perittävän omaisuus lykkääntyy siihen saakka, kunnes eloonjääneen puolison oikeus vastaisuudessa päättyy.

18.6 LAKIOSAIMOITUS

Lakiosa antaa suojaa paitsi perittävän antamia lahjoja vastaan, ennen muuta perittävän tekemää testamenttia vastaan. Lähtökohta on, ettei perittävä voi testamentillaan tehdä tyhjäksi lakiosaperilliselle kuuluvaa oikeutta. Lakiosan saaminen kuitenkin edellyttää, että perillinen tekee testamentin saajalle erityisen lakiosailmoituksen. Lakiosailmoitusta ei ole tarpeen tehdä silloin, kun testamentti ei loukkaa lakiosaa. Lakiosailmoitus on rintaperillisen suojakeino sellaista testamenttia vastaan, joka rajoittaa rintaperillisen oikeutta lakiosaan.

Lakiosailmoitus tehdään testamentin saajalle. Sitä ei niin ollen tarvitse tehdä leskelle siinä tapauksessa, että leskellä on oikeus

hallita jäämistöä jakamattomana, eikä myöskään ennakkoperinnön, testamenttiin rinnastuvan lahjan tai suosiolahjan saajille. Rintaperillinen voi perinnönjaossa lakiosailmoitusta tekemättä vaatia kaikkien laskennallisten lisäysten tekemistä reaaliseen jäämistöön. Lakiosa suojaa rintaperillistä myös siinä tapauksessa, että perittävä ei ole tehnyt testamenttia omasta omaisuudesta. Mutta jos testamentti on tehty ja se loukkaa lakiosaa, silloin rintaperillisen on toimittava laissa säädetyllä tavalla ja tehtävä lakiosailmoitus.

Jos testamentin saajia on useampia kuin yksi, lakiosailmoitus on tehtävä erikseen jokaiselle saajalle. Lakiosailmoituksen ei tarvitse olla yksilöity, eikä perillisen siten tarvitse esimerkiksi mainita osuutensa arvioitua pääoma-arvoa, vielä vähemmän omaisuusobjekteja, jotka hän haluaa itselleen. Riittää, kun perillinen ilmoittaa haluavansa toteuttaa lakimääräisen oikeutensa. Yhden lakiosaperillisen tekemää ilmoitusta ei lueta muiden lakiosaperillisten hyväksi. Jokaisen on esitettävä vaatimuksensa itsenäisesti.

Lakiosailmoitukselle ei ole säädetty määrämuotoa. Perillinen voi vedota testamentin tehottomuuteen esimerkiksi ilmoittamalla lakiosaa koskevan vaatimuksensa testamentin saajalle haastemiehen välityksellä. Tämä menettely ei ole ainoa mahdollinen, sillä mikä tahansa todisteellisesti tapahtunut vaatimus on tehokas.

Suhteessa testamentin saajaan lakiosaperillinen on suojattu lakiosailmoituksella. Lakiosan saamiseksi ei lakiosaa loukkaava testamenttia ole tarpeen moittia eikä lakiosan vaatiminen muutoinkaan edellytä kannetien käyttöä. Jos testamentissa on pätemättömyyden aiheuttava peruste tai virhe, (lakiosa)perillinen voi luonnollisesti nostaa testamentin moitekanteen. Kanteen menestyessä perillinen saa testamentin estämättä koko perintöosansa jäämistöstä.

Lakiosailmoitus on tehtävä määräajassa. Aika on kuusi kuukautta luettuna siitä, kun testamentti on annettu lakiosaperilliselle tiedoksi. Testamentin saaja saattaa vältellä perillistä estääkseen tätä tehokkaasti vaatimasta lakiosaansa. Tällaisessa tilanteessa perillinen voi tehdä lakiosailoituksen laissa säädettyssä ajassa ilmoittamalla siitä Virallisessa lehdessä. Menettely on tarkoitettu vain tilanteisiin, joissa lakiosavaatimusta ei ole saatu ilmoitetuksi testamentin saajalle sen vuoksi, että hänen voidaan olettaa asiassa ilmenneiden seikkojen perusteella välttelevän vaatimuksen tiedoksiantoja tai että testamentin saajan osoite on tuntematon. Muutos lakiin tehtiin, kun testamentin saajana ollut poika lähti Etelä-Amerikkaan annettuaan sitä ennen testamentista todisteellisesti tiedon velipojalleen. Kuuden kuukauden kiertomatkan jälkeen testamentin saaja palasi kotiin ja sai koko jäämistön testamentin perusteella itselleen.

Jollei perillinen ollenkaan tee lakiosailmoitusta, hän menettää oikeutensa testamentin saajaa vastaan. Lakiosailoituksen laiminlyöminen merkitsee sitä, että jos perittävä oli esimerkiksi tehnyt omistusoikeustestamentin lesken hyväksi tai syrjäyttänyt lakiosaperillisen lopullisesti toissijaismääräyksellä antamalla koko omaisuutensa leskenkin kuoltua jollekin toiselle, lakiosailoituksen tekemättä jättänyt rintaperillinen ei lesken kuoleman jälkeen voi vaatia osuutta ensiksi kuolleen vanhempansa jäämistöstä.

18.7 SUHTEELLINEN LAKIOSA

Suhteellisella lakiosalla tarkoitetaan sitä suhdelukua, jonka mukaan lakiosa määräytyy. Lakiosa on puolet lakimääräisen perimysjärjestelmän mukaan tulevan perintöosan arvosta. Jos perittävältä jää yksinomaan biologisia rintaperillisiä, suhteellisen lakiosan laskeminen on yksinkertaista. Lakiosaa laskettaessa on kuitenkin otettava aina lukuun sekin, jonka perittävä

on testamentissa tehnyt perinnöttömäksi tai joka muuten, esimerkiksi perinnöstä luopumisen johdosta, ei ole saava mitään jäämistöstä. Tällaisen henkilön osuus kuuluu perittävän sijaantutorintaperilliselle. Niin ikään suhteellista lakiosaa määrättäessä on otettava huomioon lakiosaan oikeutettuna perillisenä perittävän vanhan ottolapsilain nojalla lapseksi antama lapsi, ellei adoptiota ole myöhemmin siirretty lapseksi ottamisesta annetun lain nojalla uuden lain alaisuuteen ns. vahvaksi adoptioksi.

Mikäli perittävältä jää sekä biologisia rintaperillisiä että adoptiolapsia, lakiosan laskeminen vaatii huolellisuutta. Adoptiolapsella on lakiosaoikeus adoptiovanhemman jälkeen riippumatta siitä milloin adoptio on tapahtunut. Jos lapsi on adoptoitu ennen 1.1.1980, rintaperillisen lakiosaa laskettaessa adoptiolasta tai hänen jälkeläistään ei kuitenkaan oteta lukuun, paitsi milloin adoptiolapsi on perittävän avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi. Sen sijaan adoptiolapsen lakiosaa laskettaessa biologinen lapsi otetaan aina huomioon. Eli heikon adoption järjestelmässä adoptiolapsen lakiosasta tulee näiden sääntöjen soveltamisen johdosta aina pienempi kuin biologisen rintaperillisen lakiosasta. Heikon adoption piiriin kuuluvan adoptiolapsen lakiosa omien biologisten vanhempinsa jälkeen lasketaan aivan normaalilla tavalla. Tällainen adoptiolapsi siis perii kahdet vanhemmat, biologiset ja adoptiovanhempansa.

Jos adoptiopäätös on tehty 1.1.1980 tai myöhemmin tai lapsi tosin on adoptoitu tätä ennen, mutta hän on perittävän avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi, adoptiolapsi rinnastetaan lakiosaa laskettaessa rintaperilliseen. Vastaavalla tavalla menetellään silloin, kun lapsi on adoptoitu vanhan ottolapsilain aikana, mutta myöhemmin on ottovanhemman hakemuksesta siirrytty vahvan adoption mukaiseen adoptiosuhteeseen. Vuoden 2012 adoptiolain mukaan hakemuksen voi tehdä myös ottolapsi itse.

18.8 ARVOMÄÄRÄINEN LAKIOSA

Arvomääräinen lakiosa voidaan määritellä suhteellisen lakiosan ja laskennallisen jäämistöpääoman mukaan määräytyväksi varallisuusarvoksi. Arvomääräinen lakiosa on puolet kunkin rintaperillisen perintöosasta. Arvomääräinen lakiosa on ”puhdasta rahaa” ja testamentin saaja voi maksaa sellaisen lakiosan rintaperilliselle esimerkiksi ottamallaan pankkilainalla. Rintaperillinen ei tällöin saa lakiosansa maksuksi jäämistöön kuuluvia esineitä tai osakkeita tai muutakaan jäämistöomaisuutta.

Arvomääräiselle lakiosajärjestelmälle on tunnusomaista se, että lakiosaan oikeutetulla perillisellä on oikeus saada lakiosaa vastaava osuus nimenomaan jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta ainoastaan edellytyksin, että perittävä on niin testamentissaan määrännyt. Sellaisen määräyksen tulee olla nimenomainen tyyliin ”määrään, että rintaperilliseni x saa lakiosansa ja hänellä on oikeus sisällyttää lakiosaansa omistamani puutarhamökki”. Monissa maissa rintaperillinen saa suoraan lain nojalla esinekohtaisen oikeuden perittävän jäämistöön. Esimerkiksi Tanskassa ja Norjassa perittävä ei edes voi tehokkaasti testamentissaan määrätä siitä, että testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa rahassa.

Perintökaaren mukaan testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. Testamentti on kuitenkin tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän rahana perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa eikä rahasuoritusta ole testamentissa nimenomaisesti kielletty.

Testamentin saajan oikeus suorittaa lakiosa rahassa voi perustua myös testamentissa olevaan ehtoon tai nimenomaiseen määräykseen. Perittävä voi esimerkiksi määrätä, että testamentin saajan on suoritettava lakiosa rahassa rintaperilliselle yhden

kuukauden kuluessa perittävän kuolemasta lukien. Testamentin tulkinnasta riippuu, mikä merkitys ehdon laiminlyömiselle tulee antaa. Ääritapauksessa testamentin saaja, joka laiminlyö olennaisen testamenttimääräyksen täyttämisen, voi menettää oikeutensa vedota testamenttiin.

18.9 TESTAMENTIN SAAJIEN VASTUU ARVOMÄÄRÄISEN LAKIOSAN SUORITTAMISESTA

Perintökaaren mukaan ”testamentti” on tehokas, jos ”testamentin saaja” suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan määrän rahassa. Sääntö, jonka mukaan testamentin saaja voi maksaa aina lakiosan rahassa, on luonteeltaan yleinen. Se on voimassa kaikkien testamentissa nimettyjen edunsaajien hyväksi riippumatta siitä, kuinka monta heitä on ja riippumatta siitä, onko kysymyksessä legaatin vai yleistestamentin saaja.

Säännös tulee sovellettavaksi paitsi silloin, kun perittävä on määrännyt omaisuutensa testamentin saajalle täydellä tai rajoitetulla omistusoikeudella myös silloin, kun saajan oikeus on testamenttiin perustuva käyttö- tai tuotto-oikeus. Testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa tai siitä puuttuva määrä rahassa riippumatta siitä, minkälaatuista omaisuutta jäämistöön kuuluu. Testamentin saajan oikeutta rajoittaa kuitenkin lesken vähimmäissuoja. Testamentin saaja ei pääse leskestä edes makamalla eroon.

Jos testamentti sisältää vain yhden legaattimääräyksen, rahan suoritusvelvollisuus lakiosasta kohdistuu selkeästi vain yhteen testamentin saajaan. Tilanne muuttuu olennaisesti, kun testamentti sisältää useamman kuin yhden legaattimääräyksen. Miten vastuu lakiosaa vastaavan rahasuorituksen jakamisesta testamentin saajien kesken tässä tilanteessa määräytyy?

Esimerkki. P on tekemässään testamentissa määrännyt, että hänen omistamansa asunto-osakkeet saa A ja taulun B. Muuta omaisuutta jäämistössä ei ole. Asunnon arvo on 100 000 euroa ja taulun arvo 50 000 euroa. Perittävältä jäi yksi rintaperillinen R. Perintöosan arvo on 150 000 euroa ja lakiosan arvo 75 000 euroa. Asunnon arvo ylittää lakiosan arvon 25 000 eurolla, mutta taulun arvo alittaa lakiosan 25 000 eurolla. Tuleeko nyt testamentti täyttää siten, että taululegaatin saaja saa jakamattomasta pesästä taulun (koska se ei loukkaa lakiosaa). Vastaako asunto-osakelegaatin saaja yksin lakiosan suorittamisesta R:lle eli voiko hän ”lunastaa” 100 000 euron arvoiset osakkeet 75 000 eurolla? Vai vastaavatko legaatin saajat lakiosasta saamiensa legaattien arvojen mukaisessa suhteessa eli 100 000 : 50 000, supistettuna muotoa 2:1. Tällöin A vastaisi lakiosasta 50 000 euron vastuusuudella ja B 25 000 euron vastuusuudella.

Tulkintavaihtoehtoista jälkimmäinen vaikuttaa olennaisesti perustellummalta kuin ensimmäinen, joka vyöryttää vastuun lakiosan suorittamisesta yksin suurimman legaatin saajalle. On näet ajateltava niin, että perittävä, joka on halunnut antaa arvomääräisesti suurimman legaatin jollekin saajista, on nimenomaisesti tahtonut suosia tätä testamentin saajaa. Sen vuoksi lakiosavastuuta ei voida kanavoida yksin hänen kannettavakseen.

Jos useampi kuin yksi on vastuussa lakiosan täydentämisestä, heidän vastuunsa määräytyy suhteellisesti kunkin vastuumäärän mukaan. Arvomääräiseen lakiosajärjestelmään vuonna 2003 tahtunut siirtyminen on vain ulottanut tämän ohjeen koskemaan myös tilanteita, joissa lakiosasta vastaavat testamentin saajat.

Jos kaikkia arvomääräisiä legaatteja ei voida täyttää sen vuoksi, että jäämistössä ei ole varoja legaattien täysimääräiseen toteuttamiseen, kunkin jälkisaädöksen osalta on tehtävä sen arvon mukainen vähennys.

Mikäli B ei esimerkkitapauksessa olisi halukas tai kykenevä suorittamaan 25 000 euron lunastusta, hänen on käytännössä pakko luopua hyväkseen tehdystä testamentista. Luopuminen

vetoamasta legaattiin ei vaikuta mitään lakiosan suuruuteen, joka säilyy ennallaan eli on 75 000 euroa. Luopuminen vaikuttaa kuitenkin A:n asemaan siinä suhteessa, että luopumisen johdosta jäämistössä on vapaita varoja 50 000 euroa lakiosan maksamiseen ja A:n on suoritettava R:lle lakiosasta puuttuvana määränä rahana vain 25 000 euroa.

18.10 YLEISJÄLKISÄÄDÖKSEN SAAJIEN KESKINÄINEN VASTUU ARVOMÄÄRÄISEN LAKIOSAN SUORITTAMISESTA

Jos perittävän testamentti sisältää useampia kuin yhden yleisjälkisäädöksen, saajat vastaavat lakiosasuorituksesta saamiensa osuuksien suhteessa.

Esimerkki. Perittävä P on määrännyt tekemässään testamentissa, että puolet hänen omaisuudestaan on menevä eloonjääneelle puolisolle ja jäljellä oleva toinen puoli on jaettava kahden rintaperillisen A:n ja B:n kesken. Perittävältä jäi kuollessaan 252 000 euron arvoinen jäämistö, eloonjäänyt puoliso L ja kolme rintaperillistä, edellä mainitut A, B ja sivuutettu rintaperillinen C. Olettama on, että L on varakkaampi puoliso ja hän on vedonnut tasinkoetuoi-keuteensa. Reaalinen jäämistö on siis 252 000 euroa.

Testamentin mukaisten osuuksien arvomääräiset suuruudet ovat:

- L   126 000 euroa
- A   63 000 euroa
- B   63 000 euroa

Lakiosan suuruus

C   42 000 euroa.

Lakiosan arvomääräinen suuruus on puolet perintöosan suuruudesta. Kun rintaperillisiä oli kolme, heidän perintöosansa suuruudet olivat 252 000:3 eli 84 000 euroa ja lakiosa tästä puolet eli tuo 42 000 euroa.

Vastuu lakiosan kattamisesta määrittyy suhteessa 126 000:63 000 : 63 000 eli 126:63:63. Tästä laskettuna arvomääräiset vastuut ovat seuraavat:

L:n vastuu   21 000 euroa

A:n vastuu   10 500 euroa

B:n vastuu   10 500 euroa

Samalla testamenttiasiakirjalla voidaan nimetä useampia testamentin saajia. Jokainen testamentissa oleva määräys on itsenäinen testamenttimääräys ja jokainen nimetyistä testamentin saajista harkitsee omalla kohdallaan sen, vetoaako hän testamenttiin. Jos hän päättää vedota testamenttiin, hän myös vastaa omalta osaltaan lakiosaperilliselle kuuluvan rahassa maksettavan lakiosasuorituksen maksamisesta. Lakiosaperillinen ei tehokkaasti voi vaatia koko lakiosaansa vastaavaa suoritusta yhdeltä testamentin saajista. Mikäli joku testamentissa nimetyistä edunsaajista ei ole halukas tai kykenevä suorittamaan lakiosaa vastaavaa rahakorvausta rintaperilliselle, lakiosaperillinen on tällöin oikeutettu saamaan lakiosansa jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta.

18.11 LAKIOSAA VASTAAVAN ARVOMÄÄRÄN SUURUUS

Testamentin saajan on suoritettava lain mukaan lakiosaperilliselle ”hänen lakiosaansa vastaava määrä” tai ”siitä puuttuva määrä”. Oikeusohjeen mukaan sekä legataari että yleisjälkisäädöksen saaja saavat vedota kaikkiin niihin oikeusohjeisiin, jotka koskevat lakiosan suuruuden määräytymistä. Jos rintaperillinen on esimerkiksi saanut itse ennakkoperinnön tai hänelle on annettu suosiolahja, niin testamentin saaja voi vaatia, että sellainen lahja otetaan huomioon lakiosan suuruutta määritettäessä.

Perillinen ei voi vedota esimerkiksi siihen, että laskennallisten lisäysten järjestelmä on vain lakiosaperillisten keskinäistä suhdetta koskeva järjestelmä. Mikäli perittävällä esimerkiksi on yksi lapsi, joka on saanut 100 000 euroa lahjaksi perittävältä ja reaalinen jäämistö on 100 000 euroa, jonka perittävä on määrännyt annettavaksi sille, joka korkeimmalla pistemäärällä pääsee vuonna 2020 Helsingin yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan, laskennallinen jäämistö on 200 000 euroa. Siitä ainoan rintaperillisen perintöosan suuruus on 200 000 euroa ja hänen lakiosansa suuruus on 100 000 euroa. Koska rintaperillinen on jo saanut lakiosaa vastaavan omaisuuden, pääsykokeessa menestynein saa testamentin nojalla 100 000 euroa.

Arvomääräisen lakiosan järjestelmä on nostanut entistäkin keskeisempään asemaan omaisuuden arvostusta perinnönjaossa koskevat oikeusohjeet. Tämä johtuu siitä yksinkertaisesta seikasta, että omaisuuden arvo vaikuttaa kausaalisesti lakiosana maksettavaan arvomäärään. Olettakaamme, että jäämistöön kuuluu vain kesämökki, josta on kaksi kiinteistönvälittäjän arviota, suuruudeltaan 200 000 ja 250 000 euroa. Jos perittävältä jäi vain yksi rintaperillinen, lakiosan suuruus voi olla joko 100 000 euroa tai 125 000 euroa. Jäämistöomaisuuden oikea arvostaminen on tästä syystä tärkeää niin lakiosaperillisen kuin testamentin saajankin kannalta.

18.12 RINTAPERILLISEN OIKEUS SAADA LAKIOSANSA JÄÄMISTÖSTÄ

Testamentin saaja ei ole velvollinen suorittamaan rintaperilliselle tämän lakiosaa vastaavaa määrää rahassa, paitsi jos testamentissa on nimenomaisesti niin määrätty. Testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa rahassa, vaikka testamentissa ei siitä olisi nimenomaista määräystä. Mikäli testamentin saaja ei halua käyttää oikeuttaan arvomääräiseen suoritukseen, niin tässä tilanteessa testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta.

Asiallisesti testamentin tehottomuusseuraamus merkitsee sitä, että testamentin saaja ei saa yksipuolisesti päättää siitä, mitä omaisuutta jäämistöstä rintaperillisen tulee ottaa vastaan lakiosansa katteeksi.

Jos lakiosaperillinen ei tyydy testamentin saajan ehdottamaan tapaan kattaa lakiosa tietyllä jäämistöomaisuudella, lakiosaperillinen voi hakea pesänjakajan määräämistä toimittamaan perinnönjaon niiden periaatteiden mukaisesti, joita jaossa tulee noudattaa. Viime kädessä ratkaisuväliltä siitä, mitä omaisuutta rintaperillisellä on oikeus saada lakiosansa määrään saakka, on pesänjakajalla.

18.13 RAHASUORITUKSEN KIELTÄMINEN TESTAMENTISSA

Testamentin tekijä voi nimenomaisesti kieltää testamentissa lakiosan suorittamisen rahassa. Kielto voi olla ilmaistu monella tavalla, esimerkiksi verhoamalla kielto testamenttiehdon muotoon. Lakiosaperillisen *esinekohtaisen lakiosan* voi turvata myös sisällyttämällä testamenttiin määräyksen, jonka mukaan lakiosaperillisellä on oikeus saada lakiosansa jäämistöön kuuluvasta

omaisuudesta. Näin ilmaistuna kielto ei jätä tulkinnanvaraakaan siitä, mikä oli testamentin tekijän tarkoitus.

Arvomääräiseen lakiosaan siirtyminen on lisännyt testamentin tekijän valtaa antaa lakiosaperillisiä sitovia jako-ohjeita jäämistöstään. Perittävä voi nyt riidattomasti tehokkaasti määrätä, että jonkun perillisen esinekohtainen oikeus jäämistöön rajoittuu pienemmäksi kuin hänen lakiosansa. Riittää, että testamentin saaja suorittaa näissä tapauksissa lakiosasta puuttuvan määrän rahana.

18.14 LAKIOSAN TÄYDENNYKSI

Perintökaaren laskusääntöjen mukaan lakiosa voi osoittautua suuremmaksi kuin mihin reaalin jäämistö riittää. Ääritapauksessa reaalin jäämistö on lähes tyhjä, mutta laskennallinen lakiosa on huomattavan suuri. Tässä tapauksessa lakiosaperillisen voi vaatia lakiosan täydennystä siltä henkilöltä, joka on saanut lahjan tai muun laskennallisena lisäyksenä huomioon otettavan etuuden. Lakiosan täydennys on rintaperillisen oikeussuojakeino niissä tilanteissa, joissa reaalisessa jäämistössä olevat varat eivät riitä hänelle kuuluvan lakiosan maksamiseen. Lakiosan täydennyskannetta ei nosteta kuolinpesää vastaan, se nostetaan aina sellaista lahjansaajaa vastaan, jonka saama lahja loukkaa lakiosaa.

Lakiosaperillisellä on oikeus vaatia kanneteitse täydennystä siltä, jolle perittävä on antanut ennakkoperinnön, suosiolahjan, testamenttiin rinnastuvan lahjan tai joka on saanut niin suuren henkivakuutuskorvauksen, että sen vakuutusmaksut ovat olleet epäsuhteessa perittävän varallisuuteen. Lakiosan täydennyskannetta nostetaan vainajan viimeisen kotipaikan käräjäoikeudessa.

Lakiosalaskelma muodostaa täydennyskanteen perusteen. Täydennyskanne voi menestyä vain silloin, kun perillinen ei voi toteuttaa oikeuttaan jäämistöstä. Ensinnä väistyy testamentti, mikäli testamentin saaja ei halua maksaa lakiosaa rahassa,

toiseksi väistyy lahjanlupaus ja vasta niiden jälkeen puututaan jo täytettyihin oikeustoimiin.

KKO 2010:80. Rintaperillisen lakiosan täydennystä koskenut kanne hylättiin, kun kanteessa vaadittu täydennys olisi kokonaisuudessaan ollut suoritettavissa kuolinpesän varoista tehtäessä testamentin täytäntöönpanoa ja perinnönjakoa koskenutta sopimusta. (Ään.)

Lakiosan täydennyskanne on nostettava määräajassa. Vaatimus on tehtävä yhden vuoden kuluessa siitä, kun lakiosaperillinen on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja lakiosaansa loukkaavasta disponoinnista. Viimeksi mainitussa suhteessa edellytetään tietoa kaikista niistä oikeustoimen ehdoista, jotka vaikuttavat lakiosakysymyksen arvosteluun. Oikeuskäytännössä on monissa tapauksissa katsottu täydennyskanteen määräajan alkavan perunkirjoituksesta, koska tuolloin perillisillä on usein mahdollisuus saada tietoonsa reaali jäämistön suuruus ja perittävän eläessään antamien lahjojen kokonaismäärä.

Täydennys voi koskea ainoastaan lakiosalaskelman sitä osaa, joka ylittää perillisen perittävältä jo eläessään saaman ja jäämistöstä tulevan omaisuuden yhteenlaskettavan määrän.

Esimerkki. Perittävä P oli antanut eläessään 400 000 euron suuruisen lahjan A:lle, joka oli hänen rintaperillisensä. P:n toinen rintaperillinen B oli saanut lahjaksi 10 000 euroa. P:n kuollessa hänen reaalisen jäämistönsä arvo oli 100 000 euroa. Rintaperillisten laskennalliset perintöosat ovat á 255 000 euroa ja laskennalliset lakiosat á 127 500 euroa. Kun B:n lakiosa on 127 500 euroa ja hän on saanut perittävältä tämän eläessä 10 000 euroa ja jäämistöstä hänen osalleen tulee 100 000 euroa, hän voi vaatia lakiosantäydennystä A:lta vain 26 500 euroa (127 500 - 110 000). A ei saa enää reaalisessa perinnönjaossa jäämistöstä mitään.

Lakiosan täydennyskanne on lakiosajärjestelmän perälauta. Sen avulla voidaan turvata rintaperillisen oikeus lakiosaan kuitenkin vain niissä tapauksissa, joissa kanne on nostettu viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta. Sen jälkeen kannetta ei enää voi nostaa, vaikka lakiosaperillinen vasta silloin tulisi tietämään perittävän jollekin perillisistä antamasta niin suuren lahjasta, että lahjan saaja olisi joutunut täydennysvelvolliseksi, jos kanne olisi nostettu määräajassa. Kymmenen vuoden absoluuttinen määräaika ei ala kulua siitä, kun perittävä antoi lahjan. Sen vuoksi lakiosan täydennyskanteella voidaan menestyksellisesti vaatia, että perittävän viisitoista vuotta ennen kuolemaansa antama lahja on otettava huomioon lakiosaa laskettaessa ja täydennyksen suuruutta määritettäessä.

TESTAMENTTIOIKEUS

1 TESTAMENTTI TAHDONILMAISUNA

1.1 TESTAMENTIN MÄÄRITELMÄ

Testamentti on määritelmän mukaan kuolemanvarainen, vastikkeeton ja yksipuolinen oikeustoimi, jolla omistaja määrää siitä, miten hänen omaisuutensa on hänen kuolemansa jälkeen jaettava. Oikeuskirjallisuudessa määritelmiä käytetään apuvälineinä asioiden yksinkertaistamiseksi. Hieman epäselvää kuitenkin on, onko niistä oikeasti sellaista hyötyä kuin kuvitellaan. Nominaalimääritelmän ongelma on siinä, että se määrittelee saman asian eri sanoin, eikä siis lausu todellisuudessa yhtään mitään enempää kuin alkuperäinen käsite. Reaalimääritelmän ongelma on puolestaan siinä, että samalla kun se väittää jotain todellisuudesta, se sulkee jotain sen ulkopuolelle. Testamentin määritelmä sisältää väitteitä oikeudellisesta kielenkäytöstä, määritelmä yrittää tiivistää itseensä ne olennaiset piirteet, joita testamentti-käsitteen käyttöön oikeuskirjallisuudessa on liitetty. Sitä on sen vuoksi pidettävä reaalimääritelmänä.

Testamentin määritelmässä kuolemanvaraisuus tarkoittaa sitä, että testamentilla ei ole minkäänlaisia oikeusvaikutuksia testamentin tekijän eläessä. Kukaan ulkopuolinen henkilö ei kuitenkaan saa hävittää testamenttiasiakirjaa vastoin testamentin tekijän tahtoa tämän eläessä. Testamentin tekijä ei yleensä saa korvausta siitä, että hän laatii testamentin jonkun hyväksi. Tälle luonnollisena selityksenä on se, ettei testamentin tekijä tee mahdollisella korvauksella kuolemansa jälkeen tuon taivaallista. Testamentin laatimisen motiivina voi hyvinkin kuitenkin olla halu palkita saajaa niistä palveluksista, joita saaja on tehnyt testamentin tekijän hyväksi tämän eläessä. Testamentin laatimisen

taustalla on siten samanlaista ajattelua kuin vaihtolahjataloudeksakin, jossa jokainen lahjanantaja vuorollaan muuttuu lahjansaa-jaksi. En nähnyt niin aulista antajaa, ettei vartois vastalahjaa, laulettiin jo Islannin muinaiseepoksen Eddan Hávámál -runossa. Näin varmasti ajattelee testamentin tekijäkin miettiessään sitä, kenen hyväksi hän testamenttinsa laatii.

Testamentin yksipuolisuudella määritelmässä tarkoitetaan sitä, että sen voimaantulo ei edellytä testamentin tekijän ja testamentin saajan välistä sopimusta. Vaikka testamentin saajaksi nimetyllä ei olisi mitään tietoa hänen hyväkseen tehdystä testamentista, hän voi vedota testamenttiin siinäkin tapauksessa, että hän olisi myöhemmin riitaantunut testamentin tekijän kanssa.

Testamentin määritelmään on leivottu sisälle testamentin te-kijän tarkoitus. Testamenttiasiakirjalla pyritään vaikuttamaan siihen, miten testamentin tekijälle kuulunut omaisuus on jaet-tava hänen kuolemansa jälkeen. Aina se ei kuitenkaan onnistu ja epäonnistumisen tiellä voi olla monta salakuoppaa.

Testamentti asiakirjana ja testamentti tahdonilmaisuna on pidettävä selkeästi toisistaan erillään. Testamentti asiakirjana saattaa sisältää useampia testamentin tekijän eli testaattorin tahdonilmaisuja, esimerkiksi määräyksiä omaisuuden jakami-sesta useamman saajan kesken tai määräyksiä saajien oikeuksien laajuudesta.

1.2 TESTAMENTIN MUOTO

Testamentin muotovaatimukset ovat ankarat. Vähimmäismuotona on testamentin tekijän allekirjoittama ja kahden esteettömän henkilön oikeaksi todistama asiakirja. Käytännössä testamentti laaditaan usein asianajotoimistossa, jossa asianajaja huolehtii testamentin tekijän tahdon oikeudellisesta muotoilusta ja var-mistuu siitä, että todistajat ovat tehtävänsä esteettömiä. Se, joka

avustaa testamentin tekijää asiakirjan laadinnassa, voi itse toimia testamentin toisena todistajana.

Testamenttia ei Suomen oikeuden mukaan ole mahdollista tehdä videolla tai esimerkiksi lähettämällä sähköposti- tai tekstiviestin siitä, miten omaisuus on jaettava kuoleman jälkeen. Testamentin pätemättömyys on kuitenkin reaktiota edellyttävää. Perilliset voivat hyväksyä itseään sitovaksi esimerkiksi sellaisen testamentin, joka löytyy vain perittävän tietokoneelta sinne skannattuna ja talletettuna, vaikka alkuperäistä asiakirjaa ei koskaan löytyisikään.

Hätätilan vallitessa jäämistöstä voidaan määrätä joko suullisella testamentilla tai omakätisesti kirjoitetulla ja allekirjoitetulla eli holografisella testamentilla. Hätätilatestamentin käyttöala on varsin kapea ja rajoittuu useimmiten itsemurhatilanteisiin.

Hätätilatestamentti raukeaa suoraan lain nojalla, jos testamentin tekijällä esteen lakattua on kolmen kuukauden ajan ollut tilaisuus tehdä testamentti sillä tavalla kuin laki edellyttää meneteltävän normaalitapauksessa.

1.3 TESTAMENTIN TODISTAMINEN

Kahden henkilön on todistettava testamentti oikeaksi ja todistajien on oltava yhtä aikaa läsnä. Testamentin todistajat todistavat silminnäkijöinä yleensä sen, että testamentin tekijä itse allekirjoittaa asiakirjan. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, sillä testamentin tekijä voi allekirjoittaa asiakirjan jo ennen todistajien paikalle saapumista, mutta silloin testamentin tekijän on tunnustettava todistajille oma allekirjoituksensa. Todistajien samanaikaisella läsnäololla pyritään varmistumaan siitä, ettei testamentin tekijää ole taivuteltu vastoin hänen tahtoaan allekirjoittamaan asiakirjaa tai tunnustamaan sillä olevaa allekirjoitustaan oikeaksi.

Testamentin todistajien tulee tietää, että oikeaksi todistettava asiakirja on testamentti, mutta heidän ei tarvitse tietää asiakirjan sisältöä. Testamenttia ei siten ole yleensä tarpeen lukea ääneen ennen asiakirjan todistamista. Jos testamentin tekijä on kuitenkin näkövammaisen, todistajien on varmistuttava siitä, että testamentin laatija tietää, minkä asiakirjan hän allekirjoittaa. Tällöin asiakirjan lukeminen antaa takeet siitä, ettei testamentin tekijää erehdytetä allekirjoittamaan eri sisältöistä asiakirjaa kuin mikä on hänen tahtonsa.

Todistajien tulee olla esteettömiä. Testamentin todistajan esteellisyydestä on säädetty perintökaareissa, eikä todistajan esteellisyyttä siten voida arvioida oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyyttä koskevan erityislain nojalla. Todistajien esteellisyys määritetään testamentin tekohetken mukaan (*alkuperäinen esteettömyys*). Myöhemmin syntynyt jääviysperuste (*jälkiperäinen esteettömyys*) ei ole muotovirhe. Testamentin todistajana ei voi toimia testamentin tekijän puoliso tai sellainen, joka on testamentin tekijään suoraan takenevassa tahi etenevässä sukulaisuudessa taikka lankoudessa, eikä myöskään hänen veljensä tai sisarensa tahi näiden puoliso taikka hänen adoptiovanhempansa tai adoptiolapsensa. Perintökaaren testamentin todistajia koskeva esteellisyyssäännöstö on vanhentunut, eikä laissa ole erityissäännöstä, jonka mukaan avopuoliso olisi esteellinen toimimaan puolisonsa testamentin todistajana.

Testamentin todistaja voi olla esteellinen myös oman henkilökohtaisen tai sukulaisensa intressin vuoksi. Kukaan ei voi todistajana todistaa oikeaksi määräystä, joka tehdään hänen, hänen puolisonsa tai jonkun hyväksi, joka on häneen sellaisessa sukulaisuussuhteessa kuin edellä on sanottu. Sitä, joka on testamentissa määrätty sen toimeenpanijaksi, ei tämä määräys sinänsä estä toimimasta testamentin todistajana.

Henkilö voi olla kykenemätön todistamaan testamenttia myös puuttuvan oikeustoimikelpoisuuden vuoksi. Alle 15-vuotias henkilö ei voi toimia testamentin todistajana.

Suullinen hätätilatestamentti on kahden henkilön todistettava oikeaksi. Todistajien tulee olla yhtä aikaa läsnä testamentin tekijän ilmoittaessa heille testamenttaustahtonsa. Käytännössä tällaisia tilanteita on hyvin harvoin. Sen sijaan kirjallinen hätätilatestamentti eli holografinen testamentti on itsemurhatilanteissa suhteellisen yleinen. Holografinen testamentti on pätevä todistamattomanakin.

1.4 TESTAMENTIN TEKIJÄN IKÄ

Pääsäännön mukaan vain 18 vuotta täyttänyt voi tehdä testamentin omaisuudestaan. Jos henkilö on solminut avioliiton ennen tätä, hän saavuttaa testamenttauskelpoisuuden ja säilyttää sen, vaikka avioliitto sittemmin purkautuisi ennen kuin henkilö saavuttaa täysivaltaisuusiän. Tällä alaikäisen testamentintekokelpoisuudella ei käytännössä nykyisin ole juuri mitään merkitystä sen jälkeen kun mahdollisuus solmia avioliitto alle 18-vuotiaana kiellettiin kesällä 2019 voimaan tulleella lailla.

Edunvalvojan määrääminen täysi-ikäiselle ei vaikuta hänen oikeustoimikelpoisuuteensa, eikä myöskään testamentintekokelpoisuuteensa. Jos joku julistetaan vajaavaltaiseksi, hän menettää kelpoisuutensa oikeustoimien tekemiseen. Oikeustoimikelpoisuuden menettämisestä huolimatta vajaavaltaiseksi julistettu on periaatteessa kelpoinen tekemään testamentin. Edunvalvoja ei voi tehdä testamenttia päämiehensä puolesta.

Viisitoista vuotta täyttänyt vajaavaltainen voi tehdä testamentin omaisuudesta, jota hänellä on valta itsenäisesti vallita. Tällaista omaisuutta ovat lähinnä alaikäisen omat työansiot, niiden tuotto ja niillä hankittu omaisuus. Alaikäinen ei sen sijaan voi

testamentata pätevällä tavalla muuta omaisuuttaan. Jos hän on esimerkiksi perinyt toisen vanhemmistaan tai saanut arpajaisvoiton, tällainen omaisuus periytyy alaikäisen kuollessa hänen lakimääräisille perillisilleen. Omaisuuden voi saada perinnöksi esimerkiksi etävanhempi, johon alaikäinen ei ole pitänyt minäänlaista yhteyttä vanhempiensa avioeron jälkeen.

1.5 TESTAMENTINTEKOKELPOISUUDESTA

Oikeustoimen pätevyyden edellytyksenä on se, että molemmat oikeustoimen osapuolet ovat oikeustoimikelpoisia. Oikeustoimikelpoisuudesta ei ole kaikilta osin kattavasti säädetty lailla, se on voimassa oikeusperiaatteena. Alaikäinen henkilö on holhous-toimilain mukaan rajoitetusti oikeustoimikelpoinen ja hän voi solmia vain sellaisia oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden vähäisiä ja tavanomaisia. Jos 15-vuotias poika ostaa 1000-kuutioisen moottoripyörän, oikeustoimi ei sido häntä puuttuvan oikeustoimikelpoisuuden johdosta. Vajaavaltaiseksi julistettu täysi-ikäinen henkilö ei ole rajoittamattomasti kelpoinen määräämään omaisuudestaan. Mutta on täysin mahdollista, että henkilö menettää kelpoisuutensa oikeustoimien solmimiseen, vaikka häntä ei julistettaisikaan vajaavaltaiseksi. Esimerkiksi syvästi dementoitunut henkilö ei enää voi määrätä pätevästi omaisuudestaan. Hän ei voi puuttuvan oikeustoimikelpoisuuden vuoksi myydä esimerkiksi omistamaansa asuntoa tai lahjoittaa omaisuuttaan. Jos hän sellaiseen oikeustoimeen ryhtyy, oikeustoimi voidaan julistaa pätemättömäksi.

Testamentintekokelpoisuus on oikeustoimikelpoisuuden rinnakkaiskäsite. Pätevän testamentin tekeminen edellyttää sitä, että testamentin tekijällä on tarvittava kelpoisuus. Kun testamentintekokelpoisuutta ei ole mahdollista poistaa siten, että henkilö julistetaan vajaavaltaiseksi, testamentintekokelpoisuutta

on yksittäistapauksessa arvioitava kaiken mahdollisen näytön perusteella.

Testamentintekokelpoisuuden voi menettää esimerkiksi sen vuoksi, että vakava sairaus tuhoaa yksilön kyvyn rationaaliseen päätöksentekoon. Sairaus voi liittyä aivojen rappeutumiseen, vanhahtavassa lakitekstissä puhutaan tätä tarkoittaen tylsämielisyydestä. Myös psyykkinen sairaus tai vaikea kehitysvammaisuus voi vaikuttaa testamentintekokelpoisuuteen. Jos testamentintekokelpoisuus puuttuu kokonaan, pätevää testamenttia ei ole mahdollista laatia. Jos taas testamentintekokelpoisuus on alentunut, testamentin voi laatia ja se saattaa jopa jäädä päteväksi, jos alentunut kelpoisuus ei ole vaikuttanut testamentin sisältöön.

1.6 TESTAMENTIN SAAJAA KOSKEVAT YLEISET EDELLYTYKSET

Testamentti voidaan tehdä ainoastaan henkilölle, joka on elossa perittävän kuolinhetkellä tai on sitä ennen siitetty ja syntyy sittemmin elävänä. Testamentilla voidaan kuitenkin määrätä, että sellaisen henkilön vastaisuudessa syntyvät lapset, jolla on oikeus saada testamentti saavat omaisuuden täysin omistusoikeuksin viimeistään tämän kuollessa tai sen oikeuden lakatessa, mikä muulla henkilöllä saattaa olla omaisuuteen. Syntyvän lapsen elinkelpoisuus tai se, kuinka kauan hän on ollut elossa, ei vaikuta hänen mahdollisuuksiinsa saada perintö tai testamentti. Hetkenkin elossa ollut lapsi toimii testamenttiomaisuuden välittäjänä omille sukulaisilleen.

Samat säännöt, jotka koskevat luonnollisen henkilön hyväksi tehtävää testamenttia, eivät koske oikeushenkilöitä. Testamentti voidaan tehdä jo olemassa olevan oikeushenkilön hyväksi. Mutta se on mahdollista tehdä myös sellaisen oikeushenkilön hyväksi, jota ei ole vielä olemassa perittävän kuolinhetkellä. Näin on

asianlaita aina silloin, kun perittävä on määrännyt omaisuutensa perustettavalle säätiölle. Vaikka säätiö perustetaan vasta perittävän kuoleman jälkeen, se voi vedota hyväkseen tehtyyn testamenttiin.

1.7 SIJAANTULO-OIKEUS

Mikäli testamentin saaja on ollut elossa testamentin tekijän kuollessa, mutta hän kuolee ennen kuin testamentti on pantu täytäntöön, testamentin saajan osuus kuuluu hänen kuolinpesäänsä. Jos siis testamentin saaja elää hetkenkään testaattoria pidempään, omaisuus välittyy testamentin saajan oikeudenomistajille, ellei testamentista muuta johdu.

Sen sijaan jos testamentissa nimetty testamentin saaja kuolee ennen testamentin tekijää, eikä testaattori muuta testamenttiaan, on ratkaistava kysymys siitä, kuka saa testamentissa nimetylle, mutta ennen perittävää kuolleelle henkilölle määrätyn omaisuuden. Sijaantulo-oikeus on ensisijaisesti ratkaistava testamentin tulkinnalla. Testamentista saattaa käydä ilmi, että toissijaissaaja on esimerkiksi säätiö, jolle on annettu oikeus ensisaajan jälkeen testamentattuun omaisuuteen. Jos testamentin tulkinta ei johda selkeään tulokseen, laissa on asetettu sijaantulo-olettama.

Sijaantulo-olettama perustuu sukulaisuussuhteelle. Sijaantulo on mahdollinen, jos sijaantulija on testamentin saajan jälkeläinen ja lakimääräistä perimystä koskevien sääntöjen mukaan oikeutettu perintöön myös testamentin tekijän jälkeen. Sijaantulijan on siis oltava myös testamentin tekijän sellainen perillinen, jolla lakimääräistä perimystä koskevien säännösten mukaan olisi ollut oikeus periä testamentin tekijä. Siten testamentin tekijän serkku ei voi tulkintasäännön mukaan olla testamentin sijaantulija, jos ensisaaja ei ole ehtinyt saattaa oikeuttaan voimaan. Tulkintasääntö on kuitenkin väistävä sääntö, sillä testamentin tulkinta saattaa

osoittaa, että testamentin tekijä on nimenomaan tarkoittanut, että omaisuus tässä erityistilanteessa kuuluu serkulle.

Sijaantulijan on täytettävä testamentin saajalle asetetut yleiset edellytykset. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että hänen on oltava elossa testamentin tekijän kuolinhetkellä tai oltava ainakin sitä ennen siitetty.

1.8. TESTAMENTTI KIHLATULLE, PUOLISOLLE TAI AVOPUOLISOLLE

Kihlakumppanin tai aviopuolison hyväksi tehty testamentti raukeaa, jos kihlaus tai avioliitto myöhemmin purkautuu muusta syystä kuin testamentin tekijän kuoleman johdosta. Kihlakumppanin tai puolison hyväksi tehty jälkisäädös rakentuu yleensä edellytykselle, että henkilöiden välinen läheinen suhde säilyy muuttumattomana. Kysymyksessä on lakimääräinen oletama, joka voidaan kumota vastaanäytöllä.

Puolisolla ei ole myöskään oikeutta vedota ensiksi kuolleen puolison hänen hyväkseen tekemään testamenttiin, jos tämän kuollessa oli vireillä puolisoiden avioeroa koskeva asia, ellei erityisistä syistä muuta johdu. Tämän tyyppisessä ratkaisutilanteessa tuomioistuimien joutuu punnitsemaan tarkoin niitä seikkoja, joiden vallitessa puoliso joko menettää oikeutensa vedota testamenttiin tai voi vireillä olleesta erosta huolimatta saattaa testamenttiin perustuvan oikeutensa voimaan. Ennakkotapauksen otsikko ei vielä kerro sitä, mihin lopputulokseen korkein oikeus asiassa päätyi. Sen voi tarkastaa Finlexistä. Samalla oppii aika paljon siitä, millä tavalla korkein oikeus kirjoittaa nykyisin antamansa ennakkoratkaisut.

KKO 2016:60. A ja B olivat solmineet avioliiton vuonna 2005. A haki yksin avioeroa 16.11.2010. B kuoli rintaperillisittä 9.7.2011 avioliittolain 26 §:n mukaisen harkinta-ajan ollessa avoinna. B:n

perilliset vaativat vahvistettavaksi, ettei A:lla ollut B:n kuollessa vireillä olleen avioerohakemuksen johdosta perintökaaren 3 luvun mukaista oikeutta B:n jäämistöön. Samalla perusteella perilliset vaativat, että puolisoiden välinen keskinäinen testamentti julistetaan tehottomaksi. A:n mukaan puolisoiden sosiaalinen yhteenkuuluvuus ei ollut missään vaiheessa katkennut. Kysymys perintökaaren 3 luvun 7 §:n 1 momentissa tarkoitettujen erityisten asianhaarojen olemassa olost ja siitä, oliko B:n A:n hyväksi tekemä testamentti vallinneissa olosuhteissa perintökaaren 11 luvun 8 §:ssä säädetyn johdosta tehoton.

Puolison tai kihlakumppanin hyväksi tehty testamentti raukeaa, jos muuta ei näytetä. Todistustaakka on sillä, joka väittää testamentin edelleen olevan olosuhteiden muutoksesta huolimatta voimassa.

Puheena olevaa periaatetta on lainkäytössä sovellettu analogisesti myös avoliittoihin. Jos avoliitto on sittemmin purkautunut muun syyn kuin avopuolison kuoleman johdosta, testamentissa mainittu entinen avopuoliso ei voi tehokkaasti vedota hyväkseen tehtyyn testamenttiin. Asiasta ei ole erikseen säädetty laissa, joten esitetyn tulkinnan yllä leijuu ansaittu ja oikeutettu epävarmuus. Itse asiassa asiasta on kyllä säädetty nyttemmin Ruotsin perintökaareissa, mutta suomalainen lainsäätäjä ei ole vielä ehtinyt kopioida tätä ruotsalaista ratkaisua omaan perintökaareemme.

2 TESTAMENTTILUOKITUKSET

2.1 YLEISJÄLKISÄÄDÖKSET JA ERITYISJÄLKISÄÄDÖKSET

Jälkisäädökset on tavallisesti ryhmitelty sisältönsä perusteella muutamaan harvalukaiseen päätyyppiin. Näin on syntynyt jako yleistestamentteihin ja erityisjälkisäädöksiin sekä toisaalta useampiportainen ryhmittely, jossa on erotettu toisistaan esimerkiksi omistus-, hallinta- ja tuotto-oikeustestamentit.

Yleis- ja erityisjälkisäädösten välisen erottelun perusta on suoraan lainsäädännössä. Kysymys on siitä, miten testamentin saajan osakkuusasema on järjestetty. Kuolinpesän osakkaita ovat paitsi perillinen ja leski (tietyin edellytyksin) myös yleistestamentin saaja. Yleistestamentiksi on vakiintuneesti määritelty jälkisäädös, joka tuottaa saajalle samantyyppisen aseman kuin perillisellä lain mukaan on. Perillisen oikeus saada omaisuutta jäämistöstä on määrätty suhteellisesti. Jos siis testamentin saajalle annetaan koko omaisuus, määräosa siitä taikka se, mitä muiden määräysten täyttämisen jälkeen on jäljellä, on kysymyksessä yleisjälkisäädös. Testamentin saaja on tässä tapauksessa siten myös kuolinpesän osakas. Yleisjälkisäädöksen saaja on osakas myös silloin, kun hänen oikeutensa on riidanalainen. Riidanalaisuussääntö suojaa yleistestamentin saajaa sen välitilan aikana, jonka kestäessä selvitetään testamentin pätevyys. Koska yleistestamentin saajaa pidetään osakkaana, perilliset eivät ilman hänen suostumustaan voi määrätä pesään kuuluvasta omaisuudesta ja siten vähentää omaisuutta yleistestamentin saajan vahingoksi.

Erityisjälkisäädöksen eli legaatin saajan oikeus on määritetty etuuskohtaisesti. Legaatiksi katsotaan jokainen sellainen testamenttimääräys, jolla annetaan saajalle tietty esine omistusoikeuksin (*esinelegaatti*), arvomäärä (*raha- eli velvoiteoikeudellinen*

legaatti) taikka omaisuutta omistusoikeutta vähäisemmin oikeuksin (*käyttö- tai tuotto-oikeustestamentit*). Näin on, vaikka saaja saisi koko jäämistön käyttöoikeuksin.

Legaatin saaja (legataari) ei ole kuolinpesän osakas, jos testamentin tulkinnasta joissakin poikkeustapauksissa ei muuta johdu. Henkilö, jonka hyväksi legaatti on tehty, voi kuitenkin olla kuolinpesän osakas jollain muulla perusteella. Jos perittävä esimerkiksi tekee oman rintaperillisensä hyväksi legaatin, määräys ei välittömästi lakkauta rintaperillisen osakasasemaa. Ylisummaan tarkat määräykset siitä, miten omaisuus on jaettava rintaperillisten tai muiden kuolinpesän osakkaiden kesken, voivat olla luonteeltaan pikemminkin jako-ohjeita tai jakotoivomuksia kuin varsinaisia legaatteja. Silloin ne toteutetaan sikäli kuin se on mahdollista perinnönjaossa eikä pesänselvityksen aikana.

2.2 MÄÄRÄÄMISVALLAN LAAJUUTEEN PERUSTUVA LUOKITTELU

Testamentit voidaan ryhmitellä eri luokkiin sillä perusteella, miten laaja ja/tai pysyvä määräämivalta testamentin saajalle on annettu. Täydellisimmillään valta käsittää kaikki omistajalle kuuluvat oikeudet. Tällaisen *omistusoikeustestamentin* saaja voi tehdä saamastaan omaisuudesta myös testamentin ja omaisuus periytyy hänen oikeudenomistajilleen.

Jos testamentissa asetetaan perättäisseuraanto siten, että omaisuus on ensisaajan kuoltua tuleva toissijaiselle saajalle, puhutaan *rajoitetusta omistusoikeustestamentista* eli *vallinta-testamentista*. Saajalla on valtuudet toimia inter vivos, mutta häneltä puuttuu valta tehdä testamentti jälkikäädöksiin saadusta omaisuudesta.

Käyttö- eli hallintaoikeustestamentti tuottaa testamentin saajalle ainoastaan oikeuden hallita omaisuutta sekä nauttia

omaisuuden tulo ja tuotto. Vähäisimmillään saajan valta on ns. *tuotto-oikeustestamentin* nojalla. Siinä saajalle annetaan pelkkä oikeus tuoton nauttimiseen.

2.2.1 Täysi omistusoikeustestamentti

Omistusoikeustestamentti antaa saajalle täyden määräämisvallan testamentilla saatuun omaisuuteen. Rajoittamaton määräämisvalta oikeuttaa testamentilla omaisuutta saaneen henkilön ryhtymään pätevällä tavalla oikeustoimiin elävien kesken eli ns. *inter vivos* -oikeustoimiin ja myös määräämään omaisuudesta oman kuolemansa varalta eli käyttämään oikeuttaan ryhtyä sallittuihin oikeustoimiin *mortis causa*.

Saaja voi luovuttaa omaisuutta sekä vastikkeellisin että vastikkeettomin oikeustoimin ja tehdä omaisuudesta testamentin. Disponointivalta koskee erotuksetta sekä kiinteää että irtainta omaisuutta. Määräämisvaltaan sisältyy luonnollisesti myös kelppoisuus käyttää omaisuutta reaaliuoton vakuutena. Testamentilla saatu omaisuus kuuluu saajan konkurssipesään ja omaisuus voidaan ulosmitata hänen velastaan, ellei hän ole luopunut vetoamasta testamenttiin.

Testamentin saajalla on niin ikään valta käyttää (hallita) omaisuutta ja hän on oikeutettu nauttimaan hyväkseen omaisuuden koron ja tuoton joutumatta tekemään siitä tiliä kenellekään. Kun omistusoikeustestamentti tulee lainvoimaiseksi ja perinnönjaossa testamentin saajalle osoitetaan hänelle testamentattu omaisuus, testamentin tekijän lakimääräisten perillisten mahdollisuudet puuttua testamentin saajan määräämistoimiin lakkaavat täydellisesti.

2.2.2 Rajoitettu omistusoikeustestamentti

Rajoitettu omistusoikeustestamentti eroaa täyden omistusoikeuden antavasta jälkisäädöksestä siinä, että rajoitetussa

omistusoikeustestamentissa on määrätty omaisuudelle perättäisseuraanto. Tavallisimmin määräys siitä, kenelle omaisuus on menevä ensisaajan kuoleman jälkeen, on liitetty puolisoitten tekemiin keskinäisiin testamentteihin. Omaisuus on määrätty ensin ”täysin omistusoikeuksin” ensiksi kuolleelle puolisolle ja molempien kuoltua toissijaiselle saajalle. Toissijaismääräyksen tärkein merkitys on siinä, että se estää ensisaajaa määräämästä jälkisaajaksi saadusta omaisuudesta testamentilla. Toissijaisaajaa koskeva määräys voidaan liittää muihinkin kuin puolisoitten keskinäisiin testamentteihin.

Lakiin on otettu rajoitettujen omistusoikeustestamenttien sisällön tulkintaa helpottava oletus, jonka mukaan jos testamentin tekijä ei ole muuta tarkoittanut, puolisoitten keskinäiseen testamenttiin on sovellettava samoja oikeusohjeita kuin puolison lakimääräiseen perintöoikeuteen. Tulkintaohjeen suurin merkitys liittyy omaisuuden jakoon ensisaajan kuoleman jälkeen. Lesken pesän jaossa noudatetaan tavallisesti puolittamisperiaatetta, jonka mukaan ensiksi kuolleen puolison testamentin mukaisilla toissijaissaajilla on oikeus saada puolet lesken pesästä.

Samaa tulkintaohjetta ei noudateta esimerkiksi avopuolisoitten tai sisarusten keskinäisiin testamentteihin. Tämä johtuu siitä, että perintökaaren säännökset puolison perintöoikeudesta on kirjoitettu vastaamaan aviovarallisuusjärjestelmää (puolittamisperiaate, jäämistöoikeudellinen vastike). Kun aviovarallisuusjärjestelmää ei sovelleta avopuolisoitten väliseen oikeussuhteeseen tai sisarusten välisiin suhteisiin, puolison perintöoikeutta koskevat säännökset eivät myöskään sovellu heidän keskinäisen testamenttinsa tulkintaan. Tämän johdosta avopuolisoitten ja sisarusten tulee sisällyttää keskinäisiin testamentteihinsa tarkat ohjeet siitä, miten omaisuus on jaettava viimeksi kuolleen avopuolison tai sisaruksen jälkeen.

Rajoitetun omistusoikeustestamentin saajalla on luovutusvalta *inter vivos* testamentilla saatuun omaisuuteen. Jos kuitenkin saajan oikeutta on rajoitettu niin, että se asiallisesti käsittää ainoastaan omaisuuden hallinnan, luovutusvaltaa ei pääsääntöisesti ole.

2.2.3 Käyttöoikeustestamentti

Käyttöoikeustestamentti, jota nimitetään yleisesti *hallintatestamentiksi*, on käytännössä koettu tarkoituksenmukaiseksi silloin, kun on ollut tarvetta turvata ensisaajan asema varmistamalla samalla se, ettei ensisaaja hävitä omaisuutta toissijaisten saajien vahingoksi. Käyttöoikeustestamentilla testamentin saajalle annetaan sananmukaisesti vain oikeus käyttää toisen omistamaa omaisuutta ja testamentatun omaisuuden omistusoikeus siirtyy toiselle henkilölle.

Käyttöoikeustestamentti luetaan jälkisäädösten yleisluokituksessa legaattien eli erityisjälkisäädösten ryhmään. Testamentilla annetaan saajalle tietty etuus. Jos testamentista ei muuta johdu, käyttöoikeustestamentin saaja ei voi tässä ominaisuudessa osallistua kuolinpesän yhteishallintoon. Hallintovaltuus kuuluu ainoastaan kuolinpesän osakkaille.

Käyttöoikeus ei voi loukata lakiosaa. Perillisen on saatava lakiosansa rajoituksista, toisin sanoen myös käyttöoikeuden tuomista rajoituksista vapaana. Arvomääräisessä lakiosajärjestelmässä tämä tarkoittaa sitä, että käyttöoikeustestamenttiin vetoavan on suoritettava lakiosa rintaperilliselle rahassa voidakseen vedota testamenttiin. Käyttöoikeustestamentti ei perusta saajalle sellaista suoritusta, että oikeuden arvo voitaisiin vähentää lakiosajäämistöä eli laskennallista jäämistöpääomaa määritettäessä.

Testamentin tuottaman käyttöoikeuden pääsisältö on kohdeomaisuuden käyttäminen sen luonteen edellyttämällä tavalla sekä koron ja tuoton nauttiminen. Yleisesti ottaen voidaan puhua testamentin saajan suojatusta käyttövapaudesta. Oikeussuoja ilmenee

siinä, että käyttöoikeuden haltijalla on aloitevalta, jos joku estää tai häiritsee omaisuuden käyttöä. Testamentin saaja voi toisin sanoen kanteella vaatia häirityn tilan palauttamista ennalleen. Suojatun käyttövapauden arvo testamentin saajalle on käyttöarvoa. Kiinteistöä voidaan käyttää muun muassa maatalouselinkeinon harjoittamiseen, asumiseen ja virkistymiseen, koneita ja laitteita tuotannolliseen toimintaan, vähittäiskauppaa harjoittavaa liikettä voiton hankkimiseen ja niin edelleen. Kaikessa tässä tulee näkyviin myös käyttöoikeuden haltijan aktiivinen panos. Hän ei ole pelkästään omaisuuden hallussapitäjä, vaan sitä hyödyntävä voima. Käyttöoikeuden haltijan vahvaa asemaa kuvastaa hyvin se, että hänellä on oikeus sanoa irti käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen kuuluva saaminen ja periä maksu omistajan puolesta.

Tuotto, joka käyttöoikeudenalaisesta omaisuudesta kertyy, voi olla korko- tai vuokratuloa tai esimerkiksi elinkeinotuloa, kuten maanviljelyksestä tai yritystoiminnasta saatavaa voittoa. Käyttöoikeuden haltijalla ei ole velvollisuutta käyttää elantoonsa ensisijaisesti oman omaisuutensa tuottoa. Tällaiselle rajoitukselle on voitava osoittaa peruste itse jälkisaädöksessä. Joka väittää rajoituksen olevan olemassa, on asiassa todistusvelvollinen.

Käyttöoikeuden haltijan oikeuden sisältöä voidaan kuvata lyhyesti siten, että sen ydin muodostuu säilyttämis- ja sijoitusperiaatteista, omaisuuden sekoittamiskiellosta ja nettoperiaatteesta. Omistajaa puolestaan suojataan tarvittaessa vakuusjärjestelyn ja uskotun miehen hallinnon avulla. Edellytyksenä mainituille toimenpiteille on, että käyttöoikeudenhaltija on ilmeisesti vaarantanut omistajan etua. Käyttöoikeuden haltija voidaan lisäksi velvoittaa suorittamaan omistajalle vahingonkorvausta esimerkiksi siitä, että hän on huolimattomasti hoitanut käyttöoikeuden kohteena olevaa omaisuutta. Jos käyttöoikeuden kohteena on vaikkapa omakotitalo ja käyttöoikeuden haltija laiminlyö talon lämmittämisen niin, että talon vesijohdot jäätyvät ja siitä aiheutuu

vesivahinko, vahinko on aiheutunut käyttöoikeuden haltijan huolimattomuudesta. Sellaisesta vahingosta käyttöoikeuden haltija on omistajalle korvausvelvollinen.

2.2.4. Tuotto-oikeustestamentti

Tuotto-oikeustestamentin tyyppitapaus on jälkisäädös, jolla tietylle henkilölle annetaan oikeus omaisuudesta tulevan koron ja tuoton nostamiseen omistusoikeuden tullessa muulle henkilölle. Jos tuotto-oikeus määrätään perilliselle perintöosuuden asemasta, se merkitsee hänelle lain mukaan kuuluvan oikeuden kaventamista. Lakiosaperillinen on suojattu myös tuotto-oikeustestamenttia vastaan.

Lakiosasäännöstö estää perittävää kuolemansa jälkeen kontrolloimasta lastensa rahan käyttöä, vaikka siihen voisi olla kuinka hyvä peruste tahansa. Jos rintaperillinen on rahankäytössään holtiton, hän voi lyhyessä ajassa tuhllata perinnöksi saamansa omaisuuden alkoholiin, huumeisiin tai uhkapeleihin. Nämä elämäntavat voivat johtaa asunnottomuuteen ja syrjäytymiseen, jotka olisi mahdollista välttää siten, että perillinen saisi vain tietyn määräsunnan kuukausittain elinkustannuksiinsa. Jäämistöoikeudelliset säännöt estävät tällaisen ratkaisun tehokkaasti. Lapsi voi vaatia lakiosaansa ja tuotto-oikeustestamentti menettää sen funktion, jonka vuoksi perittävä on sen aikanaan laatinut.

3 TESTAMENTIN SELVITYSPROSESSI

3.1 SELVITYSPROSESSIN TARKOITUS

Testamentin selvitys tarkoittaa testamentin pätevyden tutkimista perillisen ja testamentin saajan välisessä suhteessa. Selvitysprosessin tuloksena näiden etutahojen välinen oikeussuhde saa lainvoimaisen ratkaisun.

Testamentin selvitysprosessi on kaksivaiheinen ja -suuntainen. Se käsittää testamentin tiedoksiannon ja testamentin moitteen. Ensiksi mainittu on testamentin saajan velvollisuus ja viimeksi mainittu on perilliselle varattu reagointimahdollisuus.

Tiedoksiantovelvollisuus kuuluu testamentin saajalle. Se on tässä henkilösuhteessa luonnollista. Testamentin saajan on vedottava testamenttiin, jotta perillinen ylipäättään voisi reagoida testamenttia vastaan. Tiedoksianto hyödyttää myös saajaa, koska hän saa siten käynnistymään selvityksen jatkotoimet. Testamentin selvitysprosessi tosiasiaassa alkaa jo ennen kuin testamentin saaja antaa testamentin tiedoksi. Tämä johtuu siitä, että itse testamenttiasiakirja vain ani harvoin on testamentin saajan hallussa perittävän kuollessa. Testamentti on useimmiten pankin tallelokerossa ja tallelokeron avaaminen on yhteishallintotoimi. Kun perilliset tai jos kuolinpesä on luovutettu pesänselvittäjän hallintoon, pesänselvittäjä avauttaa tallelokeron, sieltä voi löytäytyä testamentti. Testamentissa on mahdollisesti määrätty, että omaisuus on perittävän kuoleman jälkeen menevä jollekin muulle kuin perilliselle. Tällöin testamenttiasiakirja on annettava ensin tiedoksi testamentin saajalle, jotta hän voi antaa sen lailla säädettyllä tavalla vuorostaan tiedoksi perillisille. Tätä testamentin selvitysprosessin vaihetta ei erikseen ole säännelty perintökaareissa.

Perillisen toimintavelvollisuus testamentin selvitysprosessissa keskittyy moiteoikeudenkäynnin nostamiseen. Näin jätetään perillisen harkintaan, tuleeko saanto riitautettavaksi vai ei. Moitekanne on nostettava kuudessa kuukaudessa tiedoksiannosta lukien.

3.2 TIEDOKSIANTOMENETTELY

Testamentti voidaan antaa tiedoksi milloin tahansa perittävän kuoleman jälkeen. Testamentin tiedoksi antaminen on testamentin saajalle asetettu velvollisuus.

Testamentti on annettava tiedoksi viimeistään kymmenen vuoden kuluessa testamentin tekijän kuolemasta. Aika voi olla pidempi kuin kymmenen vuotta, jos testamenttiin perustuva oikeus alkaa myöhemmin kuin perittävän kuolemasta lukien. Tällöin kymmenen vuoden vanhentumisajan alkamisajankohta määrittyy siksi hetkeksi, jolloin testamentin saajan oikeus alkoi.

Tiedoksianto on toimitettava antamalla jokaiselle perilliselle erikseen ”oikeaksi todistettu jäljennös testamentista”. Tiedoksi-antamisen tulee tapahtua haastemiehen välityksellä tai muuten todistettavasti. Yhden testamentin saajan suorittama tiedoksianto luetaan myös muiden testamentin saajien hyväksi.

3.3 TESTAMENTIN HYVÄKSYMINEEN

Testamentin selvitysprosessiin kuuluva testamentin moite ja sen mahdollisuus saattavat muodostaa esteen jäämistön nopealle ja lopulliselle jaolle. Sen vuoksi testamentin saaja haluaa usein jo etukäteen varmistua siitä, että perillinen ei tule myöhemmin riitauttamaan testamenttia. Tämä on mahdollista siten, että testamentin saaja antaa testamentin tiedoksi perilliselle ja perillinen hyväksyy testamentin – joko heti tai lyhyen harkinta-ajan jälkeen.

Hyväksyminen on vapaamuotoinen ja se voidaan antaa milloin hyvänsä ennen kuin testamentti käy lainvoimaiseksi, ennen virallista tiedoksiantoa tai sen jälkeen. Testamentin hyväksyminen on vaivattomuutensa vuoksi tavallista pesissä, joissa ei esiinny jyrkkiä etuvastakohtaisuuksia. Perillinen, joka on hyväksynyt testamentin, ei voi sitä enää moittia. Jos testamentin hyväksyminen tapahtuu ehdoitta, hyväksyjä menettää myös lakiosansa.

4 TESTAMENTIN TULKINTA

4.1 TULKINTAPERIAATTEET

Varallisuusosoikeudellisten oikeustoimien tulkinnassa noudatetaan *objektiivisen tulkinnan periaatetta*. Tulkinnan lähtökohtana on sopimusosapuolten yhteinen tarkoitus, joka on ilmaistu sopimusasiakirjassa. Sopimusasiakirjan tulkinnallisesti avoimia kohtia on mahdollista tarkentaa sopimusneuvotteluista saatavilla tiedoilla, osapuolten aikaisemmasta sopimuskäytännöstä ja alalla vakiintuneista tulkintalinjoista. Epäselvässä tilanteessa sopimusasiakirjaa tulkitaan sen laatineen osapuolen vahingoksi.

Testamentti ei ole sopimus, edes keskinäinen testamentti ei ole sopimus. Testamentin tulkintaan eivät sen vuoksi sovellu samat säännöt kuin yleisten varallisuusosoikeudellisten sopimusten tulkintaan. Testamentin tulkinnassa noudatetaan *subjektiivisen tulkinnan periaatetta*. Testamentille on aina annettava testamentin tekijän tiedossa olevaa tarkoitusta vastaava tulkinta. Jos se ei ole mahdollista, testamenttia on tulkittava testamentin tekijän oletetun tarkoituksen mukaisesti.

Käytännössä syntyy usein pulmia siitä, että testamentin sanamuoto ja testamentin tekijän väitetty tarkoitus ovat ristiriidassa. Se, joka vetoaa testamentin tekijän tarkoitukseen, on velvollinen näyttämään tarkoituksen toteen. Testamentin tekijän tarkoitusta voi selvittää kaikella mahdollisella aineistolla, joka kertoo siitä, minkälaiseen lopputulokseen testamentin tekijä pyrki laatiesaan testamenttinsa. Vaikka tulkinta-aineiston avoimuus onkin subjektiivisen tulkinnan kulmakivi, se ei merkitse, että tulkitsija voisi helposti sivuuttaa testamentin sanamuodon. Päinvastoin, testamentin sanonta on aina tulkinnallinen lähtökohta sikäli, että sanamuodosta poikkeamista vaativa on todistusvelvollinen väitteestään.

Subjekttiivisen tulkinnan periaate oikeuttaa tulkitsijan käyttämään testamentin ulkopuolista tulkinta-aineistoa rajoituksetta testamentin sisällön selvittämiseksi. Rajoittamattomuus koskee paitsi materiaalin laajuutta myös sen laatua. Tulkintaa voivat joutua suorittamaan kuolinpesän osakkaat, pesänselvittäjä, testamentin toimeenpanija, pesänjakaja tai tuomioistuimien. Rajoituksia ei sen vuoksi ole asetettu sillekään, kuka tulkinta-aineistoa käyttää hyväkseen.

4.2 RISTIRIITAISTEN TESTAMENTTIMÄÄRÄYSTEN TOIMEENPANO

Testamenttia toimeenpantaessa saattaa käydä ilmi, että kaikkia testamenttimääräyksiä ei voida toteuttaa samanaikaisesti. Ne ovat ristiriidassa keskenään. Tällöin on otettava kantaa määräysten keskinäiseen järjestykseen. Jos testamentista ei muuta johdu, tiettyä omaisuutta eli yksilöityä omaisuusobjektia koskeva testamentti on tällöin pantava täytäntöön ennen muita.

Jos testamentin tekijä taas on antanut useampia kuin yhden rahalegaatin eivätkä varat riitä kaikkien täyttämiseen, niitä on soviteltava. Jokaisesta rahalegaatista on tehtävä sen arvon mukainen vähennys eli päällekkäisyyden sattuessa rahalegaatteja pienennetään niiden arvon mukaisessa suhteessa, ellei testamentin tulkinnasta muuta johdu.

5 TESTAMENTIN PERUUTUS

5.1 TESTAMENTIN MUODOSSA TAPAHTUVA PERUUTUS

Testamentti on tekijänsä viimeisen tahdon ilmaus. Sen vuoksi testamentin tulee olla peruutettavissa milloin tahansa testamentin tekijän eläessä. Lupausta olla peruuttamatta testamenttia ei ole antajaansa sitova. Tässä testamentti eroaa sitovista oikeustoimista, kuten sopimuksista.

Testamentin peruuttaminen edellyttää aina sitä, että peruuttajalla on kelpoisuus tahdonilmaisun antamiseen. Samat syyt, jotka voivat johtaa testamentintekokelpoisuuden menettämiseen, voivat myös estää jo laaditun testamentin tehokkaan peruuttamisen. Testamentin tehokas peruuttaminen edellyttää lisäksi, että siihen ryhdytään peruuttamistarkoituksessa (*animus revocandi*). Testamentin voi aina peruuttaa samassa muodossa kuin missä se on laadittukin, eli tekemällä uuden testamentin.

5.2 TESTAMENTIN VAPAAMUOTOINEN PERUUTUS

Testamenttioikeuden paradokseihin kuuluu se, että ankaran määrämuotoisen oikeustoimen voi aina peruuttaa vapaamuotoisesti. Testamentin voi repiä, yliviivata, polttaa tai hävittää millä tavalla tahansa. Testamentin voi peruuttaa myös suullisesti. Ollakseen tehokas, suullinen peruutus edellyttää todistettavuutta. Siinä tapauksessa, että vapaamuotoinen peruutus on toteennäytettävissä, testamentti on peruutettu, vaikka asiakirja on tallella testamentin tekijän kuollessa. Testamentin vapaamuotoinen peruuttaminen on mahdollista koko Euroopassa ainoastaan Ruotsissa ja Suomessa. Jos originaali on huono, kopiosta ei voi tulla sitä parempaa.

Testamentin peruuttamistahto on aina kyettävä näyttämään toteen. Pelkästään se seikka, että henkilö on antanut toimeksiannon

asianajajalle uuden testamentin laatimiseksi, ei yksinään vielä osoita aikaisemman testamentin peruuttamistahtoa (KKO 2011:57). Testamentin tekijän tarkoituksena on voinut olla toimeksiantoa antaessaan se, että uusi testamentti peruuttaa aikaisemman ainoastaan edellytyksin, että myöhempi testamentti laaditaan toimeksiannon mukaisesti. Jos tämä edellytys ei täyty, toimeksiantoa koskeva tahdonilmaisuu ei ole vielä tehokas testamentin peruutus. Sitä pidetään vain aikomuksena peruuttaa testamentti.

6 TESTAMENTTIKANTEET

6.1 KANNETYYPIT

Testamentin moite on perillisen testamentin saajaa vastaan ajama kanne testamentin julistamisesta pätemättömäksi. Moiteperusteet on laissa tarkoin yksilöity. Muilla kuin näillä perusteilla ajettava kanne ei ole testamentin moite edes silloin, kun kantajana on perillinen. Testamentin moite on nostettava määräajassa eli kuuden kuukauden kuluessa luettuna siitä kun testamentin saaja on antanut testamentin perilliselle tiedoksi. Tämä määräaika on niin sanottu materiaallinen määräaika, jota ei voida palauttaa. Jos testamentin moitekanne nostetaan myöhemmin kuin kuuden kuukauden kuluessa tiedoksiantamisesta, kanne on jätettävä tuomioistuimessa tutkimatta, jos testamentin saaja tekee siitä väitteen.

Muilla perusteilla testamentin riitauttava kanne voidaan nostaa määräajasta riippumatta. Testamentin voi riitauttaa muukin taho kuin perillinen. Silloin ei ole kysymys testamentin moitteesta. Muita testamenttikanteita ovat seuraavat kanteet. *Testamentin tulkintakanne*, jossa perillinen vaatii tuomioistuinta toteamaan, ettei jälkisäädöksen sisältö ole sellainen kuin testamentin saaja väittää. Asetelma voi luonnollisesti olla myös päinvastainen ja kantajana voi olla testamentin saaja. Tavallisin tulkintakanteen peruste on testamentin epäselvyys.

Omistajankanteesta voidaan puhua silloin, kun väitetään, ettei testamentin tekijällä ole ollut valtaa määrätä tietystä omaisuudesta testamentilla. Tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että eloonjäänyt puoliso on perinyt ensiksi kuolleen puolisonsa puolison perintöoikeutta koskevien säännösten nojalla. Tämän jälkeen samainen eloonjäänyt puoliso on tehnyt testamentin kaikesta omaisuudesta ottamatta huomioon sitä tosiseikkaa, että hänen

pesästään puolet kuuluu ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille. Jos lesken testamentin saajat vaativat itselleen koko lesken pesää ja vetoavat tällöin siihen, että leski on määrännyt heille koko pesän omaisuuden täydellä omistusoikeudella, toissijaiset perilliset voivat riitauttaa lesken testamenttauskompetenssin. Leski ei omalla testamentillaan voi määrätä siitä, miten ensiksi kuolleen puolison pesäosuus on jaettava toissijaisten perillisten tai muidenkaan edunsaajien kesken. Ensiksi kuolleen puolison perilliset voivat tällöin nostaa kanteen ja vaatia testamentin julistamista tehottomaksi sikäli kuin sillä on määrätty ensiksi kuolleelle kuuluneesta omaisuudesta. Vastaajaksi sellaiseen kanteeseen on haastettava lesken tekemän testamentin saaja.

Oma kannetyyppinsä on myös *testamentin peruuttamiskanne*. Testamentin peruuttamiskanteessa perillinen tai aikaisemman testamentin saaja väittää, että testamentin tekijän viimeiseksi väitetty testamentti ei ole voimassa sen vuoksi, että testamentin tekijä on sen peruuttanut. Kantajan on näytettävä oikeudenkäynnissä testamentin tekijän peruuttamistahto toteen. Peruutus ei voimassa olevan oikeuden mukaan ole testamentin moiteperuste.

Testamentin saajilla on myös mahdollisuus nostaa kanteita, joiden tarkoituksena on saada lainvoimainen ratkaisu testamentin saajien välisessä suhteessa. Kysymyksessä voi olla testamentin tehokkuutta, pätevyyttä tai sen tulkintaa koskeva riita. Testamentin pätevyyttä koskevassa oikeudenkäynnissä kantajina voivat olla muutkin kuin perilliset tai testamentin saajat. Testamentin tehokkuudesta tai sen pätevydestä saattavat kiinnostua myös perillisen velkoja, joskus testamentin saajankin velkoja tai esimerkiksi lesken uusi puoliso, jolla on aihetta epäillä lesken tekemän testamentin pätevyyttä. Heidän kanteensa eivät kuulu varsinaisen selvitysjärjestelmän alaisuuteen. Yksikään edellä mainituista ns. muista testamenttikanteista ei ole määräaikaan sidottu.

Ainoastaan varsinainen testamentin moitekanne on nostettava laissa säädetyssä määräajassa.

Kaikkia testamenttikanteita yhdistää toisiinsa se, ettei niitä voi nostaa testamentin tekijän eläessä. Sellainen kanne olisi ennenaikainen ja tuomioistuimen tulisi jättää se tutkittavaksi ottamatta.

6.2 TESTAMENTIN MOITE

Testamentin moitekanne on perillisen suojakanne. Aloitevalta testamentin moittimiseksi on vain ja ainoastaan perillisellä ja valtion jäämistösaantoa koskevissa tapauksissa Valtiokonttorilla. Lähimmän perillisasemassa olevan henkilön oikeus moitekanneen nostamiseen estää kaikkia muita sukulaisia nostamasta testamentin moitekannetta. Testamentin saajalla ei ole suhteessa perilliseen oikeutta edes vahvistuskanneteitse saada todetuksi testamentin pätevyyttä. Hänen on tyydyttävä odottamaan perillisen taholta tulevaa reaktiota.

Perillinen voi nostaa testamentinmoitekanteen, jos hän on perimysjärjestyksessä *lähin* perillinen, eikä ole menettänyt oikeuttaan perintöön, luopunut perittävän eläessä perinnöstään tai hyväksynyt perittävän tekemää testamenttia tämän kuoleman jälkeen. Jos testamentin tekijä kuolee perillisettä, moiteoikeus kuuluu valtiolle. Testamentin moitekanne on nostettava kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun perillinen on saanut testamentista todisteellisesti tiedon.

Testamentin moiteoikeus kuuluu jokaiselle perilliselle itsenäisesti. Tämä seuraa jo siitä, että testamentti on annettava erikseen tiedoksi jokaiselle perilliselle tai hänen lailliselle edustajalleen. Moiteajat voivat siis eri perillisten kohdalla alkaa eri ajankohdista. Jokaisella perillisellä on niin ikään valta itsenäisesti hyväksyä testamentti. Sen vuoksi myös moiteoikeudenkäynnissä annettavan tuomion oikeusvoima ulottuu ainoastaan kantajaperilliseen,

elleivät muut perilliset ole yhtyneet kanteeseen. Testamentti käy pätemättömäksi siltä mutta *vain siltä osin kuin se estää moittijaa saamasta osuuttaan jäämistöstä*.

Testamentti voidaan moitteen johdosta julistaa pätemättömäksi ensinnäkin silloin, jos testamentin on tehnyt henkilö, joka ei ole lain mukaan ollut kelpoinen määräämään jäämistöstään. Silloin kysymyksessä on *habiliteettivirhe*. Joka on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, saa testamentilla määrätä jäämistöstään. Testamentin saa tehdä nuorempikin, jos hän on tai on ollut naimisissa, ja viisitoista vuotta täyttänyt muutoinkin siitä omaisuudesta, jota hänellä on oikeus itse hallita. Tämän testamentin moiteperusteen käytännöllinen merkitys on vähäinen.

Muut moiteperusteet ovat testamenttijärjestelmän kannalta olennaisempia. Testamentti voidaan julistaa pätemättömäksi silloin, kun sitä ei ole tehty laissa säädetyssä muodossa. Säännökset antavat tuomioistuimelle harkintavaltaa muotovirheen merkityksen arvioinnissa, sillä lain mukaan tässäkin tapauksessa tuomioistuimella ei ole ehdotonta velvollisuutta moitekanteen hyväksymiseen. Laissa käytetty ilmaisu ”voidaan” osoittaa, että pätemättömyysseuraamus ei ole ehdoton.

Testamentin moiteperusteita ovat testamentin tekijän mielisairaus, tylsämielisyys ja muu sieluntoiminnan häiriö. Jokainen näistä perusteista voi johtaa siihen, että testamentti julistetaan perillisen kanteesta pätemättömäksi, jos sellainen tila on vaikuttanut testamentin syntyyn ja/tai sisältöön. Näissä tilanteissa on tapana puhua testamenttia rasittavasta *tahtovirheestä*.

Fyysisen pakon käyttäminen poistaa oikeustoimelta testamentin luonteen. Jos henkilö väkivaltaisesti pakotetaan ilmaisemaan ”testamenttaustahto”, ei ole syntynyt sellaista oikeustosiasiata, johon testamenttausunormit soveltuvat. Silloin kun perittävän kättä vastoin hänen tahtoaan liikutetaan ja tehdään näin menetellen allekirjoitus testamenttiasiakirjaan, testamenttaustahto puuttuu

kokonaan. Perillisten ei tarvitse näin syntyneitä määräystä edes moittia.

Muunlainen pakon käyttäminen on sitä vastoin moitesäännösten alainen. Niinpä jos joku on aseella uhaten saanut perittävän allekirjoittamaan itse testamenttinsa, testamenttia on määrääjässä moitittava, uhalla, että se päteviöityy. Pakon merkitystä arvosteltaessa on asiaan vaikuttamatonta, kuka pakkoa on käyttänyt, testamentin saaja vai joku sivullinen.

Varallisuusoukeudellisia oikeustoimia sääntelevissä oikeusohjeissa ei oikeustoimen pätemättömyysperusteena ole pidetty oikeustoimeen osallisen taivuttelemista. Testamenttioikeudessa asia on toinen. Jälkisäädöksissä pakkoa lievempi *taivuttelu* on tosiasiallisesti helppoa, koska perittävän kyky itsenäiseen tahdonmuodostukseen on usein iän, sairauden, sosiaalisen riippuvuuden tai muun sellaisen syyn vuoksi heikentynyt.

Taivuttelun ei tarvitse olla edes likimain pakkoon verrattavaa, kun se jo voi vaikuttaa testamentin sisältöön. Testamentti voidaan julistaa pätemättömäksi, jos testamentin tekijä on sen tekemiseen taivutettu käyttämällä väärin hänen ymmärtämättömyyttään, tahdon heikkouttaan ja riippuvaista asemaansa.

Testamentti voi käydä pätemättömäksi myös sen johdosta, että sen tekijä on petollisesti vietelty jälkisäädöksen tekemiseen. Petolliseen viettelyyn on rinnastettu sellainen testamentin tekijän muu erehdys, joka on määräävästi vaikuttanut hänen tahtoonsa. Erehdys on moiteperuste, jos testamentin tekijä ei olisi tehnyt kysymyksessä olevaa testamenttia, mikäli hän olisi ollut tietoinen todellisesta asiantilasta. Esimerkkinä erehdyksestä voidaan mainita testamentti henkilön hyväksi, jota perittävä on erheellisesti luullut omaksi biologiseksi jälkeläisekseen.

Todistajan esteellisyyden aiheuttamaan pätemättömyyteen on myös vedottava määrääjässä moitekanteella. Pätemättömyys on tässä tapauksessa siinä mielessä ehdoton, että oikeudella ei ole

samanlaista valtaa harkita sitä, tuleeko moitekanne hyväksyä kuin muissa moitekannetilanteissa. Jos jonkin testamenttiin sisältyvän määräyksen osalta ei ole noudatettu todistajan esteettömyyttä koskevia säännöksiä, testamentti on siltä osin pätemätön.

Testamenttia ei voi moittia muilla kuin edellä mainituilla perusteilla.

6.3 TULKINTAKANNE

Testamentin tulkintakannetta voidaan luonnehtia tyyppilliseksi vahvistuskanteeksi. Sen avulla pyritään saamaan tuomioistuimen auktoritatiivinen vahvistus sille, mitä on pidettävä testamentin tekijän aitona tarkoituksena. Tulkintakanteen tavoitteena on testamentin oikean sisällön selville saaminen.

Testamentin tulkintakanteeseen voi turvautua jokainen, jonka hyväksi tai rasitukseksi jälkisäädös on tehty, jos vain esiintyy epäselvyyttä jälkisäädöksen sisällöstä. Tulkintakannetta voivat näin ollen ajaa perillinen yhtä hyvin kuin testamentin saajakin.

6.4 PERUUTTAMISKANNE

Perillisen edun mukaista on saattaa tarvittaessa tuomioistuimen tutkittavaksi, onko perittävän tekemä testamentti tullut peruutetuksi. Riidan kohteena on tällöin testamentin tekemisen jälkeen ilmaantunut seikka. Se erottaa peruuttamiskanteen selväpiirteisesti varsinaisesta testamentin moitteesta. Testamentin peruuttamiskanteessa esitetään hyvin usein väite siitä, että testaattori oli kertonut aikovansa laatia uuden testamentin. Tämä ei kuitenkaan ole vielä riittävä näyttö siitä, että peruuttamistahto olisi kypsynyt peruuttamisaktiksi. Vaikka testamentin voikin peruuttaa vapaamuotoisesti, tehokkaan peruuttamisen edellytyksenä on se, että se on tehty todistettavasti. Silloin tuomioistuin joutuu aina

arvioimaan sitä, onko todistaja ollut esteetön ja saisiko hän itse hyötyä siitä, jos testamenttia pidettäisiin peruutettuna. Rintaperillisen todistuslausuma, jossa hän kertoo testamentin tekijän peruuttaneen ulkopuolisen saajan hyväksi tekemänsä testamentin, ei ole kovin uskottava, koska rintaperillinen saisi perittävän jäämistön suoraan lain nojalla, jos testamenttia ei olisi.

Testamentin peruutukseen ei tarvitse reagoida määräajassa. Perillisen, joka ei ole ottanut perintöä vastaan, on kuitenkin nostettava peruuttamiskanne ennen kuin hänen oma perintösaantonsa on vanhentunut. Perillinen voi siis tehokkaasti nostaa testamentin peruuttamiskanteen ennen kuin kymmenen vuotta on kulunut umpeen perittävän kuolemasta. Kanteen vireillepano katkaisee vanhentumisen kulumisen, joten tuomioistuin voisi käsitellä peruuttamiskannetta yli kymmenen vuoden kuluttua perittävän kuolemasta ja antaa sitä koskevan ratkaisunsa.

6.5 INEKSISTENSSIKANNE

Perillinen voi nostaa kanteen myös sillä perusteella, että testamenttia ei ole lainkaan tehty. Käytännössä ineksistenssikanne nostetaan usein sen vuoksi, että joku on vedonnut väärennettyyn testamenttiasiakirjaan tai testamentiksi väitettyyn suulliseen lausumaan.

Ineksistenssin perusteella ajettava kanne eroaa testamentin moitekanteesta sikäli, että kanteen lopputulos vaikuttaa kaikkien perillisten hyväksi siitä riippumatta, ovatko he yhtyneet kanteeseen vai eivät. Jos testamentti osoittautuu väärennetyksi, silloin jäämistö on jaettava perillisten kesken lakimääräistä perimystä koskevien säännösten mukaan. Jos väärennöksen on tehnyt joku lakimääräisistä perillisistä, oikeudella on valta julistaa hänet kokonaan tai osaksi menettäneensä oikeutensa perintöön.

Ineksistenssikanne ei ole sidottu testamentin moitteelle varattuun kuuden kuukauden määräaikaan. Perillisen, joka ei ole ottanut perintöä vastaan, on kuitenkin nostettava ineksistenssikanne ennen kuin hänen oma perintösaantonsa on vanhentunut. Suomen voimassa olevaan oikeuteen ei sisälly säännöstä, joka selvästi osoittaisi, missä ajassa mahdollisuus ineksistenssikanteen nostamiseen vanhentuu eli prekludoituu, jos perillinen on ottanut perinnön vastaan ja osa perinnöstä on osoitettu väärennetyn testamentin nojalla testamentin saajalle. Esimerkiksi Ranskassa on tätä tilannetta varten erityissäännös, jonka mukaan vanhentumisaika on kolmekymmentä vuotta. Preklusion johdosta laiton saanto laillistuu.

6.6 KANNE PUUTTUVAN TESTAMENTTAUSVALLAN JOHDOSTA

Oman kokonaisuutensa muodostavat ne testamenttikanteet, joilla joku riitauttaa jälkisaädöksen testamentin tekijän puuttuneen kompetenssin johdosta. Kantaja väittää testamentin koskevan hänelle kuuluvaa omaisuutta. Testamentissa määrätty esine on saattanut olla esimerkiksi testamentin tekijällä vain lainassa tai saamisen vakuutena ja hän on määrännyt sellaisesta omaisuudesta omassa testamentissaan.

Kompetenssin ylitys aiheuttaa testamentin tehottomuuden. Se on normaalisti todettava kanteella, joka ei kuitenkaan ole määräaikainen. Näyttövelvollisuus siitä, että kompetenssi on ylitetty, on normaalisääntöjen mukaan kantajalla.

6.7 TESTAMENTIN SAAJIEN VÄLINEN OIKEUDENKÄYNTI

Testamentin saajien välillä voi vallita samanlainen eturistiriita kuin perillisen ja testamentin saajan kesken. Näin on asianlaita

kaikissa niissä tapauksissa, joissa testamentin tekijä on laatinut jäämistöstään jälkisäädöksiä, joita ei voida yhdellä kerralla panna toimeen. Tyypillisimmillään eturistiriita on silloin, kun testamentit koskevat samaa omaisuutta. Testamentin saajat voivat keskenään käydä oikeutta siitä, mitä heille on testamentin nojalla tuleva.

Kanneperusteena testamentin saajien välisessä oikeudenkäynnissä voidaan vedota muotovirheeseen, tahtovirheisiin ja habilitteettivirheisiin.

Testamentin saajan on nostettava kanne toista testamentin saajaa vastaan viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta, koska testamentin saajan on saatettava oikeutensa voimaan viimeistään tässä ajassa.

IV

PERINNÖNJAKO

1 PERINNÖNJAKO PROSESSINA

1.1 SOPIMUSJAKO JA TOIMITUSJAKO

”Perinnönjako” tarkoittaa joko perillisten itsensä antamien tahdonilmaisujen yhteen sulautumaa ja siihen liittyvää reaalista jakotoimitusta eli *sopimusjakoa* tai pesänjakajan suorittamaa päätöksentekoa siihen liittyvine reaalisine jakotoimenpiteineen eli *toimitusjakoa*. Jako on pesänjakajan toimitettava, jos osakas sitä vaatii tai jonkun osakkaan osuus pesästä on ulosmitattu. Jos velkoja, jonka oikeutta jako koskee, siihen suostuu, ulosottomies saa antaa osakkaille tai tuomioistuimen määräämälle pesänjakajalle luvan toimittaa jaon osakkaiden sopimalla tavalla.

Sopimusjaon toimittamisesta täysivaltaiset osakkaat päättävät aina itse. Jos joku osakkaista on alaikäinen tai edunvalvonnan piirissä taikka edunvalvoja on saman kuolinpesän osakas kuin hänen päämiehensä, sopimusjakomenettely on mahdollinen vain, mikäli holhousoikeudellinen edunvalvonta on järjestetty asianmukaisella tavalla. Silloin kun edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat saman kuolinpesän osakkaita, heidän välillään vallitsee eturistiriita ja päämiehelle on sen vuoksi määrättävä esteetön edunvalvojan sijainen. Toimitusjako saadaan vireille ainoastaan siten, että kärjäoikeudelle tehdään hakemus pesänjakajan määräämiseksi.

Perinnönjaossa voidaan erottaa toisistaan *jako-osuuden määrittäminen* ja *reaalinen jakotoimitus*. Perintöosalla voidaan tarkoittaa suhteellista, arvomääräistä tai esinekohtaista oikeutta jäämistöön. Reaalista jakotoimitusta voi luonnehtia esinekohtaisen perintöosan toteuttamiseksi. Reaalisessa jaossa voidaan erottaa kaksi puolta: osakkaalle tulevien omaisuusobjektien osoittaminen ja jako-omaisuuden luovuttaminen saajille.

1.2 JAON ALOITTAMINEN

Kun pesä on selvitetty, jokaisella osakkaalla on oikeus vaatia jakoa. Ennen pesänselvityksen päättymistä jokaisella osakkaalla on valta kieltäytyä jaon tosiasiallisesta aloittamisesta eikä pesänjakajakaan voi oma-aloitteisesti käynnistää jakoa ennen tätä. Osakkaan oikeus kieltää jaon aloittaminen tarkoittaa oikeutta kieltää reaaliset jakotoimet. Jaon aloittamiskiellon estämättä usein on suorastaan välttämätöntä ryhtyä moniin jakoon liittyviin toimiin, ennen kuin varsinainen jakoprosessi on mahdollista käynnistää. Esimerkiksi lakiosien suuruus on laskennallisesti määritettävä, jotta tiedettäisiin, voidaanko legaatti täyttää.

Jakoa ei saa aloittaa ennen kuin perunkirjoitus on toimitettu, kaikki tiedossa olevat velat on maksettu tai niiden maksamiseen tarvittavat varat on pantu erityiseen hoitoon. Legaatin saajan suojaamiseksi on säädetty, että jos yksikin osakkaista sitä vaatii, jaon voi aloittaa vasta kun jakamattomasta pesästä täytettävä legaatti tai tarkoitemääräys on täytetty taikka siihen tarvittava omaisuus on pantu hoitoon. Jos pesänselvittäjä on määrätty, jaon aloittamiskielto on voimassa siihen asti, kunnes selvittäjä on ilmoittanut selvityksen päättyneen. Tilanne on sama, jos peritävä on määrännyt testamentissaan testamentin toimeenpanijan ja pesä on tämän hallinnossa.

Jaon voi saada vireille jokainen kuolinpesän osakas itsenäisesti. Legaatin saaja ei voi käynnistää perinnönjakoa, koska hänen oikeutensa toteutetaan pesänselvityksessä. Vireillepanovalta on lisäksi sellaisella osakkaan velkojalla, jonka saatavasta velallisosakkaan osuus pesässä on ulosmitattu. Pesäosuuden ulosmittauksen seurauksena velallisosakas ei menetä omaa oikeuttaan perinnönjaon vireillepanoon, vaan valta käynnistää jako säilyy ja ulosmittausvelkojalla on siihen rinnakkaislegitimaatio.

Myös perintöosuuden luovutuksensaajalla on valta vaatia perinnönjakoa, jos luovutuksen jälkeen pesässä edelleen on vähintään

kaksi jako-osakasta. Oikeus pesänjakajan määräämistä koskevan hakemuksen tekemiseen on myös avustukseen oikeutetulla henkilöllä silloinkin kun hän ei ole kuolinpesän osakas.

Eloonjäänyt puoliso voi vaatia jakoa siinäkin tapauksessa, ettei hän ole ensiksi kuolleen puolisonsa kuolinpesän osakas. Oikeus hakea pesänjakajan määräämistä on annettu leskelle sen vuoksi, että hän voisi kaikissa tilanteissa turvata lakimääräisen oikeutensa hallita jäämistöä jakamattomana.

1.3 PESÄNJAKAJAN MÄÄRÄÄMINEN

Pesänjakajan määrää tehtävänsä tuomioistuimien. Määräyksen antaa perittävän viimeisen asuinpaikan käräjäoikeus (*forum hereditatis*). Ketään ei voida määrätä suostumuksettaan pesänjakajaksi.

Pesänjakajaksi on määrättävä tehtävään sopiva henkilö. Sopivuus on osaksi tehtävän edellyttämää kokemusta ja sen edellyttämää koulutusta. Riitojen ratkaisijaksi valittavan henkilön tulee voida asettua ”kaiken epäilyksen ulkopuolelle”, minkä vuoksi häneltä edellytetään käytännössä samanlaista riippumattomuutta osapuolista kuin tuomarilta ja pesänselvittäjältä.

Kuolinpesän osakkaat eivät aina ole yksimielisiä siitä, kenet tulisi määrätä pesänjakajan tehtävään. Osa hakijoista voi ehdottaa tehtävään yhtä asianajajaa ja joku muu taho pitää toista siihen parempana. Tuomioistuimen asiana on ratkaista, kenen ehdokas tässä tilanteessa määrätään pesänjakajaksi. Ratkaisua ei tehdä kaavamaisesti siten, että enemmistöosakkaat voisivat määrätä ehdokkaan henkilöstä. Valinnassa tuomioistuimen on arvioitava ehdokkaiden kokemusta ja ammattitaitoa selviytyä vaativasta pesänjakajan tehtävästä. Vaikka laki ei edellytä pesänjakajaksi määrättävältä henkilöltä lakimieskoulutusta, käytännössä alalla vallitsee juristimonopoli. Jos toinen pesänjakajaksi ehdotetuista on pastori ja toinen tuomari, hyvin todennäköisesti tehtävään

määrätään juristikoulutuksen saanut henkilö. Ilman oikeuden määräystä voi sellainen pesänselvittäjä tai testamentin toimeenpanija, joka itse ei ole kuolinpesän osakas, toimia pesänjakajana, jos osakkaat häntä yksimielisesti pyytävät toimittamaan jaon eikä toista henkilöä ole määrätty pesänjakajaksi.

Jos perittävä oli avioliitossa, perinnönjaon toimittaminen edellyttää omaisuuden ositusta tai erottelua. Tavallisesti pesänjakaja määrätään tällöin sekä ositusta että perinnönjakoa varten. Perinnönjaon kohteeksi tulee vain perittäväälle kuuluva avio-osa ja siihen mahdollisesti osituksen jälkeen tehtävät laskennalliset lisäykset. Ositus voi tulla toimitettavaksi joko lesken ja muiden osakkaiden välillä tai jos ositusta ei ole toimitettu ensiksi kuolleen puolison jälkeen, se tulee toimitettavaksi kahden kuolinpesän kesken.

Tuomioistuimien voi vapauttaa pesänjakajan tehtävästään kesken perinnönjaon. Tämä on mahdollista aina, kun osakkaat ovat asiasta yksimieliset, eikä kenenkään osakkaan pesäosuutta ole ulosmitattu. Pesänjakaja voidaan aina vapauttaa myös sillä perusteella, että hän osoittautuu sopimattomaksi toimeensa. Pesänjakajalle on kuitenkin varattava tilaisuus tulla asiassa kuulluksi. Pesänjakajalla on myös oikeus itse pyytää vapautusta tehtävästään muun muassa terveydellisistä syistä.

1.4 PESÄNJAKAJAN TEHTÄVISTÄ

Pesänjakajan toimivallalla ymmärretään jakajan kelpoisuutta suorittaa ositukseen ja perinnön jakamiseen liittyviä tehtäviä. Osa toimivaltaan kuuluvista toimenpiteistä on pesänjakajan velvollisuutena. Niihin hänen on ryhdyttävä oma-aloitteisesti. Jotkin toimet taas ovat asianosaisaloitteisia: ne on suoritettava ainoastaan silloin, kun joku osakkaista sitä vaatii.

Pesänjakajan toimivalta on yksinomainen. Se merkitsee, että jakajalla ja ainoastaan hänellä on asialegitimaatio jakoa koskeissa ratkaisuisissa. Osakkailla on oikeus ajaa jakoon liittyviä erilliskanteita toimitusjaon kestäessä vain, jos he voivat osoittaa, että heillä on perusteltu oikeudellinen tarve kanteen ajamiseen tai jos laki velvoittaa kanteen nostamiseen määrääjassa. Tämän jo osituksesta tutun *keskittämisperiaatteen* ideana on, että pesänjakaja ”ensimmäisenä oikeusasteena” on yleensä velvollinen antamaan hänen ratkaistavikseen tulleissa kysymyksissä itse päätöksen. Hän ei voi siirtää asiaa erillisessä oikeudenkäynnissä ratkaistavaksi.

Pesänjakajan kuuluu ratkaista, miten pesänselvityksessä selvitettyiksi katsottuja tosiasioita on jaossa arvosteltava. Jakajan on esimerkiksi arvioitava, onko jokin oikeustoimi ennakkoperintöä. Jos jaon aikana ilmaantuu uutta velkaa tai muutoin käy selväksi, että pesä ei ole vielä täysin selvitetty, pesänjakajalla ei ole määräyksensä perusteella valtaa selvittää pesää loppuun. Perintökaaren järjestelmä erottaa selvitystoimet ja ositus- ja jakotoimet jyrkästi toisistaan. Pesänselvittäjää ei voida milloinkaan määrätä omaisuuden ositusta varten. Kuolinpesässä selvitystoimet kuuluvat joko osakkaille tai tuomioistuimen määräämälle pesänselvittäjälle. Pesänselvittäjä ei voi puolestaan koskaan jakaa pesää, jos osakkaat eivät ole pyytäneet häntä toimimaan pesänjakajana. Jos tällainen pyyntö on esitetty, se ei lakkauta pesänselvittäjän määräystä, mutta se johtaa oikeudellisen roolin muutokseen. Pesänselvittäjästä tulee silloin pesänjakaja. Ainoa asia, joka kuuluu jakotoimena sellaisen pesänselvittäjän toimivaltaan, jota ei ole pyydetty pesänjakajaksi tai määrätty siihen tehtävään, on legaatin täyttäminen. Legaatti täytetään ennen perinnönjakoa pesänselvityksessä. Omaisuuden ositus ja perinnönjako kuuluvat joko puolisoille, pesän osakkaille tai tuomioistuimen määräämälle pesänjakajalle.

Pesänjakajan toimittama jako on vireillä pesänjakajahakemuksen tekohetkestä siihen asti, kunnes jakaja erotetaan tai hänen toimittamansa jako tulee lainvoimaiseksi. Jakajalla on määräyksensä nojalla velvollisuus ryhtyä kaikkiin niihin toimiin, jotka ovat jaon kannalta välttämättömiä ja jotka voidaan suorittaa objektiivisuuden kärsimättä. Pesänjakaja ei ole kenenkään asiamies. Ehdoton *objektiivisuusvaatimus* palvelee koko jakojärjestelmän tavoitteita.

Pesänjakajan velvollisuuksiin eli oma-aloitteisesti suoritettaviin kuuluvat muun muassa seuraavat tehtävät. Pesänjakajalla on velvollisuus antaa osakkaille informaatiota jakajan asemasta ja toimivallasta, ositus- ja perinnönjakomenettelyn pääkohdista, moiteoikeudesta sekä toimitusjaon keskeistavoitteena olevasta sovinnosta osakkaiden kesken. Pesänjakajan yleiseen informaatiovelvollisuuteen kuuluu myös sellainen jako-osakkaan oikeudellinen neuvominen, joka ei vaaranna jakajan puolueettomuutta.

Pesänjakajan on todettava jaon yleisten edellytysten olemassaolo: pesän tulee olla selvitetty, perunkirjoitus toimitettu, tiedossa olevat velat maksettu, legaatti tai tarkoitemääräys täytetty, mahdollinen ositus toimitettu ja osakkaat kutsuttu todisteellisesti jakotoimitukseen. Pesänjakajan tulee huolehtia jakoa varten tarvittavan omaisuusluettelon laatimisesta. Luonnollisen pohjan luettelolle muodostaa perukirja.

Jakajalla on oikeus jäämistöä koskevien tietojen saamiseen pesänselvittäjältä sikäli kuin tämän tekemä tilitys on epäselvä. Hän voi pyytää tietoja myös viranomaisilta, esimerkiksi Verohallinnolta sekä hankkia tietoja esimerkiksi perittävän arvo-osuustilillä olevista arvo-osuusmerkinnöistä. Perittävän nimissä olevien talletusten, luottojen ja notariaattisäilytysten suuruuden selvittämiseksi pesänjakajalla on oikeus saada pankilta samat tiedot, jotka perittäväkin eläessään olisi saanut. Sen sijaan pankki on oikeutettu kieltäytymään antamasta tietoa lesken pankkitileistä ja

muista pankkisuhteista. Kieltäytymisen perusteena ovat pankkilaeissa olevat pankkisalaisuussäännökset. Vastaavaa salassapito-oikeutta ei ole esimerkiksi veroviranomaisella, jolta saa tietoja myös lesken varallisuusasemaan vaikuttavista yksityiskohdista.

Ennen ryhtymistään jakoon pesänjakaja on velvollinen toteamaan sen, ketkä ovat kuolinpesän osakkaita. Kuolinpesän osakkuussuhteita koskeva ratkaisu saattaa edellyttää virkatodistusten ja viranomaisille annettujen lausumien ja muiden rekisterimerkintöjen tulkintaa. Näiden asiakirjojen perusteella jakajan on todettava ensin perimyksen yleiset edellytykset eli ratkaistava se, kenellä on lain mukaan oikeus perintöön. Sen jälkeen pesänjakajan on otettava kantaa perimyksen erityisiin edellytyksiin kuten esimerkiksi siihen, onko saajan oikeus vanhentunut tai siihen, voiko puoliso periä ensiksi kuolleen puolison, vaikka puolison kuollessa olikin vireillä avioero. Perimyksen erityisten edellytysten arvioiminen vaatii usein näytön hankkimista oikeustosisekoista ja tämän näytön hankkimiseen jakajalla on toimivalta. Pesänjakaja on kelpoinen tulkitsemaan sekä avioehtosopimusta että testamenttia.

Jakajan keskeisiin tehtäviin kuuluu jaettavan omaisuuden arvostaminen. Hän ei ole sidottu perunkirjoitusarvoihin. Jäämistössä reaalisesti oleva omaisuus on arvostettava *jakohetken mukaiseen käypään arvoon*. Käyvällä arvolla puolestaan ymmärretään omaisuudesta todennäköisesti saatavaa todellista kauppahintaa. Jäämistöön mukaan luettavat *laskennalliset lisäykset* arvostetaan kuitenkin pääsääntöisesti siihen arvoon, joka omaisuudella oli ollut oikeustointa tehtäessä eli vastaanottohetken mukaiseen arvoonsa.

Yksi pesänjakajan vaikeimmista tehtävistä liittyy omaisuusluetteloa koskevien erimielisyyksien ratkaisemiseen. Usein pahimmat erimielisyydet kanavoituvat perillisten ja lesken kesken toimitettavaan ositukseen. Osituksessa esiin nousevat tulkinnalliset

kysymykset voivat koskea muun muassa sitä, mitä on pidettävä perittävän avio-oikeuden alaisena ja siitä vapaana omaisuutena, mihin omaisuuden puolisoiden velat kohdistuvat, mikä on surrogaattiomaisuutta, onko jotain omaisuutta pidettävä puolisoiden yhteisenä omaisuutena ja niin edelleen. Omistusoikeutta koskevat riitaisuudet johtavat helposti perinnönjaon pitkittymiseen. Sen vuoksi jakajan on omaisuusluettelon laatimisessa noudatettava mitä suurinta huolellisuutta ja tutkittava tarkoin myös asianosaisten omaisuusluettelon johdosta esittämät huomautukset. Pesänjakaja on velvollinen vastaanottamaan kaiken asianosaisten esittämän näytön jaettavan omaisuuden omistusta ja hallintasuhteista.

Osakkaan vaatiessa pesänjakajan on tehtävä päätös mahdollisen avustuksen suorittamisen edellytyksistä ja sen suuruudesta, ennakkoperinnön huomioon ottamisesta jaossa sekä lakiosan määrästä ja toteuttamisesta. Sen sijaan lakiosan täydennykseen liittyvät kysymykset eivät kuulu jakajalle. Pesänjakaja ei voi myöskään ajaa kannetta lahjansaajaa vastaan, jos leski on lahjoittanut omaisuutta, eikä ensiksi kuolleen puolison toissijaisille perillisille voida antaa lesken pesästä sen johdosta riittävää vastiketta.

Jos pesään ilmaantuu jaon aikana uusia varoja, jakajan on kehotettava osakkaita toimituttamaan täydennysperunkirjoitus. Sama koskee jo toimitetun perunkirjoituksen muunlaista oikaisua. Pesänjakaja voi sisällyttää omaan jakoa varten laatimaansa omaisuusluetteloon tietoja ainoastaan kuolinhetken jälkeen tapahtuneista varallisuusmuutoksista.

Pesänjakaja ei ole toimivaltainen täyttämään legaattia taikka tarkoitteääräystä eikä hän voi maksaa perittävän velkaa vastoin osakkaitten (tai pesänselvittäjän) lupaa. Jakaja ei voi myöskään omatoimisesti realisoida jäämistöomaisuutta. Jos hän havaitsee, että perittävällä tai pesällä oli jakoon ryhdyttyessä maksamattontta ja erääntynyttä velkaa, hänen on kehotettava osakkaita

maksamaan se. Jos osakkaan väitetään olevan pesälle velkaa, tämän saatavan selvittäminen on jakajan tehtävä. Jakaja ei kuitenkaan voi velkoa osakkaalta edes selvää ja riidatonta saatavaa.

Pesänjakajalla ei toisin kuin pesänselvittäjällä ole yleistä *hallintovaltuutta*. Hänellä ei luonnollisestikaan näin ollen ole oikeutta käyttää määräyksensä nojalla puhevaltaa eli kantaa ja vastata pesää koskevista oikeudenkäynneistä, ellei laissa nimenomaisesti ole toisin säädetty. Jos jonkin asian ratkaiseminen kuuluu lain mukaan tuomioistuimelle, pesänjakaja ei saa tehdä sitä koskevaa päätöstä. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi testamentin moite ja lakiosan täydennys.

Muissa asioissa jakajan tulee epäselvässä tapauksessa itse tehdä ratkaisu. Jakajan toimivaltaan kuuluu myös kysymys oikeustoimen pätevyuden arvioimisesta varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain nojalla, jos kysymys oikeustoimen pätevydestä koskee perittävän ja kuolinpesän osakkaan välistä oikeustointa. Perinnönjaossa pesänjakajan laajaa toimivaltaa osoittaa muun muassa kompetenssi tulkita testamenttia. Jos jakaja ylittää toimivaltuutensa, toimenpide on vailla vaikutusta. Jos toimivallan ylitys on aiheuttanut osakkaille vahinkoa, pesänjakaja on vastuussa vahingosta yleisten vahingonkorvausvastuuta koskevien säännösten mukaan. Perintökaarella ei ole erityistä pesänjakajan korvausvastuuta koskevaa säännöstä.

Pesänjakajan on määrättävä perinnönjaon aika ja paikka. Ne hänen on todisteellisesti ilmoitettava osakkaille ja kutsuttava heidät perinnönjaon alkukokoukseen. Useimmissa tapauksissa on välttämätöntä järjestää useampi kuin yksi jakokokous. Osakkaat on kutsuttava jokaiseen kokoukseen. Yhden kokouksista on oltava varsinainen jakokokous, so. sellainen, jossa jakaja koettaa saada osakkaat sopimaan jaosta. Jakokokouksista on pidettävä pöytäkirjaa.

1.5 EDUNVALVONTA PERINNÖNJAOSSA

Jos joku kuolinpesän osakkaista on edunvalvonnan alainen, edunvalvojan on edustettava häntä perinnönjaossa. Näin ilmaistu pääsääntö on kuitenkin hieman epätarkka. Mikäli täysi-ikäiselle henkilölle on määrätty edunvalvoja, päämiehellä voi hänen ohellaan olla rinnakkainen kelpoisuus puhevallan käyttämiseen perinnönjaossa. Tämä johtuu siitä, että edunvalvojan määrääminen ei sinänsä vaikuta päämiehen oikeustoimikelpoisuuteen. Toisaalta tilanne voi kuitenkin olla sellainen, että päämiehellä ei ole ollut tarvittavaa kelpoisuutta oikeustoimien tekemiseen edes ennen edunvalvojan määräämistä. Päämies saattaa esimerkiksi olla dementoitunut, minkä vuoksi hänellä ei ole itsenäistä kelpoisuutta edustaa itseään sen enempää perinnönjaossa kuin muissakaan oikeustoimissa.

Toisaalta edunvalvoja voi olla *esteellinen* edustamaan päämiestä perinnönjaossa. Edunvalvoja saattaa olla täysi-ikäisen päämiehen kanssa saman kuolinpesän osakas. Näin asianlaita on esimerkiksi silloin, kun veli on määrätty sisarensa edunvalvojaksi ja perinnönjako tulee toimitettavaksi heidän vanhempiensa jälkeen. Edunvalvoja ei saa myöskään edustaa sisarusia perinnönjaossa, jos näiden edut ovat perinnönjaossa esitettyjen vaatimusten tai muiden jakoon liittyvien seikkojen johdosta ristiriidassa keskenään. Tällöin edunvalvojalle on määrättävä edunvalvojan sijainen. Jos edunvalvoja ei itse ole saman kuolinpesän osakas eikä sisarusten etujen välillä ole ristiriitaa, edunvalvoja voi toimia sisarusten edustajana.

Jos pesän osakkaana on alaikäinen henkilö, joka on vanhempiensa yhteisessä huollossa, hänen puhevaltaansa käyttävät edunvalvojat yhdessä. Siten kutsu kaikkiin perinnönjakokokouksiin ja sovintoneuvotteluihin tulee lähettää molemmille vanhemmille. Ratkaisevaa lapsen edustamisen kannalta ei ole se, asuvatko lapsen vanhemmat yhdessä. Toinen edunvalvojavanhemmista voi

toista kuulematta edustaa alaikäistä vain laissa nimenomaisesti säännellyissä tilanteissa.

1.6 VAJAAVALTAISEN OIKEUTTA KOSKEVA SOPIMUS TOIMITUSJAOSSA

Jos vanhempi ei ole alaikäisen lapsensa kanssa saman kuolinpesän osakas, hän voi solmia alaikäisen puolesta perinnönjaon sisältöä koskevan sopimuksen edellyttäen, että lapsi on yksin hänen huollossaan. Erillistä edunvalvojan sijaisen määräystä ei tarvita.

Mikäli sopimus koskee vain jäämistöön kuuluvan omaisuuden jakamista, eikä siihen sisälly disponointiainesta, vanhempi ei tarvitse sopimukseen edes Digi- ja väestötietoviraston lupaa. Pesänjakaja on velvollinen noudattamaan sopimusta vain, jos se on vajaavaltaisen edun mukainen. Pesänjakajan harjoittama edunvalvonta korvaa siten holhousviranomaisen luvan.

Jos sopimus sen sijaan tosiasiaassa tarkoittaa luovutustointia, tarvitaan siihen säännönmukaisesti Digi- ja väestötietoviraston lupa. Näin on asianlaita esimerkiksi silloin, kun jaossa tapahtuu osuuksien lunastuksia pesän ulkopuolisilla varoilla. Kysymys ei silloin ole sananmukaisesti perinnön jakamisesta.

1.7 VAJAAVALTAISEN JA EDUNVALVOJAN ETURISTIRIITA

Jos kumpikin vanhempi ja vajaavaltainen perillinen ovat saman kuolinpesän osakkaita, vajaavaltaiselle perilliselle on poikkeuksetta määrättävä perinnönjakoa varten edunvalvojan sijainen. Ellei vajaavaltainen ole ollut asianmukaisella tavalla edustettuna perinnönjaossa, joka koskee hänen oikeuttaan, perinnönjako on mitätön.

Mikäli pesän osakas on alaikäinen ja hänellä on lakimääräisinä edunvalvojinaan molemmat vanhempansa, kumpikin heistä on esteellinen edustamaan alaikäistä pesän osakasta perinnönjaossa silloinkin kun vain toinen heistä on kuolinpesän osakas. Tässäkin tilanteessa vajaavaltaiselle perilliselle on määrättävä edunvalvojan sijainen.

1.8 JAKOEHDOTUKSEN ESITTÄMINEN DIGI- JA VÄESTÖTIETOVIRASTOLLE

Jos joku kuolinpesän osakkaista on vajaavaltainen ja pesänjakaja toimittaa perinnönjaon, jakajan tulee valvoa jakoprosessissa vajaavaltaisen etua. Pesänjakajan ei tarvitse esittää jakehdotusta holhousviranomaiselle.

Jos osakkaat toimittavat perinnönjaon sopimusjakona tai kesken toimitusjaon päättävät, että he saattavat jaon loppuun sopimusjakona, jakehdotus on esitettävä holhousviranomaiselle, jos joku jako-osakkaista on edunvalvonnan alainen.

Mikäli Digi- ja väestötietovirasto hyväksyy jakehdotuksen, osakkaiden on toimitettava jako laissa säädettyjä muotomääräyksiä noudattaen. Pelkkä Digi- ja väestötietoviraston suostumus ei korvaa perinnönjakoa. Jos sopimusjaolle ei ole haettu asianmukaista Digi- ja väestötietoviraston hyväksyntää, se ei sido vajaavaltaista, ellei hän täysivaltaiseksi tultuaan nimenomaan tai konkludenttisesti hyväksy jakoa itseään sitovaksi. Konkludenttisesti hyväksymisellä tarkoitetaan hiljaista hyväksyntää, joka on pääteltävissä henkilön käyttäytymisen perusteella. Jos esimerkiksi 16-vuotias on osallistunut perinnönjakoon ja allekirjoittanut perinnönjakokirjan ja hänen tililleen on maksettu perintöosa, jota hän käyttää 18 vuotta täytettyään, varojen käyttö on osoitus siitä, että alaikäinen perillinen on täysi-ikäiseksi tultuaan hyväksynyt jaon itseään sitovaksi.

2 PÄTEVÄN PERINNÖNJAON EDELLYTYKSET

2.1 PERINNÖNJAON MUOTO

Perinnönjaosta on laadittava jakokirja. Jakokirjassa tulee mainita ainakin jako-osakkaiden nimet ja osakkuuden perusta, jako-osuuksien suhteellinen suuruus ja se, mitä omaisuutta kukin osakkaista on saanut itselleen.

Jakoasiakirja on allekirjoitettava. Perinnönjakokirjan allekirjoittaminen ei ole niin sanottu henkilökohtainen oikeustoimi kuten esimerkiksi avioliiton solmiminen, isyyden tunnustaminen tai testamentin allekirjoittaminen. Vaikeissa perinnönjaossa on tavallista se, että osakkaat ovat valtuuttaneet asianajajan tai muun asiamiehen huolehtimaan perinnönjaon sisältöä koskevista neuvotteluista ja myös allekirjoittamaan perinnönjakokirjan. Jos kysymyksessä on sopimusjako, allekirjoitusvaatimus koskee jokaista jako-osakasta tai hänen valtuuttamaansa asiamiestä. Mikäli perillinen on luovuttanut perintöosuutensa, jakokirjan allekirjoittavat aina sekä perintöosuuden luovuttaja että luovutuksensaaja, ellei perillinen ole valtuuttanut luovutuksensaajaa allekirjoittamaan jakokirjaa. Laki ei vaadi osakasten allekirjoituksilta yhtäaikaaisuutta.

Sopimusjakokirja on todistettava. Kahden todistajan tulee vahvistaa sopimusjaossa syntynyt jakokirja allekirjoituksillaan. Todistajien on oltava esteettömiä. Jäävittömyys koskee todistamishetkeä (*alkuperäinen esteettömyys*). Sen jälkeen syntynyt este ei vaikuta jaon pätevyYTEEN. Todistajilta ei vaadita yhtäaikaaisuutta eikä sitä, että he olisivat läsnä itse toimituksessa. Perinnönjakokirjan todistaminen ei tarkoita sen vahvistamista, että itse jako on oikein tehty. Todistajat vahvistavat ainoastaan

osakkaiden ilmoittaneen allekirjoituksillaan jaon tapahtuneen asiakirjasta ilmenevällä tavalla sekä sen, että osakkaiden allekirjoitukset ovat oikeaperäisiä.

Pesänjakajan toimittamassa jaossa riittää, kun jakokirjan allekirjoittaa pesänjakaja yksin. Nimikirjoituksen todistamista ei vaadita. Laki ei myöskään edellytä sitä, että pesänjakajan tulisi liittää perinnönjakopäätökseensä muutoksenhakuohjaus. Sen sijaan sitä voidaan pitää hyvän toimitusjakokäytännön mukaisena menettelynä.

Osakkaat voivat hyväksyä toimitusjaon allekirjoittamalla jakokirjaan merkityn hyväksymisklausuulin. Hyväksyminen ei kuulu toimitusjaon muotoon, mutta se tekee jaosta lainvoimaisen katkaisemalla moiteoikeuden.

Perinnönjaon muodon noudattaminen riittää siinäkin tapauksessa, että jaettavaan omaisuuteen kuuluu kiinteää omaisuutta. Perinnönjakokirjan todistamiseen ei siten tarvita kaupanvahvistajaa, vaikka jaettavaan omaisuuteen kuuluisikin yksi tai useampi kiinteistö.

2.2 PERINNÖNJAON SISÄLTÖ

Perinnönjaossa toteutetaan osakkaiden oikeus jäämistöön. Ensin on laskettava jokaisen osakkaan kohdalla erikseen hänen suhteellisen perintöosansa suuruus. Tämä tapahtuu seuraavan kaavan osoittamalla tavalla.

$$spo = \frac{1}{p \times q}$$

Lausekkeessa spo on suhteellinen perintöosa, p ilmaisee perintöön oikeutettujen sukuhaarojen lukumäärän ja q

asianomaiseen sukuhaaraan kuuluvien perintöön oikeutettujen perillisten lukumäärän.

Arvomääräinen perintöosa on perilliselle suhteellisen perintöosuuden perusteella jäämistöpääomasta kuuluva euromääräinen osa. Jäämistöpääoma saadaan selville, kun perittävälle kuolinhetkellä kuulunut omaisuus arvioidaan jakohetken arvoihin.

Jos perittävä oli avioliitossa, ennen perinnönjakoa on toimitettava omaisuuden ositus tai erottelu. Jäämistön muodostaa se avio-osa, joka kuolleelle puolisolle osituksen perusteella kuuluu tai se omaisuus, joka hänen osuuteensa omaisuuden erottelussa on osoitettu.

Kun jäämistöpääomaa merkitään kirjaimella j , saadaan kunkin jako-osakkaan arvomääräiseksi perintöosaksi

$$\text{apo} = \frac{1 \times j}{p \times q}$$

Reaalisessa jaossa jokaisella jako-osakkaalla on oikeus saada ”osa kaikenlaatuisesta omaisuudesta”. Omaisuuden osiin jakaminen on pääsääntö. Pesänjakajan tulisi sen mukaan perustaa yhteisomistussuhde jokaiseen omaisuusobjektiin. Koska kaavamainen murto-osien jakaminen johtaisi käytännössä ylipääsemättömiin vaikeuksiin, pääsääntöä on lievennetty: Jos omaisuutta ei voida sopivasti jakaa, se on pantava samaan osaan.

Esimerkkeinä helposti jaettavista kohteista voidaan mainita raha, arvo-osuudet ja suuret maaseutukiinteistöt, joista voidaan halkomalla muodostaa useampia kiinteistöjä ja arvopaperit. Huomattavasti hankalammin kaikkien osakkaiden kesken ovat jaettavissa yksittäiset irtaimet esineet kuten esimerkiksi jäämistöön kuuluva ainoa arvotaulu, asunto-osake ja kaupunkikiinteistö. Ainoa tapa jakaa ne kaikkien kesken olisi muodostaa niihin yhteisomistussuhde, mutta se samalla merkitsisi sitä, että perinnönjaon

jälkeen kuolinpesän osakkuus muuttuisi yhteisomistussuhteeksi. Se ei taas välttämättä ole tarkoituksenmukaista tai tyydytä jakoratkaisuna kaikkia osakkaita. Vaikeasti jaettavissa oleva omaisuus joudutaan jakamaan sulle-mulle -periaatetta noudattaen siten, että jokainen jako-osakas saa arvomääräisesti yhtä paljon jäämistöomaisuutta. Siihen keinon tarjoaa samaan osaan panemista tarkoittava sääntö. Yhdelle perillisistä annetaan taulu ja toiselle huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet. Jos jaettavan omaisuuden arvoista ei ole riitaa ja omaisuudet ovat likipitäen samanarvoisia, jako johtaa oikeudenmukaiseen lopputulokseen.

Jos kiinteistöä ei ole mahdollista jakaa perustamalla siihen yhteisomistussuhde, sekin tulee sijoittaa jonkun osakkaan osuuteen. Perillisen jako-osuuden tulee kuitenkin olla vähintään yhtä suuri kuin siihen sijoitettavan objektin arvo. Pesänjakaja ei voi velvoittaa omaisuusesineen saajaa lunastamaan esinettä pesän ulkopuolisilla varoilla siltä osin kuin sen arvo ylittää jako-osuuden arvon.

Siinä tapauksessa, että jäämistöön kuuluu saatava osakkaalta, se on annettava velallisosakkaalle sikäli kuin hänen osansa siihen riittää. Pesänjakaja on siten velvollinen kuittaamaan osakkaalta olevan saatavan siltä osin kuin perillisen jako-osuus siihen riittää. Jos saatava on pienempi kuin perillisen jako-osuus, pesänjakajan on osoitettava perilliselle hänelle jäämistöstä vielä kuuluva erotus.

Jakosäännöt osoittavat, ettei perillisen jako-osuus ole ehdottoman esinekohtainen. Vastoin osakkaan tahtoakin voidaan esinekohtaista jakoa koskevasta pääsäännöstä poiketa. Tätä ilmentävät ennen muuta samaan osaan sijoittamisen periaate ja arvomääräinen lakiosajärjestelmä.

Pesänjakajalla ei ole oikeutta jakaa kiinteää omaisuutta määräaloittain, jos kaikki osakkaat eivät tällaiseen jakotapaan suostu. Määräala synnyttää helposti mielikuvan parin tuhannen neliön maapalasta, mutta suurimmat määräalat voivat olla kymmenien

hehtaarien suuruisia. Sellainen omaisuus on usein tarkoituksenmukaisinta jakaa murto-osiin kuolinpesän osakkaiden kesken ja sen jälkeen jatkaa perinnönjakoa itsenäisessä kiinteistötoimituksessa. Kiinteistötoimituksessa jaetaan kiinteistö reaalisesti murto-osuuksien omistajien kesken turvautumalla joko tilus- tai kokonaisarvohalkomiseen.

Jos perinnönjakoa ei saada muutoin toimitetuksi, pesänjakajan on haettava tuomioistuimelta omaisuuden myyntilupaa. Omaaloitteisesti pesänjakaja ei voi, ilman osakkaitten yksimielistä suostumusta, muuttaa jäämistöomaisuutta rahaksi. Jos perittävä on kuitenkin testamentissaan määrännyt jonkun omaisuuden myytäväksi, jakaja on velvollinen noudattamaan määräystä, mikäli testamentti on lainvoimainen eivätkä osakkaat yksimielisesti toisin päättä. Sama oikeus on jakoa toimittavalla testamentin toimeenpanijalla.

Aloitevalta myyntiluvan saamiseksi on jakajalla. Myyntilupasian ratkaisee perittävän viimeisen kotipaikan käräjäoikeus (*forum hereditatis*). Jos jäämistö ei ole pesänselvittäjän hallinnossa jaon aikana, osakkaat saavat milloin tahansa yhdessä luovuttaa jäämistöön kuuluvaa omaisuutta. Pesänjakaja ei voi puuttua osakkaiden yhteishallintotoimiin.

Tuomioistuimen tulee lupa-asian ratkaisua harkitessaan selvittää ne objektiiviset edellytykset, jotka myyntiluvulle on asetettu. Pesänjakajan on lupaa hakiessaan selvitettävä, ettei jakoa saada muutoin toimitetuksi. Myyntitavasta ei laissa ole määräyksiä. Pesänjakaja voi valita olosuhteisiin parhaiten soveltuvan myyntitavan. Myyntiluvan saanut pesänjakaja allekirjoittaa osakkaiden puolesta kauppakirjan. Oikeuskäytännössä on katsottu, että pesänjakaja voi myös velkoa maksamatonta kauppahintaa ostajalta, jolle pesänjakaja on myynyt kuolinpesään kuulunutta omaisuutta. Tämä on selkeä poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan pesänjakaja ei voi nostaa kuolinpesän puolesta kannetta.

Perintökaaren järjestelmässä normaalisti kannetta ajavat joko kuolinpesän osakkaat yhdessä, yksikin pesän osakas pesän lukuun tai pesänselvittäjä.

2.3 PERINNÖNJAON MITÄTTÖMYYS, MOITE JA TÄYDENTÄMINEN

Laillista jakoa ei ole syntynyt, jos joku osakas on jäänyt todisteellisesti kutsumatta jakoon, jos varsinaista jakokokousta ei ole pidetty tai jos jakokirja on väärennetty. Perinnönjaoksi nimitetty toimitus on tällöin mitätön. Mitätöntä jakoa ei ole tarpeen, eikä sitä voi moittaa. Jokainen osakas voi yksinkertaisesti vaatia laillisen jaon toimeenpanoa.

Lievämpi pätemättömyys korjautuu määräajassa. Jako-oikeustointa rasittava materiaallinen ja muodollinen virhe aiheuttaa jaon pätemättömyyden. Pätemättömyys ei kuitenkaan merkitse mitättömyyttä, vaan sen osakkaan, joka tahtoo vedota virheeseen, on reagoitava moitekantein määrättyssä ajassa perinnönjaosta lukien. Moitekanne on nostettava perittävän viimeisen asuinpaikan käräjäoikeudessa. Vastaajiksi on haastettava muut jako-osakkaat. Kuolinpesän haastaminen moiteprosessiin vastaajaksi ei ole mahdollista. Perinnönjaon moite ei ole yhteishallintotoimi. Pesänjakajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi perinnönjaon moiteprosessissa.

Kanneoikeutta perinnönjaossa olevan materiaallisen virheen johdosta on rajoitettu. Moitekanteen voi nostaa ainoastaan se osakas, johon nähden pätemättömyysperuste vaikuttaa (joka on erehtynyt, erehdytetty, pakotettu tms.). Siihen seikkaan, että vajaavaltaisella ei jaossa ole ollut laillista edunvalvojaa, voi vedota ainoastaan vajaavaltaisen edunvalvoja, edunvalvojan sijainen tai vajaavaltainen itse täysivaltaiseksi tultuaan. Muotovirheeseen sitä vastoin voi vedota jokainen jako-osakas.

Jaon moiteaika on riippuvainen osin siitä, millainen virhe jakoa rasittaa ja osin siitä, kuinka jako on toimitettu. Muotovirheen perusteella on sekä sopimus- että toimitusjakoa moitittava kuudessa kuukaudessa jaon toimittamisesta lukien. Moitteelle varattu aika alkaa jaon toimittamisesta. Sillä seikalla, milloin jakopäätös tulee osakkaiden tietoon, ei ole merkitystä. Moiteaika luetaan siitä, kun jako on tosiasiallisesti saatettu loppuun. Jakokirjan allekirjoituspäivä on ensi käden osoitus siitä, milloin jako on katsottava toimitetuksi. Jakokirjassa voidaan kuitenkin ilmoittaa jakoajankohdaksi muukin kuin allekirjoituspäivä. Jos näin ei ole menetelty, lähtökohtana on pidettävä, että sopimusjaossa moiteajan alkamisajankohta on sopimuksen syntyhetki. Mikäli toimitusjaossa ei ole muuta ajankohtaa täsmennetty, toimitusjaon moiteajan alkamishetki on aina jakopäätöksessä ilmoitettu kalenteripäivä.

Materiaalisella (sisällöllisellä) perusteella nostettu moitekanne on määräaikaan sidottu ainoastaan toimitusjaon osalta, jolloin moiteaika on sama kuin edellä eli kuusi kuukautta luettuna jaon toimittamisesta. Pesänjakajan toimittamassa jaossa materiaalin virhe voi tarkoittaa esimerkiksi väärää omaisuuden arvostamista. Esimerkiksi joidenkin pörssiosakkeiden arvo on saatettu määrittää virheellisesti.

Perintökaassa ei ole määräyksiä sopimusjaon moitteesta materiaalisella perusteella. Sopimusteitse tapahtuva perinnönjako on varallisuus oikeudellinen oikeustoimi, ja sitä on sen vuoksi moitittava samalla tavalla kuin oikeustoimia yleensä. Sopimusjakoa voi tehokkaasti moittaa materiaalisilla perusteilla vain, mikäli jako-oikeustointa rasittaa sellainen pätemättömyys, josta on säädetty oikeustoimilaissa tai jos osakas on ollut jaon toimittamishetkellä oikeustoimikelvoton. Pelkästään se, että omaisuus on esimerkiksi arvostettu väärin tai ennakkoperintösäännöksiä on sovellettu virheellisesti, ei nyt kelpaa perusteeksi. Lähtökohtana

on, että myös sopimus, jossa osakas saa ”liian pienen” perintöosan, sitoo. Oikeustoimilaissa ei ole säädetty varsinaista määräaika oikeustoimen pätemättömyyskanteen nostamiselle. Se pakottaa turvautumaan epämääräiseen ”kohtuullisen ajan” käsitteeseen.

Sekä muotovirheen että materiaalisen virheen rasittama toimitusjako voi korjautua joko sillä perusteella, että moiteaika kuluu umpeen tai sen vuoksi, että osakkaat hyväksyvät jaon virheestä huolimatta. Hyväksyminen voi olla nimenomainen tai konkluudenttinen, toisin sanoen osakkaan käyttäytymisestä voidaan joissakin tapauksissa päätellä hänen hyväksyneen jaon jo ennen määräajan umpeen kulumista. Käytännössä merkitsevempi on kuitenkin nimenomainen hyväksymistahdonilmaisu. Se pyritäänkin yleensä sisällyttämään myös toimitusjaosta laadittavaan jakokirjaan.

Tuomioistuin voi moitekanteen hyväksyessään menetellä usealla tavalla. Tavallista on, että tuomioistuin määrää jakoa oikaistavaksi vain joltain osin. Jos pesänjakaja on määrätty, jako palautetaan samalla jakajalle lopullista perinnönjakoa varten. Jos virhe on vähäinen, tuomioistuin voi myös itse oikaista jaon.

Jos jäämistöön kuuluvia varoja on jäänyt epähuomiossa jaon ulkopuolelle tai niiden kuuluminen kuolinpesän varoihin on saattanut olla riidanalainen jakoa toimitettaessa, jakoa on täydennettävä. Uudessa jaossa on otettava huomioon edellisen jaon tulos. Lisävarojen ilmaantuminen aiheuttaa ainoastaan jaon täydennyksen, ei aikaisemman jaon purkamista. *Täydennysjakoa* koskevat samat jakomenettelyä, jaon sisältöä, muotoa ja moitetta koskevat määräykset kuin varsinaista jakoakin.

2.4 OMAISUUDEN LUOVUTTAMINEN JAKO-OSAKKAILLE

Jakopäätös pannaan täytäntöön perinnönjakokirjan perusteella. Omaisuuden luovuttaminen osakkaille tapahtuu muutoin

seuraavien periaatteiden mukaisesti. Jos omaisuus on ollut pesän osakkaitten yhteishallinnossa, pesänjakajan määrääminen ei vaikuta hallintosuhteisiin, vaan yhteishallinto jatkuu perinnönjaon ajan. Pesänjakajan tehtävänä on ainoastaan määrittää suhteelliset ja arvomääräiset jako-osuudet sekä suorittaa esinekohtainen jako. Toimitusjako jakona päättyy siihen, kun pesänjakaja on yksilöinyt kullekin jako-osakkaalle tulevat omaisuusobjektit. Yhteishallinto-periaatteen johdosta pesänjakajan tehtäviin ei kuulu jaossa osoitettujen objektien luovuttaminen jako-osakkaille. Jakajan asiana ei siten ole esimerkiksi tehdä huoneiston hallintaan oikeuttaviin osakekirjoihin siirtomerkintöjä. Käytännössä kuitenkin näin menetellään, koska silloin perinnönjaossa osakkeen saanut henkilö saa kaikkein vaivattomimmin merkityttyä itsensä asunto-osakeyhtiön osakasluetteloon.

Mahdollista on, että pesän osakas ei saa jako-osuuttaan pesästä reaalisesti hallintaansa sen vuoksi, että muut osakkaat eivät vapaaehtoisesti luovuta sitä hänelle. Tällöin osakkaan käytettävissä on kaksi vaihtoehtoista oikeussuojakeinoa. Osakas voi aina hakea kuolinpesän luovuttamista pesänselvittäjän hallintoon tai vaihtoehtoisesti hän voi nostaa *hallinnanpalautuskanteen* ja vaatia itselleen sen omaisuuden hallintaa, jonka omistusoikeuden hän on jaossa saanut.

Siinä tapauksessa, että jäämistön hallintoa varten on määrätty pesänselvittäjä, selvittäjän hallinto jatkuu siihen asti, kunnes hän jaon tultua lainvoimaiseksi luovuttaa osakkaille näille jaossa osoitetut objektit.

2.5 PESÄNJAKAJAN VASTUU JA JAKOPALKKIO

Jakaja on velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon samalla tavalla kuin toimitsija taikka toimeksiantoa suorittava asiamies. Korvausvastuun edellytyksenä on, että pesänjakaja

on vähintäänkin tuottamuksellisesti aiheuttanut vahinkoa sille, jonka oikeus on perinnönjaosta riippuvainen.

Pesänjakajalla on oikeus saada kohtuullinen palkkio työstään. Palkkio maksetaan pesän varoista. Palkkion suuruus riippuu pesän laadusta ja laajuudesta ja pesänjakajan tekemästä työstä. Pienen jäämistön jaosta voi kirjoittaa suurenkin laskun, jos jako kestää vuosia ja suurenkin jäämistön voi jakaa muutaman tunnin työn jälkeen. Silloin laskun suuruus on suhteutettava työmäärään, eikä sitä voi mitoittaa pelkästään jäämistöön kuuluvien varojen mukaan.

V

PERINNÖNJAON OIKAISU

1 JAOSSA SIVUUTETUN PERILLISEN JA TESTAMENTIN SAAJAN OIKEUDELLINEN ASEMA

Ruotsista omaksuttuun perintökaareen ei sisällynyt perinnönjaon oikaisua koskevia säännöksiä. Yhtenä sääntelemättömyyden syynä voidaan pitää avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen asemaa. Vaikka Ruotsissakaan avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella ei alun perin ollut oikeutta periä isäänsä ja isänpuoleisia sukulaisia, ellei mies ollut tunnustanut lasta omakseen, niin isyyden vapaaehtoinen tunnustaminen oli Ruotsissa paljon yleisempää kuin Suomessa. Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi rinnastettiin perintöoikeudellisessa suhteessa aviolapseen Norjassa vuodesta 1915 lähtien, Tanskassa vuodesta 1937 alkaen ja Ruotsissa vuodesta 1969 lukien. Tilanteita joissa lapsi olisi jäänyt vaille perintöä isänsä jälkeen sen vuoksi, että lapsi ei ollut syntynyt avioliitossa, on siten jo vanhastaan ollut näissä maissa vähemmän kuin Suomessa. Samanlaista tarvetta perinnönjaon oikaisemiselle ei ollut olemassa muissa Pohjoismaissa kuin meillä Suomessa, jossa avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi sai lähes aviolapseen rinnastuvan aseman vasta vuoden 2016 isyyslain yhteydessä.

Uuden isyyslain voimaan saattamisen heijastusvaikutuksena oli suorastaan välttämätöntä avata perintökaari. Sieltä nimittäin puuttuivat kokonaan tarkkarajaiset ja kohtuulliset säännöt niitä tilanteita varten, jossa tarvetta perinnönjaon oikaisulle on olemassa. Näistä syistä perintökaareen lisättiin uusi 23a luku, joka tuli isyyslain kanssa yhtä aikaa voimaan 1.1.2016.

Perinnönjaon oikaisua koskevat säännökset ovat luonteeltaan yleisiä, ja ne kattavat kaikki sellaiset tilanteet, joissa joku perintöön tai testamenttiin oikeutettu on sivuutettu jäämistöä alun perin jaettaessa. Sivuutetulla perillisellä tai testamentin saajalla tarkoitetaan sellaista henkilöä, jolla lain tai testamentin nojalla on oikeus jäämistöön, mutta jota ei ole alkuperäisessä perinnönjaossa toteutettu. Perinnönjaon oikaisua koskevat säännökset eivät sen sijaan ole ylimääräinen muutoksenhakukeino jo lainvoiman saaneeseen perintöratkaisuun. Niihin vedoten ei voi vaatia aikaisemmin tehdyn jaon kumoamista ja uutta perinnönjakoa, vaikka aikaisempaa jakoa rasittaisikin pätemättömyysperuste, jos alkuperäisen jaon jälkeen ei ole ilmaantunut sivuutettua perillistä tai uutta testamenttia. Perinnönjaon oikaisu ei siis rinnastu tuomionpurkuun, eikä toimitettua perinnönjakoa edelleenkään saa purkaa sitä rasittavasta virheestä huolimatta.

Perinnönjako on voitu toimittaa alun perin joku osakkaista jaossa sivuuttaen sen vuoksi, että perilliset tai pesänjakaja ovat erheellisesti katsoneet, että henkilö ei ole perillisasemassa perittävän jälkeen. Syynä voi olla esimerkiksi erehdys voimassa olevan oikeuden sisällöstä.

Vastaavanlainen tilanne voi syntyä, jos pesänjakaja toimittaa perinnönjaon ja jakaa jäämistön perillisten tai perillisten ja testamentinsaajan kesken ja myöhemmin ilmaantuu *uusi testamentti*, jolla jaon perustaksi asetettu testamentti on kumottu. Samanlainen ongelma voi luonnollisesti liittyä myös perillisten toimittamaan sopimusjakoon. Jos jaon toimittamisen jälkeen löytyy testamentti, joka olisi tullut asettaa perinnönjaon perustaksi, aikaisempi jako menee uusiksi. Siihen ei vaikuta mitään perillisten mahdollinen tietämättömyys testamentin olemassaolosta. Testamentinsaaja voi saattaa testamenttiin perustuvan oikeutensa voimaan kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta lukien. Toimitettu perinnönjako ei tätä testamentinsaajan oikeutta estä.

Perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palautusvastuuta koskevat säännöt tullevat yleisimmin käytännössä kuitenkin sovellettaviksi niissä tapauksissa, joissa *perittävän isyys vahvistetaan* vasta hänen kuolemansa jälkeen ja perilliset ovat sitä ennen jo jakaneet perinnön.

Perinnönjaon oikaisu ja alkuperäisessä jaossa saadun omaisuuden palautusvelvollisuus saattaa aiheuttaa monenlaista harmia ja mielipahaa niille, jotka kuvittelivat saavansa pitää alkuperäisessä perinnönjaossa saamansa omaisuuden. Seuraukset vaihtelevat siitä riippuen ilmaantuuko kokonaan uusi rintaperillinen vai testamentinsaaja, ja siitä missä parenteelissa peräytettäväksi vaadittu perinnönjako on tehty. Esimerkiksi ensimmäisessä parenteelissa tehdyssä jaossa perillisten jako-osuudet pienentyvät uuden rintaperillisen vuoksi, mutta jos perintö on mennyt toiseen tai kolmanteen parenteeliin, se on rintaperillisen ilmaantumisen vuoksi palautettava sieltä periaatteessa kokonaan, eikä alkuperäinen jako-osakas saa mitään perinnönjaon oikaisujaossa.

Perintö on voinut myös mennä elonjääneelle puolisolle puolison perintöoikeutta koskevien PK 3 luvun säännösten soveltamisen johdosta, ja muuttuneessa oikeustilassa on määritettävä uudelleen rintaperillisen ja lesken oikeudellinen asema. Muuttuneissa olosuhteissa aikaisemmin toimitetun jaon edellytykset ovat rauenneet. Vaikka perilliset olisivat ”hyväksyneet jaon itseään sitovaksi ja sitoutuneet olemaan sitä moittimatta”, perinnönjako on toimitettava uudelleen. Edes se seikka, että perinnönjakoa on moitittu ja moitekanteen johdosta annettu tuomio on tullut lainvoimaiseksi, ei ole esteenä perinnönjaon oikaisemiselle. Jos perinnönjaon moitekanne on vireillä siinä vaiheessa kun perittävän isyys vahvistetaan, moitekanne on jätettävä sillensä, koska sen jatkamiselle ei ole mieltä tilanteessa, jossa jäämistö tullaan uuden perillisen niin vaatiessa jakamaan kokonaan tai

osittain uudelleen. Moitekanteen raukeaminen ei estä nostamasta perinnönjaon oikaisun jälkeen toimitetun uuden perinnönjaon moitekannetta.

2 PERINNÖNJAON OIKAISUN YLEISET EDELLYTYKSET

Perillinen tai yleistestamentin saaja, jolla olisi ollut parempi oikeus kuin mikä hänelle on alkuperäisessä perinnönjaossa varattu, voi vaatia perinnönjaon oikaisua, jos hänen oikeutensa perintöön ei ole vanhentunut. Sivuutetun perillisen tai testamentin saajan ei kuitenkaan ole pakko vaatia perinnönjaon oikaisua. Hän voi tyytyä jaon lopputulokseen ja ilmoittaa muille perillisille, että hän luopuu vaatimasta oikaisua. Samaan lopputulokseen hän pääsee olemalla niin passiivinen, että hänen oikeutensa perintöön tai testamenttiin vanhentuu.

Perintösaannon kymmenen vuoden *vanhentumisaika* on luonteeltaan yleinen ja se koskee myös jaossa sivuutettua lakimääräistä perillistä, testamentinsaajaa sekä näiden mahdollisia sijaantuliijoita. Jos oikeus perintöön tai testamenttiin on vanhentunut, niin silloin myös oikeus vaatia perinnönjaon oikaisua on vanhentunut.

Perintösaannon vanhentumista koskee perintökaaren säännönmukaisen vanhentumisajan rinnalla isyyslain mukainen erityinen vanhentumisaika. Perinnönjaon oikaisua voi vaatia, vaikka perittävä on kuollut ennen 1.1.2016 eli ennen kuin uusi isyyslaki ja perinnönjaon oikaisua koskevat säännökset tulivat voimaan. Avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella ei ole tuomioistuimessa vahvistetun isyyden perusteella perintöoikeutta isänpuoleisen perittävän jälkeen, jos perittävä on kuollut ennen 31.1.2012. Tämä määräaika ei estä isyyden vahvistamista, mutta se estää useimmissa tapauksissa kuitenkin perintöoikeuden voimaan saattamisen ennen 31.1.2012 kuolleen isän ja isänpuoleisten

sukulaisten jälkeen. Sääntö ei kuitenkaan ole ehdoton, sillä siitä on tärkeitä poikkeuksia.

Ensimmäinen niistä koskee tilannetta, jossa isä on kuollut ennen 31.1.2012 ja hänen jäämistönsä on mennyt perillisen ja testamentin puuttuessa valtiolle valtion jäämistösaantoa koskevien säännösten perusteella. Tällöin sovellettavaksi vanhentumisajaksi valikoituu perintösaannon säännönmukainen vanhentumisaika eli kymmenen vuotta perittävän kuolemasta. Vaatimus perinnönjaon oikaisusta ja omaisuuden palauttamisesta takaisin perinnönjakoon on tehtävä Valtiokonttorille kymmenessä vuodessa perittävän kuolemasta lukien.

Toinen poikkeus 31.1.2012 -säännöstä on seuraava. Avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella on oikeus perintöön, vaikka isä olisi kuollut ennen 31.1.2012, jos perintöoikeuden menetystä on pidettävä kohtuuttomana avioliiton ulkopuolella syntyneiden sisarusten yhdenvertaisen kohtelun tai muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattoman erityisen painavan syyn perusteella. Näistä kriteereistä ensimmäinen on suhteellisen yksiselitteinen. Jos perittävältä on jäänyt kaksi lasta, joista toinen on syntynyt ennen 1.10.1976 avioliiton ulkopuolella ja toinen saman ajankohdan jälkeen, heistä jälkimmäinen voi nostaa isyyden vahvistamiskanteen ja siten saada perillisen aseman, jos hänen perintöoikeutensa ei ole vanhentunut yleisessä kymmenen vuoden jäämistösaannon vanhentumisajassa. Silloin olisi sisarusten yhdenvertaisen kohtelun kannalta kohtuutonta, jos vanhempi lapsista ei voisi samoin oikeusvaikutuksin vahvistuttaa perittävän isyyttä ja saada perillisasemaa isänsä jälkeen. Poikkeussäännöstä on jo sovellettu rintaperillisen hyväksi korkeimman oikeuden vuonna 2020 antamassa ratkaisussa.

KKO 2020:3: A oli syntynyt avioliiton ulkopuolella ennen vuoden 1975 isyyslain (700/1975) voimaantuloa. Hän oli nostanut vuonna

2003 isyyden vahvistamiskanteen B:tä vastaan. Kanne oli jätetty tutkimatta isyyslain voimaanpanosta annetun lain (701/1975) 7 §:n 2 momentin nojalla. B oli kuollut vuonna 2008. Uuden isyyslain (11/2015) tultua voimaan A oli nostanut uuden kanteen, jonka johdosta oli vahvistettu, että B on A:n isä.

Harkittaessa, oliko A:lla oikeus perintöön B:n jälkeen, otettiin huomioon, että B oli A:n syntymästä lähtien tiennyt olevansa A:n isä ja että A oli saatuaan selville isänsä henkilöllisyyden pyrkinyt aktiivisesti saamaan isyyden vahvistetuksi, mistä B ja myös tämän perilliset olivat tulleet tietoisiksi. Korkein oikeus vahvisti, että A:lla oli oikeus perintöön B:n jälkeen isyyslain 67 §:n 1 momentin ensimmäisessä virkkeessä säädetyn rajoituksen estämättä.

Oikeus perinnön saamiseen ”muun siihen verrattavan, kantajasta riippumattoman erityisen painavan syyn perusteella” on tunnusmerkistöltään avoin. Se edellyttää sitä, että lapsella ei ole ollut edellytyksiä kanteen nostamiseen sen vuoksi, että hänellä ei ole ollut tietoa mahdollisesta isästään ja hän on saanut siitä tiedon vasta aikuisena. Sillä seikalla, kuka häneltä on tiedon salannut, ei ole asiassa merkitystä. Mahdollista esimerkiksi on, että äiti on kieltäytynyt isyyden selvittämisestä eläessään ja lapsi on saanut vasta äitinsä kuoltua tiedon presumtiivisesta isästään. Tällöin hänellä ei ennen tuota ajankohtaa ole ollut mahdollisuutta selvittää mistään arkistolähteestä sitä, onko mies mahdollisesti velvoitettu suorittamaan hänelle elatusapua. Tämän tyyppisessä tilanteessa lapsi, joka on syntynyt ennen 1.10.1976, voi nostaa miehen kuoleman jälkeen isyyden vahvistamista koskevan kanteen ja isyyden tultua vahvistetuksi saattaa perintöoikeutensa voimaan kymmenessä vuodessa perittävän kuolemasta lukien.

Kolmas poikkeus johtuu korkeimman oikeuden ratkaisusta *KKO 1993:58*. Lapsella, joka on syntynyt avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976, on oikeus saattaa perintöoikeutensa voimaan kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta lukien, jos

isyys on vahvistettu vuoden 1976 isyyslain voimaanpanolaissa säädetyssä viiden vuoden määräajassa taikka jos lapsella oli 30.9.1976 isä, mutta isyys on sen jälkeen kumottu tai isyyttä koskeva tuomio on purettu, ja toisen miehen isyys on vahvistettu tämän jälkeen. Vastaavaa periaatetta noudatettiin jo ennen vuoden 2016 isyyslain säätämistä, se vain vahvistettiin nyt nimenomaisella säännöksellä.

3 VARSINAINEN PERINNÖNJAON OIKAISU

3.1 SOPIMUKSEEN PERUSTUVA OIKAISU

Perinnönjaon oikaisulla tarkoitetaan varsinaisen perinnönjaon jälkeen käynnistyvää prosessia, jossa toteutetaan jakoon osallisten palautusvelvollisuus kuolinpesälle. Perinnönjaon oikaisun jälkeen toimitettavassa uudessa perinnönjaossa jaetaan uudelleen se jäämistövarallisuus, jonka alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneet ovat palauttaneet takaisin kuolinpesään. Perilliset voivat sopia omaisuuden palauttamisesta kuolinpesään. Sopimus on tehtävä *kirjallisesti* ja siinä on määriteltävä jokaisen perillisen palautusvelvollisuuden sisältö. Jos perinnönjako on toimitettu ensimmäiseen parenteeliin kuuluvien perillisten kesken, alkuperäiseen jakoon osallisten perillisten palautusvelvollisuus rajoittuu enimmillään siihen määrään, joka on tarpeen sivuutetun perillisen perintöosan katteeksi.

Esimerkki. P:n jäämistön arvo oli 120 000 euroa ja se oli jaettu P:n kolmen rintaperillisen kesken siten, että kukin sai 40 000 euroa. Perinnönjaon jälkeen tuomioistuin vahvisti, että P oli D:n isä. D vaati muille perillisille lähettämässään kirjeessä suhteellista ja arvomääräistä perintöosaansa P:n jälkeen. Perilliset laativat kirjallisen sopimuksen siitä, että kukin alkuperäisessä perinnönjaossa mukana ollut perillinen palautti kuolinpesään 10 000 euroa. Uudessa perinnönjaossa vahvistettiin, että suhteellisen perintöosan suuruus on $\frac{1}{4}$ ja arvomääräisen perintöosan suuruus 30 000 euroa. Jaossa D:lle osoitettiin kuolinpesään palautettu omaisuus ja muiden perillisten todettiin saaneen heille kuuluvan osuuden jo aikaisemmin toimitetussa perinnönjaossa.

Perittävä on saattanut hyvinkin olla itse tietoinen siitä, että hänellä on sellainen avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi, joka voi nostaa isyyskanteen. Jos perittävä ei ole pitänyt minkäänlaista yhteyttä tähän au-lapseensa ja hänellä on myöhemmin syntyneitä rintaperillisiä, joiden kanssa hän on ollut kiinteässä kanssakäymisessä, perittävä voi aivan laillisesti suosia näitä jälkimmäisiä rintaperillisiä tekemällä heidän hyväkseen *testamentin*. Jos perittävä on määrännyt omaisuutensa jaettavaksi esimerkiksi hänen ja hänen puolisonsa yhteisten rintaperillisten kesken, sivuutettu presumtiivinen perillinen on oikeutettu saamaan lakiosansa sen jälkeen kun isyys on vahvistettu. Hän saa perillisaseman vasta isyyden vahvistamisen jälkeen, siihen saakka hän on perittäväen kuolinpesän suhteen eräänlainen epähenkilö.

Ehkä eniten jännitteitä herättävät ne uuden perillisen ilmaantumiseen liittyvät tilanteet, joissa perittäväen omaisuus on lakimääräistä perimystä koskevien säännösten nojalla mennyt joko toiseen tai kolmanteen parenteeiin tai testamentin nojalla jollekin perillisperillisiin sisällä tai kokonaan ulkopuoliselle. Lakimääräisen perimyksen tapauksessa toisesta tai kolmannelta parenteelista on palautettava ensimmäisen parenteein ainoalle rintaperilliselle koko jäämistö. Testamentinsaajan taas on palautettava lakiosaa vastaava omaisuus rintaperilliselle tai vaihtoehtoisesti maksettava lakiosa rahassa rintaperilliselle.

3.2 PESÄNSelvittäjän Määräminen Jaon Oikaisua Varten

Vaikka lainsäätäjän peruslähtökohtana onkin ollut perinnönjaon oikaisun ja palautusvelvollisuuden toteuttaminen ensisijaisesti kuolinpesän osakkaiden keskinäisin sopimuksin, sopimuksen tiellä voi olla monia esteitä. Yksi niistä on epäilemättä psykologinen, alkuperäiseen jakoon osallistuneiden henkilöiden pettymys

siitä, että perinnönjako on toimitettava uudelleen. Alkuperäisestä perintösaannosta on voinut aiheutua jakoon osallisille myös kustannuksia, jotka eivät välttämättä rajoitu koskemaan vain perunkirjoitusta ja perinnönjakoa.

Perinnönjaon toimittaminen on saattanut vaatia mittavaa kuolinpesän selvitystä, omaisuuden osituksen tai erottelun toimittamista ennen jakoa, jako on voinut mutkistua osakkaiden erilaisten vaatimusten johdosta ja osakas on saattanut joutua turvautumaan lainopilliseen apuun jaon aikana. Kuolinpesään on mahdollisesti haettu pesänselvittäjä ja -jakaja ja perinnönjakoa on saatettu moittia.

Alkuperäiseen jakoon osallistunut on voinut menettää jaossa saamansa omaisuuden tai hän on voinut kuluttaa tai sijoittaa omaisuuden. Jakoon osallinen osakas on voinut erota puolisoitaan ja joutunut suorittamaan tasinkoa, koska tasinkolaskelmassa perintö on otettu huomioon hänen varoinaan. Näissä ja muissa vastaavissa tilanteissa kynnys sovinnolliseen palautukseen voi olla niin korkea, ettei edellytyksiä kuolinpesän osakkaiden sopimukselle perinnönjaon oikaisusta ja palautusvastuun sisällöstä ole yksinkertaisesti olemassa.

Jaossa sivuutettu perillinen jäisi muiden osakkaiden armoille, ellei hänellä olisi tässä tilanteessa tehokasta oikeussuojakeinoja. Vakiintuneen tulkinnan mukaan kuolinpesä voidaan luovuttaa perittävän tai pesän velkojan tai osakkaan hakemuksesta pesänselvittäjän hallintoon lainvoiman saaneen perinnönjaon jälkeenkin, jos jaon jälkeen on ilmaantunut uutta velkaa tai omaisuutta tai jos toimitettu jako on koskenut vain osaa jäämistövarallisuudesta. Vastaava oikeus pesänselvittäjän määräämistä koskevan hakemuksen tekemiseen on perillisellä tai testamentinsaajalla, joka on sivuutettu perinnönjaossa. Tuomioistuin voi oikaisua vaativan hakemuksesta määrätä pesänselvittäjän huolehtimaan

omaisuuden palauttamisesta kuolinpesälle perinnönjaon oikaisua varten.

Pesänselvittäjä ei ole jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan asiamies kuolinpesässä. Pesänselvittäjän on pyrittävä saamaan aikaan sopimus omaisuuden palauttamisesta jäämistöstä omaisuutta saaneiden kanssa. Turvautumalla oikeuteensa hakea kuolinpesää viralliselvitykseen jaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja pääsee irti pattitilanteesta ja neuvottelut palautusvelvollisuuden sisällöstä voidaan käynnistää. Viralliselvityksessä olevassa kuolinpesässä neuvotteluvastuu siirtyy kuitenkin jaossa sivuutetulta perilliseltä tai testamentinsaajalta pesänselvittäjälle. Hän ryhtyy johtamaan perinnönjaon oikaisuprosessia.

4 PERINTÖOSUUSLASKELMA PERINNÖNJAON OIKAISUN PERUSLÄHTÖKOHTANA

4.1 PALAUTUSVASTUUN LASKENNALLINEN MÄÄRITTÄMINEN

Perinnönjaon oikaisun perustaksi on laadittava uusi perintöosuuslaskelma, joka osoittaa sen, mikä on jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan suhteellinen osuus ja mikä osuus jäämistöstä kuuluu muille pesän osakkaille. Perintöosuuslaskelman avulla on mahdollista määrittää jokaisen alkuperäiseen jakoon osallistuneen palautusvelvollisuuden määrä. Jos jäämistöstä on pesänselvitysvaiheessa ennen perinnönjakoa täytetty legaatti, legaatinsaajan palautusvastuu rajoittuu koskemaan vain sitä määrää, jolla legaatti ylittää lakiosan määrän, jos jaossa sivuutettu perillinen on rintaperillisen asemassa. Jos alkuperäisessä jaossa on sivuutettu myöhemmän testamentin saaja ja legaattimääräys on peruutettu tuolla myöhemmällä testamentilla, legaatinsaaja joutuu palauttamaan uuteen jakoon aikaisemmin saamansa legaatin koko määrän.

4.2 REAALINEN PALAUTUSVASTUU

Jaossa sivuutetun henkilön oikeus vaatia jäämistöön kuuluneen omaisuuden reaalista palauttamista uuteen jakoon riippuu siitä, oliko jaossa sivuutettu henkilö osakasasemassa alkuperäisen jaon toimittamisen hetkellä. Jaossa on voitu toimia huolimattomasti ja laiminlyödä kuolinpesän osakkaiden piirin selvittäminen, ja sen vuoksi perinnönjakoon ei ole kutsuttu kaikkia lakimääräisiä perillisiä. Alkuperäinen perinnönjako on voitu toimittaa myös

siten, että siinä on sivuutettu testamentinsaaja. Tämä on voinut johtua joko siitä, ettei testamentin olemassaolosta ole ollut mitään tietoa jakoa toimitettaessa tai siitä, ettei testamentinsaaja ollut antanut hallussaan olevaa testamenttia tiedoksi perillisille. Jos testamentinsaaja on itse perillisasemassa, hän on tällä perusteella perittävän kuolinpesän osakas, vaikka testamenttia ei olisi annettu muille perillisille tiedoksi. Jos hän on perillisperiirin ulkopuolinen yleistestamentin saaja, hänen osakasasemansa kuolinpesässä alkaa vasta sillä hetkellä, kun hän on antanut testamentin tiedoksi perillisille. Mikäli testamentti on erityisjälkisäädös, sen saajasta ei tule kuolinpesän osakasta edes testamentin tiedoksi antamisen jälkeen.

Testamentinsaajalla ja sellaisella perillisellä, jonka perillisasema olisi periaatteessa ollut mahdollista selvittää väestötietojärjestelmästä, on oikeus vaatia alkuperäisessä perinnönjaossa jaetun omaisuuden *reaalista palauttamista* perinnönjaon oikaisun johdosta toimitettavaan uuteen perinnönjakoon. Lain mukaan kysymys on palautusvelvollisuudesta. Samaa tarkoittaen voidaan puhua myös palautusvelvollisen palautusvastuusta.

Palautusvelvollisuus on ensisijaisesti *esinekohtaista* ja sen piiriin kuuluu perintönä saatu omaisuus. Perintönä saadun omaisuuden palautusvastuu koskee niin perinnönjaon perusteella saatua jako-osuutta kuin yksinperimystilanteessa suoraan lain nojalla ilman jakoa yhdelle perilliselle tullutta omaisuutta. Se koskee myös valtion jäämistösaantoa, jonka nojalla perittävän omaisuus on mennyt valtiolle.

4.3 ARVOMÄÄRÄINEN PALAUTUSVASTUU

Jos oikaisua vaativa on tullut perillisen asemaan vasta perinnönjaon toimittamisen jälkeen, palautusvelvollinen voi omaisuuden palauttamisen sijasta maksaa kuolinpesälle korvauksena

rahamäärän, joka vastaa hänen liikaa saamansa omaisuuden arvoa. Laskettaessa palautettavaa rahamäärää omaisuudelle on pantava se arvo, joka sillä vastaanotettaessa oli, jollei tästä ole erityistä syytä poiketa. *Arvomääräinen palautusvastuu* on arvomääräisesti yhtä ankaraa kuin reaalinenkin palautusvastuu, vasta perittävän kuoleman jälkeen perillisen asemaan tulleen henkilön kannalta ero on siinä, että sellaisella perillisellä ei ole ehdotonta esinekohtaista oikeutta jäämistössä olleeseen omaisuuteen. Arvomääräinen palautusvastuu on alkuperäiseen jakoon osallistuneiden eräänlainen bonus siitä, että heillä ei edes teoriassa ollut mahdollisuutta selvittää sitä, loukkasiko heidän toimittamansa jako jonkun perillisen oikeutta. Vaikka perintösaanto ei olekaan vilpittömän mielen saanto, tässä kohden merkitystä annetaan perillisten tietoisuudelle niistä olosuhteista, joiden vallitessa he toimittivat alkuperäisen perinnönjaon.

4.4 YKSILÖLLINEN PALAUTUSVASTUU

Palautusvastuu on *individuaalista vastuuta*. Jokainen palautusvastuussa oleva tai hänen oikeudenomistajansa päättää itsenäisesti siitä, mitä omaisuutta hän palauttaa uudessa jaossa jaettavaksi. Palautusvastuu ei ole solidaarista. Jos joku alkuperäiseen jakoon osallistuneista ei kykene täyttämään palautusvastuutaan, se jää jaossa sivuutetun perillisen tappioksi. Hän ei voi vaatia, että muiden jakoon osallisten tai legaatin saajan tulisi täyttää siitä aiheutunut vaje.

5 PALAUTUSVELVOLLISUUDEN SOVITTELU

5.1 SOVITTELUN RAJAT

Vanhan tuomariohjeen mukaan ”mikä ei ole oikeus ja kohtuus, se ei saata olla lakikaan; sen kohtuuden tähden, joka laissa on, se hyväksytään.” Vaikka perinnönjaossa sivuutetulla henkilöllä on kiistaton oikeus perintöön, sen toteuttaminen kaikessa ankaruudessaan voisi aiheuttaa alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneen henkilön perikadon. Näin ankaraa vastuuta olisi vaikea perustella jo sen vuoksi, että alkuperäisestä perinnönjaosta on aiheutunut kustannuksia jakoon osallisille. Nämä kustannukset alentavat jakoon osallisten palautusvelvollisuutta ilman erityistä sovittelumahdollisuuttakin. Perinnönjaon oikaisua koskevilla säännöksillä ei siten tavoitella paluuta koskemattomaan alkutilaan. Lainsäätäjä on hyväksynyt sen tosiseikan, että jälkiperäinen perinnönjaon korjausliike ei koskaan voi johtaa samanlaiseen lopputulokseen kuin mihin olisi päädytty, jos ketään ei olisi sivuutettu perinnönjaossa.

Perinnönjaon oikaisujaon peruslähtökohtana on *olosuhteisiin sopeutettu palautusvastuu*. Palautusvastuuta koskevien perussäännösten mukaan toimittaessa voidaan vain poikkeuksellisesti päätyä lopputulokseen, jossa uuteen jakoon osallistuva henkilö saisi täsmälleen yhtä paljon omaisuutta osuuteensa kuin mihin hän olisi ollut oikeutettu, jos hän olisi osallistunut täysivaltaisena perillisenä alkuperäiseen jakoon. Perinnönjaossa sivuutetun henkilön kärsimä tappio koituu käytännössä muiden jakoon osallisten eduksi. Jokainen, joka joutuu palauttamaan vähemmän kuin mitä hän on saanut, saa osakseen tästä ratkaisusta hyödyn. Tämä ei välttämättä kuitenkaan vielä johda oikeudenmukaiseen

lopputulokseen palautusvastuussa olevan henkilön kannalta. Sen vuoksi palautusvelvollisuutta voidaan sovittaa.

Sovitteluratkaisun lähtökohtana on sovittelematon palautusvastuu. Ennen sovitteluharkintaa on sen vuoksi määritettävä palautusvelvollisuuden sisältö silloin, jos sitä ei lainkaan soviteltaisi. Tämä edellyttää jokaisen perillisen ja testamentinsaajan kohdalla yksilöllistä *oikaisujakolaskelmaa*.

Yleinen edellytys palautusvelvollisuuden sovittelulle on *kohtuuttomuus*. Kohtuuttomuuden mittapuuna on tässä vaiheessa palautusvelvollisen oma asema. Siihen vaikuttaa paitsi hänen perinnöksi saamansa omaisuus myös hänen muu varallisuutensa. Palautusvelvollisuuden toteuttaminen sitä sovittelematta voi olla mahdollista, vaikka palautusvelvollisella ei olisi enää tallella sitä omaisuutta, jonka hän perinnönjaossa oli saanut osaansa. Jos palautusvelvollisuus on toteutettavissa muulla omaisuudella, olipa se perinnönjaossa saadun omaisuuden sijaan tullutta omaisuutta tai perillisen muuta omaisuutta, niin se muodostaa ainakin kynnyksen palautusvelvollisuuden sovittelulle. Jos alkuperäiseen perinnönjakoon osallistunut perillinen voi vaikeuksista palauttaa saamansa omaisuuden tai sen arvon uuteen jakoon, tällöin tarvetta palautusvelvollisuuden sovittelulle ei ole. Sovittelumahdollisuus on kuitenkin aina yksilöllinen. Samaan alkuperäiseen jakoon osallistuneista jonkun elämäntilanne saattaa olla sellainen, että sovitteluun on suorastaan välttämätöntä ryhtyä ja toisen kohdalla sellaisen harkintakaan ei ole edes tarpeen.

Sovittelun kohteena ei ole alkuperäinen perinnönjako. Se muodostaa vain lähtökohdan erilaisille velvollisuuksille, joita siihen osallistuneilla on sivuutettua perillistä tai testamentinsaajaa kohtaan. Sovittelun kohteena on aina esinekohtainen ja arvomääräinen palautusvelvollisuus. Perillinen on voinut saada jakosuuteensa useampia esineitä, joista osa on jo liitetty johonkin toiseen esineeseen siten, ettei saadun esineen irrottaminen ole

enää mahdollista. Silloin esinekohtaista palautusvelvollisuutta voidaan rajoittaa siten, että se jää koskemaan vain sellaista omaisuutta, joka on palautettavissa.

Jos perillisen saaman jäämistöomaisuuden arvo on alentunut esimerkiksi tulipalon tai muun tapaturmaisen seikan johdosta ja perillinen on oikeutettu arvomääräiseen palautukseen, sitä voidaan alentaa, jos kokonaispalautus johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen. Sovitteluratkaisulla voidaan alentaa palautusvelvollisuutta myös silloin, jos saadun omaisuuden arvo on laskenut käytön tai ajan kulumisen johdosta. Myös mikä tahansa palautukseen liittyvä liitännäisvelvollisuus, kuten hyödyn ja tuoton palauttaminen, on soviteltavissa, mutta vain jos muu ratkaisu johtaisi palautusvelvollisen kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen.

Perinnönjaossa sivuutetun perillisen kannalta radikaalein sovitte-
luratkaisu tarkoittaa sitä, että palautusvelvollinen vapautuu kokonaan palautusvastuustaan. Hän saa pitää jaossa saamansa omaisuuden, eikä sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja saa mitään, vaikka hänellä riidattomasti olisi ollut oikeus jonkin suuruiseen jako-osuuteen alkuperäisessä perinnönjaossa. Sovittelun seuraamukset kaatuvat siten aina sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan kannettaviksi. Tämän ratkaisun seurauksia lieventää osittain se, että sovittelu on aina yksilöllinen ratkaisu. Jos alkuperäisessä jaossa on ollut mukana viisi osakasta ja yksi heistä vapautuu kokonaan sovitteluratkaisun johdosta palautusvastuusta, jäljellä olevat neljä palautusvelvollista vastaavat omaisuuden palauttamisesta uuteen jakoon normaaliavastuuta koskevien periaatteiden mukaisesti. He eivät kuitenkaan vastaa sovitteluratkaisun vuoksi puuttumaan jäävästä määrästä, vaan se koituu perinnönjaossa sivuutetun perillisen vahingoksi.

Sovittelukynnyksiä on neljä. Ensimmäistä niistä voidaan kutsua *perustellun vilpittömän mielen suojakynnykseksi*. Jos perillinen ei ole tiennyt eikä hänen olisi pitänytkään tietää siitä, että kaikki

perintöön tai testamenttiin oikeutetut eivät ole mukana alkupe-
räisessä perinnönjaossa, hän voi vaatia palautusvelvollisuuden
sovittelua. Vaatimus voi kuitenkin menestyä vain, jos täysimää-
räiseen palautukseen velvoittaminen johtaisi kohtuuttomuuteen.

Kohtuullistamismahdollisuudella on lain esitöiden mukaan
ensisijaisesti pyritty suojaamaan sellaista perillistä tai yleistesta-
mentin saajaa, joka on ottanut omaisuuden vastaan vilpittömäs-
sä mielessä eikä palautusvaatimuksen esittämisen aikaan enää
kykene palauttamaan omaisuutta ilman merkittäviä vaikutuksia
hänen taloudellisiin olosuhteisiinsa ja toimeentuloonsa. Jos alku-
peräisessä jaossa saadut varat ovat kokonaisuudessaan tallella ja
erotettavissa palautusvelvollisen muusta varallisuudesta, niiden
palauttaminen ei ole kohtuutonta, vaikka perillinen olisi jakoa
toimitettaessa ollut autuaan tietämätön myöhemmin ilmaantu-
vasta uudesta perillisestä tai testamentinsaajasta. Edes perusteltu
vilpittömän mielen suoja ei siten ole este palautusvelvollisuuden
sovittelematta jättämiselle. Kokonaisharkinnassa on tässäkin ta-
pauksessa punnittava vastakkain sovitteluratkaisun merkitystä
yhtäältä sivuutetulle perilliselle tai testamentinsaajalle ja toisaalta
palautusvelvolliselle itselleen. Kysymys on vain sovittelukynnyk-
sestä, ei sovittelun ehdottomasta esteestä.

Jos perillinen tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että alku-
peräinen perinnönjako tulee loukkaamaan sivuutetun perilli-
sen oikeutta, se heikentää aivan ratkaisevalla tavalla perillisen
mahdollisuuksia vedota palautusvastuun sovittelua koskeviin
säännöksiin. Lain esitöiden mukaan tällä seikalla on sovittelu-
harkinnassa keskeinen merkitys. Mistään kovin modernista oi-
keusperiaatteesta tässä ei ole kysymys. Oikeusohjeeseen on ti-
vistetty vanhaa kansanviisautta, jonka mukaan vain rehellisyys
maan perii. Sellaiseen perinnönjakoon, jolla tietoisesti halutaan
loukata sivullisen oikeutta, sisältyy piirteitä, jotka tekevät sii-
tä sekä oikeudellisesti että moraalisesti paheksuttavan, omalla

tavallaan epärehellisen perinnönjaon. Tällöin jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan suojan tarve korostuu. Hänelle on annettava sellainen asema, jonka hän olisi saanut, jos hänen asemastaan tietoiset jako-osakkaat olisivat kutsuneet hänet alkuperäiseen jakoon jako-osakkaaksi tai lykänneet alkuperäisen jaon toimittamista siksi kunnes lopullinen varmuus perillisen ja perittävän sukulaisuussuhteesta on saatu.

Palautusvelvollisuuden sovittelusta luopuminen tällä perusteella jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan aseman turvaamiseksi edellyttää näyttöä siitä, että jakoon osallistuneet perilliset olivat tietoisia vireillä olleesta isyysoikeudenkäynnistä tai siitä, että kanteen nostaminen isyyden vahvistamista koskevassa asiassa oli todennäköistä. Kun tuo harkinta on suoritettava jokaisen palautusvastuussa olevan henkilön kohdalla itsenäisesti, jaossa saattaa olla mukana niitäkin, joilla ei ole ollut mitään tietoa isyysoikeudenkäynnistä. Jakoon on voinut osallistua myös alaikäinen perillinen, jolloin ratkaisevaksi ajankohdaksi tietoisuuden kannalta muodostuu se, milloin lapsen lakimääräinen edunvalvoja tai lapselle määrätty edunvalvojan sijainen sai tietää vireillä olevasta isyyskanteesta.

Toisen sovittelukynnyksen muodostaa *omaisuuden saamisesta palautusvaatimuksen esittämiseen kulunut aika*. Lyhyt aika puhuu aina sovittelua vastaan ja pitkä aika sen puolesta. Jos alkuperäisessä jaossa jaettu omaisuus on vielä pesänselvittäjän hallussa sen vuoksi, että alkuperäinen perinnönjako ei ole lainvoimainen, sovittelu ei ole lainkaan mahdollinen. Sovittelumahdollisuuden avaa vasta omaisuuden hallinnan saaminen, sitä valmistelevilla toimilla ei ole mitään merkitystä sovittelusäännöksen soveltamisen kannalta.

Jos perinnönjaossa määritetty reaalinen jako-osuus on jo annettu saajalle silloin, kun sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja esittää omaisuuden palautusvaatimuksen, siitä eteenpäin

kuluvalla ajalla ei ole merkitystä sovitteluharkinnan kannalta. Vaikka omaisuuden palauttamisvaatimuksen esittämisestä kului vuosia ennen kuin lopullinen oikaisujako on saanut lainvoiman, kuluneella ajalla ei ole merkitystä sovittelun puolesta puhuvana tekijänä. Omaisuus on alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneen riskillä hänen hallittavanaan siksi kunnes se tai tarvittava osa siitä on palautettu oikaisuvaatimuksen johdosta tehtävään uuteen jakoon.

Jos alkuperäiseen jakoon osallistunut henkilö on saanut jakoosuutensa haltuunsa jo vuosia ennen kuin jaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja ilmaantuu ja esittää omaisuuden palautusvaatimuksen, tilanne on toinen. Perillisen saama omaisuus ei enää ole ehkä erotettavissa hänen muusta omaisuudestaan, se on sekoittunut muuhun omaisuuteen tai vaihtunut kokonaan toiseksi. Perillinen on voinut disponoida perinnönjaossa saamastaan omaisuudesta täysin vakuuttuneena siitä, ettei kukaan tule myöhemmin riitauttamaan jaon oikeellisuutta. Tässä tilanteessa jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan oma passiivisuus koituu hänen vahingokseen erityisesti silloin, kun hän olisi voinut reagoida nopeammin sivuuttamiseensa alkuperäisessä jaossa.

Kolmannen sovittelukynnyksen muodostaa sovittelun yleinen, *sosiaalinen* edellytys. Palautusvelvollisuuden tulee olla kohtuuton, jotta palautusvelvollisuutta voidaan sovittaa. Jos perillisen tai testamentinsaajan näkökulmasta palautusvelvollisuus aiheuttaisi hänelle suuria taloudellisia vaikeuksia, sovitteluharkinnassa voidaan ottaa huomioon palautusvelvollisen ja oikaisua vaativan taloudelliset olosuhteet ja palautusvelvollisuuden vaikutukset heidän toimeentuloonsa. Sosiaalinen sovittelukynnys on tarkemmin rajattu kuin pelkkä kohtuus.

Yleensä perillisen omalla omaisuudella ei ole perinnönjakoa toimitettaessa merkitystä jaon lopputuloksen kannalta. Varakas ja köyhä perillinen ovat samassa asemassa määrättäessä

suhteellisen ja arvomääräisen perintöosan suuruutta. Perinnönjaon oikaisujaon sovittelu rakentuu hieman toisenlaiselle filosofialle. Perinnönjaon oikaisun tarkoituksena on korjata alkuperäiseen perinnönjakoon sisältyvä virhe, jonka seurauksena perillinen tai testamentinsaaja on jäänyt vaille jako-osuuttaan. Vastuu virheen korjaamisesta on kaikilla alkuperäiseen jakoon osallistuneilla ja heidän oikeudenomistajillaan, kaikilla heillä kuitenkin toisistaan riippumatta. Palautusvelvollisuuden sovittelun haitallisia vaikutuksia sivuutetun perillisen kannalta lievittää se, että sovittelun edellytyksiä on harkittava erikseen jokaisen jakoon osallistuneen kohdalla.

Alkuperäisen jaon jälkeiset seikat voivat vaikuttaa palautusvelvollisuuden sisältöön. Alkuperäisessä jaossa mukana ollut perillinen on voinut erota ja hänen jaossa saamaansa omaisuutta on pidetty hänen avio-oikeuden alaisena omaisuutenaan. Jos hän on luovuttanut jaossa saamansa omaisuuden tasinkona puolisolleen, se ei vapauta häntä palautusvastuusta. Sivuutettu perillinen saa suojaa myös siinä tapauksessa, että alkuperäiseen perinnönjakoon osallistunut perillinen on sittemmin kuollut ja myös hänen jäämistönsä on ehditty jakaa ennen perinnönjaon oikaisuvaatimuksen esittämistä. Tällöin kysymys on vain uudesta velasta, joka on ilmaantunut palautusvelvollisen kuolinpesään.

Lain esitöiden mukaan sovittelua puoltaa se, että täysimääräinen palautusvelvollisuus vaarantaisi heikossa taloudellisessa asemassa olevan palautusvelvollisen toimeentulon, mutta oikaisuvaatimuksen esittäneen perillisen tai yleistestamentin saajan taloudelliset olosuhteet ovat hyvät. Kysymys on aina palautusvelvollisuuden sovittelusta tai sovittelematta jättämisestä aiheutuvien haittojen vertailusta. Vertailussa ei tule kiinnittää huomiota siihen, aiheutuuko palautusvelvollisuuden toteuttamisesta täysimääräisenä palautusvelvollisen varallisuuden vähentyminen ja vastaavasti sivuutetun perillisen varallisuuden lisääntyminen.

Se on luonnollinen seuraus perinnönjaon oikaisusta, eikä se voi olla sovitteluharkinnassa sovittelun mittapuu.

Neljäs sovittelukriteeri on kaikkein väljin. Palautusvelvollisuuden sovitteluharkinnassa on itsenäiseksi sovitteluperusteeksi nostettu ”muut näihin verrattavat seikat”. Tällä sovittelukriteerillä viitataan ensinnäkin jakoon osallisen perillisen vilpittömään mieleen, toiseksi omaisuuden saamisesta palautusvaatimuksen esittämiseen kuluneeseen aikaan ja kolmanneksi palautusvelvollisen ja jaossa sivuutetun henkilön taloudellisiin olosuhteisiin ja palautusvelvollisuuden vaikutuksiin heidän toimeentuloonsa.

Jakoon osallistunut perillinen on saattanut heikentää omaa taloudellista asemaansa saatuaan tietää siitä, että jaossa sivuutettu perillinen tulee mahdollisesti esittämään perinnönjaon oikaisuvaatimuksen. Perillisellä saattaa olla tästä aiheesta aavistus jo varsin varhaisessa vaiheessa ja hän saattaa sen vuoksi pyrkiä torjumaan jo etukäteen mahdollisen oikaisuvaatimuksen. Jakoon osallistunut perillinen voi esimerkiksi lahjoittaa perinnönjaossa saamansa ja muunkin merkittävämmän omaisuutensa rintaperilliselleen ja pidättää esimerkiksi lahjoittamaansa asuntoon käyttöoikeuden.

Tällainen oikeustoimi, jonka johdosta varakkaasta on tullut nimellisen köyhä, ei voi luonnollisestikaan heikentää jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan asemaa. Näyttö *varojen piilottelusta* on sovittelun este ja sellaiseen syypää on veloitettava suorittamaan takaisin jaossa saamansa omaisuus. Jos hänellä ei ole siihen varoja, perinnönjakoon palautettava omaisuus on ulosmitattava hänen varoistaan ja ulosmittaustakaisinsaannilla peräytettävä hänen lahjoittamansa omaisuus. Näin saadulla omaisuudella katetaan se osa perinnönjaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan jäämistöosuudesta, josta palautusvelvollinen on vastuussa.

Samanlaisia suojakeinoja sivuutetulla perillisellä ei ole käytettävissään silloin, kun jakoon osallinen on menettänyt varansa

esimerkiksi velkojen maksamisen johdosta tai omaisuus on tuhoutunut. Ainakin viimeksi mainitussa tilanteessa perilliseltä puuttuu dolus, tahtotila, joka osoittaisi hänen halunneen toimia jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan vahingoksi. Juuri näissä ja vastaavissa tämänkaltaisissa tilanteissa sovittelu on mahdollista edellyttäen, että täysimääräisen palautusvelvollisuuden asettaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Sovittelu ei ole tarpeen silloin, kun jakoon osallisella on muuta varallisuutta, jolla hän voi vaivatta vastata velvoitteensa täyttämistä tai kun hän on saanut vakuutuskorvauksen kärsimästään vahingosta. Sovitteluun ei ole aihetta myöskään silloin, kun perillisen jaossa saaman omaisuuden arvo on alentunut vain sen vuoksi, ettei perillinen ole huolehtinut omaisuudesta asianmukaisella tavalla. Lain mukaan korvausvelvollisuuden sovittelua harkittaessa on aina otettava huomioon se, mistä on aiheutunut, että omaisuus ei ole palautettavissa tai sen arvo on alentunut. Jos jakoon osallistunut on luovuttanut jaossa saamansa omaisuuden vastiketta vastaan, hänen varallisuusasemansa ei ole oikeustoimen johdosta heikentynyt, minkä vuoksi sovitteluun ei ole aihetta sillä perusteella, että jaossa saatu omaisuus ei ole enää tallella.

5.2 SOVITTELUHARKINTA

Sovitteluharkinnassa tulee ottaa huomioon objektiivisena sovittelukriteerinä palautusvelvollisen heikko taloudellinen asema. Jos jaossa saatu omaisuus ei ole enää tallella, heikossa taloudellisessa asemassa oleva henkilö ei kykene lainaamaan varoja vakuutta vastaan voidakseen palauttaa osaksikaan saamaansa omaisuutta. Perinnönjaon oikaisun tarkoituksena ei ole muutenkaan pakottaa palautusvelvollista velkaorjuuteen. Erityisesti silloin, kun perinnönjaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja on hyvässä taloudellisessa asemassa, se olisi kohtuutonta.

Alkuperäiseen perinnönjakoon osallistuneen henkilön taloudellinen asema voi olla vakaa. Vakaus voi ilmetä vakituksena työsuhteena, ansioläkkeellä turvattuna tulotasona ja keskiluokkaisena perusvarallisuutena. Tällaisessa asetelmassa tarvetta palautusvelvollisuuden sovitteluun ei ole olemassa edes siinä tapauksessa, että osa palautusvelvollisen varallisuudesta on peräisin alkuperäisestä perinnönjaosta. Sovitteluun ei ole aihetta silloin, kun palautusvelvollinen on itse hyvässä taloudellisessa asemassa ja jaossa sivuutettu perillinen heikossa taloudellisessa asemassa. Lain esitöissä on esille nostettu sovittelutilanne, jossa palautusvelvollinen on heikossa taloudellisessa asemassa eli kainostelematta sanottuna köyhä ja vastaavasti jaossa sivuutettu henkilö tulee hyvin toimeen omillaan. Tämä taloudellinen epätasapaino vaikuttaa luonnollisesti sovitteluharkinnassa ratkaisun lopputulokseen. Palautusvelvollisuuden täysimääräisen toteuttamisen tiellä on *sosiaalinen suorituseste*.

Sovitteluharkinnan kannalta vaikein tilanne on kahden köyhän välinen jännite. Jos palautusvelvollinen on täysin maksukyvytön ja varaton, hänen velvoittamisensa palauttamaan jaossa saamansa omaisuus kokonaisuudessaan tai osittain ei johda välttämättä mihinkään. Sovitteluratkaisua tehtäessä on kuitenkin muistettava, ettei palautusvelvollisen tilanne ole välttämättä pysyvä. Tilanne voi muuttua samalla tavalla myös jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan kohdalla. Hän voi vaurastua ja palautusvelvollinen pysyä köyhänä kuin kirkonrotta. Palautusvelvollisuuden sovittelu nollaan on kuitenkin aina poikkeuksellinen ratkaisu, sovittelussa on pikemminkin kysymys siitä, ettei palautusvelvollisuutta sovitteluratkaisun johdosta toteuteta täysimääräisesti. Näin asia on lain esitöissäkin ilmaistu. Yksinomaan se seikka, että palautusvelvollinen ei oikaisuvaatimuksen esittämishetkellä voi täyttää koko palautusvelvollisuuttaan ei oikeuta vapauttamaan häntä kaikesta palautusvelvollisuudestaan.

6 PALAUTUSVELVOLLISUUDEN TOTEUTTAMISVAIHTOEHDOT

6.1 SOPIMUKSEEN PERUSTUVA PALAUTUS

Ensisijainen tapa toteuttaa palautusvelvollisuus on sopimus, jonka jaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja tekee kuolinpesän osakkaiden kanssa. Jaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja voi sopia asiasta erikseen jokaisen palautusvelvollisen kanssa tai sopimus voidaan tehdä samanaikaisesti kaikkien jakoon osallistuneiden perillisten ja testamentinsaajien kanssa. Sopimus on tehtävä kirjallisesti. Sen täsmällisempiä määräyksiä sopimuksen muodosta ei lakiin ole sisällytetty. Sopimus on pätevä, vaikka sitä ei olisi päivätty ja todistettu oikeaksi. Kirjallinen muoto kuitenkin edellyttää sitä, että se on sopimukseen osallisten allekirjoitettava. Sopimuksen sitovuus ei edellytä Digi- ja väestötietoviraston lupaa, vaikka sopimus koskisikin vajaanvaltaisen tai edunvalvonnan piirissä olevan perillisen palautusvelvollisuutta.

Sopimuksen pätevyys edellyttää kuitenkin sitä, että jokainen sopijakumppani on asianmukaisesti edustettuna sopimusta solmittaessa. Alaikäisen perillisen puhevaltaa sopimusneuvotteiluissa käyttää hänen edunvalvojansa ja vastaavasti silloin, kun palautusvelvollinen ei itse kykene riittävään tahdonmuodostukseen, hänelle on määrättävä edunvalvoja, ellei määräystä ole jo aikaisemmin annettu. Määrätyn edunvalvojan toimivaltaan kuuluu sopimuksen sisältöneuvottelujen käyminen, eikä niitä estä se, että alkuperäiseen perinnönjakoon on saatu mahdollisesti Digi- ja väestötietoviraston lupa. Luvan edellytykset ovat rauenneet silloin, kun sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja on vaatinut alkuperäisen perinnönjaon oikaisua. Ei edes aikaisemman perinnönjaon moitetta koskeva lainvoimainen tuomio

tai tuomioistuimen vahvistama sovinto muodosta estettä sille, että edunvalvoja omalla vastuullaan sopii päämiehensä puolesta palautusvelvollisuuden sisällöstä.

Palautusvelvollisuutta koskevan sopimuksen sisällöstä ei lakiin ole otettu yksityiskohtaisia määräyksiä. Sopimuksen lähtökohdan muodostaa aina alkuperäinen perinnönjakokirja, jossa on vahvistettu kunkin tuohon jakoon osallistuneen arvomääräinen ja esinekohtainen jako-osuus. Niiden avulla on ensin määritettävä se, mikä on kunkin jakoon osallistuneen palautusvastuun laskennallinen suuruus. Sopimuksesta tulee käydä ilmi se, täytetäänkö palautusvelvollisuus esinekohtaisesti vai arvomääräisesti ja mitä seikkoja on otettu huomioon palautusvastuun suuruutta määrättäessä. Jos palautusvelvollisuutta on soviteltu, sovitteluperusteesta on otettava maininta kirjalliseen sopimukseen. Samalla on sovittava palautusvelvollisuuden aikataulusta ja mahdollisen viivästymisen seuraamuksista.

Sopimus voi olla pätemätön oikeustoimen pätemättömyyttä koskevien periaatteiden mukaan. Pätemättömyyteen on vedottava kohtuullisessa ajassa sopimuksen solmimisesta. Sopimuksen pätemättömyyteen voi vedota sivuutettu perillinen, sivuutettu testamentinsaaja ja palautusvelvollinen itse. Jos perillinen ei täytä sopimuksen mukaista palautusvelvollisuuttaan, sopimus ei ole täytäntöönpanokelpoinen ilman erillistä tuomioistuimen vahvistuspäätöstä. Suomessa yksityisoikeudelliset sopimukset eivät ole suoraan täytäntöönpanokelpoisia. Täytäntöönpanokelpoisuus edellyttää sitä, että tuomioistuin on vahvistanut lainvoimaisella päätöksellään suoritusvelvollisuuden. Vasta kun hakijalla on tällainen tuomioistuimen ratkaisuun perustuva saaminen eli eksekuutiotitteli, hän voi kääntyä ulosottomiehen puoleen ja pyytää ulosottomiestä panemaan ratkaisun täytäntöön.

6.2 PESÄNSELVITTÄJÄN PÄÄTÖKSEEN PERUSTUVA PALAUTUSVELVOLLISUUS

Perinnönjaon oikaisujakoon liittyvä palautusvelvollisuus voi herättää voimakkaita tunteita ja suoranaista vastarintaa niissä henkilöissä, jotka ovat kuvitelleet saaneensa jotain lopullista ja pysyvää kerran toimitetussa jaossa. Tämä epäilemättä ilmenee palautushaluttomuutena. Tämä ei saa kuitenkaan muodostua perinnönjaon oikaisun esteeksi. Sen vuoksi oikaisua vaativalle on annettu mahdollisuus hakea tuomioistuimelta pesänselvittäjän määräämistä huolehtimaan omaisuuden palauttamisesta kuolinpesälle perinnönjaon oikaisua varten.

Laissa ei ole otettu kantaa siihen, missä vaiheessa sivuutetun perillisen asema on kehittynyt niin vahvaksi, että hän voi käyttää hakijapuhevaltaa pesänselvittäjän määräämistä koskevassa asiassa. Ilmeistä on, ettei puhevaltaa voi käyttää sellainen henkilö, joka on vasta noston isyyden vahvistamista koskevan kanteen, jos isyyden selvittämiseksi tarvittavaa DNA-tutkimusta ei ole vielä tehty. Usein tämä selvitys on kuitenkin tehty vapaaehtoisesti ennen oikeudenkäynnin aloittamista. Jos luotettava tieto isyydestä on kanteen vireille panemisen jälkeen käytettävissä, pesänselvittäjän määräämistä koskeva hakemus ei ole ennenaikainen. Hakemus on kuitenkin perusteltava ja sen tueksi on esitettävä näyttö DNA-tutkimuksen osoittamasta sukulaisuussuhteesta hakijan ja perittävän välillä. Perinnönjaossa sivuutetun perillisen kannalta olisi kohtuutonta, jos isyysasiassa edellytettäisiin lainvoimaista ratkaisua isyydestä ennen kuin hakemus pesänselvittäjän määräämiseksi voitaisiin tutkia. Tämä tarjoaisi alkuperäiseen jakoon osallistuneille liian helpon keinon viivyttää pesänselvittäjän määräyksen antamista kuolinpesään. Hakemusta ei voi kuitenkaan ottaa tutkittavaksi pelkästään sillä perusteella, että perittävä on ennen 1.10.1976 määrätty suorittamaan avioliiton ulkopuolella syntyneelle lapselle elatusapua AuLapsiL:n nojalla.

Pesänselvittäjän tulee ensisijaisesti pyrkiä sopimukseen omaisuuden palautusvelvollisuudesta alkuperäiseen jakoon osallistuneiden kuolinpesän osakkaiden ja sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan kesken. Pesänselvittäjällä on oikeus ottaa haltuunsa oikaisujakoon palautettava omaisuus ja pitää sitä hallussaan niin kauan kunnes perinnönjaon oikaisun johdosta toimitettava uusi perinnönjako on saanut lainvoiman. Pesänselvittäjä joutuu laatimaan alustavan laskelman uuden perinnönjaon sisällöstä voidakseen esittää täsmällisen palautusvaatimuksen palautusvelvolliselle henkilölle. Tämä pesänselvittäjän kalkyyli ei kuitenkaan korvaa perinnönjakoa ja jos myöhemmin ilmenee, että se on virheellinen, se ei estä esittämästä uutta, siitä poikkeavaa vaatimusta palautusvelvolliseen henkilöön nähden.

Koska palautusvelvollisuus on yksilöllinen, pesänselvittäjän tulee *yksilöidä palautusvaatimus* siten, että jokainen tietää oman mahdollisen palautusvastuunsa enimmäismäärän. Käytännössä palautusvastuun lähtökohdan muodostaa jakoon osallisten perillisten jaossa saamien perintöosuuksien arvo ja pesänselvityksessä täytetyn legaatin arvomäärä siltä osin kuin se on tarpeen palauttaa jakoon.

Perinnönjaon oikaisujakoon liittyvän palautusvelvollisuuden sovittelujärjestelmän toimivuus edellyttää sitä, että pesänselvittäjällä on kelpoisuus sopia siitä, mikä on kunkin palautusvastuussa olevan henkilön palautusvelvollisuuden konkreettinen sisältö. Pesänselvittäjä kerää näytön palautusvelvollisuuden sovittelun esteistä ja edellytyksistä ja tekee yksittäistapauksessa ratkaisun siitä, mikä on sovittelu palautusvastuu. Tämä tehtävä ei sovi tuomioistuimelle, eikä se luontevasti pesänselvittäjähallinnon aikana sovi myöskään muille pesän osakkaille.

Pesänselvittäjän tulee varata jokaiselle palautusvelvolliselle tilaisuus tulla kuulluksi jaossa sivuutetun perillisen tai testamentinsaajan vaatimuksen johdosta. Näyttötaakka siitä, ettei

palautusvelvollinen voi täyttää palautusvelvollisuuttaan täysimääräisenä on palautusvelvollisella itsellään. Jos palautusvelvollinen ei kanna asianmukaisella tavalla näyttötaakkaansa, hän kärsii siitä aiheutuvat vahingolliset seuraamukset. Pesänselvittäjä on oikeutettu myös asettamaan määräajan, jonka kuluessa palautusvelvollisen on luovutettava hallussaan oleva ja palautettavaksi määrätty omaisuus pesänselvittäjälle ja samalla määräämään siitä, mistä hetkestä lukien täyttämättömälle palautusvelvollisuudelle on maksettava viivästyskorkoa. Sillä, joka on määrätty palauttamaan omaisuutta pesään, ei ole itsenäistä palautuspäätöksen moiteoikeutta.

6.3 PALAUTUSVELVOLLISUUTTA KOSKEVA OIKEUDENKÄYNTI

Jos kaikki palautusvelvolliset täyttävät pesänselvittäjän asettamat velvoitteet, edellytykset perinnönjaon oikaisujaon toimittamiseen ovat olemassa. Mikäli pesänselvittäjä ei pääse omaisuutta saaneen kanssa sopimukseen omaisuuden palauttamisesta tai omaisuutta saanut ei palauta omaisuutta sopimuksen mukaisesti, pesänselvittäjän on ajettava häntä vastaan palautusvelvollisuutta koskevaa kantea. Kanteen nostamiselle ei laissa ole asetettu erityistä määräaika. Palautusvelvollisuutta koskevan kanteen ehdoton oikeuspaikka on jäämistöasiain forum. Muilla palautusvelvollisilla ei ole oikeutta moittia pesänselvittäjän tekemää ratkaisua, eivätkä he myöskään ole oikeudenkäynnin asianosaisia. Tuomioistuimen on varattava oikaisua vaativalle sivuutetulle perilliselle tai testamentinsaajalle tilaisuus tulla kuulluksi.

Vastatessaan pesänselvittäjän kanteeseen palautusvelvollinen voi haastetta ottamatta vaatia, että pesänselvittäjän kanne hylätään perusteettomana sen vuoksi, että palautusvelvollinen ei ole palautusvelvollisuuden sovittelua koskevien säännösten mukaan

lainkaan palautusvastuussa. Hän voi myös vaatia, että tuomioistuin sovittelee pesänselvittäjän määräämää palautusvastuuta enemmän kuin selvittäjä on tehnyt. Tuomioistuin joutuu puolestaan arvioimaan esitettyjen vaatimusten perustaa ja antamaan pääasiassa ratkaisunsa.

7 PERINNÖNJAON OIKAISUJAKO

Palautusvelvollisuutta koskeva sopimus ei korvaa uutta perinnönjakoa. Perinnönjaon oikaisua varten on toimitettava *uusi perinnönjako*. Se, jonka oikeus on perinnönjaossa sivuutettu, voi myös hakea tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä toimittamaan uusi perinnönjako. *Oikaisujaon* menettelysäännökset poikkeavat kuitenkin hieman normaalijakoa koskevista säännöksistä.

Se, joka ei joudu lainkaan palauttamaan omaisuutta perinnönjaon oikaisujakoon, ei osallistu myöskään uuteen jakotoimitukseen. Tällaisessa asemassa on esimerkiksi eloonjäänyt puoliso siinä tapauksessa, että oikaisujako vaikuttaa vain rintaperillisten suhteellisten ja arvomääräisten osuuksien suuruuteen. Oikaisujakoon ei osallistu myöskään sellainen alkuperäiseen jakoon osallistunut perillinen, joka on palauttanut alkuperäisessä jaossa liikaa saamansa omaisuuden arvon. Vaikka laissa ei asiasta olekaan nimenomaista säännöstä, oikaisujakoon ei osallistu sellainen toisen tai kolmannen parenteelin perillinen, joka on palauttanut ensimmäiseen parenteeliin alkuperäisessä jaossa saamansa omaisuuden. Uuteen jakoon ei myöskään osallistu sellainen testamentinsaaja, jonka testamentti on kokonaan väistynyt myöhemmän testamentin tieltä.

Jos palautusvelvollisuutta on soviteltu, sovittelun vaikutus on otettava huomioon uudessa perinnönjaossa. Tämä tapahtuu siten, että se määrä, jolla palautusvelvollisuutta on alennettu sovittelun johdosta, katsotaan perillisen saamaksi perintöosuudeksi. Lain esitöissä säännöksen soveltamista kuvataan esimerkin avulla.

Esimerkki. P:n kuoleman jälkeen hänen rintaperillisensä X ja Y jakoivat P:n 300 000 euron suuruisen jäämistön. Molemmat rintaperilliset saivat jaossa 150 000 euroa. Toimitetun perinnönjaon jälkeen tuomioistuimien vahvisti, että P oli Z:n isä. Z vaati perinnönjaon oikaisua. X palautti oikaisujakoon varsinaisessa perinnönjaossa saamansa 150 000 euroa. Y:n palautusvastuuta soviteltiin siten, että hän palautti oikaisujakoon 30 000 euroa. Reaaliseen jäämistöön palautetun omaisuuden arvo on siten 180 000 euroa. Kunkin rintaperillisen suhteellisen perintöosan suuruus on $1/3$. Arvomääräisen perintöosan suuruus olisi siten reaalista jäämistöstä 60 000 euroa. Kun Y:n palautusvastuuta oli soviteltu 120 000 eurolla, hän ei saa perinnönjaon oikaisujaossa mitään. Reaalinen jäämistö 180 000 euroa jaetaan tasan X:n ja Z:n kesken ja kumpikin heistä saa jaossa 90 000 euroa. Palautusvastuun sovittelu aiheuttaa siten heidän perintöosiinsa 10 000 euron tappion siihen verrattuna, että Z olisi kyennyt palauttamaan täysimääräisenä oikaisujakoon varsinaisessa jaossa saamansa omaisuuden.

Jos perintö siirtyy perinnönjaon oikaisun johdosta kokonaisuudessaan yhdelle henkilölle, varsinaista perinnönjakoa ei lain mukaan olisi tarpeen toimittaa. Yksinperimystilanteessa perukirja korvaa perinnönjakokirjan. Käytännössä perinnönjaon oikaisun synnyttämässä yksinperimystilanteessa on kuitenkin pakko laatia perinnönjakokirjaan rinnastuva asiakirja, jossa todetaan perinnön siirtyneen perinnönjaon oikaisun johdosta alkuperäisestä jakokirjasta poiketen uudelle saajalle. Muutoin alkuperäisessä perinnönjaossa sivuutettu perillinen tai testamentinsaaja ei kykene esittämään saannostaan sellaista selvitystä, että hän voisi sen nojalla rekisteröidä saantonsa eli saada lainhuudon tai merkittyttä itsensä osakkaaksi yhtiön osakasluetteloon. Oikaisujaosta laadittavassa jakokirjassa on mainittava, että se korvaa oikaisujakoon osallistuneiden osalta aikaisemman perinnönjakokirjan.

Sillä, joka on osallistunut perinnönjaon oikaisun johdosta toimitettuun uuteen perinnönjakoon, on oikeus moittia perinnönjakoa.

Moiteoikeutta ei ole sellaisella perillisellä, joka ei ole saanut perinnönjaon oikaisujaossa omaisuutta. Legaatinsaajaa, joka on joutunut kokonaan palauttamaan saamansa omaisuuden perinnönjaon oikaisujakoon ja muita palautusvelvollisia suojataan siten, että he voivat riitauttaa pesänselvittäjän esittämän omaisuuden palauttamista koskevan vaatimuksen.

* * * *

Pääsykoe koettelee kaikkien ruumiin ja hengen voimia. Siinä mielessä se on tasapuolinen, se ei päästä ketään helpolla. Ja voin hyvin kuvitella sen tuskanhien, jonka tämä kirja nostattaa. Osittain se tietysti johtuu minusta ja siltä osin kuin olen sotkuihin syyppää, pyydän anteeksi. Jotkut asiat voivat olla vuosikymmenten jälkeen minulle niin itsestään selviä, etten enää hahmota sitä, miten mutkikkaita ne ovat. Silloin en myöskään osaa vääntää rautalangasta niin yksinkertaista mallia, että jokainen käsittäisi esitellyn oikeussäännön sisällön.

Juridiikan osaaminen ei oikeasti vaadi kovin paljon ulkolukua, ongelmanratkaisutaitoa pikemminkin. Ja sitä oppii piirtämällä henkilösuhdekaavioita. Jos teksti on epäselvää, tee siitä itsellesi kuva. Usein siihen tulee perittävä P ja leski L ja rintaperilliset x ja y ja siitä se lähtee. Ja menettele samalla tavalla pääsykokeessa. Hengitä syvään ja rauhallisesti. Tee ensin pääsykoekysymyksestä tarkka lähikuva, piirrää aikajana (se on aivan olennaisen tärkeä), muista henkilösuhteet ja ota kantaa kaikkiin mahdollisiin esitettyihin väitteisiin. Älä olet vastauksessasi sellaista, mitä ei ole kysytty. Näillä eväillä pääsee jo pitkälle ja jotkut jopa tiedekuntaan. Jos et tällä kertaa onnistu, älä ole liian ankara itsellesi. Jokainen saa olla pettynyt, mutta Sinulla on elämä edessäsi. Kiinalainen *Zhou Youguang* kirjoitti elämänsä aikana yli 40 kirjaa ja niistä kymmenen sen jälkeen kun oli täyttänyt sata vuotta. Ajattele sitä ja katso tulevaisuuteen. Siellä paistaa aurinko.

ASIAHAKEMISTO

A

- adoptiolapsen oikeus perintöön, s. 102 ss
- adoptiosuhteiden oikeudellinen sääntely, s. 65
- aikajan merkitys ratkaisun hahmottamisessa, s. 316
- alaikäinen kuolinpesän osakas, s. 135 ss
- alaikäisyysvähennys, s. 131
- alkuperäinen esteettömyys, s. 227
- analogiapäätely, s. 114
- analyttinen oikeusajattelu, s. 97
- analyttinen siviilioikeustiede, s. 35
- arvomääräinen lakiosa, s. 212 ss
- arvomääräinen palautusvastuu perinnönjaon oikaisussa, s. 295 ss
- arvomääräisen pesäosuuden määräytyminen lesken pesästä, s. 170 ss
- arvot oikeudessa, s. 81
- asetus, s. 78
- asumuserojärjestelmä, s. 41 ss
- autonomian aika, s. 10
- avioehtosopimuksen vaikutus jäämistön suuruuteen , s. 106 ss
- avioerojärjestelmän historia, s. 39 ss
- avioerosäännöstö, s. 42
- avioliiton peruutuminen, s. 41 ss
- avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeus nostaa isyyskanne, s. 63
- avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset, s. 60 ss, 100 ss
- avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten syrjintä, s. 64
- avioliittolain omaisuusjärjestelmän tausta, s. 16 ss
- avioliittolain skandinaavinen perusta, s. 19
- avio-oikeusmääräys, s. 107
- avio-oikeussäännöstön tarkoitus, s. 38
- aviottoman lapsen oikeus perintöön isän jälkeen, s. 61 ss
- aviovarallisuusjärjestelmän historia, s. 37 ss

avolesken asema, s. 109

avoliitto, s. 42 ss

avoliittolaki, s. 44

C

common law- maat, s. 75

D

digi- ja väestötietovirasto, s. 58 ss

E

edelleenluovuttaminen, s. 122 ss

edunvalvonta perinnönjaossa, s. 267 ss

edunvalvontaoikeuden peruspilarit, s. 56

edunvalvontaoikeuden ratkaisunormit, s. 56 ss

edunvalvontaoikeus, s. 55

edunvalvontavaltuus, s. 60

edusmiehisyyden lakkauttaminen, s. 16 ss

edusmiehisuus, s. 28

elatusavun suuruuden määrittäminen, s. 67

elatuslaki, s. 67

ennakkoperintö jäämistöosituksessa, s. 195 ss

ennakkoperintöjärjestelmä, s. 189 ss

ennakkoperintöolettaman kumoaminen, s. 204

ennakkoperintöolettamat, s. 191

ennakkoperintöomaisuuden arvostus, s. 192

ennakkotapakukset oikeuslähteinä, s. 79

ennakon saajan täydentämisvelvollisuudesta, s. 197

ennakon vähentäminen perintöosasta, s. 193, 196 ss

ennustettavuus, s. 90 ss

erityisjälkisaadoksella eli legaatti, s. 232

ero katolisesta kirkosta, s. 12 ss

eturistiriita perinnönjaossa, s. 268 ss

Euroopan unionin lainsäädäntövalta, s. 26

F

fennomania, s. 11

fideikommissaariset testamenttimääräykset, s. 52

H

hakemus pesänselvittäjän määräämiseksi, s. 140

harmonisoinnin hiipuminen, s. 22 ss

harmonisointi toisen maailmansodan jälkeen, s. 20 ss

harmonisointi, s. 8 ss

hedelmöityshoitojen oikeudellinen sääntely, s. 64

heikko adoptio, s. 100

heikomman osapuolen suojelu, s. 86

Helsingin sopimus 1962, s. 20 ss

henkilösuhdekaavio, s. 316

holhousoikeuden historia, s. 53 ss

huollon tarkoitus, s. 68 ss

I

ideoiden kodifikaatio, s. 30

ideologian muuttuminen laiksi, s. 32

ineksistenssikanne, s. 254

J

jakoehdotuksen esittäminen Digi- ja väestötietovirastolle, s. 269

joustavat oikeusnormit, s. 57 ss

julkinen haaste kuolinpesän velkojille, s. 187 ss

julkisoikeuden ala, s. 71 ss

jälkiperäinen esteettömyys, s. 227

jäämistöerottelu, s. 154

jäämistön määräytyminen, s. 106

jäämistöoikeudellinen vastike, s. 171

jäämistöositus, s. 154

K

- kahden perillisen samanaikainen kuolema, s. 96 ss
- Kalmarin Unioni, s. 10
- kanne puuttuvan testamenttausvallan johdosta, s. 255
- kansalaisaloite lain säätämiseksi, s. 24
- kansalaisyhteiskunnan ihannetilan kriteerit, s. 59
- katolisen kirkon vaikutus perintöoikeuteen, s. 49
- kaupunkioikeus, s. 45
- kielitaistelu, s. 11 ss
- kihlalapsi, s. 99
- kirkon rooli lainvalmistelussa, s. 12 ss
- kolmas parenteeli, s. 110
- koulutuskustannukset ja ennakkoperintö, s. 191 ss
- kulttuurideterminismi, s. 32
- kunniaton ja epäsiiveellinen elämä, s. 115
- kuoleman johdosta tapahtuva omistajanvaihdos, s. 94 ss
- kuolemanvaraislahja, s. 174 ss
- kuolinpesän osakkaat, s. 133 ss
- kuolinpesän virallisselvitys, s. 139 ss
- kuolinpesän yhteishallinto, s. 133 ss
- käsitelainoppi, s. 34
- käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajan asema, s. 160
- käyttöoikeustestamentti, s. 238 ss

L

- lahjansaajan palautusvastuu, s. 171
- lain esityöt oikeuslähteinä, s. 78
- lain voimaatulosäännöstö, s. 82 ss
- lainopin kohdeteoria, s. 34
- lainsäädäntöideologia, s. 13
- lakiosa, s. 116
- lakiosaa vastaavan arvomäärän suuruus, s. 217 ss

lakiosailmoitus, s. 208 ss
lakiosajärjestelmä, s. 201 ss
lakiosajärjestelmän synty, s. 45, 51
lakiosan täydennysjärjestelmä, s. 219 ss
lakiosavaade, s. 206 ss
lapsen huolto, s. 33 ss, s. 68 ss
lapsen oikeus elatukseen, s. 66 ss
lapsioikeuden 1970-luvun reformi, s. 62
lapsioikeuden tausta, s. 60 ss
lapsipuolelle annettu ennakkoperintö, s. 195
laskennalliset lisäykset lakiosajärjestelmässä, s. 203 ss
laskennallista perintöosaa pienempi ennakkoperintö, s. 200
lasten perus- ja ihmisoikeudet, s. 69
lastensuojelun ideologian muutos, s. 29
legaatinsaajan pesänselvittäjähakemus, s. 140
lesken enimmäissuoja, s. 107, s. 155
lesken jäämistöoikeudellisen suojan esteet, s. 117 ss
lesken oikeudellinen asema, s. 105 ss
lesken oikeudesta määrätä perimästään omaisuudesta, s. 165 ss
lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana, s. 46 ss, 105 ss, 153 ss
lesken oikeus ja rintaperillisen lakiosa, s. 207 ss
lesken oikeus määrätä käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta, s. 157 ss
lesken otto-oikeus, s. 202
lesken perintöoikeus, s. 107 ss, s. 164 ss
lesken tasinkoprivilegi, s. 155
lesken vähimmäissuoja, s. 107, 155, 160 ss
läheissuhteiden oikeudellinen sääntely, s. 73

M

maalais- ja kaupunkioikeuden eron kumoaminen, s. 51
maalaisoikeus, s. 45
miksi lait muuttuvat?, s. 29 ss
miksi oikeus muuttuu?, s. 32 ss

N

- naisten äänioikeus, s. 17
- nationalismi, s. 13
- negatiivinen perintösopimus, s. 175
- nettoperiaate, s. 159
- nollasääntö, s. 203
- normien eksistenssi, s. 33

O

- oikeudellinen maailmankuva, s. 27 ss
- oikeudellisen käsitteistön väljyys, s. 88 ss
- oikeudellisen ratkaisun sidonnaisuus oikeuslähteisiin, s. 77 ss
- oikeudelliset instituutiot, s. 27 ss
- oikeudesta saada perintö, s. 94 ss
- oikeus pitämisen maailmassa, s. 33
- oikeusaukko, s. 89
- oikeuserhdys, s. 103
- oikeushenkilön käsite, s. 71
- oikeusideologia, s. 28 ss
- oikeusideologian muutokset, s. 33
- oikeusjärjestelmä, s. 70
- oikeusjärjestyksen käsite, s. 70
- oikeusjärjestyksen systematisointi, s. 71
- oikeuslähdehierarkia, s. 77
- oikeuslähteet, s. 77 ss
- oikeusnormien ristiriita, s. 88
- oikeustiede oikeuslähteenä, s. 81
- oikeustieteen tehtävä, s. 35
- oikeustieteen teoreettiset sidonnaisuudet, s. 34
- oikeustosiseikat, s. 82
- oikeusvertailu, s. 27
- omaisuuden erillisyyden järjestelmä, s. 37 ss

omaisuuden luovuttaminen jako-osakkaille, s. 277
omaisuuden ositus, s. 154 ss
omaisuuden yhteisyyden järjestelmä, s. 37
osakkaan velkavastuu, s. 185 ss
osituksen piiriin kuuluva omaisuus, s. 39
ositusperusteen syntyhetki, s. 202
otto-oikeus lesken pesästä, s. 172

P

pakottava oikeus, s. 85 ss
palautusvastuu velan maksamista varten, s. 188
palautusvastuun sovittelu perinnönjaon oikaisussa, s. 297 ss
palautusvastuun sovitteluharkinta, s. 305 ss
palautusvelvollisuutta koskeva oikeudenkäynti, s. 311 ss
parenteeliperiaate, s. 99 ss
perhe- ja perintöoikeuden systemaattinen paikka, s. 70 ss
perheen elinkaari, s. 34
perheen käsite, s. 73 ss
perhekäsitysten muutos, s. 34
perheoikeudellisen järjestelmän kantavat periaatteet, s. 30
perheoikeuden harmonisoinnin alkuvaiheet, s. 17 ss
perheoikeusideologian tutkimus, s. 30
perillisen oikeuden vanhentuminen, s. 119 ss
perimyksen esteet, s. 112 ss
perimysmaa, s. 45
perinnön jakautumissäännöt, s. 102 ss
perinnön vastaanottaminen, s. 120 ss
perinnönjako lesken eläessä, s. 156 ss, 160 ss
perinnönjakojärjestelmä, s. 258 ss
perinnönjaon mitättömyys, s. 275
perinnönjaon moite, s. 275 ss
perinnönjaon muutosäännökset, s. 270

- perinnönjaon oikaisu, s. 101
 perinnönjaon oikaisujako, s. 313 ss
 perinnönjaon oikaisun yleiset edellytykset, s. 286 ss
 perinnönjaon oikaisusäännöstö, s. 282 ss
 perinnönjaon sisältö, s. 271 ss
 perinnöstä luopuminen perittävän eläessä, s. 175 ss
 perinnöstä luopuminen perittävän kuoleman jälkeen, s. 179 ss
 perinnöttömäksi tekeminen, s. 113 ss
 perintökaaren tausta, s. 21 ss
 perintökaaren velkavastuujärjestelmä, s. 185 ss
 perintöoikeuden historia, s. 45 ss
 perintöoikeuden yhteiskunnallinen merkitys, s. 95 ss
 perintöosuuden luovutus, s. 181 ss
 perintöosuuslaskelma perinnönjaon oikaisumenettelyssä, s. 294
 perintöveroasteikko, s. 131 ss
 perintöverojärjestelmä, s. 129 ss
 perintöveroluokat, s. 131
 perukirjan toimittaminen digi- ja väestötietovirastoon, s. 127
 perukirjan toimittaminen verohallinnolle, s. 127
 perunkirjoituksen laiminlyönti, s. 128
 perunkirjoituksen toimituttamisvelvolliset, s. 124 ss
 perunkirjoituksen uskotut miehet, s. 126
 perunkirjoitussäännöstö, s. 124
 perusteltu oikeudellinen ratkaisu, s. 89 ss
 perustuslain etusijaperiaate, s. 78
 peruuttamiskanne, s. 253 ss
 pesänjakajan määrääminen, s. 260
 pesänjakajan oikeus palkkioon, s. 279
 pesänjakajan tehtävät, s. 261 ss
 pesänjakajan vastuu, s. 278 ss
 pesänjako lesken eläessä, s. 166
 pesänjako lesken kuoleman jälkeen, s. 168 ss

pesänselvittäjä ja perinnönjaon oikaisu, s. 291 ss
pesänselvittäjäjärjestelmä, s. 139 ss
pesänselvittäjän kelpoisuusehdot, s. 141
pesänselvittäjän oikeus myydä pesän omaisuutta, s. 144 ss
pesänselvittäjän prosessivaltuudesta, s. 143
pesänselvittäjän päätös omaisuuden palauttamisesta oikaisujakoon,
s. 309 ss
pesänselvittäjän tehtävien päättyminen, s. 147 ss
pesänselvittäjän tehtävät, s. 141 ss
pesänselvittäjän tilivelvollisuudesta, s. 148 ss
pesänselvittäjän vastuu, s. 149 ss
pesänselvittäjän velvollisuus saattaa pesä jakokuntoon, s. 145
pesänselvityskustannukset, s. 150
pesänselvittäjän vapauttaminen, s. 147
Pohjoismaiden Neuvosto, s. 20 ss
pohjoismaiset lakimiespäivät, s. 14 ss
poliittinen maantiede, s. 10
positiivinen perintösopimus, s- 174
prejudikaatti, s. 76
puolisoiden elatusvelvollisuus, s. 42
puolison perintöoikeus, s. 46
puolisovähennys, s. 131
puolittamisperiaate, s. 169
päämiehen etu edunvalvontaoikeuden järjestelmässä, s. 55

R

rahasuorituksen kieltäminen testamentissa, s. 218 ss
rajat ylittävä yhteistyö, s. 27
rajoitettu omistusoikeustestamentti, s. 173, s. 236 ss
reaalinen jäämistö, s. 201 ss
reaalinen palautusvastuu perinnönjaon oikaisussa, s. 294 ss
restituutioperiaate, s. 181

rintaperillisen oikeus saada lakiosa jäämistöomaisuudesta, s. 218
 rintaperillisten perillisryhmä, s. 99 ss
 ristiriitaisten testamenttimääräysten täytäntöönpano, s. 245
 roomanis-germaaninen oikeuskulttuuri, s. 75
 roomalaisen ja germaanisen oikeuden suhde, s. 48 ss
 ruotsalaisen perintöoikeuden reseptio Suomeen, s. 46

S

samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhde, s. 23 ss
 sekoittamiskielto, s. 158
 serkkujen puuttuva perintöoikeus, s. 111
 siirtymäsäännöstö, s. 83
 sijaantulo-oikeudesta testamenttioikeudessa, s. 231 ss
 sijaantuloperillinen, s. 101 ss
 sijaissyntytyksen kielto, s. 65 ss
 sijaissyntytyks, s. 34
 sijoittamisvelvoite, s. 158
 skandinaavinen oikeuskulttuuri, s. 75
 skandinaavinen realismi, s. 35 ss
 skandinaaviset kielet, s. 11 ss
 skandinavismi, s. 13 ss
 sopimukseen perustuva kuolinpesän yhteishallinto, s. 136 ss
 sopimukseen perustuva palautusvastuu, s. 307 ss
 sopimus elossa olevan henkilön jäämistön jaosta, s. 177
 sopimus velkojien kanssa, s. 143
 sopimusjako, s. 258 ss
 sosiaalideterminismi, s. 32
 sosiaalinen läheisyys perimyksen perustana, s. 46
 suhteellinen lakiosa, s. 210 ss
 sukupuolineutraali avioliitto, s. 24
 Suomen perintökaaren juuret, s. 95
 suosiolahja, s. 204

surrogaattiperiaate, s. 159
svekomania, s. 11
Svod Zakonov, s. 8
syyllisyysperusteinen avioero, s. 41 ss
säilyttämisperiaate, s. 158

T

taannehtiva puuttuminen aikaisempiin oikeussuhteisiin, s. 83 ss
tahaton lapsettomuus, s. 64
tahdonvaltaiset oikeusnormit, s. 86
tasinko, s. 106, s. 202
tasinkoprivilegi, s. 106, 202
testamentin hyväksyminen, s. 243
testamentin moite, s. 250 ss
testamentin muoto, s. 225 ss
testamentin määritelmä, s. 224 ss
testamentin peruutus, s. 246
testamentin saajaa koskevat yleiset edellytykset, s. 230
testamentin saajan määräämisvalta, s. 235 ss
testamentin saajien vastuu lakiosasta, s. 213 ss
testamentin saajien välinen oikeudenkäynti, s. 255 ss
testamentin selvitysprosessi, s. 241 ss
testamentin tekijän ikää koskevat määräykset, s. 228
testamentin tiedoksianto, s. 242
testamentin todistaminen oikeaksi, s. 226 ss
testamentin toimeenpanija, s. 140, 151 ss
testamentin tulkinta, s. 244 ss
testamentin valvontasäännösten kumoaminen, s. 51 ss
testamentinsaajan oikeuden vanhentuminen, s. 119 ss
testamentintekokelpoisuuden käsite, s. 229 ss
testamentti aviopuolison hyväksi, s., 233
testamentti avopuolison hyväksi, s. 232

testamentti kihlakumppanin hyväksi, s. 232
testamenttiin rinnastuva lahja, s. 203 ss
testamenttikanteet, s. 248 ss
testamenttiluokitukset, s. 234
testamenttioikeuden historia, s. 47 ss
testamenttioikeus, s. 224 ss
todistustaakkasäännöstö, s. 82
toimitusjako, s. 258 ss
toinen parenteeli, s. 110
toissijaiset perilliset, s. 108 ss
toissijaisten perillisten oikeus lesken pesästä, s. 168 ss
tulkintakannanotto oikeudellisena ratkaisuna, s. 87 ss
tulkintakanne, s., 253
tuotto-oikeustestamentti, s. 240
täydennysjako, s. 277
täysi omistusoikeustestamentti, s. 236

U

uskonto, s. 12 ss
uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä, s. 54

V

vahva adoptio, s. 100
vajaavaltaisen oikeutta koskeva sopimus perinnönjaossa, s. 268
Valtiokonttorin rooli valtion jäämistösaannoissa, s. 122 ss
valtion oikeus jäämistöön, s. 122 ss
vanhentunut lainsäädäntö, s. 31
varsinainen perinnönjaon oikaisu, s. 290 ss
vastaisen perintöosuuden luovutus, s. 178
vastavuoroisuusperiaate, s. 98
velkojen erillisyyden järjestelmä, s. 37 ss
Vesteråsin valtiopäivät, s. 12
vulgaarioikeus, s. 49

vuoden 1686 testamenttisääntö, s. 50 ss

Vuoden 1734 laki, s. 8

väkisinmaaten siitetty lapsi, s. 100

Y

yhteinen pohjoismainen oikeuskäsitys, s. 14 ss

yhteiselle rintaperilliselle annettu ennakko, s. 193 ss

yhteishallintoperiaatteen sisältö, s. 135 ss

yhteishuolto, s. 69 ss

yksilöllinen palautusvastuu perinnönjaon oikaisussa, s. 296

yksilön autonomian periaate, s. 59

yksityis- ja julkisoikeuden ero, s. 71

yleinen perintörahassto, s. 122

yleisen yksityisoikeuden ala, s. 71

yleisjälkisäädös, s. 234

ylisuuret henkivakuutusmaksut, s. 205

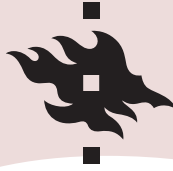
ylisuurten ennakkoperintöjen huomioonottaminen, s. 197 ss

ylivelkainen kuolinpesä, s. 128, 146, 154

Ä

äitiyden kumoaminen ja vahvistaminen, s. 101

äitiyslaki, s. 64

HELSINGIN YLIOPISTO
OIKEUSTIETEELLINEN TIEDEKUNTA

Suomalaisen siviilioikeuden juuret ovat syvällä skandinaavisessa maaperässä. Yhteisellä Pohjoismaisella perinteellä on edelleenkin suuri vaikutus lainsäädännössä omaksuttuihin ratkaisuihin siviilioikeuden monilla osa-alueilla. Tässä teoksessa esimerkkinä käytetään perhe- ja perintöoikeutta. Tutkimuksessa osoitetaan, miten oikeudelliset ideat ovat liikkuneet Pohjoismaiden välillä 1800-luvun loppuvuosista alkaen. Monissa tapauksissa yhteinen lainvalmistelu on johtanut aivan samanlaisiin lainsäädännöllisiin ratkaisuihin eri Pohjoismaissa. Tästä on tutkijoille ja lainkäyttäjille edelleen iloa. Tutkimuksessa ja oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa voidaan käyttää muiden Pohjoismaiden oikeuskirjallisuutta ja lainvalmistelutöitä edelleen hyödyksi. Pohjoismaisten kielten osaamisesta on suurta iloa niin tutkijoille kuin tuomareillekin.

Tässä kirjassa tarkastellaan myös suomalaisen perhe- ja perintöoikeuden sisältöratkaisuja. Kirjan pääpaino on perintöoikeudessa, koska se on oivallinen esimerkki oikeudellisten aatteiden siirtymisestä maasta toiseen. Suomen perintökaari on monin paikoin vain käännös Ruotsin perintökaaresta. Vuosien varrella molemmissa maissa kehitys on johtanut siihen, että yksityiskohdissa lainsäädännön pintatasolla on nykyisin huomattavia eroavuuksia.

Teoksen kirjoittaja on Helsingin yliopiston siviilioikeuden professori emeritus, OTT, VT **Urpo Kangas**. Hän on julkaissut kymmeniä teoksia ja artikkeleita perhe- ja perintöoikeuden eri osa-alueilta sekä oikeuden oppihistoriasta ja -teoriasta.